kemal sülker

nâzım hikmet'in gerçek yaşamı

5. Cilt

1938

YALÇIN YAYINLARI

NÂZIM HIKMET'İN GERÇEK YAŞAMI — V —

KEMAL SÜLKER

BİLİM/BELGE/İNCELEME DİZİSİ — 23

92

1. Basım — Şubat 1989

NÂZIM HİKMET'İN GERÇEK YAŞAMI — V — / Kemal Sülker / Gökhan Matbaacılık'ta dizilip, Gümüş Basımevi'nde basılmıştır / **YALÇIN YAYINLARI** : Klod Farer Caddesi No. 24/3 Türbe - İstanbul ☎ : 511 90 32

KEMAL SÜLKER

NÂZIM HİKMET'İN GERÇEK YAŞAMI

(1938)

5. CİLT

KAPAK:
AYLA DÜNDAR

YALÇIN YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

I.	Yeni Nizam'cılar, Zafer Umutlarıyla Doluydu	5
II.	Harp Okulu'nda İki Grubun Süregelen Çatışması	17
III.	Süreyya Koç'un Merakı Yanıtlandı	27
IV.	17 Ocak'ta Nâzım Hikmet Operasyonu	39
V.	Varsayımlar, Yakıştırmalar, Suçlamalar	46
VI.	Hitler Faşizminin Etkili Propagandası	59
VII.	Duruşmalar Ortamı ve Yargılama	68
VIII.	Ömer Deniz'in İddianameye Bakışı	90
IX.	Duruşmanın İlk Günü Savcı Tertibi Kısa Sürdü	100
X.	İlk Celseden Sonra Umutlanma	116
XI.	Karar Günü'nün Acı Sonuçları	125
XII.	Yeni Bir Suçlamanın Kökenleri ...	144
XIII.	Nâzım, Mektup Yazma Hakkına Kavuştu ...	158
XIV.	Nâzım, Niçin Tutuklandığını Öğrendi	165
XV.	Yargılamada Yeni Suçlamalara Yanıtlar ...	181
XVI.	Nâzım Hikmet'in Çırpınışları ve Atatürk'e Mektubu	200
XVII.	28 Yıl 4 Ay Hapis Kararının Verildiği Gün ...	209
XVIII.	Gerekçeli Karardaki Yakıştırmalar	221
XIX.	Milletvekilleri Mektupları Etkilendiler	242
XX.	Yeni Yasa Değişikliği ve Başvurular	253
XXI.	Ben Türk Halkına, Türk Yurduna Hain Olmadığımı Biliyorum	261

1. YENİ NİZAM'CILAR, ZAFER UMUTLARIYLA DOLUYDU...

Dizboyu karlı bir gece,
sofradan kaldırılıp,
polis otomobiline bindirilip
bir tirenle gönderilerek
bir odaya kapatılmakla başladı maceram.
Dokuzuncu yılı biteli üç gün oluyor.

Koridorda, sedyede bir adam,
yüzünde uzun demirlerin kederi,
açık ağzıyla sırtüstü ölüyor.

Akla yalnızlık geliyor,
— İğrenç ve tam
delilerin ve ölülerinkine yakın—,
ilki yetmiş altı gün
sessiz düşmanlığında üstüme kapanan kapının;
sonra, saç bir geminin başaltında yedi hafta.
Lâkin yenilmedik,
kafam:
ikinci bir insandı yanımda.

Çoğunun yüzünü unuttum büsbütün,
yalnız, çok ince, çok uzun bir burundur aklımda kalan.
halbuki kaç kere karşımda oturup dizildiler.
Bir tek kaygıları vardı, hakkımda hüküm okunurken:
heybetli olmak.
değildiler.
insandan çok eşyaya benziyorlardı;
duvar saatları gibi ahmak,
kibirli,
ve kelepçe, zincir filân gibi hazin ve rezildiler.

Evsiz ve sokaksız bir şehir.
Tonla ümit, tonla keder.
Mesafeler mikroskobik.
Dört ayaklı mahluklardan yalnız kediler.

Yasaklar dünyasındayım.
Yârin yanağını koklamak:
yasak.
Çocuklarınla yemek yiyebilmek aynı sofrada:
yasak.
Aranızda tel örgü ve gardiyan olmadan
konuşmak kardeşinle, ananla:
yasak.
Yazdığın mektubun kapatmak zarfını
ve zarfı yırtılmamış mektup almak:
yasak.
Yatarken lâmbayı söndürmen:
yasak.
Tavla oynaman:
yasak.
Ve yasak olmayan değil,
yüreğinde gizleyip elde kalabilen şey:
sevmek, düşünmek ve anlamak.

Koridorda, sedyede öldü adam.
Götürdüler.
Artık ne ümit, ne keder,
ne ekmek, ne su,
ne hürriyet, ne hapislik,
ne kadınsızlık, ne gardiyan, ne de tahtakurusu
ve ne de karşında oturup yüzüne bakan kediler,
bu iş, bitti, tamam.
Fakat devam ediyor bizimkisi
sevmek, düşünmek ve anlamakta devam ediyor kafam,

dövüşemeyişimin affetmeyen öfkesi devam ediyor
ve sabahtan beri karaciğer sancımakta berdevam.

Hapisliğin 9. Yıldönümü şiirinden
20 Ocak 1947

Nâzım tam bir çalışma içindeydi. Bir yandan İpek Film Stüdyosunda görev yapıyor, bir yandan «Yedigün» Dergisi'nde «*Sevda Masalları*» dizisini yayınlıyordu (30 Ocak 1935 ve Şubat, Mart 1935). Akşam Gazetesi'nde Orhan Selim takma adıyla günlük fıkralarını sürdürüyor, çeşitli dergilerin yazarlarının anket ve röportajlarına yanıtlarını bildiriyor, sorularını karşılıyordu. Perşembe Dergisi'nden Naci Sadullah'ın röportajı ve Yedigün'de «Nâzım'la Konuştum» başlıklı ve Peyami Safa'nın Hafta'da çıkan dizi yazısı nedeniyle eleştirileri (Temmuz 1935). Ve o yılın sonuna doğru yayınlamaya başladığı «Resimli Herşey» Dergisi'ne şiir, öykü veriyor, ansiklopedi sayfasına yazı yetiştiriyordu.

1935 Şubat'ında Şehir Tiyatrosu'nda sahnelenen «Unutulan Adam» piyesinin değişik yorumları Nâzım Hikmet'in hem okur ve seyircileriyle tanışmasını yaygınlaştırmış, hem de yazıları daha geniş bir çevrede ilgi bulmuştu.

1935'te daha 1920'de ünlenen hece ölçülü «*Kırk Haramiler*» başlıklı şiiri, Yücel Dergisi'nde «Türk hamasi edebiyatının» en iyi örneği diye yeniden yayınlanmış (23 Şubat 1935). İçişleri Bakanlığı'na bağlı Basın Yayın Müdürlüğü de «Bugünün Türk Yazarları» başlıklı Fransızca antoloji yayınlamıştı. Antoloji'ye girmeyen şair ve yazarlar kıyamet koparırcasına yayın yaparlarken,

Fransızca bilen Batılılar, antolojiyi okurken kendisine geniş yer verilen Nâzım Hikmet'in hem yaşamını ve şiir anlayışını, hem de şiirlerinden örnekleri bularak bu şaire duydukları ilgiyi genişletmişlerdi.

O yılların en ünlü gülmece dergisi olan Akbaba da, Nâzım'ı yazı kadrosuna almış (Mart 1935) Ben imzalı, bazen imzasız yazılarını yayınlamıştı. Bu da sağcı gazeteci ve yazarların Nâzım'a duydukları tepkiyi kamçılamıştı. Hatta Peyami Safa, Akbaba'nın sahiplerinden Orhan Seyfi Orhon'u telefonla aramış, Nâzım'ı yazı kadrolarına almalarını eleştirmiş, bir süre de Orhan Seyfi ile arkadaşlığına ara vermişti.

O yıl Babıâli'de yeni fikir akımları dar çevrelerden yayın alanına geçiyordu. Buna karşın, Türk Ocakları'nın 1931'de kapatılmasından sonra örtülü çalışmaya yönelen şoven görüşlüler, bu kez Türkiye dışındaki Türkleri savunma amacı altında (Azerbaycan Yurt Bilgisi) gibi yayınlar yoluyla (1931 ortamı) toparlanmaya çalıştılar. Ünlü Türkçü ve ırkçı Nihal Atsız da 1932'de kapatılan Atsız Dergisi'nden (15 Mayıs 1931'de yayına başlamış, 17 sayı çıkarılabilmişti) sonra yine aynı görüşleri savunan Orhun'u yayınlamış, bu da 16 Temmuz 1934'te sonuncu 9. sayısıyla yaşamına son vermişti. Irkçılığı Türkiye dışındaki Türklerin sorunlarını politik görüşlerle savunan yazılar 1935 ortamında hükümetin tepkilerini çekiyordu. Ama Ankara'daki aynı görüşün izleyicilerinden Reha Oğuz Türkkan bu kez «Her Irkın Üstünde Türk Irkı» sloganıyle Ergenekon Dergisi'ni yayınlıyordu.

1935, yeni kimlikleriyle ortaya çıkabilenlerle, yeni görüşleri içeren fikir hareketlerine ilgi duyanların yaşadığı Türkiye'de «Avrupa'nın Sesi» kulakları dolduruyordu. CHP, tek iktidar partisi olarak muhalefetsiz partili Türkiye'de 4. Kurultayı'nı 1935'te toplayınca devlet-

çilik ilkesi yeniden gündeme geldi. Zaten 4. Kongre nedeniyle CHP Genel Sekreteri Radyo'da (9.5.1935) şöyle diyordu:

«Ulusal çalışmayı yıpratan ve ulus yığınını sömüren liberalizme karşı cephemizi daha sıklaştırıyoruz.»

Bu «sıklaştırma» tartışmaya ve giderek alttan alta, bir muhalefeti oluşturmaya yol açacak devletçilik anlayışında yatıyordu. Şöyle deniyordu:

«Devletin fiili olarak hangi ekonomik işleri yapacağının belirlenmesi, ulusun genel ve yüksek çıkarlarına bağlıdır. Bu lüzum üzerine, devletin fiili olarak, kendi yapmaya karar verdiği iş, eğer özel bir girişim elinde bulunuyorsa, onu alması her defasında özgür bir kanun çıkarmaya bağlıdır. Bu kanunda, özel girişimin uğrayacağı zararın, devlet tarafından ödeme şekli gösterilecektir.» *(Hikmet Bilâ, CHP Tarihi, s. 112)*

4. Kurultay'la Parti - Devlet birliği oluşturulmuş, özel kişilerin ticaret ve küçük sanayi'de, çıkarları zedelenecek diye başlayan karşıtlık, yazarları kendi saflarına çekmekle başlamıştı. Bunların ilki Peyami Safa idi. Bu yeni kimlikle Peyami Safa, Hafta'da Recep Peker'in 4. Kurultay'da «kızıl devletçilik» dediğinin bulunduğu; Sovyet Rusya'da uygulanan rejimin temel fikirlerini savunan Nâzım'a çatmayı, CHP'ye doğrudan eleştiriler yöneltmekten daha kolay ve daha yararlı gördü. (8.7.1935 ve sonrası)

Peyami Safa'nın attığı 1935 adımlarından sonraki durumu Edebiyat tarihçisi ve eleştirmen Atilla Özkırımlı şöyle belirtmişti:

«İkinci Dünya Savaşı içinde fıkra yazarı olarak Nazi Almanyası'nın siyasetini savundu.» *(Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 4, s. 1206)*

Siyaset adamlarından Hıfzı Oğuz Bekata da yayınladığı Çığır Dergisi'nde (1.1.1933) Mussolini'nin bir öz-

deyişini, faşist anlayışı açıklıkla anlattığı için sayfalarına geçirmişti. «Dergi, Türkçülük akımının yanı sıra o dönemde gittikçe güçlenen faşist ideoloji'den etkilenmiş görünmekte»ydi *(Türkiye'de Dergiler Ansiklopedisi, Gelişim yayını, s. 91)* Çığır'ın belli başlı yazarları arasında Peyami Safa da vardı.

Orhan Seyfi Orhon, çıkarına düşkün bir hececi şair ve gülmece yazarıydı. Faşizmin hayranları Türkiye'de görülmeye başlayınca o da bu kez edebiyat öğretmenliği kimliğiyle Çınaraltı Dergisi'ni yayınlamaya başladı (Ağustos 1941). Dergiler Ansiklopedisi'nde belirtildiği gibi Orhon, dergisinde «Alman naziliğine alkış tutan bir tutumda»ydı. Dergiye yazanlar arasında Peyami Safa, Hitler yanlısı olmakla tanınan emekli general H. E. Erkilet de vardı.

Faşizm Türkiye için ölüm - kalım sorunuydu. Bu akıma karşı bilerek çıkılması gerektiğine inanan Nâzım Hikmet, araştırdı, çeviriler yaptı ve sağladığı (örneğin İngilizce) bazı metinleri Rasih Güran'a çevirtti. Bunları halkın kolayca okuyup anlayacağı bir dille kitaplaştırdı: *Alman Faşizmi ve Irkçılığı*, (Haziran 1936).

Alabildiğine örgütlenen ırkçılar da ana - baba yedi göbek soy kütükleri düzenlemekle uğraşıyor, gizli örgütlenmeye çalışıyordu. Turancı, Bozkurtçu, Tanrıdağ'cı, Gökbörücü anlatımlarla beslenen gençler; dergiler yayınlanmasını istiyor, basındaki Hitlerci savunuyu yeterli görmüyorlardı. Emekli General Erkilet, Ali İhsan Sabis çevresinde kümelenen bazıları rahat bir yaşam sürüyor, özgürce nasyonal sosyalizmin övgüsünü yapıyorlardı.

Nihal Atsız, «Türkçü» büyük bir ad olarak biliniyordu. Onu lider gibi görenlerin sağda, solda yaptıkları konuşmalarda hep aynı tema işleniyordu:

«Hiçbir siyasi, sosyal, ekonomik rejim ebedi değil-

dir. Demokrasi de kalıcı olamaz. Her rejim yerini mutlaka başkasına bırakacaktır. Ama hangi yeni rejim geçerli olacaktır? Komünizm taşkındır, ahlakî değildir! Faşizm, komünizmin reaksiyonudur. Milliyeti inkâr eden komünizme karşı faşizm milli varlıkları korumak için var olmuştur. Komünizmin yol açtığı düzensizliklere, anarşiye karşı faşizm sosyal bir panzehir olarak doğmuştur ve yaşayacaktır!»

Bu tür şeyleri gittikleri her yerde savunanlara karşı bazı gençler bunların aldatıcı ve savaş isteyen Hitler'in propagandası olduğunu ileri sürüyor, tartışmaya başlıyorlardı. Gençler faşizmin sağlıksız toplumların sermaye sınıfına dayalı eli kırbaçlı diktası olduğunu ileri sürüyor, komünizmin reaksiyonu diye ileri sürdükleri faşizmin bu yorumunun bilimsel olmadığını söylüyor ve genellikle şöyle diyorlardı:

«Faşizm kapitalizmin doğurduğu zorba rejimidir. Yani burjuvazi ile sermaye kesimi kendi egemenliklerini tam olarak pekiştirmek için güç kullanarak bunu sağlayacak kişiyi bularak, onun için bir anlatım, inandırıcı sanılacak bir felsefe (!) icad etmişlerdir. Sizin dediğiniz bu nasyonal sosyalistliğin milliyetçiliği de yalandır, sosyalistliği de...»

Ve Atsız kendisine inananlara öğretmişti: «Alman faşistleri, yani milli sosyalistler seçimle iktidara gelirken Yunanistan'da 1936'da Ocak ayında yapılan seçimlerde oyların yüzde 5'ini ancak kazanabildiler. Milliyetçi olan sollar yeniden krallığın Yunanistan'da kurulmasını başardılar. 1936'da Belçika'da Mayıs ayında yapılan seçimlerde solcular kayıplara uğradılar, komünistler ancak 27 milletvekilliğini kazanabilirken sağcılar, yani milliyetçi sosyalistler 441 milletvekilliği elde ettiler. Seçime ilk defa katılan Belçika faşistleri sağcı grup içinde 78 milletvekilliğini kazanmış bulunuyor.»

Nihal Atsız öğretisiyle yetiştirilen bir kısım gençlerin bu tür telkinleri, dikkatleri çekiyor ve Hitler'in, Ankara'daki Büyükelçiliği aracılığıyla propaganda için bol para harcadığı inancı yaygınlaşıyordu.

1937'de CHP'ye her kesimde ciddi bir muhalefet vardı. Özellikle laik devlet ilkesine, Cumhuriyet'e, demokratik haklara ve özgürlüklere, karaborsaya, şüpheli kazançlarla aşırı zengin olanlara karşı gelişen hoşnutsuzluk, Başbakan Dr. Refik Saydam'ı, gelecek açısından bir hayli tedirgin ediyordu. Bu nedenle de devlet yönetiminin A'dan Z'ye kadar değiştirilmesini zorunlu gördüğünü açıklıyordu. Hatta devlet memurlarının mal beyanını zorunlu gören yasayı genişletmeyi, buna milletvekillerini, bakanları da katmayı arzu ediyor, yakınlarına bunu savunmalarını öneriyordu.

Tutucu ve din devleti amacı güdenlerle Yeni Nizamcılar savaşın ha başlıyor, ha başlayacak denildiği bir ortamda ilk önce istedikleri değişikliğin laik devlete paydos demek olduğunda birleşiyorlardı. Öyleyse, işe, dolaylı başlamalı, Şair Tevfik Fikret'e yan saldırı ile kamuoyunu yoklama görüşü ortaya atılmalı idi. Aşırı Hitlerci kesilen bazı gençler de «Türkiye niçin savaşa girmiyor?» sorusu çerçevesinde tartışmalara giriyorlardı. Bazı meyhanelerde fısıldaşarak tartışan birkaç gencin, bazı tanıdıklarını Beyaz Ruslar'dan para almakla suçladıkları ve Türkiye'nin, Sovyetler'e savaş açması isteğinin Beyaz Ruslar'ca desteklendiğini öğrendikleri, seslerini yükselttikleri tartışma sırasında anlaşılıyordu.

Turancı'lar, Türkçü'ler, Anadolucu'lar, aslında aynı düşünceyi paylaşıyorlarmış ama, lider, başbuğ, önder, şef yokluğundan bunlar üç gruba ayrılmışlarmış. Bunu önlemek için mutlaka «disiplinli demokrasi» rejimi etrafında birleşilmeliymiş... Nasıl olsa «sol» yakın-

da en büyük «tesir ve telkin merkezi»nden mahrum bırakılacakmış...

Bütün bunları, Tan'ın Beyoğlu muhabiri Rüştü Sezginoğlu, polis muhabiri Şakir, sanatçıların dadandığı meyhanelere girip, şair ve yeni hikâyecilerle düşüp kalkan Gavsi Ozansoy ve başkaları anlatıyordu.

1937'de de CHP içinde olgunlaşan tutucu ve Almancı bir akım, İnönü'nün de Hitler gibi «Değişmez Şef» olmasını düşünüyor ve «disiplinli demokrasi» kavramını şef sistemi içinde bağdaştırmaya çalışıyorlardı. Bunlar madem ki «Bir Türk Dünyaya Bedeldir» diyorlardı, bunu tâ Kaşgarlı Mahmud dile getirmiş; Tanrı, Türkleri kendisinin has ordusu saymıştı, o halde tam sırasıydı ve «Türkiye harbe girerek, erkekliğini» ispat etmelidir. İlk çağdaş Türkçü ve de Turancı olan ünlü Ali Suavi'nin ruhu şâd edilmeliydi!

Türkiye'yi savaşa sokmak isteyenler 1914 - 1918'de olduğu gibi Almanya safında yenilgiyle sonuçlanacak ve milyonlarca Türkün öldürülmesinin, öksüz, yetim, sakat kalmasının acısını bile duyamayacak, cephede yok olacaklardı. Bu tür aşırı savaşçı, aşırı hayalci sloganlar peşinde, Türkiye'nin yeni yeni sıkıntılara ve felaketlere uğramasına yol açacak maceralara girmesinde sakınca görmeyenler sağduyudan yoksundular. Ama savaş görmüş kuşakların içinden çıkan İsmet İnönü, hükümetin başında ya da devleti idare eden tek partinin lideri olarak TBMM'den başka devletler ve menfaatler hesabına, Türkiye aleyhinde kararlar çıkarılmasını önleyecek yetenekteydi.

Subaylar arasında da bu tür savaş yandaşı düşünceler besleyenler olabilecekti. Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın çok güçlü bir Türk ordusu amaçlaması doğaldı. Silah ve mühimmatla çağdaş gelişmelere göre ordularımızın donatılmasını istemekte

haklıydı. Türkiye'yi ziyarete gelen yabancı generallerle, mareşallerle görüşmesi, onlarla fikir alış verişi yapması görevleri gereğiydi. Ancak söylentiler, Mareşal'in İnönü'yle aynı doğrultuda düşünmediği merkezindeydi.

Bundan olacak ki Hitler Almanyası'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen'in ikide bir «Almanya'nın Türk subayları arasında sağlam siyasal dayanakları bulunduğunu» söylediği Ankara muhabirlerince M. Zekeriya Sertel'e duyuruluyordu. Hatta —yanılmıyorsam— bir akşam üzeri söyleşisinde Zekeriya Sertel, Tan'ın önde gelen yazar ve muhabirlerine «Alman askeri ataşesi Rohde'un istenmeyen adam olarak Türkiye'den ayrılması söz konusu, bu asker, ordumuzda bazı subayları kendi çıkarları için elde etmiş!» demişti.

Zekeriya Sertel'in bizleri uyarması, onun 1936'dan bu yana hep Hitlerci'liğin Türkiye'yi kendi yanında görmekte olduğunu anlatan yayınlardaki ifadelere dayanıyordu ve şöyle diyordu:

«Hitler savaş çıkarmadan önce, Sovyet Rusya'yı yenmek gayesiyle, Türkiye'den ittifak isteyebilir, yahut Doğu sınırlarımızdan Sovyet Rusya'yı vurmak, savaş araçlarının galebesini sağlamak için kendisine kara ve demiryollarımızın tahsis edilmesini savunabilecektir. Böyle bir gizli anlaşmayı yapacak hükümet, Türkiye'nin parçalanmasına varacak felaketlere kapı açacak demektir. Uyanık olun.»

«1936'nın 2 Mayıs günü Habeşistan Kralı Negüs'ün kaçışı, Hitler ve Mussolini'nin ortak diktatörlüklerinin değil», diyordu Zekeriya Sertel, «hardal gazı kullanımının ve zehirli gaz yasağına aldırmamanın zaferidir.» Ve iki şeyde dikkatli olunmalıydı:

1) Türkiye'nin savaşa girmesi isteklilerine göz açtırılmamalı,

2) Irkçı, turancı örgütlemelere dikkat edilmeli.

Türkiye bu çalkantı öncesinde yeraltı girişimlerinin esintilerini duyuyordu. Bir kısım aydınlar polislerce izlendiklerini biliyordu. Basında belli belirsiz bir sansür dönemi yaşanıyordu. Avrupa'yı saran faşist propaganda ve bu sistemin güya bilimsel, sanatsal açıklamalarını yapan ünlü yazar ve profesörlerin yazıları, Türk aydınlarınca tebessümle karşılanıyordu. Ama, Türkiye'de bu yayınları okuyanlar yalnız gülerek karşılayanlar ya da alaya alanlar solcu denilen yazar ve bilim adamlarından ibaret değildi. O halde bu görüşlere yanıt verecek, açıklık getirerek, kamuoyunu aydınlatacak yayın organlarına gereksinme vardı.

Profesör İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun yönettiği Yeni Adam Dergisi, dört yıllık yayın yaşamının yıldönümü nedeniyle bir anket açmış ve dergi hakkında aydınların görüşünü sormayı uygun bulmuştu. Nâzım Hikmet de «Yeni Adam için ne düşünüyorsunuz?» sorusunu şöyle yanıtlamıştı:

«Bence 'Yeni Adam' dört yıllık neşriyat hayatında 'yirminci asır' insanının halletmeye çalıştığı büyük, küçük bütün davaları, belki her vakit muayyen bir tasnife göre değil, fakat ana hatlarıyle vazetmiş ve bunları herhalde, mümkün olabildiği kadar konkre, tâbir caizse YENİ ADAM zaviyesinden halletmeye çalışmıştır. YENİ ADAM'da bazen şüphe ile inancın yan yana, hatta diz dize bulunması, bugünün şartlarında onun kuvveti olmuştur. Faşizme varıncaya kadar bütün irtica ve ortaçağ artıkları istismar zihniyetiyle mücadelesi YENİ ADAM'ı Türk neşriyat dünyasında namusuna güvenilecek bayraktarlardan biri yapmıştır.» *(5 Ocak 1938, Yeni Adam, s. 210).*

Nâzım'ın 'faşizme varıncaya kadar bütün irtica ve ortaçağ artıkları istismar zihniyeti'nden söz etmesi boşuna değildi. 1937 sonunda ve 1938 başında bazı gençler

arasında öylesine faşizm propagandası yapılıyordu ki, faşizme karşı yazı yazanların makaleleri TAN dışında hiçbir günlük gazetede yer almıyordu.

«Biz Türkçü vatanseverler milliyetçi sosyalizmin fakir Türkiye için iyi bir kalkınma reçetesi olduğunu sanıyoruz» yollu meyhane konuşmaları duyulmuyor değildi.

Nâzım Hikmet'in halası Mediha Hanımın oğlu Celalettin Ezine, Leipzig'de felsefe öğrenimi yapmış, yazarlığa yatkın bir ağabeyi sayılırdı. Yeni Adam Dergisi'nde Nâzım'ın yanıtını okuduktan sonra, yayın yaşamına bir dergi ile katılmayı ciddi ciddi düşünmeye başladı ve konuyu Nâzım'a açtı. Nâzım da:

«Görüşelim ağabey!» demekle yetindi.

«Müsait olduğun bir akşam?»

«Pazar akşamı olabilir. 17 Ocak yani...»

«Tamam!» dedi Celâlettin Ezine.

II. HARP OKULU'NDA İKİ GRUBUN SÜREGELEN ÇATIŞMASI

Ufuklardan ufuklara
ordu ordu köpüklü mor dalgalar koşuyordu;
Hazer rüzgârların dilini konuşuyordu balam,
konuşup coşuyordu!
Kim demiş «çört vazmil»
Hazer ölü bir göle benzer!
Uçsuz bucaksız başı boş tuzlu bir sudur Hazer!
Hazerde dost gezer, e...y!.
düşman gezer!

Dalga bir dağdır
kayık bir geyik!
Dalga bir kuyu
kayık bir kova!
Çıkıyor kayık
iniyor kayık,
devrilen
bir atın
sırtından inip,
şahlanan
bir ata
biniyor kayık!

Ve türkmen kayıkçı
dümenin yanında bağdaş kurup oturmuş.
Başında kocaman kara bir papak;
bu papak değil:
tüylü bir koyunu karnından yarıp
geçirmiş başına!
Koyunun tüyleri düşmüş kaşına!

Çıkıyor kayık
iniyor kayık
Ve kayıkçı
«Türkmenistanlı bir Buda heykeli» gibi
dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş,
fakat, sanma ki Hazerin karşısında elpençe divan durmuş!
O bir Buda heykelinin
taştan sükûnu gibi kendinden emin
dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş.

Bakmıyor
kayığa
sarılan
sulara!

Bahri Hazer Şiiri'nden

Sivil okullarda olduğu gibi, askeri okullarda da öğrenciler birbirleriyle kaynaşırlar. Ama bu kaynaşma döneminde birbirlerini daha kafadengi bulanlar kısa sürede anlaşır ve böylece arkadaşlık, bu dar çevrede daha çok yoğunlaşır. Ömer Deniz, Abdülkadir Meriçboyu ve Orhan Alkaya Kuleli Askeri Lisesi'nde arkadaş olmuşlar, Harp Okulu'na girince yine arkadaşlıklarını sürdürmüşlerdi.

Ömer Deniz ve Abdülkadir, edebiyata, okumaya düşkün öğrencilerdi. 1938'de süregelen İspanya Savaşı onların da ilgisini çekmiş, bu konuda yayınlanmış kitapları almışlardı. Şiir alanında adı yaygın olan Nâzım Hikmet'in kitapları serbestçe satıldığı için okumuşlar ve

bazı şiirlerini ezberlemişlerdi. Ömer de, Abdülkadir de (A. Kadir) şiirler yazıyor, Nâzım'ın kullandığı serbest nazım tekniğinde denemeler yapıyorlardı.

Kuleli Askeri Lisesi'ndeyken okulun yan bahçesinde çiçekler arasına konulmuş tahta sıralara oturmuş dinlendikleri bir sırada şiir okurlarken yanlarına bir öğrenci gelip oturmuş, ilgilenmez görünerek çiçekleri seyre dalmışlardı. Ömer Deniz, Nâzım'ın *Selâm Söğüd*'ünü, Kadir de buna karşılık Nâzım'ın *Benerci*'sinden okuyarak şiir alanındaki bilgilerini karşılaştırmışlardı.

Yanlarına sessizce oturan sınıf arkadaşlarından adını anımsamadıkları genç de:

«Ben de *Bahri Hazer*'i okuyayım mı?»

diye sorunca, Ömer ve Kadir, sevinmiş, şiire hevesli bir arkadaşın Nâzım'ı da okumuş olmasının heyecaniyle:

«Demek sen de ha?» demişlerdi.

Yeni arkadaşları *'Bahri Hazer'* şiirini, çok güzel okumuştu. Adını sormuşlardı. O da:

«Süreyya Koç!» yanıtını vermişti.

Yakın arkadaşları, Koç'a «pehlivan» derlermiş. Ömer, *Sesini Kaybeden Şehir* şiirinin niçin yazıldığını sormuştu. «Pehlivan» bilmediğini açıklamıştı. Kadir, *'Cevap No. 2'* başlıklı şiiri kimin için yazmıştı Nâzım? diyecek oldu. 'Pehlivan' bunu da bilmiyormuş.

Ömer Deniz:

«Arkadaşlığımız sürünce hepsini öğretiriz» dedi.

Süreyya Koç'un gözleri parlamıştı. Yeni bir «öğrenim» kaynağı bulmuştu.

«Bu gençler, bu kadar Nâzım hayranı olmamalıydı, bunlarda 'iş' vardı. Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi'nde görevliyken 1962'de emekliye ayrılan ve Mardin milletvekili seçilen Fuat Uluç'a göre Süreyya Koç (lakabı Pehlivan) 'sağduyudan doğma sezgisi kuvvetli olduğu için, mutlaka bir bit yeniği var bu işte' demiş kendi ken-

dine. Ondan sonra da sarılmış kitaplara. Muttasıl ihtirasla okumuş. Çünkü muammayı çözmek için iki yoldan biri okuyup öğrenmek, diğeri de bu arkadaşlarıyla —Ömer Deniz, Abdülkadir ve O. Alkaya— sıkı bir ilgi kurmaktır. Okudukça ve ilgi derecesini arttırdıkça görmüş ve anlamış ki, arkadaşları doğru yolda değiller» *(Nâzım Hikmet ve 1938 Harbokulu Olayının gerçek yönü, 1967).*

Kuleli Askeri Lisesi'nin 2. sınıfına geçtikleri vakit, Ömer'le A. Kadir aynı sınıfa düşmüşlerdi. Süreyya Koç' sa bütün uğraşlarına karşın başka bir kısıma ayrılmıştı. Oysa «Pehlivan», bu Nâzım hayranı ve bilgili iki öğrenciyi izlemek, onların arkalarında var olduğunu sandığı «emredicileri» ortaya çıkarmak hevesindeydi. Bu ayrı bölümlere düşme, mütalaa saatlerinde Ömer'leri, «Pehlivan'ın» sohbet ederek, onları konuşturmasını önlüyor gibiydi.

Ömer ve arkadaşlarından kuşkuya düşmüştü bir kere. Bunlar, bu kadar bilgiyi nasıl öğrenebilmişler ve bu «komünist» şair'in eserlerini niçin bu kadar heyecanla ve severek okuyorlardı? Bunların arkasında «karanlık güçler» varsa bu karanlığı «yırtmak» gerekti. Vicdanı bunu emrediyordu. Kendisi gibi «vicdanının sesine» tam bir sadakatle uyan birkaç arkadaşı, Ömer'in bölümündeydi, onlara kuşkularını anlatır, «demek sen de ha?» diye sormalarının altında (!) yatan sırrı çözmeye yardımcı olmalarını isteyebilirdi. Öyle yaptı.

Yaygın Turancı fikirlere eğilenler, Bozkurt efsanesine bel bağlayanlar sosyalizmin milli'sinin öğrenilmesini salık verenlere inananlar «Pehlivan»ın uyarısını çok önemsediler. Bu önemsemenin bir nedeni de Ömer ve arkadaşlarının ulusal bayramlarda yapılan törenlerde «konuşmacı» seçilmeleriydi. Okul Komutanı Hamit Doğruer, tören konuşmaları için önerilen öğrenci ya-

zıları arasında Atatürk'ün görüşlerine bağlılığı ön plana alanları beğeniyordu. Ömer Deniz, Kadir Meriçboyu ve arkadaşlarının hazırladıkları metinler, Komutanın kriterlerine uygun düşüyordu; insancıl öğeler taşıyorlardı, barışçıydılar ve Ulusal Kurtuluş Savaşı felsefesinden yanaydılar.

Lisedeki görüş beraberliğinin Harp Okulu'nda derinleşmesi, Süreyya Koç; Saim Sonbay, Sami Küçük ve arkadaşlarına ciddi kuşkular verdiği ve Ömer'leri «zararlı fikirler taşıyanlar» diye tanıttığı için bu yeni grup, Ömer ve arkadaşlarına nerdeyse göz açtırmayacak kadar takipçilik ve gözetleyicilik yapıyorlardı.

Böylece Harp Okulu'nda nerdeyse «ilericiler» ve «tutucular» ya da «milliyetçiler», «Turancılar» diye zorlanmış gruplaşma yaratılmıştı. Bu, daha çok Süreyya Koç ve arkadaşlarının uğraşlarıyla oluşmuş bir ayrılıktı.

Ömer Deniz'in bize anlattığına göre iki taraf da karşılarında gördüklerini «Doğru yola çekmek için» var güçlerini kullanıyorlardı. Ömer Deniz, bir denemeyle, karşısındakilerin ne ölçüde birbirlerine tutkun olduklarını öğrenmek istemiş. Kendisine yaklaşan iki yeni öğrenciyle, mahsus kavga etmiş, onların gönlünü kırmış, bunu anlayan Koç'çular hemen o iki öğrenciyi aralarına almışlar, onları kendi özel toplantılarına götürmüşler, mesleklere göre ayrılan sınıflarda bu iki öğrenciden sorumlu olan ülkü arkadaşları saptanmış. Ömer Deniz de onların ne tür örgütlü olduklarını anlamış.

Gerçek şuydu ki, o iki genç, Süreyya Koç'a Ömer Deniz ve arkadaşları hakkında gizli raporlar vermekle görevlendirilmiş. «Enternasyoncular» dedikleri Ömer Deniz ve arkadaşlarını gözetleyenler sonucu, yazdıkları ve suçlayıcı nitelikteki raporları Süreyya Koç'a verenler, bir

bölümü de Sami Küçük'te toplananlar hep bunların suçlama raporlarını içermiş.

Fuat Uluç'un yazdığına göre; Ömer Deniz, A. Kadir ve Orhan Alkaya; Süreyya Koç ve kısım arkadaşlarının göz hapsindeydi. Bunlar «gitgide işi azıtmışlar, saklandıkları bulutun arkasından sıyrılıp, kendilerini açığa vurmuşlar. Herkese dinletmek, bıraktığı tesirleri ölçmek için Nâzım Hikmet'in şiirlerini yüksek sesle» okumaya koyulmuşlar (s. 68). Karşı oldukları öğrenciler «toplanıp durumu gözden geçirmişler. Meyvelerin kıvama geldiğine hükmetmiş olacaklar ki, ağaçları hafiften silkeleme kararı almışlar. Süreyya Koç, Hulusi'nin (1967'de albaydı orduda) eline Mehmet Sadık Aran'ın «Ergenekon Yolları»nı sıkıştırmış ve «oku», demiş, «bu kitabı onlara».

Ömer ve Kadir'ler Nâzım'ın şiirlerini okumak istedikleri bir sırada Hulusi karşılarına dikilmiş:

«Şimdi siz dinleyin, bu kitap ve içindeki şiirler milliyetçi kalemlerden çıkmıştır. Dinleyin de yürekleriniz arınsın.» diye haykırmış (s. 69). «Ömer ve arkadaşları» dinlememekte direnmişler. Münakaşa başlamış ve gittikçe hızını arttırmış, sıra yumruklara gelmiş. Bundan sonrasını tahmin güç değil tabii. Bir temiz ıslatmışlar Nâzım Hikmet'zedeleri. Şikâyete cesaret edemedikleri için de yedikleri dayak yanlarına kâr kalmış» diyor Fuat Uluç kitabında (s. 69).

Bu emekli kıdemli Albaya göre, Nâzım şiirlerini yazmasaydı, «kızılcık dalları bu kadar meyve vermeyecekti» (s. 70). Ama Nâzım'ın şiirlerini beğendikleri için izlenenleri suça yöneltmek isteyen Süreyya Koç, Saim Sombay'ı onlardan görünmekle görevlemiş, fakat bir türlü istedikleri «sübut delili elde edilememiş»ti.

Bu ortamda Ömer Deniz'in Nâzım Hikmet'i İpek Sineması'nda görmeye gitmesi, sonra da bir bayram ön-

cesi evinde ziyaretten çekinmemesi, kendilerini okulda izlemeyi üstlenen «Pehlivan» grubunun ekmeğine yağ sürmüştü.

Ömer Deniz, Nâzım'ı niçin ziyaret etmişti? Ömer Deniz'in ifade bölümünü aktaralım:

«1937 sonbaharında Ömer, izinden dönerken İstanbul'a atlamış ve Nâzım Hikmet'i bucak bucak aradıktan sonra nihayet İpek Sineması'nda çalıştığını öğrenmiş ve sinemaya gitmişti. Peşindeki ajanlardan illallah diyen, iyi tanımadığı herkesi ajan sanmaya başlamış olan Nâzım, Ömer'i gayet soğuk karşılamış, hatta endişeli bir hâl almıştı. Yer bile göstermek istememişti. Ayak üzeri topu topu 15 - 20 dakika süren konuşmada da zaman zaman, Ömer'in ve arkadaşlarının kendisine duyduğu hayranlığın ifadesiyle geçmiş, üç - beş laf da sanattan, şiirden edilmişti.»

Fakat daha sonra bu 15 - 20 dakikalık ziyarette, Nâzım'ın, Ömer'e ihtilal metodları hakkında bilgi ve direktif verdiği iddia olunacaktı.

Ömer Deniz, Nâzım'ın bu soğuk ve biraz da kaba karşılayışından «izzeti nefsinin kırıldığını» söylüyordu. «Nâzım'ın yanından gönlüm yaralanmış olarak ayrıldım» diyordu. Kendisini «askeri okullarda pek çok kişiye kazandırdığı kişiliği sebebiyle» Nâzım'ın bu tavrını «hazmedemeyecek» düzeyde görmüştü. Kendi kendine: «Öyleyse, diyordu, en kısa zamanda kendimi Nâzım'a kabul ettirmeliyim.»

Ömer böyle düşünüyordu ama, Nâzım, bu gençten kuşkulanmıştı, polis olmalıydı. Rahat çalışması, ürünlerini vermesi bu gencin peşine takılarak tâciz etmesi ile bozulabilirdi. Polisi uyarmalı ve bu oyunlara son vermelerini istemeliydi. Ortada fol yok, yumurta yokken niçin ajanlarını Harpokulu öğrencisi kılığına sokuyorlardı?

Ve Nâzım telefon rehberinden Emniyet Müdürlüğü'nü, oradan da I. Şube Müdürlüğü'ü aradı, siyasi kısmı istedi.

«Komiser Nihat, kimi aradınız?»

«Ben Şair Nâzım Hikmet, Siyasi Kısımdan Salih Tanyeri'yle görüşmek istiyorum.»

«Bir dakika efendim...»

Bir iki dakika, Nâzım'a on dakika kadar uzun geldi. Salih Tanyeri, bir sanığın ifadesini alıyormuş. Ama, arayanın 'Şair Nâzım Hikmet' olduğu söylenince, ifade işini başkasına bırakarak, odasındaki telefonu açmış:

«Buyurun, ben başkomiser Salih Tanyeri...»

«Ben Nâzım Hikmet. Peşime adam takmayı artık bırakın rica ederim. Şimdi de Harbiye talebesi kılığına soktuğunuz bir ajanı gönderdiniz. Ajan, bende ne bulacaktı, ne öğrenecekti yani? Rica ederim, bu numaralar son bulsun artık. Benim her hareketim açık ve ortada, gözler önünde.»

Ve telefonu kapatmıştı.

Salih Tanyeri, 'Harbiyeli kılığında görünen' hiçbir ajanını Nâzım'a veya ünlü kişilere göndermemişti. Nâzım'ın konuşması hayli sinirliydi!

Harp Okulu'ndaki arkadaşları üzerinde etkin olduğunu sanmanın verdiği gururla ille de üstünlük sağlama arzusu Ömer Deniz'i yeni bir girişime yönlendirdi: Nâzım Hikmet'i evinde ziyaret etmek! Dört ay kadar önce baştan savulmanın öcünü almalı, Nâzım'la evinde bol bol konuşmalı, aklına takılan sorulara yanıt almalıydı.

Bu kararını verdikten sonra bir bayram arifesinde 3 Aralık 1937 günü Nâzım'ı evinde ziyarete karar vermiş, okuldan izin filan da almamış, Nâzım'ın Nişantaşı'ndaki apartman dairesine gitmişti. Evde ne Nâzım,

ne eşi Piraye hanım vardı. Üvey annesi Cavide hanım vardı. Ömer Deniz, Nâzım'ın dostu olduğunu ileri sürerek içeri alınmıştı. Yarım saat kadar sonra Nâzım eşiyle evlerine girdiklerinde Ömer'i karşısında görünce irkilmişti. Nâzım'ı yakından izlemek isteyen siyasi polis, boyacı, havagazı memuru, su tesisatçısı, kalorifer tamircisi kılığında boy göstermişlerdi. Bu nedenle Nâzım da evdekilere: «Artık illallah, tanımadığımız kimseyi eve almayacağız» demişti.

Bu kez Ömer Deniz'i görünce, en ufak nezaket kuralını da bir yana bıraktı, ne oturacak yer gösterdi, ne elini sıktı. Sadece niçin geldiğini sordu. Ömer Deniz de:

«Size olan hayranlığımı söylemiştim. Son günlerde bazı kitaplar okudum. Anlamadığım yerleri var. Birkaç sorum olacaktı.»

«Sor, söyleyeyim, eğer biliyorsam...»

Nâzım'ın bu yanıtı Ömer Deniz'i rahatlattı. Ömer'in soruları şunlar olmuştu:

«Ludwig Foerbach'ın Klasik Alman Felsefesi'nin Sonu» ne anlatmak istiyor? «Manifest'i Marx mı yazmıştı, yoksa Engels'le birlikte mi? Yarın subay çıkınca Mehmetçiklere neyi anlatmalı, neleri öğretmeliyiz?»

«Evladım, dedi Nâzım, sorularının bir bölümünü herhangi bir ansiklopedide bulabilirsin. Ben âlim veya felsefe, iktisat hocası değilim. Seni eve ben davet etmedim. Diyeceğim şu: Yarın subay çıkınca erata veya assubaylara neleri anlatacağınızı Talimnameler öğretir. Anayasada yazılı altı umde var. Cumhuriyet'in, halkçılığın ne demek olduğunu, laikliği, devletçiliği, milliyetçiliği, hem de Atatürk'ün anladığı manada milliyetçiliği anlatırsan en iyi işi yapmış olursun. Benim sana söyleyeceğim budur. Şimdi benim senden soracağım var...»

«Sorun efendim.» dedi Ömer Deniz.

Nâzım, biraz da sinirli sinirli sordu:

«Nişantaşı'nda Vali Konağı'ndaki Selçuk Apartmanı'nda, 3 numaralı dairede oturduğumu kimden öğrendin? Polis verdi değil mi? Hadi çek git bakalım. Bir daha da seni görmeyeyim.»

Ömer Deniz, şaşırmıştı. Kapıyı açıp çıktı, gitti...

Piraye Hanım, Nâzım'ı o güne dek bu kadar kabalaşmış görmemişti.

III. SÜREYYA KOÇ'UN MERAKI YANITLANDI

Mardanapal güldü
(ihtiyar bir kurbağa gibi gülüyordu):
«— Basit yaşın elliye, Hikmet Bey,
vazgeçmezsin hovardalıktan.»

Dört kişiydiler masada.
Mardanapal mümessilidir yirmi yıldan beri bir Alman firmasının
Mardanapal Leh yahudisiydi.
Büyük bir rahatlıkla satabildiğinden
elektrik malzemesiyle beraber
eksiltmelerde büyük ve küçük memurlarımızın vazife namusunu
Hitlerciler
eline bir «temiz kan şehadetnamesi» verip
eski yerinde bıraktılar onu.
Genç karısı bir harikadır Mardanapal'ın,
İnce uzun bir çift bacak
ham incir gibi bir çift meme,
kocaman, karanlık, kadife gözler
ve pembe mermer gibi bir alın.
Baktı Mardanapal
(tüylü kaşları altında akları patlak mahzun gözleri vardı)
Baktı Mardanapal
«büyüklerden» insanın masasından tarafa:
«— Hikmet Bey,» —dedi—
«Şu adama bir sualim var şimdi,
bir doğru cevap verse
yüz bin lira veririm.»

«— Ne soracaksın?»
«— Harbe giriliyor mu?»
.....
Fehim konuştu:
«— Bu işi Türkiye'de yalnız bir kişi bilir.
Başkasının sözüne bakma.»

Mardanapal konuştu yumuşacık:
«— Pasaportum değil, beyim,
fakat Mardanapal Yahudi'dir.
Yahudiyim çok şükür.»
«— Hitler duymasın.»
«— Duysun.
Ben onlara para kazandırıyorum.»
«— Hitler'i eline verseler ne yaparsın, Mardanapal?»
«— Ortak alırım.»
«— Öldürmez miydin?»
«— Bu dünyada hangimiz ölmeyecek?»

Leh Yahudisi Mardanapal'ın Merakı'ndan

Harp Okulu'ndaki gençlerden bir bölümü Nâzım Hikmet'in şiirine düşkünlükleriyle aşırı milliyetçi bağnazların düşmanlıklarını kazanmıştı. Bunların başında Süreyya Koç vardı. Nâzım Hikmet gibi bir komünistin şiirine bu kadar düşkünlüğü, onun eserlerinin özünü ve anlamını bu kadar derinden derine incelenmesini hayra yormuyor, bunların arkedaşlık bağlarının bir başka «bağ»dan ileri gelip gelmediğini araştırmak istiyordu. Öğrencilerin büyük çoğunluğu ise derslerine çalışıyor, yardımcı kitapları kütüphaneye giderek buluyor, bilgi-

lerini derinleştiriyorlardı. Ne Ömer Deniz, ne Süreyya Koç onlar için, peşlerine düşülecek öğrenciler olarak görünmüyordu.

Ömer Deniz sıladan okula dönünce, Süreyya Koç'un merakı debreşmişti: Ömer ve arkadaşları Nâzım Hikmet şiirine düşkünlüklerini koruyorlar mıydı, yoksa hatalarını anlamış, doğru yola dönecek kıvama gelmişler miydi? Ömer Deniz'e bir «hoş geldin» diyerek merakını gidermeye çalıştı:

«Şiir ve edebiyat anlayışını geliştirip milliyetçi çizgiye geldin mi Ömer Deniz?»

«Edebiyat dergilerine bakıyorum, kitapları karıştırıyorum. Her aklıbaşında yazar, Nâzım Hikmet'in şiirdeki üstünlüğünü dile getiriyor» dedi.

Süreyya Koç'un merakı, Ömer Deniz ve arkadaşlarının kendilerine göre hatalı olan gidişlerinden dönebilecek miydiler, yoksa, direneceklerdi miydi? Koç sormuştu:

«Hangi kitapları okudun mesela? Hangi mecmualar bu kanıbozuk'un şiirini övüyor yani?»

Ömer kızmıştı:

«Bir Türk şairine kanıbozuk diyemezsin! Yoksa sen de Hitler gibi ırk, kan, renk peşinde misin?»

Bir arkadaşı Süreyya Koç'a seslenmiş, o da kalkıp gitmişti. Ama kafasında sorular birbirini izliyor gibiydi. Nitekim, Fuat Uluç, kitabında bu durumu şöyle anlatıyordu:

«Süreyya Koç ve arkadaşları ise işin farkındalar. Madem ki onların bu hatalı gidişlerini durdurmak imkânsız; o halde kökünden söndürmeli bu yangını. Aksine hareket, memlekete ihanet olur. Atatürk milliyetçileri öyle bir harekette bulunamazlar. Fakat, dış görünüşe aldanıp hataya düşmek de mümkün. İlerisi için vicdan sızısı olabilecek böyle bir ihtimalden kaçmak da lazım. Sezgiler üzerine kanaatlar bina edilemezler. Suç-

landırırken deliller sağlam olmalı.

Bu düşünceyle Süreyya Koç arkadaşlarını toplar, durumu hep beraber gözden geçirirler ve planlı bir işbirliği lüzumu üzerinde dururlar. Herkesin kabiliyet ve istidadına göre aralarında vazife taksimi yaparlar. Derste, ders aralarında, müzakere ve mütalaalarda, genişçe istirahat saatlerinde, tatil günlerinde sıkı bir takip başlar.

Askerlikte, firar, şiddetle cezalandırmayı gerektiren bir suçtur. Takibin nasıl esaslı yapıldığına bakın ki, İstanbul'a savuşan Ömer Deniz'in ardına bu cezayı göze alarak bir arkadaşlarını takmaktan çekinmezler. İstanbul büyük ve kalabalık bir şehirdir. Takip kolay değil. Hele amatör bir dedektif için. Ömer Deniz, Nâzım Hikmet'i evinde ziyaret eder, berikiler tesbit edemezler bunu.

Öte yandan Süreyya Koç, duygu ve düşünce bakımından karşılarında olmasına rağmen, kurdukları dostluğu aksatmadan sürdürmeye muvaffak olur. Bunda, Ömer Deniz'in, İstanbul dönüşü fikirlerinde göstermeye başladığı yumuşaklık da etkili bir faktördür.» (s. 103)

Sonunda Süreyya Koç grubu şu kanıya varırlar: «Bizim 'kızılcıklar' tam kıvama gelmiştir artık.»

Her ne kadar bu grubun yaptıkları izlemeler, koyulaştırılan sahte dostluklar, ilişkiler ve Sami Küçük'te toplanan belgeler şüpheleri kesin kanıya dönüştürecek nitelikte idi. Özellikle Ömer Deniz'in göğsünü şişirerek: «Nâzım Hikmet'in evine gittim. Onunla görüştüm!» demesi, onlardaki kuşkuları sona erdirmiş ve Sami Küçük'e verilen ihbar raporlarının suçlamaya yeterliğinde birleşilmişti.

Fuat Uluç'un yazdığına göre, «Süreyya Koç'un birlikte çalıştığı bir kısım arkadaşları harekete geçme zamanının geldiğine kail oldular (inandılar). Süreyya Koç

başta, diğerleri aksi düşüncede idiler. Onlarca bir kanaata varmak başka, bu kanaatı maddi delillere dayanarak isbat etmek başka idi. Önce karanlıklar yırtılmalı, suç, inkârı önleyen bir niteliğe kavuşturulmalıydı. Bunun için de biraz daha sabırlı olmak acele edip işe şeytan karıştırmamak lazımdı.» (s. 104)

Sonunda Genelkurmay Başkanlığına bu gruptan iki kişi (Birinin A. diğerinin Y. harfiyle sona eren adları varmış!) Ömer Deniz ve arkadaşlarının Nâzım Hikmet'in şiirlerini okuduklarını ve Ömer Deniz'in İstanbul'da Nâzım Hikmet'i evinde ziyaret ettiğini söylediğini yazdılar ve imzalarını atmadılar.

İmzasız ihbarların işlem görmemesi kural iken mektuplarda Harp Okulu ile ilgili iddiaların varlığı, bu arada 1938'deki Avrupa'nın durumu ile Türkiye'de yaşanan askeri teyakkuz durumu, yabancı radyolarda Türkiye'ye yönelik ve Türkiye dışında çalışan bir komünist partisinin yayınları, buradaki ihbarın konusu olan öğrencilerin dışarıyla bağlantıları olup olmadığı kuşkusunu da gündeme getirmişti.

Zira, bazı yüksek rütbeli subaylar da eskiden Almanya'ya 1935'lerden sonra Hitler'e sempati, komünizme aşırı bir antipati egemendi ve bazı yazarlar da bu ortamda aynı düşünceyi haklı gösterecek yayınlarını 1935'lerden beri yapıyorlardı. Örneğin 1937'de Peyami Safa şunları yazmıştı:

«Türkiye'de bizim farkına varmadığımız bir faşizm propagandası var mıdır? Belki. Fakat Türkiye'de herkesin farkına vardığı apaçık bir komünizm propagandası vardır. Tanesi 100 paraya, beş kuruşa, on kuruşa satılan yüzlerce broşür çıkmıştır. Bunların çoğu masamın gözünde duruyor. Topunun hülasası şudur: Yaşasın komünizm, kahrolsun liberalizm, Kemalizm, Nasyonalizm!

Bu yüzlerce broşüre mukabil, faşizm propagandası yapan kaç kitap vardır? Varsa ortaya koysunlar.

Komünist propagandası yapan kitap ve kitapçıklar üzerine bugün bir gazeteye saldıran imzaları da görürsünüz. Bunların komünist olduklarını çıkardıkları kitaplardan bir tane alarak, beş kuruşa ispat etmek mümkündür. Bu taktiğin nafile olduğunu isbat etmek bize beş kuruşa, fakat onlara pek pahalıya mal olur.» *(Cumhuriyet, 21 Ekim 1937 - Hadiseler Arasında sütunu)*

Peyami Safa 1935'ten beri hep bu görüşü sütunlarında işlemişti. İşte 1945 tarihinde Tasvir'de yazdığı fıkrası, on yıllık görüşünün özeti gibiydi:

«Yılana zekâ, akrebe şuur veriniz; insan şekline girsinler, halk suretine bürünsünler, halk arasına dalsınlar, gençlik arasına sokulsunlar, kafalara zehirlerini akıtsınlar, Türk topraklarını kızıl iştihalara en az mukavemetle teslim etmek için ruh zeminlerini hazırlasınlar: Bir gün Dumlupınar kahramanına, başka bir gün Türk bayrağındaki hilale saldırsınlar, kızıl paçavralarının birini batırıp ötekini çıkararak bütün mukavemet yuvalarımızı, yalan, dolan, tehdit, iftira, palavra ve yaygara kıyameti koparsınlar, Türkiye'yi İspanya'ya benzetemedilerse, İran'ın haline sokmak için bütün teşkilat ve vasıtalarıyla çalışsınlar. Türk şuuru da uyuklasın, kızıl cennet rüyalarına dalsın, zincir şakırtıları arasında ve bir kölelik cehenneminin ortasında, iş işten geçtikten sonra gözlerini açsın öyle mi?

Hayır! Türk şuuru başını yastıktan kaldıralı otuz yıldan fazla var. Kızıllar onu morfinlemeye çalışırken iğnelerini boşluğa sıktıklarının farkında değiller, fakat bu millet ve onun gençliği uyanıktır, kendisini uyutmaya çalışanların oyunu önünde bir saniye kendinden geçmemiştir.

Tecellisinin şekilleri ne olursa olsun, bu şuur en bü-

yük kuvvetimizdir.» *(Tasvir, 4.12.1945 - Türk Şuuru Uyanıktır)*

1938 yılının ilk haftasında Harp Okulu öğrencilerinden bir bölümünün ağır ideolojik suçlarla itham edilmesi, Genelkurmayın derhal ihbarların doğru olup olmadığının araştırılması kararının verilmesine neden oldu. Yapılacak iş; suçlanan öğrenciler sınıfta iken üstlerinin, sıralarının aranması, sonra yatakhanelere çıkılarak yatakların ve dolaplarının iyice araştırılıp ne bulunduysa hepsinin adları yazılı torbalara konulması, tetkike hazır duruma getirilmesiydi.

5 Ocak 1938 Salı sabahı Harp Okulu öğrencilerinden bir bölümü tatbikat için araziye çıkacaktı. Öğrencilere tam teçhizat kuşanmaları bildirilmişti. Arka çantaları özenle takılmış, bölükler tabur halinde yürüyüş koluyla okuldan ayrılmışlardı. Okul binasından sola dönülmüş, komutanlık binasını geçmişlerdi. Tatbikat sahasına girmişlerdi ki, arkadan gelen bir atlı borazanın «Dur!» borusu çaldığı duyulmuş. Tabur durmuşken borazan bu kez «geriye dön!» borusunu çalmıştı.

Tabur geriye dönmüş ve yürüyüş komutu verilmişti.

Ömer Deniz, adımını atıyor, ama beyninde sorular at koşturuyordu: Okula dönünce tutuklamalar mı olacak? Tutuklanacaklar Turancılar mı, ya da ırkçılar mı? Mustafa Ergün daha geçen gün «Nâzım Hikmet için bir susturma planı hazırlanmış, aman dikkat edelim ucu bize dokunmasın!» demişti. Nâzım'a bir şey mi yapıldı ve benim Nâzım'ı ziyaretim öğrenilerek kovuşturma mı açıldı? Mehmet Ergün'e Emniyetteki önemli bir tanıdığı, Nâzım için susturma planı hazırlandı dediğine göre...

Ömer Deniz, kafasını dolduran soruların hiç birine doğru dürüst bir yanıt bulamıyorken Tabur okula girmiş, bölüklere «silah çat» emri verilmişti. Öğrenciler sınıflara alınmıştı. Yarım saat kadar süre geçtiği halde

henüz bir öğretmen sınıfa girmemişti.

Ömer Deniz, yeniden kafasındaki soruları yanıtlamak ya da yenileriyle arttırmak üzereydi ki, sınıf kapısı çok sert bir şekilde açıldı. Sınıfa giren Binbaşı Şerif Budak'tı. Onu altı kadar silahlı subay ve erin girişi izledi.

Binbaşının gözleri açılabildiği kadar açılmış, dik bakışlarıyla öğrencileri şöyle bir gözledikten sonra hazırol durumunda kalarak yine gözleri alabildiğine açılmış şekilde konuşmaya başlamıştı:

«Beni dinleyin! İsim ve numaralarını okuyacaklarım hemen sıra dışına çıksın! Yüzünü duvara dönsün!»

Elindeki kâğıdı açtı ve okumaya başladı:

«4362 Orhan Alkaya ayağa kalk duvara dayan! 5408 Lutfullah Şâdi Alkılıç, sen de! 1132 Galip Arda! Sen de çık, duvara dayan! 5409 Ömer Deniz, ayağa, kalk, duvara dayan!»

Binbaşı:

«Şimdilik bu kadar!» dedi.

Ve çavuşlardan birine:

«Üstlerini ara! Erin elindeki torbalardan birine koy!»

Öteki çavuşa da ne yapacağını söyledi:

«Sıralara git, çekmecelerinde ve üstünde ne varsa hepsini topla, torbasına koy. Haydi. Hemen...»

Bu işlem tamamlanınca sınıf dışına mevcuden çıkarıldılar. Koridorda sıralanmış silahlı erlerin gözetiminde bekletildiler. Sonra Abdülkadir Meriçboyu'nun ders gördüğü sınıfa aynı şekilde girildi. Aynı komutlar, aynı işlemler:

«5202 Naci Fişek, ayağa kalk, duvara dayan! 5227 Necati Çelik sen de. 5271 Abdülkadir Meriçboyu, ayağa kalk, duvara dayan! 5362 İsmail Özdemir! Ayağa kalk, yerinden çık duvara dayan, hemen...»

Ve bu işlem 5213 Hasan Tanoğlu'nun, 5445 Hüse-

yin Üstel'in, 4569 İhsan İnan'ın, 5404 Zihni Kaya'nın ve Nasır Timuçin (5411), Cihat Bekman (5434), Burhan Cahit Kılıç (972), Faruk (545), Şevki (224), Cihat (5417), Şevket Kösemen (5331), Saim Sonbay (4325)in bulundukları, sınıfta yinelendi. Sonra da yatakhanelerde süngülü askerler korumasında yatakların, yastıkların altı ve kılıf içleri bakıldı, dolaplarda öğrencilerin gözleri önünde dişe dokunur ne bulunduysa alındı adları yazılı bez torbalara konuldu ve ağızları kapatılarak incelemeye alındı. Koridorda sıraya dizilen sanık öğrenciler teker teker çağrılarak sorgu odasında ihbarlara ve Süreyya Koç'la Sami Küçük'te toplanan raporlara dayanılarak sorulara yanıt alınmaya başlandı.

Savcı Şerif Budak sorgularda, öğrencilerin torbalara konulan eşyası arasında yer alan kitaplar hakkında, yazarları üzerinde durarak bir kanıya varmaya çalışmıştı. Öğrencilerin okudukları kitaplar arasında «Kara Gömlekliler İhtilâli», «Diyalektik Materyalizm», «İspanya Kurtuluş Savaşı», «Benerci Kendini Niçin Öldürdü?», «Hamlet», «Ayak Takımı Arasında», «Taranta Babu'ya Mektuplar» «Şeyh Bedreddin Destanı», «Kuyucaklı Yusuf» da bulunuyordu.

Savcının soruları arasında şunlar ağırlık kazanıyordu:

«Bu kitabı sana kim verdi?»

«Bu kitabı niçin okuyorsun?»

«Bu kitabın yazarı hakkında ne biliyorsun?»

Sorgular bittikten sonra bazılarının yeniden sorguya çekilmesine gerek duyuldu. Sorgu yapan subayların bulunduğu odaların önünde başka subaylar duruyor, içerdeki konuşmaları cankulağıyla dinliyorlardı. Bu yeniden sorgulama dönemi de bittikten sonra tutuklanması kararlaştırılan öğrenciler süngülüler arasında ya kalorifer dairesindeki önceden hazırlanmış ya da revi-

rin bodrum katındaki odalara, kimisi de okul dışındaki Komutanlık binası bodrumunda ayrılmış hücrelere götürüldüler.

Tutuklanan öğrenciler üç ayrı bölümde yanyana ya da karşı karşıya düşen odalarda, hücrelerde tek başlarına tutuluyorlardı. Sanıkların en önemlisi Ömer Deniz'di. Soruşturmaların ilk bölümü bittikten sonra sanıkların yerleri ve komşu oldukları öteki harbiyelilerle değiştirildi.

Bu defa yeni yerlerinde kapı önlerinde yine er giysili nöbetçiler, ilk günden beri olduğu gibi, ses çıkarmadan bekliyorlardı. Bazıları «erat bizim yüzümüzden tedirgin oldu, zavallılar» deyip nöbettekilere acıyorlardı.

Acımaları boşunaydı. Emekli Albay Fuat Uluç'un yazdığına göre «nezarethaneleri yan yanaydı. Geceleri bağıra bağıra birbirleriyle konuşuyorlardı. Nöbetçi erlerinin pek aldırış ettikleri yoktu. Biraz mırın kırın ettikten sonra hallerine acıyor, göz yumar oluyorlardı. Onlar da bol bol faydalanıyorlardı bu müsamahadan.

Halbuki nöbetçiler, er kılığına sokulmuş Gizli Emniyet'in adamlarıydı. Konuşmalarına kayıtsız kalmaları, ne konuştuklarını tesbit içindi. Bir gece, aralarında bu ihbar muammasını çözme hevesine kapıldılar. Bütün ihtimaller birer birer kalburdan geçirildi. Nihayet, kalburların üstünde Süreyya Koç kaldı. Uzun münakaşalardan sonra bu ad üzerinde ittifaka vardılar. Bu kadar geniş bilgiyi ancak o verebilirdi... Fakat sanıkların münakaşaları 'Süreyya Koç'u, Savcı Şerif Budak'ın karşısına dikmeye kâfi gelmişti.» *(a.g.e. s. 124, 125)*

Süreyya Koç, topladığı bütün bilgileri vesaik diye yazdığı raporları savcıya tanık sıfatıyla vermişti. Bu, sözde vesikaların çoğu Uluç'a göre, bölük kademlileri Sami Küçük'ün Süreyya Koç'a verdiği gözlemlerdi. Bir bölümü de Uluç'a göre «başka kaynaklardan ele geçi-

rilmişti.» Uluç'un iddiası şu:

Harp Okulundaki «komünistlerin listesini düzen, okudukları kitaplar ve gösterilen faaliyetler hakkında rapor veren» Sami Küçük'müş.

Süreyya Koç'un tanıklığı da bittikten sonra duruşma başka güne bırakılmıştı. Savcı Şerif Budak'ın ilk tahkikat sonunda hazırladığı dört sayfalık İddianame'de Ömer Deniz'le ilgili suçlama şöyleydi:

«Maznunlardan Ömer Deniz'in İstanbul'da Kuleli son sınıfta bulunduğu zamanlarda fikir ve düşüncelerinde ihtilalci bir idareye ait prensiplerin hakim olmaya başladığı ve zamanla, komünizm tezahürleri gösteren bu fikirlerin, Nâzım Hikmet'in bu vadideki eserlerinin mütalaasından sonra kuvvetlendiği ve aynı eserlerden ilham aldığını söyleyen Abdülkadir ile buluşarak bu fikirlerin nazari sahasında konuşup anlaştıkları ve bir müddet sonra maznunlardan Orhan ve Burhan Cahit ile de fikir ve mesai birliği yaparak, Orhan'ın İstanbul'da, Kabataş'taki evinde gizli içtimalar yaparak bir hareket tarzı tespit ve bu yolda çalışmaya başladıkları görülmektedir.

Bu işte, sınıf arkadaşlarının dikkat nazarını çekecek kadar ileri giden Ömer, sınıf arkadaşı Hulusi tarafından ve bililtizam dershanede toplu bulundukları sırada okunan milli bir şiiri dinlemeye bile tahammül edememiş mukabeleye kalkmış, fakat ilk tokatı burada arkadaşlarından yemiştir.

Bu, fikri tezahürünün akibetinden uslanmayan Ömer, arkadaşlarıyla beraber bu yoldaki çalışmalarına daha büyük bir hız vermiş Nâzım Hikmet'in, Haydar Rifat'ın kafasında müsait bir muhit bulan ve ihtilal ve isyan kokan eserlerini okumuş ve bu tesirler altında aradığı siyasi hedefi komünizmde bulmuş, bu andan iti-

baren ateşli bir komünist kesilmiş ve hâlâ ekmeğini yediği büyük milleti ve onun büyük prensiplerini unutmuş, fikri cereyanlarına askerlik ruhuna ve disiplini ile telifi mümkün olmayan bir istikamet vermiştir.»

IV. 17 OCAK'TA NÂZIM HİKMET OPERASYONU

Bugün Pazar.
Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.
Ve ben ömrümde ilk defa gökyüzünün bu kadar benden
uzak
bu kadar mavi
bu kadar geniş olduğuna şaşarak
kımıldanmadan durdum.
Sonra saygıyla toprağa oturdum,
dayadım sırtımı duvara
Bu anda ne düşmek dalgalara,
bu anda ne kavga, ne hürriyet, ne karım.
Toprak, güneş ve ben...
Bahtiyarım...

1938

Celalettin Ezine'yle anlaştığı gibi, 17 Ocak Pazar günü akşamı ona yemeğe gidecekti. Nişantaşı'nda evde bir süre çalıştıktan sonra Piraye Hanıma:

«Piraye'ndem, dedi, halazademle sözleştim, akşam yemeğine sen de gelir misin? Celâl ağabeyin sohbeti tatlıdır, ne dersin?»

Piraye Hanım, evde kalmak istiyordu. Biraz işleri vardı. Nâzım ısrar etmedi. Ayrıldı.

Celalettin Ezine, ciddi bir fikir dergisi çıkarmayı düşünüyordu. Bu nedenle felsefe doçenti Hilmi Ziya Ülken'i de davet etmişti. Her ne kadar İsmail Hakkı

Baltacıoğlu'nun Yeni Adam Dergisi dört yıldan beri çıkıyorsa da, Ezine'nin düşündüğü ölçüde kitlelere mal olmamıştı. 1927'de yayınlanan Felsefe ve İçtimaiyat mecmuası ise dar bir kadronun elinde kalmıştı. Hilmi Ziya, Mehmet Servet, Hatemi Senih, Nüzhet Servet telif ve tercümelerle dergiyi yaşatmış, son sayılarında edebiyata da biraz yer vermişlerse de istenen kaliteye yükseltilememişti. Hayat Dergisi Faust çevirisine yer vermişti ama, batı uygarlığının ruhunu karakterize eden yapıtın dilimize kazandırılmasında Galip Bahtiyar'ın çevirisi fazla bir şey kazandıramamıştı. Bu, sistematik düşünce yoksunluğundan gelen ihmallerin sonucuydu.

Ezine'nin çıkarılmasını düşündüğü dergide Hilmi Ziya felsefe konularını işlemeli Nâzım Hikmet de sanat ve edebiyat alanlarında yazmalı, çeviri yapmalıydı. Kendisi de Heiderberg ve Leipzig üniversiteleri'nden edindiği felsefi görüşleri, yeni verilerle dergide açıklamaya çalışmalıydı. Bu dergi yeni felsefe, fikir ve edebiyat akımlarını temsil edenlerin toplandığı bir odak noktası olmalıydı.

Hilmi Ziya Ülken, Nâzım'ı da çoktan beri görmediği için seviniyordu. «Dergide söz ve fikir özgürlüğü savunulacak» diyordu, «Nâzım'ın fikirleri de elbette aynı saygıyla...»

Saat altıyı geçiyor ve Celalettin Ezine, konuğunun anlatısını dikkatle dinliyordu. Bir ara Hilmi Ziya:

«Nâzım Hikmet Bey saat kaçta geleceklerdi?» diye sordu. Ezine:

«Yemekte buluşuruz demişti. Nerdeyse gelir öyleyse...»

Hilmi Ziya, getirilen ıhlamuru karıştırıp «limon rica ettikten» sonra:

«Dergi konusunda sizinle birleşiriz elbet, bakalım

Nâzım Bey ne önerir? Biliyoruz, içtimai hadise nedir sorusuna bile bizim ve Batı'nın birçok sosyologları ayrı yanıtlar vermiştir. Kimisi 'cemiyet'le uzviyet arasında hiç fark görmez, hatta Liliyen Feld 'bir Nil timsahı ile toplum arasında hiçbir ayırım gözetmeyecek kadar işi abartır.' Buna karşın 'içtimai kanunlar, ruhsal kanunların hususi şeklidir' diyenler görülür. Durkhaym gibileri de toplumsal'da gayrı ferdi umumi, afaki vasıflar ararlar, 'cemiyet bir kül'dür, şe'ni içtimai bir vahdettir' diye kesip atarlar. Diyeceğim şu: Derginin muhtevasında bile birleşmek güçlüğü var. Bu nedenle Nâzım Bey'in teşrifini merak ediyorum.»

Bu sırada Nâzım Hikmet salona girdi.

Nâzım, Celalettin Ezine'den bir yaş küçüktü, ona zaman zaman 'ağabey' derdi. Hilmi Ziya'yı tanırdı, «Aşk Ahlakı» kitabını okumuş, daha doğrusu şöyle bir göz gezdirmişti.

Karşılıklı «hoş geldin»lerden, «sevindik»lerden sonra söyleşiye geçtiler. Ezine, çıkarmayı tasarladığı dergi hakkında bilgi verdikten sonra Nâzım:

«İyi olur, genel bir ihtiyacı karşılar. Ama önce kabi çizgilerle de olsa derginin savunacağı görüşlerin belirtilmesi yararlı olur. Sonra da yazar kadrosunun uyum içinde olması gerekir. Değişik konulara ayrılacak sayfalar hakkında önceden karara varmalı. Dergimiz siyasi mi olacak, yalnız edebi, felsefi ve kültürel çizgide mi kalacak, bildirilmesi zorunlu bir husus bu. Zaten imtiyaz alınırken siyasi mi gayrı siyasi mi olacağının yazılmasını 'ilayet de ister. Bunları konuşsak, sonra ayrıntıya geçsek daha kolay yol tutmuş oluruz.»

Celalettin Ezine:

«Öyleyse önce yemeğe geçelim, sonra kahvelerimizi içerken bunları saptarız.»

Yemek yenilmişti.

Hilmi Ziya, Nâzım'ın Berkley şiiri üzerinde duruyordu:

«Felsefenin şiire girişi, sanırım sizinle başlar Nâzım Bey. Her ne kadar Piyer Loti şiirinizde de Fransız sermayesine, dolaylı olarak liberalizmin eleştirisi gözüyle bakılabilse de Berkley'de idealist felsefeye karşı materyalist görüş açısından önemli bir eleştiri getirilmiştir.»

«İnanır mısınız, ben Lenin'in maddecilik ve empriocritisisme'ini okumamıştım bunu yazarken. Ama Berkley'in ruhun maddeyi yarattığı görüşü bana çok saçma gelmişti ve bunun üzerine Berkley'e takılmıştı kafam.»

Kapı çalınıyordu. Celalettin Ezine, kahveleri getiren kızla birlikte odaya girerken evin kâhyası denilen kadın kapıyı açmıştı.

Odaya, hiç birinin tanımadıkları dört kişi girmişti. Birisi:

«Ben komiser Nuri, demişti, Nâzım Bey'i almaya geldik.»

Celalettin Ezine bu «alış'a» hiçbir anlam vermeken Hilmi Ziya'nın yüzü bembeyaz kesilmiş ve adeta nutku tutulmuştu. Nâzım'sa:

«Nedir mesele Komiser Bey?» dedi.

«Bilmiyorum. Müdiriyetten sizi merkeze götürnemiz emredildi. Arkadaşlarla birlikte sizi almaya gelik. Burada eşyanız, evrakınız var mı Nâzım Bey?»

«Hayır, halazademe akşam yemeği için misafi olmuştum.»

«O zaman, buyurun gidelim...»

«Gidelim.»

Nâzım'ı gözaltına almak için önce Nişantaşındaki eve gidilmişti. Bir grup dairede Nâzım'ın kitaplarından bir bölümünü seçip bir yana bırakırken, bir başa sivil polis de odasındaki kâğıtlarını karıştırmış, birhangi «işe yarar, dişe dokunur» bir belge, bir mektup, resim

ve benzeri şey bulamamıştı. Bir başka ekip İpek Film Stüdyosu'na gitmiş, İhsan İpekçi'den Nâzım'ın nerde olduğunu öğrenmeye çalışmış, bilmediğini söyleyince onu alarak Nişantaş'taki Nâzım'ların oturduğu daireye gelmişlerdi. Piraye Hanım, İhsan İpekçi'yi tanıyordu. Polisler, Nâzım'ın kitapları ve evrakıyla meşgul görünürken, İhsan İpekçi'nin «Nâzım'ın nerde olduğunu soruyorlar» demesi üzerine Piraye Hanım, geceyarılarına kadar evinde polisin beklemesini uygun görmediği için, fısıldarcasına:

«Celâl Ezine'ye gitmişti siz bir telefon edip durumu anlatın!» demişti. Bunu gören komiser;

«Ne konuşuluyor?» diye hışımla sorunca, İhsan İpekçi:

«Nâzım'ın eve geç geleceğini söylüyordu Hanımefendi» demişti.

«Nerde Nâzım Bey?»

«Halazadesi Celalettin Ezine'lere gitmişti...»

Nâzım Hikmet, evinden alınan bir çuval kadar kitap, kâğıt ve notlarla birlikte Emniyet Müdürlüğüne jeep'le götürülmüş, bir odaya konularak sabahın başlaması beklenmişti. Oda soğuktu. Tepede yanan 100 mumluk ampul bir yanıyor, bir sönüyordu, zemindeki yatağımsı yerde uyumak olanaksızdı. Nâzım, kendini ihtimallerin deryasına bırakmıştı.

Niçin buraya getirilmişti? Suçu neydi?

Hiçbir gizli siyasal çalışması yoktu. Evine gelip gidenlerden hiçbiriyle memleket sorunlarını bile uzun boylu konuşmamış, onlardan esinlenerek gazetelere fıkra yazmamıştı.

Yeni bir kitabı da yayımlanmamıştı. İpek Film adına yapılan film siparişleriyle hiçbir ilgisi yoktu, 1938 kışının rahat geçmesi için boyuna çalışıyor, yazıyor, film işlerinde görev alıyor, bunları yaparken suç sayılacak

en ufak bir eylemi, tavrı olmuyordu. Peki niçin gözaltına alınmıştı? Yarın ne olacaktı?

Vali Konağı Caddesi'ndeki evine uğramış olacaklardı ki, Celalettin Ezine'de olduğunu öğrenmişlerdi. Yoksa, takip edilmemişti, bunu çok iyi biliyordu. Ama, Ezine'lerdeyken polislerin odaya girip komiserin kendilerini tanıtması üzerine Hilmi Ziya'nın sapsarı kesilmesi gözünün önünde canlanıyordu. Nâzım, «Koca adam, üstelik de doçent olmuş, bir polis araştırmasından bunca korkmak, aslında korkudan korkmaktan başka bir şey değil,» diye içinden söylendi. Acaba Piraye'ye kötü muamele yapmışlar mıydı? Zavallı kadın polisleri görünce korkmuş, diye düşündü. Sabaha doğru biraz kestirir gibi oldu. İçi rahattı. Son birkaç ay içinde polisin ilgileneceği hiçbir yanı yoktu. İlk sorgu sonunda bırakılacağına emin olarak uykuya daldı.

Bu sanı kısa sürdü. Ankara ekspresiyle 3. mevki kompartımanda iki sivil, bir resmi polis görevlisiyle Ankara'ya götürüldü. Merkez Komutanlığına teslim edildi. Komutan, Nâzım'ı sorguya çekmeden nezarethaneye gönderdi.

Ertesi gün sorguya çekildi. Sorguda Ömer Deniz'in tutuklandığı, kendisiyle iki defa görüştüğünü söylediği bildiriliyor, ne konuştuklarını anlatması isteniyordu.

«Ömer Deniz'i nerden tanıyorsun?»la başlayan sorguda şunların da yanıtı isteniyordu:

«Orduda yapacağı eğitimde önce cumhuriyeti anlatırsın, sonra komünizmi öğretirsin, diye talimat verdin mi? Ömer'in Harbiyeli arkadaşlarından hangileriyle temas halindesin? Onlardan kimleri evine davet ettin? Kitaplarını Harbiyeli'lere niçin verdin? Onlara başka hangi kitapları tavsiye ettin?»

Oysa Nâzım'ın, bu soruların hiçbirisine muhatap olmayacak kadar ne Ömer'le konuşmuşluğu vardı, ne baş-

ka harbiyeli tanıyordu. Kitap verdiği de yoktu. Belli ki bir iftira karşısındaydı. İddialarla ilgili hiçbir delil bulunamazdı, zira yoktu. Haksızlığa sinirleniyordu ama, kolayca sinirlerini dizginliyordu.

İlk soruşturma sürerken öğrenebildiği, Askeri Ceza Kanunu'nda yer alan 105'inci madde ile suçlandığıydı.

Sorgunun bitiminden on gün sonra gazete okumasına, mektup yazmasına, ziyaretçileriyle görüşmesine izin verildi. Ziyaretçilerin ilki Küçük Samiye idi. Sonra kızkardeşi ve çok sevdiği Samiye Hanımın gelişi Nâzım'ı mutlu etti. Ertesi ziyaret gününde Samir Rifat Bey'in torunu Samiye Hanım da gelince; Nâzım:

«Üç Samiyeler'in ard arda gelişi umarım öteki akraba ve dostların da ziyaretiyle sürer» diye konuştu.

24 Ocak 1938 Pazar günü ilk kez cezaevi bahçesinde güneşlenmeye çıkarıldı. Gözlerini gökyüzünün genişliğini ölçmeye kalkarcasına maviliklere dikmişti, ısınmanın rahatlığıyla içini olabildiğince üzüntüden ve soruların ağırlığından arındırmaya çalıştı. Rahatladı.

Öteki işçiler de aynı fikirdeydiler.
Derin, felsefi bir fikir değil elbet.
Fakat tehlikeli bir fikir.
Ve bundan dolayı Bulgarla Hikmet
hemen polise ihbar ettiler bu fikri.
Derhal tevkifat yaptı polis.
Müdüriyete on kişi götürüldü:
dört kadın, altı erkek
(eleboşılar)
ve Selim - Komünist.
Halbuki komünist değildi Selim.
Düşünmemişti komünizmin ne olduğunu bile.
O sadece onsekiz yaşındaydı
ve yirmi beş kuruş yerine elli kuruş istiyordu.
ve on dört saat yerine on saat.
Polis bu kanaatta değildi fakat.
Yatırdılar Selim'i yere.
Selim kalktığı zaman
basamıyordu döşemelere.
Yatırdılar Selim'i yere.
Selim kalktığı zaman
göremiyordu önünü artık.
Yatırdılar Selim'i yere
Selim kalktı ve yığıldı.
Selim'in koltuklarına girip
karanlık bir odaya götürdüler.
Ve duvarda bir çiviye bağladılar saçlarından.
O suretle ki
döşemeye ancak ayak parmaklarının ucu dokunuyordu.
Bir tramvay geçti sokaktan gıcırtılarla.

Yakın bir yerde yatsı ezanı okunuyordu.
Çözdüler Selim'i çividen,
yatırdılar Selim'i yere.
Ve Selim kalktığı zaman
bir pencere gördü uzaktan
çok uzaktan ama
perdesiz karanlık bir pencere.
Atıldı
ona doğru.
Camlar kırıldı şangırdayarak.
İlkönce kayboldu bir insan başı;
sonra kayboldu iki ayak.»

«Memleketimden İnsan Manzaraları»
İkinci kitap, de yayınevi, (s. 175 - 177)

Emekli Albay Fuat Uluç'un iddialarına göre TKP, İkinci Dünya Savaşı öncesi Türk Ordusu'nu ve Donanmasını çökertmek için çalışmayı amaçlamış. 1931-1938 yılları arasında ise adalete intikal eden ve etmeyen bütün komünistlik faaliyet ve hadiselerinde daima ordu hedef tutulmuş, daima kandırılmış ordu mensuplarına rastlanmış. Bu çalışmaların en çok hareketlendiği yıllar arasıda Nâzım Hikmet, TKP'nin yalnız merkez üyesi olarak değil, haber alma işleri dirijanı olarak, teşkilatlanma işleri yardımcısı olarak orduyu hedef alanların önünde gelmiş imiş!

Ama Ömer Deniz'den ve A. Kadir'den kuşkulanan sağ kanat öğrencileri bunların TKP ile hiçbir ilişkilerini saptamamış ve onlar bu kadar işkence, sorgu ve gençliğin otoriteden korktukları o yıllarda tehditler, vaatler

karşısında da hiçbir dış ve parti ilişkilerini söylemek yoluyla işkenceyi dudurmak için bile, olmayanı üstlenmeye asla yanaşmamışlardı.

Genelkurmay'daki bazı subaylara göre gizli «Türkiye Komünist Partisi ajanları aracılığıyla 1938 - 1939 yıllarında öncelikle Türk Ordusu içinde yıkıcı faaliyetlere girişmiş. Bu yıllarda Kara Harp Okulu'nda ve Donanma'da cereyan eden olayların içinde özel olarak Moskova'da yetiştirilen Nâzım Hikmet'in bulunduğu» kanısında olanların iddiaları şöyle yazılıyordu:

«Komünist Nâzım Hikmet, 1938'de senaryosu ve planı TKP'ce hazırlanan bir planı gerçekleştirmek üzere özellikle TKP programının 41. maddesini uygulamak için Kara Harp Okulu'na ve Donanma'ya el atmak suretiyle işe başlamış»mış. *(Son Havadis, 16.4.1976 Denge üç yıldız imzalı bir generalin yazdığı sanılan makaledeki iddialar)*

Emekli Albay Fuat Uluç'un iddiasına göre de, 1931' de Şefik Hüsnü'nün Berlin'de yayımladığı «İnkılap Yolu» gazetesinin 5 ve 6. sayılarında yer alan Parti Programı'nın 41. maddesi şöyle imiş:

«TKP, ordu ve donanmada sistemli bir komünist propagandası yapar, Genç Komünistler Birliği'nin askerler ve gençlik arasındaki faaliyetini sevk ve idare eder.»

Aynı emekli albaya göre «1931 - 1938 yılları arasında ise Nâzım Hikmet» TKP merkez üyesi, haber alma işleri dirijanı, teşkilatlanma işleri yardımcısı imiş. *(N. H. ve 1938 Harp Okulu Olayı, s. 99)*

İhbarı yaparak pek çok şiir meraklısı Harp Okulu gencini suçlayanlar ve sınıflarından derlenen 21 genci gözleyenler ekip başı Süreyya Koç'a ihbarı kendilerinin yaptıklarını söylemiş, Koç'tan şunu istemişler:

«İhbar mektubunu biz yazdık. Ama onlar hakkın-

daki bilgileri içeren raporlar sende, onların suçlarını kanıtlamak için sen görev alıp önümüze düşmelisin, tamam mı?»

Koç, şu yanıtı vermiş:

«Toplayabildiğimiz belgeler, onları suçlamaya yeterli değil. Bu durumda onlar mahkum olmayabilirler. Bu nedenle ortaya atılıp deşifre olmak istemem. Beni, ne de öteki arkadaşları bu işe karıştırmayın...»

Sınıflarından alınıp tutuklananlar arasına ihbarı yapanları da katmışlardı. Onların asıl kimliklerini bilmeyen öteki öğrenciler, onlara da «arkadaş gözü ile» bakarak ifşaatta bulunabilirlerdi. Onlara bu ihtimal anlatılmış ve tutukluluklarından ceza görecekleri anlamı çıkarmamaları ısrarla anlatılmıştı. Ömer Deniz ve Abdülkadir Meriçboyu (şair A. Kadir) gizli hiçbir işin içinde olmadıklarından rahatlıkla konuşabilir, hiçbir konuşmaları aleyhlerine ipucu verecek içerikte olamazdı. Rahatça edebiyatla, sanatla ilgili şeyler konuşurlardı.

Sorgularda haklarında ihbar raporları verilenlerden Ömer Deniz'le A. Kadir, Necati Çelik ve Orhan Alkaya; Şerif Budak'ca sıkıştırıldı. Ömer'le Kadir, nasıl olmuş da kısa sürede anlaşmışlar, dost olmuşlar? Dost olmak bu kadar ucuz mu imiş? Ömer, bu kadar şair, yahut bu kadar mimli, sabıkalı okur yazar takımı varken neden Nâzım Hikmet'i seçmiş? Bunu kim tavsiye etmiş?

Asıl sonuca vardırılmak istenen sorun, Ömer Deniz'in Nâzım Hikmet'i niçin seçtiğiydi? Sinema holünde konuşmuş, evine gitmiş, hem de haber vermeden gidecek kadar samimilik nerede başlamıştı? Neler konuşulmuş, nelere karar verilmişti? Genelkurmay, vatanperverliği, komünistliğe düşmanlıkla başlar gibi bir anlayışı savunanlarla doluydu. Bu kadar kurmayın vardığı bu inanca rağmen nasıl oluyor da Ömer Deniz hâ-

lâ kendisini ve Nâzım Hikmet'i suçlayıcı bir ipucu vermiyordu?

Nasıl olacağına Şerif Budak karar vermişti: Nasihat edecekti, memleketin ve Harbiye'nin yüksek menfaatini anlatacaktı, tarih boyunca Ruslar'ın bize düşman olduğunu anlatıp duracaktı, Ömer yola gelmezse mükâfat vaadedecekti, onu istediği memlekette, istediği fakültede okutacaktı, namusu üzerine söz verecekti.

Yine bülbül kesilmezse tehdide kalkacak, yola gelmezse, yapacağını bilirdi.

Ömer, bu aşamaların hepsine dayandı. Öyle bir an geldi ki, gençliği, evlenme umudu sönecekti. İfadesine savcının uygun gördüğü bir iki şeyi eklemesine ve tutanağı imzalamaya razı oldu.

Söylemediği sözleri Ömer Deniz'e evinde bir saat konuşma sırasında Nâzım Hikmet'in söylediği, verdiği direktif olarak tutanağa geçiren Şerif Budak gönül rahatlığıyla:

«İmzala bakalım!» dedi.

Sıra, A. Kadir'in, Orhan Alkaya, Naci Çelik ve öteki öğrencilerin ifadelerine gelmişti. Bunların önemli bölümü Süreyya Koç'un çevresinde kümelenmişti. Ziya ve Cemal uzun süreden beri Süreyya Koç'un isteğiyle Ömer Deniz ve arkadaşlarını gözetlemekle vakit geçirmişler, ne görmüş, ne duymuşlarsa onları Süreyya Koç'a yazılı olarak bildirmişlerdi.

Süreyya Koç'un ve çevresindekilerin, izinli günlerde temas ettiklerinden öğrendiklerini Harp Okulu'nda fırsat buldukça sınıf arkadaşlarına anlatıyorlardı.

Öğrencilerden biri, Hitler'in Nasyonal Sosyalizmi'ni övmesi ve Hitler'i toprak istemede «haklı» görmesini doğru bulmadığını söylemişti. O «aşırı milliyetçi» olmakla övünen genç sormuş:

«Peki, nedir nasyonal sosyalizm sence?» O genç,

müşkül durumda kalmasın diye Ömer Deniz:

«Ben söyleyeyim mi?» diye atılmış konuşma ortasına. Ona da «söyle!» denmiş. Ömer'in yanıtı şu olmuş:

«Nasyonal sosyalizm Alman mali sermayesinin en gerici, tutucu, en aşırıcı, üstelik de sömürgeci olanıdır. Ayrıca, metodu diktatörlüktür.»

Öğle paydosu bittiği için ayrılan öğrenciler bölüklerine gitmişler, Pazar günü için yeniden tartışmak için buluşmayı kararlaştırmışlar. Bir pastahanede dört genç buluşunca hoş beşten sonra Süreyya:

«Siz, yabancıların ve bizden olmayanların yazdıklarına, yahut ifadelerine veya beyanlarına göre konuşmuşsunuz. Ben ve arkadaşlarım milliyetçilerin gözü ile Nasyonal Sosyalizmi tefsir ve şerh ediyoruz.»

Ömer, Süreyya Koç'u bırakıp Ziya'ya dönmüş:

«Sen de böyle mi düşünüyorsun?»

Başıyla «evet» demiş.

«Peki, demiş Ömer, sen söyle bakalım Pehlivan! Faşizmin adı olan şu nasyonal sosyalizm neymiş biz de anlayalım...»

Süreyya Koç'un anlattıklarını, Ömer Deniz bana şöyle açıklamıştı; demiş ki:

«Biz kökümüzü Türk Ocağı ülküsünden aldık. Reisimiz Hamdullah Suphi'nin kitabında yazdığı gibi, İtalya'yı yerli bir bolşevizm hareketinden kurtarmış olan bir milliyetçi hareket vardır. Faşist İtalya'nın timsali olan Duce'yi, Mussolini'yi tanırsınız. Onun aleyhine yazılacak tek bir kelime, söylenecek bir söz tasavvur edilmek imkânı olmayan bir şeydir.»

Ömer hemen yanıtlamış:

«İmkânı olmayanı Nâzım Hikmet mümkün yaptı: Mussolini çok konuşuyor, dedi, çok korktuğu için çok konuşuyor, dedi. N'oldu yani. Suç mu bu?»

«Ömer, demiş, dinle beni, sarsaklığı bırak. Hamdul-

lah Suphi, bak ne yazıyor: —cebinden bir kâğıt çıkarmış, okuyarak devam etmiş— Diyor ki Hamdullah Suphi, faşizm namı altında tanınan bir milliyetperverlik hareketi İtalya toprakları üzerinde, çok buhranlı bir devirden sonra, ağır ve tehlikeli bir mücadele neticesinde muzaffer oldu. Biz bu tarikatle, mensup olduğumuz içtimai ve siyasi fikrin bazı noktalarında müşterek olduğunu tesbit edebiliriz... Milliyetperveriz. Sınıf mücadelesinin memleketimiz için mutlak bir harbi vücuda getireceğine tam bir kanaatimiz vardır, orada da; bu kanaat mevcuttur.»

Süreyya, kağıdı katlamış, Ömer sormuş:

«Hangi kitabında yazılı bu laflar?»

«Dağ Yolu adlı kitabında. 1931'de basılmış. Al sen de, oku, adam ol. Öyle sapıkların peşine düşme...»

«Ağzını bozma, bak pastahane filan dinlemem, yırtarım ağzını!»

Ziya ile Orhan araya girmiş. İki taraf da ayağa kalkmış. Süreyya:

«Başınıza gelecekleri düşünerek, okulumuzda mikporlar kalmayacak diye seviniyorum, demiş, o sapık da sapır sapır...» diyerek pastahaneden çıkmışlar.

Bunların havası 1938 ortamını iyice açıklıyordu. Türkiye'nin bir savaşa girmemesini isteyenler İnönü'nün akılcı politikasını destekliyorlardı. Yoksulluktan söz eden şairler de komünist diye dergilerde gammazlanıyordu.

Bunda hiç kuşkusuz Hitler Almanyası'nın Türkiye'deki yaygın propagandasının etkisi vardı. Örneğin 1937'de Atatürk'le görüş anlaşmazlığı nedeniyle Başbakanlıktan çekilen İsmet İnönü'nün yerine getirilen Celâl Bayar'ın bu yükselişi Hitlerci'leri çok sevindirmişti.

Çünkü Bayar gençliğinde Bursa'daki ünlü Alman Bankası Deutsche Orientbank'ın şubesinde memur olarak çalışmış, sonra da İş Bankası'na Müdür olarak atanmıştı *(Johannes Glasneck'in kitabı, Arif Gelen çevirisi: «Türkiye'de Faşist Alman Propagandası, Onur Yayınları, s. 60)*

Ve «Bayar hükümeti, daha önce hüküm giymiş cumhuriyet düşmanlarının tümü için —komünistlerin dışında kalan herkes için— genel af, her türlü demokratik görüş ve istek bildirme özgürlüğünü kaldıran bir basın ve dernekleşme yasası çıkardı, devlet sanayiine özel sermayenin katılması için çabalar gösterdi.» (a.g.e. s. 61)

Alman propagandası ve Alman yanlısı devlet adamlarının yaptıkları ticari anlaşma ve işbirliği sonucunda ortaya çıkan durumu «Büyükelçi Numan Menemencioğlu 5 Temmuz 1938'de» açıklıyordu:

«Almanya, satınalma tekeline dayanarak fiyatları da dikte ettiriyordu. Türkiye, Alman mallarını, Almanya'nın rakibi olan ülkelerin verebileceğinden yüzde 20 - 40 oranında daha pahalıya satın almak zorunda kalıyordu.» (a.g.e., s. 64) Zaten Hitler'in faşist ekonomisi de, propagandası da Türk gazetelerini etkilemeyi ön plana almayı 1935'lerde hızlandırmıştı. 1931'de yayımlanan bir yasa (Ka. No. 1881, T: 25.7.1931) padişahlık, halifelik, komünizm ve yabancı devlet idealleri (faşizm, nasyonal sosyalizm) propagandasını yasaklıyordu. Zaten üç basın mensubu milletvekili'nin (Fazıl Ahmet, Ahmet Süreyya ve Ahmet İhsan) böyle bir yasa gerektiğini şu önerge ile istemişlerdi:

«Bazı gazetelerimizin takip ettikleri muhataralı istikamet vatandaşların ve vatanın siyasi iz'an ve medeni vicdanı üzerine sarih bir fikir şekaveti icra ederek masum ruhları tamamen zehirleyecek mahiyetler almaya

başladı. Hele hiçbir faydası olmadığı âtiye de birçok vehamet ve zarar hazırlayan bu felaketli cereyan karşısında hükümet ne düşünüyor?

Milli varlığı istilaya başlayan şu zehirli havadan âmmenin vicdanı pek mustariptir. Binaenaleyh BMM' nin vaziyeti mütalea ile bu hususta bir karar vermesini elzem görüyoruz.»

Yasa yayınlanmıştı ama «pratikte hükümet, yasayı, ilk planda her demokratik hareketi ve bununla ilgili olarak hükümet için yapılan her eleştiriyi daha filizlenmeden boğmak için uğraşıyordu. Arasıra Türkische Post ya da Signal gibi Almancı organları yasaklıyordu.» (a.g.e., s. 22)

Bu önlem, savaş sonunun galibinin Ankara'ca kestirilememesi nedeniyle alınıyordu. Demokrasi cephesi' nin de, Mihver devletlerinin de sonu bu savaşta belli olacaktı.

Gençler arasında yaygın Hitlerci propaganda yapılırken, basında da Hitler yanlısı yayınlar eksik olmuyordu. Zira Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop ve Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen, Türk devlet adamlarından sık sık şunu istiyorlardı: Türk basınının Almanya konusunda objektif yayın yapmalarını etkin gücünüzle sağlamanızı bekleriz. *(Ribbentrop'un Notları, 5.4.1938, Akten zur deutschen aus wartigen politik, Serie D. Bd. V. s. '605)*

Basın uzun yıllar 1939'a kadar Alman şirketlerinin gazetelere verdikleri ilanları, gazetelerin Almanya hakkındaki haber ve makalelerinin içeriğine göre göndermeye yönelmişlerdi. Nitekim Ribbentrop, Von Papen'e direktif vermişti: Basında ve radyoda çalışanları para ile bize kazanmaya (kandırmaya) çalışın. Size birkaç milyon DM gönderilmiştir. Papen de «istenilen işin başarıyla yerine getirildiğini» bildirmişti *(Documents on*

German Foreign Policy, Seri D. C. XII, s. 252). Faşist Alman yöneticileri dağıtılan rüşvet nedeniyle, lehlerinde yayın yapılacağına, hatta kendilerine karşı olanların baskı altına alınacağına inanıyorlardı *(Papen'in 1941'deki yorumu, T.'de F. Alman Prop. Onur y., s. 25)*

Hitler'in Türkiye'deki resmi propagandacıları dışında gönüllü ve Von Papen'ce de ağırlanan, saygı gösterilen sivil Türkler ve emekli generaller vardı. Bunlar Mareşal Fevzi Çakmak'la da ilişki kurmayı başarıyorlardı. Bu sık ilişkiler ve etkilenmeler o kadar verimliydi ki, Dr. Harun adında biri, Berlin'deki Türkiye Büyükelçisi Alman sempatizanı emekli kurmay binbaşı Hüsrev Gerede'ye Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın mesajını getirmişti. Dr. Harun, Almanya'nın Turancılığa karşı tavırlarını öğrenmek istemişti. Mareşal Çakmak Turancılık konusunun Türkiye ile Almanya arasında ilişki kurmada bir temel teşkil edebileceğini söylemişti. *(Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri, Türkiye'deki Alman Politikası 1941 - 1943, HAVASS yayını, s. 36)*

Emekli General H. Emir Erkilet de (harp harekâtıyla ilgili yazılarıyla basında daima Almanya'nın zaferinden yana görüş belirten Alman dostu yazar) Elçi rütbesindeki Alman diplomatı Hentig'le mektuplaşıyor ve Kırım Türkleri konusunu gündeme getiriyordu. Bu ilişkiler geliştikçe Türkiye'deki Alman faşizmine yatkın olanların daha etkin çalışmaları için Alman Dışişleri Bakanlığı Von Papen'e Alman dostu Türkler'e dağıtması için beş milyon altın Alman markı gönderiyordu. *(Ribbentrop'un Papen'e telgrafı, 5.12.1942 Havass yayını, Ekim 1977, s. 87)*

Harp Okulu'ndaki gruplaşmada hangi etkenlerin rol oynadığı bilinmiyordu. Nâzım Hikmet'in şiirlerini sevenlere karşı Süreyya Koç, Nâzım'la sert polemik yapan Hamdullah Suphi'nin şoven milliyetçiliğinin etki-

sine girmişti. Ömer Deniz grubunu köşeye sıkıştırmak, suça itmek için yeni tertipler hazırlamışlardı.

Örneğin Süreyya, kendi grubundan birine Mehmet Sadık Aran'ın «Ergenekon Yolları» adlı bir şiir kitabını tutuşturmuştu. Bu kitaptan şiirlerden birini okumak için birkaç kez kendi kendine okumuş, dizelere alışmıştı. Süreyya Koç'un talimatı şöyleydi:

«Ömer, arkadaşlarıyla toplu haldeyken onlara yüksek sesle şöyle diyeceksin:

'Şimdi siz dinleyin. Bu kitap ve içindeki şiirler milliyetçi kalemlerin eserleridir. Dinleyin de yürekleriniz arınsın. Bu suretle komünist cennetinde *soydaşlarımızın* nasıl bir cehennem hayatı yaşadıklarını da öğrenmiş olursunuz.'» Arkasından şiir okumasını söylemiş. Öyle yapmış, Ömer Deniz ve arkadaşları bu şiirleri dinlemek istemedikleri için de tartışma çıkmış ve dövüşmüşler. *(Fuat Uluç'un 1938 Harp Okulu kitabı, s. 69)*

Genelkurmay ve Dışişleri Bakanlığı Sovyetler'in yenileceğini bekliyordu ve açık şekilde politik ve askeri konuşmalarda bunu istediklerini açıklamışlardı. Harp Okulu'nda Turancı'lara karşı, Nâzım Hikmet'çilerin olduğu Süreyya Koç'la Sami Küçük'te toplanan raporlar da Harp Okulu Komutanlığına verilmekle Genelkurmay'ın komünizme karşıt olan ve Hitler'in yeni düzeninden Sovyet cephesinde zafer bekleyenlere destek niteliğinde bir uygulamaya geçmeleri gündeme getirildi.

Savaş nerdeyse başlayacaktı, Avrupa'daki diplomatik ve askersel hareket bunu kanıtlıyordu.

Bir savaş çıktığı takdirde Almanya ile Fransa'nın birbiriyle kozlarını paylaşacağına kesin gözüyle bakılıyordu. Almanlar Fransa sınırına doğru Zigfrid Hattı dedikleri çelik ve beton bir yeraltı savunma hattı örmekteydiler. Fransa da, kendi savunması için Majino hattını yine beton ve çelik ağlarla örüyordu. Savaşın

Trakya sınırında Yunanistan'dan veya Bulgaristan'dan Türkiye'ye bir saldırının varsayıldığı ileri sürülmekteydi. Mareşal Fevzi Çakmak da, Trakya'da kendi soyadını vermek istediği bir Çakmak Hattında beton - çelik karması bir savunma merkezini gerçekleştirecek planı hazırlatmıştı. Ancak Cumhurbaşkanı Atatürk, okuyan, geniş kültürlü ve dünya koşullarını da çok iyi bilen bir devlet adamı olarak, Çakmak Hattı projesine karşı çıkmıştı. «Milletin parasını toprak altına gömemem.» demiş ve gerekçesini de şöyle özetlemişti:

«Savaş, oldum olası toprak üstünde yapılır ve toprak üstünde kazanılır, yahut kaybedilir. Çakmak Hattı ne kadar güçlü olursa olsun ömrü, bir muharebeninki kadar kısadır. Ben milletimin parasını bir kapris uğruna toprak altına gömdürmem.»

Mareşal, Atatürk'ün bu kararından hoşlanmamıştı. Hatta Çakmak Hattı'nı önlemesini, «savunmamıza darbe» diye yorumladığı da duyulmuştu. Bu Bütçe ve savunma sorunu, Mareşal'i dış politikada eleştirilere yönlendirmişti. Zekeriya Sertel'in, Sadri Ertem'in hatta Halil Atay'ın TAN'da konuşmaları ve bize yansıyan söylentilere göre İngiltere'nin Türkiye'ye yakınlaşma girişimine tepki göstermiş. Yakın çevresine de «İngiltere'ye yakınlaşma hatalı, Almanya ile daha sağlam adımlar atılması yararlı, doğru olacak unutmayın» demiş. Mareşal bunu çevresine işliyormuş, deniyordu.

Mareşal'den etkilenen emekli generallerin bazı gazetecilere ve yazarlara telkini şu oluyordu:

«Alman Führeri Hitler, ırkının yücelmesi için uğraşır ve yeni bir doktrin savunurken, Türkiye'nin de ırkının haklarını koruyucu bir politika izlemesi büyük ve itibarlı bir ülke olmamızı gerçekleştirecektir. Bunu halkımıza anlatmalı, Yahudi bezirganlarına yüz vermemeliyiz.»

Mareşal'in Atatürk'le anlaşmazlığının ve mantığının birleştiği nokta dört koldaki mevcut veya muhtemel çalışmaları önlemeyi amaçlıyordu:

a) Öğretmenlerin solcularca kazanılmak istenmesinin engellenmesi,

b) Üniversite ve yüksek okullarda olduğu gibi sanat okullarıyla liselerde de öğrencileri kazanmaya çalışan solculara engel olunması,

c) Amele, köylü ve çiftçilerin menfi propagandalarla aldatılmasının önüne geçilmesi,

d) Orduda erbaş ve küçük rütbeli subaylarla askeri okullardaki öğrencilere mukayyet olunması.

Mareşale göre komünist propagandası hep «sureti haktan görünerek» yapılmaya başlanmış ve mağdur edilenleri korumayı, insaniyet namına üstlendikleri zehabı aşılanmak istenmiştir, şeklinde bildirilmişti. Disiplin, ordunun temeliydi ve disiplinin yıkılmasına asla göz yumulamaz ve orduya katılacak öğrencilerin zararlı fikirlere kapılmasına sureti katiyede müsamaha ve müsaade edilemezdi. O halde, Harp Okulu'ndaki ihbarın ortaya getirdiği büyük tehlikeye en büyük dikkatle eğilmek ve gereğini mutlaka, çekinmeden yapmak lâzımdı. İhbarın imzasız olması tehlikeyi görmemizi engellememelidir.»

Aralık 1937 ortalarında incelenen ihbar mektubu, onu izleyen okul idaresine verilen ihbarcı raporlar, Süreyya Koç'un, Sami Küçük'ün dinlenmesi ve bu sırada yaptıkları saptamalar bir kısmı suçsuzken yakalanacaklar arasına konularak sıralama yapılmış, gerekli hazırlıklar tamamlanınca da Saim Sombay'ın raporunda anlatılanlar da dikkate alınarak hareket planı çizilmişti.

Kitapları Harp Okulu öğrencilerince okunan ve okuyanlarda faşizm düşmanlığı yaratan Nâzım Hikmet mutlaka cezasını görmeliydi.

VI. HİTLER FAŞİZMİNİN ETKİLİ PROPAGANDASI

Halim oğa gidip
etekledi Paşayı.
Paşayla çardağın altında oturuyordu,
bembeyaz ve ipekli gibi ince Mısır hasırının üzerinde.
Paşaya sordu:
«— Hitler gavuru müslüman mı sahiden?»
«— Müslüman.
Gözümle gördüm hamamda yıkanırken,
gâvurlar hamamda setri avret etmezler
sünnetlidir.»
Bir kedi geçti Halim Ağanın bacakları arasından
uzun tüyleri tutuşmuş
kıpkızıl bir kedi.
Halim Aga düştü peşine kedinin.
Kedi kaçar
o kovalar,
kedi kaçar
o kovalar.
Geldiler çarşı hamamının önüne kadar.
Kedi içeri girdi.
Çıktı dışarı kantarcının kızı Şerife
Koltuğunda hamam bohçası,
iki yana sallanarak.
Al al olmuştu yuvarlak yanakları,
örtünün altında siyah saçları ıslak,
On beş yaşında var yok.
Halim Ağa doladı bileğine saçlarını Şerife'nin.
Sırt üstü yatırdı kızı şeker çuvallarının üzerine.
Açtı gerdanını,

ısırdı sol yanağından.
Yanakta diş yerinden kan aktı gerdanına doğru.
Paşa dokundu omzuna Halim Ağanın.
Valinin masasına oturmuş
pideli kebap yiyordu Paşa.
Halim Ağa:
«— Paşam,» dedi,
«Allahın emri dörde kadar.
İzin ver
şeriatın hükmü yürüsün yine.»

Memleketimden İnsan Manzaraları

Nâzım Hikmet ve başka yazarlar faşizmin Yahudi ırkına düşmanlığıyla Alman sermayecilerinin çıkarlarını savunduğunu anlatırken, emekli iki general H. E. Erkilet ve A. İ. Sabis, gazetelerde Hitler'in zaferlerini alkışlıyor, savaş hazırlığına göz kırpıyor ve kabine üyelerine faşizmi sevimli göstermeye önem veriyorlardı. Kabinedeki bazı bakanlar, Türkiye ile Almanya arasında hiç olmazsa ticaret anlaşması yapılmasını savunuyordu. Başbakan Celâl Bayar'ın onayı ile Almanya'nın boyuna Türkiye'den mal çekmesine karşın, borcunu Markla ödememesi, hatta ödemeyi gelecek yıllara bırakması hoş görülüyordu. 1936'da Almanya'nın ödemediği borcu 88 milyon Mark'ı (43 milyon TL.) bulmuştu. Ödenmeyen borç para, Hitler'in silah politikası için harcanıyordu. Bir bölüm Türk hükümetinin alacağı, anlaşıldığına göre Ankara'daki Almanya Büyükelçiliği'ne gönderiliyor ve Her Von Papen de, Hitlerci politikanın yaygınlaştırıl-

ması için para almada sakınca görmeyen bazı Türkler'e veriyordu.

Nitekim bazı gazetelerde şu görüşler yer alıyordu:

«Hitler Müstemleke istiyor... Almanya toprak bakımından sıkıştırılmıştır. Ama, Almanya'nın da yaşamak için herkes gibi hakkı bulunmaktadır. Almanya'ya yeni topraklar verilmelidir.»

«Eğer Almanya'nın istekleri yerine getirilirse umumi sulhün temininе faidesi olur.»

Bunlara karşı çıkan bir gazetede şu eleştiri yer alıyordu:

«Ari ırk teorisini savunmak, açıkça Alman faşizminin ateşli yandaşı olmaktır. Yahudi düşmanlığı ve arî ırk teorisi hiç su katılmamış faşizmin işaretleridir.»

1938 - 1948 yılları arasında Ankara'da Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi'nde Devrim Tarihi ile Alman Edebiyatı profesörü olarak yaşayan ve incelemeler yapan Prof. Herbert Melzig, şunları açıklamıştı:

«Büyükelçi Von Papen Nazilerin (Alman faşistlerinin) Hollanda ve Avrupa'nın diğer ülkelerinden aşırdıkları altınları, Türkiye'nin 65 bin köyüne yayılmış bulunan az ücretli din adamlarına dağıtmak suretiyle Nazi Almanyası'nın çıkarlarına uygun dini - politik bir propaganda kampanyası örgütlemişti.»

Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Her Von Papen'in başka marifetlerini de bildiren Herbert Melzig diyordu ki:

«Atatürk'ün ölümünden hemen bir yıl sonra İkinci Dünya Savaşı koptu. Türkiye'nin İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü. Türkiye'yi bu savaşın dışında tutmayı başardı. Ama Türkiye'yi yerli talancılar, vurguncular ve hainlerin saldırılarından kurtaramadı.»

«... köylüler bana, hocalarının vaaz verirken ken-

dilerine Adolf Hitler'in kıyamet gününe yakın Kur'an'ı Kerim'de zuhur edeceği haber verilen intikama memur 'MEHDİ' olduğunu anlattığını söylemişlerdi. Ben de o günlerin CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın bu çok zararlı olabileceği propagandaya dikkat nazarını çekmiştim. Ama o, bu ihbarımı ciddiye almamıştı. O da aslında Hitler'in 'V - I' ve diğer gizli silahlarla savaşı kazanabileceğine iman edenler arasındaydı.»

Alman Büyükelçisi Von Papen'in önemli bazı eski generallerle ilişki içinde olduğu yayınlanan Alman Dışişleri Bakanlığı belgeleriyle kanıtlanmıştı. Prof. Melzig, bu Büyükelçinin bir niyetini ya da bir marifetini de açıklıyordu, şöyle:

«Her Von Papen, İsmet İnönü'yü düşürmek ve Türkiye'yi Nazi Almanyası yanında Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa sokmak amacını güden Turancı'ların gizli hazırlıklarını da arkadan örgütlemiş ve desteklemişti. Hatta bu arada onlar İnönü'yü öldürmeyi bile planlamışlardı. Turancı'ların bu gizli hazırlıkları meydana dökülüp de İstanbul'da mahkeme huzuruna çıkarıldıkları zaman, onları savunmak için kolları sıvayan 100 avukatın ücretlerini ödemek için gerekli parayı da Her Von Papen emre âmade bulundurmuştur. Her Von Papen'in bu işlerdeki aracısı da Ökomenik Fener Patrikhanesinin mutemet adamlarından biriydi. Bütün bu olaylar ve gerçekler mahkeme dosyalarına geçmiş bulunduğu için, gerekli dokümanları burada ayrı ayrı açıklamaktan vaz geçiyorum.»

Prof. Nihat Erim de Ankara'da Sosyalist Kültür Derneği'nde verdiği bir konferansta Von Papen'in hatıralarından bir bölümü zikretmiş. Prof. Melzig'e göre, Prof. Erim konferansında:

«Hitler, Nazi orduları Kafkasya'yı da zaptettiği takdirde Türkiye'yi iki yandan kıskaç altına alarak nasıl

dize getireceğini açıklamıştı.»

Prof. Herbert Melzig, şunları da açıklıyordu: «TBMM Başkanı olan C. Kerim İncedayı, 1948'de Roma'da bana, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 1946'da Washington'daki State Department'a gönderdiği bir memerandum ile Nürnberg Savaş Suçluları Mahkemesinde Von Papen'in beraatı için yardım teşebbüsüne giriştiğini açıkladığı zaman şaşıp kalmıştım. Cevdet Kerim İncedayı'nın ifadesine göre, Sovyetler Birliği'nin her düşmanı 'ipse facto' olarak, kim olursa olsun Türkiye'nin dostu idi. O zaman böyle bir görüşe katılmamıştım.» Bu ifşaat *(«Türkiye'yi sık sık düşünürüm başlıklı yazısından, YÖN Dergisi, 10 Haziran 1966, sayı 167)*

Şimdi, bazı tarihleri anımsayalım:

Nâzım Hikmet, 17 Ocak'ta dayızadesi Celâlettin Ezine'nin evindeki ziyafetten sonra kahve içilirken gözaltına alınıyor, ertesi gün Ankara'ya götürülüyor, Merkez Komutanlığı nezarethanesine kapatılıyor, sonra *tevkif* edilip askeri hapishaneye konuluyor. Uzun süre ne mektuplaşabiliyor, ne ziyaretçiyle görüşmesine izin veriliyor. Büyük Dayısı General ve diplomat Ali Fuat Cebesoy, Nâzım'ın 51 gündür tutuklu olduğunu, suçu bulunmadığını, tahliyesini, birkaç kez hasta Atatürk'e söylemek istemiş, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya «vakti var, bugün münasip olmaz, hastalığı ağırlaştı» diye oyalamıştı. 9 Mart günü akşamı Atatürk Gemlik'te Suni İpek Fabrikasının açılışında bulunmak için Bursa'yı şereflendirmişti.

Fabrikanın açılış töreninde bulunmak için Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu) da gazeteci - yazar olarak çağrılıydı. İstanbul'dan otomobille Bursa'ya giden konvoy'daki arabaların önündekinde General Ali Fuat Cebesoy ve Nizamettin Nazif arkada, önde Cebesoy'un özel şoförü ve emniyet görevlisi yer almıştı.

Otomobil Gemlik'e doğru tırmanıyor ve doğanın güzelliği değişik yeşilin tonlarıyla bir halı gibi ayaklar altında seriliymiş gibi görünüyordu. Ali Fuat Cebesoy, Nizamettin Nazif'e:

«Şuraları Nâzım Hikmet görseydi, kim bilir nasıl canlandırır, nasıl güzel güzel anlatırdı,» diyordu.

Bunları söylerken de bir an önce Gemlik'teki fabrika açılış töreninin yapılarak Atatürk'ün sofrasında bulunmaya can atıyordu. Bu mutlu günde Nâzım'ın tahliyesini isteyecekti Atatürk'ten. 51 gündür tutuklu Nâzım'ın serbest bırakılması için hemşiresi Celile Hanım kaç kez Ankara'ya gelmişti, Nâzım'ın dostları Meclis'te kaç defa kendisini ziyaret etmiş, Nâzım'ın suçsuzluğunu söylemişler, bu haksızlığa el koymasını rica etmişlerdi. Bugün ricanın yeniden sırası gelmişti.

Fabrikanın açılışından sonra Bursa'da Çelik Palas'ta Atatürk'ün huzuriyle verilen yemekte, şu yakın arkadaşları yer almıştı:

Ali Çetinkaya, Kılıç Ali, İsmail Müştak, Fahrettin Altay Paşa, Ali Fuat Paşa. Yanındaki masada İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile birlikte bazı bakanlar, milletvekilleri sesleri duyulmayacak şekilde fısıldar gibi konuşuyorlardı.

Nizamettin Nazif de Şükrü Kaya'nın bulunduğu masada yer almıştı.

O gece Nâzım Hikmet'in durumuyla ilgili ve suçlanması nedeni, sorumluların kimler olduğu üzerinde bir konuşma olmuştu. Nizamettin Nazif buna tanıktı ve makalesinde bunu şöyle açıklıyordu:

«Yemekte Ali Çetinkaya, Kılıç Ali, İsmail Müştak, Başyaver Celâl Bey, Şefik Soyer ve diğer bazı zevat vardı. Ata'nın bir yanında Fahrettin Altay Paşa, diğer yanında da Ali Fuat Cebesoy oturuyorlardı. Fahrettin Al-

tay'a hitaben Atatürk yüksek sesle konuşmaya başladı:

'Ben bu milletin parasını toprağa atamam. Fransa'da bir topal onbaşı ordu başına geçip, Harbiye Nazırı oldu, Ekselâns Mösyö Majino... Bu adamın aklına uyarak koca Fransız devleti kuzey doğu sınırına bir Majino hattı kurdu... Milyarlar döküldü topraklara, milyarlar. Almanya bir Avusturyalı manyak onbaşıyı başbuğ edindi. O da boş durmadı, Alman onbaşısı Hitler de, çelik, çimento, taş ne bulduysa ortaya attı ve milyarlarca markla Zilgfried hattını yaptı... Komşumuz Yunanistan'ın başında bir erkânıharp general vardı.. Sayın Metaksas Hazretleri. Eh, onbaşılar hat yaparken durur mu? Hemen o da yine bir müstahkem hat inşa ettirdi. Majino hattı... İşte şimdi senin Mareşal, Çakmak hattı kurmak istiyor. Yağma yok. Ancak üç beş günlük ömrü olan bu hatlar için ben milletimin parasını toprak altına atamam. Harp, oldum olasıya toprak üstünde yapılmıştır. Kazanmak isteyen milletler toprak üstünde de dövüşürler. Söyleyin Mareşale bu sevdadan vaz geçsin.'

İşte o sırada salonun bir ucunda Selahattin Pınar'ın yönetiminde sazlarını akort etmekle meşgul olan saz heyetine döndü 'Durmadan akort ediyorsunuz, ne akortsuz sazlarmış bunlar' dedi.

Bir fısıltı dolaştı etrafta. Kulak kesilmiş olduğum halde birşey anlayamadım. Paşanın sağ elinin baş parmağı, düşünceli zamanlarında olduğu gibi burnunun üzerinde biraz dolaştı ve sonra yüksek sesle saza seslendi:

'Hadi başlayın! Eseri hicrin olan yâreme bak.'

Bir ara arkamda bir elin dolaştığını hissettim. Döndüm baktım: Şükrü Kaya. Başıyla bir 'gel' isareti yaptı... Çıktık dışarıya. Yanında yaveri Nejat Bey de vardı. Bana aynen şöyle dedi:

'Cebesoy bu sözleri söyleyecek zamanı iyi seçmedi! Boşuna ısrar etmesin!'

Birden şaşırdım.

'Hangi sözleri' dedim.

'Biraz evvel duymadın galiba,' dedi. 'Nâzım Hikmet' in hiç sebepsiz yargılanmadan menkuf tutulduğunu söyledi.'

'Niçin siz duydunuz da bu konuda Cebesoy'la konuşmadınız?' diye sordum, Şükrü Kaya'ya... O:

'Yalnız bu akşam ona bir fırsatını düşür ve söyle' diye yeniden başladı konuşmaya.

'Nâzım Hikmet'in bugünkü durumunda sivil hükümetin de, askeri hükümetin de bir rolü yoktur. Bu sırf Mareşal'in şahsi kaprisidir. İşte hepsi o kadar. Reisicumhur da, Mareşal'in şahsi işlerine karışmak arzusunda değildir.'

'Ama, dedim, az önce Mareşal'in koskoca müstahkem hat kararını reddediyordu.'

Sözümü kesti:

'O, basit bir bütçe meselesidir. Parayı vermez, ama Nâzım Hikmet için de Mareşal'e tek kelime söylemez. Nâzım için bana söyleyeceğini birkaç kere söyledi çünkü. Onu tahliye etmek için Dahiliye Bakanlığı'nda ne zaman, ne de şimdi yetki var.'» *(Akşam Gazetesi, 10.11. 1964)*

Atatürk'ün Majino hattı gibi bir Çakmak Hattı'nın Trakya'da yapılmasını doğru bulmaması, Hitlerci'lerin yaydığı propagandalar, Almanya'ya eğitime gönderilmiş bazı subaylardan Yeni Nizam'ın hayranı kesilen bir ikisi Mareşal'i etkilemişti. Harp Okulu'ndaki Turancı takım'ın 1. sınıftan başlayarak Ömer Deniz ve Abdülkadir Meriçboyu'nun Nâzım Hikmet'in şiirlerine düşkünlüğünü anlayarak onlara düşman kesilmeleri, komutanlığına boyuna rapor vermeleri, bir gün Genelkur-

may Başkanlığına da arkadaşlarını jurnal etmeleri geniş tutuklamalara neden olmuştu. Ömer Deniz'in arkadaşları üzerinde liderlik taslamasının verdiği kıskançlık da aşırı milliyetçilerin gözüne batınca habbe, kubbe olmuştu.

Nâzım'ın kurtarılması için dayısı bulunan milletvekili ve Kurtuluş Savaşı kahramanlarından Atatürk'ün silah arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'un girişimleri de Çelik Palas'ta son kez yinelenmiş, ama sonuç alınması Mareşal'in kaprisi yüzünden mümkün olmamıştı.

VII. DURUŞMALAR ORTAMI VE YARGILAMA

Dışarda bahar geldi karıcığım
bahar.
Dışarda
bozkırın üstünde birden bire
toze toprak kokusu, kuş sesleri vesaire.
Dışarda bahar geldi karıcığım
bahar.
Dışarda bozkırın üstünde pırıltılar...
Fakat sanma ki seviniyorum.
Malûm
faslı bahar
bir mevsimi aşüfte edâ,
bir mevsimi dilküşadır ama
neyleyim ki bir hayli kötü, olmaz işler düşündürür
düşünmekten başka yapacak işi
düşünmekten başka hürriyeti olmayan adama.
Gün ikindiye geçer,
gölgeler dökülür duvarlarına,
sen yattığın yerde, kulaklarında sesler,
«ben nerdeyim?» dersin «buradaysa da kendim?»
derken efendim
başlar tutuşmağa demirli pencerenin camı
yani dışarda akşam olur,
bulutsuz bir bahar akşamı
ve içerde baharın en kötü saatı budur asıl.
Velhasıl
pırıl pırıl ışıltılı derisi, ateşten gözleriyle
bilhassa faslı baharda ram eder kendine içerdeki adamı
hürriyet denen ifrit...

Bu bittecrübe sâbit karıcığım,
bittecrübe sabit.

İÇERDE BAHAR boşlıklı şiiri

Duruşma dosyasında yer alan belgeler ve o yılın hukuk ortamı, yargıçların ve savcıların psikolojik örgüsü kararların verilmesinde büyük önem taşıyordu. Konuya ışık tutabilmek için önce Genelkurmay Başkanlığı'nın duruşmayla ilgili o yılki anlayışını belirtmede yarar vardır.

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak için yazar Tekin Erer şöyle yazmıştı:

«Türk Ordusu'nun iki büyük ve ölmez Komutanı Atatürk ve Mareşal Fevzi Çakmak, komünizme karşı her an uyanık ve hassas bulunmuşlar, ordu camiasını her fırsatta irşad etmişlerdir. Bu mevzuda gerek Büyük Atatürk'ün, gerek Mareşal Fevzi Çakmak'ın Türk Ordusu'na yayınladıkları birçok genelgeler vardır.

Bugünkü yazımızda, Mareşal Fevzi Çakmak'ın 'GİZLİ' kaydı ile orduya gönderilmiş iki genelgesini ele alacağız. Biri, 10 Haziran 1938 tarih ve 2804 sayılı...»

Bu genelgenin yazıda yer alan 2396 sayılı Genelge «donanmada başlatılan komünizm hareketi»yle ilgili olduğundan onu, o konuyu anlatırken yayınlayacağız. Şimdi, Tekin Erer'in yazısında yer alan ve Kültür Bakanlığı'nın Milli Kültür başlıklı dergide alıntılanan (Ocak 1977) Mareşal'in 2804 sayılı Genelge'sinin 6. maddesini aktaralım:

«10 Haziran 1938 tarih ve 2804 sayılı tamimin 6. maddesinde yazdığım gibi, komünistlerin orduya ve

memlekete el atmak için kullandıkları faaliyet yolları başlıca şu dört nokta üzerinde tekâsüf etmektedir:

a) Öğretmenleri elde etmek,
b) Üniversitelerde ve yüksek okullarda, sanayi okulları ve liselerde talebeleri elde etmek,
c) Amele, köylü ve çiftçiyi elde etmek,
d) Ordunun erbaş ve küçük rütbeli subaylarını elde etmek.

Bugün, komünist propagandası, bundan on sene evvel yapıldığı gibi «Bütün dünya işçileri birleşiniz» şeklinde değildir. Yukarıda yazdığım şekilde, suret-i haktan görünerek ve karşısındakini mazlum ve mağdur mevkie sokarak, adeta büyük insaniyet ve merhamet gösteriyormuş gibi alakadar olarak yapılan ve astların üstlerinden itimatlarını gidererek ve ordunun temeli olan disiplini sarsmaya giden ve götüren şekillerde yapılmaktadır.

Disiplinin yıkılması demek, ordunun ortadan kalkması ve hiçbir şeye yaramayan bir kalabalık haline gelmesi demektir. Bunu pekala bildikleri için, orduda ilk evvel ele almaya ve yıkmaya çalıştıkları budur.»

Acaba askeri mahkemede yargılanacak her sanık istediği avukatı veya dava vekilini savunucu olarak seçme hakkına sahip midir? Bakalım:

«1631 sayılı Askeri Usul Yasası'nın 206'ncı maddesinin 4. bendinde şöyle deniyor:

«... maznun, âmir-i adli'nin muvafakat edeceği avukat veya dava vekilini müdafi tayin eder.»

Nitekim avukat İrfan Emin Kösemihaloğlu, Harp Okulu davasında Nâzım Hikmet'in müdafaasını üstlenmek istediği halde askeri amir-i adli izin vermediği için, sanık Nâzım Hikmet başka avukatları seçti.

Peki, Askeri Mahkemeler'de Hâkimler Heyeti'nin

tümünü oluşturan sayın hakimlerin hepsi hukukçu muydu?

Hayır! Askeri Mahkemelerde 1938'de yargıçlar heyeti beş kişiden oluşuyordu. Birisinin mezun olduğu fakülte Hukuk'tu. Diğerleri kıta subayı idi. Hukuk'la hiçbir ilişkileri yoktu, zira Askeri Usul Yasası'nın 31. maddesi böyle düzenlenmişti. Avukat Saffet Nezihi Bölükbaşı'nın yazdığı gibi «Askeri mahkemelerde hukuk'un sesi beşte bir oranında çıkabilirdi. Başka bir deyişle hukukun her zaman azınlıkta kalması yasa koyucunun isteği, sistemin gereği idi.» *(Nâzım'a Armağan, TYS yayını, s. 35)*

Bazı suçları işleyenler hakkında en yüksek kumanda katına bilgi verme gerekir miydi?

Evet, 1938'de uygulanan yasaya göre bazı suçların en büyük kumanda katına bildirilmesi zorunluydu. En büyük kumanda katı, kendi anlayışına göre gerekli önlemler alınmasını isteyebilecekti. Avukat Saffet Nezihi Bölükbaşı'nın deyimine göre; «o günün yasasına göre, en büyük kumandanın adalete buyrukta bulunması bile kökü yasada olan bir yetki idi.» (a.g.e., s. 36)

Bu duruma göre «Adli amirler, adalete emretme yetkisini kanundan almış kişilerdi ve bunların emri aynı zamanda kanunun emri demek oluyordu.» (a.g.e., s. 35).

Nâzım Hikmet ve arkadaşları diye yargılanan bahriyelileri ve bazı sivil kişileri yargılayan Mahkemenin tek hukukçu üyesi olan Kâzım Yalman, 2 numaralı Garnizon Mahkemesi'ne Adli Hakim olarak atanmıştı, İkinci Dünya Savaşı yıllarında. Ankara Barosu avukatlarından Saffet Nezihi Bölükbaşı'nın yazdığına göre; bu hâkim «korkunç bir isim yapmış», «kıyasıya verdiği cezalar bir yana, duruşma sırasında şayet bir sanığa kızarsa, duruşmayı tatil edip kürsüden iner, onu döver,

tekrar kürsüye çıkıp, yeniden duruşmayı açarmış».. «Bu zat günün birinde görev başında oturduğu koltuktan düşüp ölmüş. Yapılan otopside beyninde ur bulunmuş. Zaten sürekli olarak başağrısından yakınırmış. Demek sadizminin temelinde patolojik bir neden varmış.» (a.g.e., s. 37 ve s. 40).

Askeri yargı usulünü daha iyi kavramak için yine 1631 sayılı Askeri Usul Kanunu'nun 206. maddesinin 4. bendindeki hükme bakalım:

«Dava olunan fiil sahtekârlık, hırsızlık, emniyeti suiistimal, yağma, tahrip cürümlerinden biri olduğu veya askeri sırlar ve hükümetin emniyeti ile alakadar bulunduğu takdirde maznun amir-i adli'nin muvafakat edeceği avukat veya dava vekilini müdafi tayin eder.»

Aynı yasanın 88. maddesi de şöyle:

«Vatan, cumhuriyet ve reisicumhur ve Teşkilatı Esasiye Kanunu aleyhine yapılan hiyanet fiillerinden dolayı amir-i adli'ler hemen silsilei meratip yoluyla en büyük kumanda makamına malumat verirler.»

Yasaya göre bilgiyi alan en büyük kumandan, yargılanacak kişi veya kişilerin suçlarıyla ilgili talepnamesi için kendi inancına, düşüncesine, bulunduğu çevrenin etki ve anlayışına göre önlemler alırdı. Bunları uygulatırdı. Bir bakıma en büyük kumandan askeri adalete buyrukta bulunabilirdi. Kaynağı yasa idi.

İşte bu «yasal ortamda» görülecek Nâzım Hikmet duruşmaları, bu «yasal çerçeve» ve bu en büyük kumandanın kararına (!) göre sonuçlanacaktı. Nitekim, üstlerinden aldığı ilhamla soruları hazırlayan Şerif Budak, sanıkları dehşete düşüren suçlamaları şu anlayış içinde soruyor ve hiçbir sanığın aklına gelmeyen, hayalinden geçmeyen anlamlar gizli sorudan sonra, itiraf yeminini de birlikte öne atıyordu:

«Sizi kimler idare ediyor? Aranızda kimler var? Si-

zi Moskova'dan idare ediyorlar. Kendiniz söylerseniz sizleri kurtaracağız; maksadımız sizi idare edenleri bulmaktır. Söylerseniz sizleri affedip Avrupa'da tahsil ettireceğiz...»

Ve bunu bildiren Ömer Deniz'in inancı şuydu:

«Tekrar ediyoruz. Bu olay, aslında Harp Okulu öğrencilerinin olayı değil Nâzım Hikmet ve arkadaşlarının imhasını kapsayan olaydır.» *(Tan Gazetesi, 1.4.1967, Ömer Deniz'in anlatıp avukat İrfan Nilman'ın yayınladığı dizi yazı: «Faşizmin Darbesi»).*

Nâzım, Savcıya birkaç kez ifadeye çağrılıyor, sorular hep Ömer Deniz'le ne konuştuğu üzerinde toplanıyor. Nâzım, her soruda aynı şeyleri söylüyor, bu da sorguyu yapan savcıyı sinirlendiriyor:

«Doğru söyleyin! Bakın, Ömer Deniz hepsini bir bir anlattı. Zaten bir arkadaşına gönderdiği mektupta seninle yaptığı görüşmeyi de yazmış. O mektup da elimizde. İnkâr bir fayda sağlamaz. Yalanda ısrar ederseniz, biz başka türlü doğru konuşmanızı sağlamayı da biliriz.»

Bu durum karşısında Nâzım, annesinin Ali Fuat Paşa'ya durumu anlatmasından başka çare aklına gelmiyor. Büyük dayısı sayılan Ali Fuat Cebesoy'a denilecek şu:

Nâzım hiçbir suçu yokken tutuklandı. Kendisi namusuyla temin ediyor ki bu kadar haksız bir felakete hiç uğramamıştı ve yasalara karşı en ufak bir hareket-te bulunmamıştı. Nâzım herhangi bir suçtan korktuğu için dayısının araya girmesini istemiyordu. Sadece polis gözünde «komünistlikten sabıkalı» diye tanındığı için bu kez de böyle bir suç üzerine yıkılmak isteniyordu. Paşa'nın bunu önlemesi için annesinin, zahmete

katlanmasını ve gerekirse Ankara'ya giderek dayısına bunu anlatmasını rica ediyordu. Biliyordu ki adalet ağır işliyordu. Bütün yaşamını edebiyata veren Nâzım, ailesinin geçiminden başka bir şey de düşünmüyordu. Ve göğsünü gere gere savcıya «Suçum yok savcı bey, ısrar edip durmayın!» diye haykırmıştı. Askeri Ceza Kanunu'nun 105. maddesiyle boşu boşuna bunca ağır hapis yatmasının istenmesi nerdeyse Nâzım'ı çileden çıkaracaktı. Eşine yazdığı mektupta bunlara değiniyor ve değişik cümlelerinde özetle şöyle diyordu:

«Benim siyatikli vücudumun tahammülü kalmadı, korktuğum sadece sabıkalı belasının zincirinden kurtulmak istediğim içindir. Yoksa herhangi bir suçum olmadığını biliyorum. Son yıllardaki hayatım ortada.» *(Nâzım ile Piraye, 8.2.1938 Ankara tarihli mektup)*

Nâzım tek başına bir odaya konulmuştu. Asker karavanasına alışmaya çalışıyordu. Ne konuşacağı kimse vardı, ne de dinleyebileceği bir radyo. Eşine gönderdiği mektupta yine suçsuzluğuna değiniyor ve dayısından isteğini şöyle açıklıyordu:

«Ali Fuat Paşa'dan isteğim sadece işin süratle neticelenmesi üzerinde yardım etmesidir. O kadar suçsuzum ki ergeç bu anlaşılacaktır. Yalnız erken anlaşılmasını, geçe kalmamasını istemek en basit vatandaşlık hakkımdır.» (a.g.e., s. 58)

Bunu ısrarla istemesi, bu iftiranın ve muhtemel cezanın ağırlığıydı. Bu «felaket»ten öylesine yılmıştı ki, bu badireden kurtulunca İstanbul'un ıssız bir yerine çekilecek, eşiyle ve edebi uğraşlarıyla vakit geçirecekti.

Duruşma henüz başlamamış ve Nâzım henüz savunmacı tutmamıştı. Dışarda söylenenlere göre eşi bile Nâzım'ın suçunun ne olduğunu doğru dürüst öğre-

nememişti. Piraye Hanımın da anımsadığına göre; Ömer Deniz gelmiş, nerdeyse zorla Nâzım'ın dairesine girmiş, sonra Nâzım ve eşi gelince beş dakikada onu kapı dışarı etmişler. Ömer sonra hapse girmiş. Ömer, evdekileri «Nâzım'a bir şey yazacağım» diye kandırıp içeri girmiş, bir şeyler yazmaya hazırlanırken Nâzım'la eşi birlikte gelmişler. Nâzım da onu polis diye bilmiş ve eşine öyle söylemiş. Dışardakiler böyle bir olaydan dolayı Nâzım'ın içeri alınmasına bir türlü akıl erdirememişler. Bu yüzden eşi yazıyordu mektubunda:

«Herhalde suçun bu değil» diyordu. (a.g.e., s. 59)

Kız kardeşi Samiye, eşiyle birlikte Konya Ereğlisi'nde kalıyorlardı. Annesi Celile Hanım da yanlarındaydı. Nâzım'ın tutuklandığını çok sonra gelen bir telgrafla öğrenince ilk işleri Ankara'ya gitmek olmuştu. Amaçları büyük dayı General Ali Fuat Cebesoy'u bulmak ve onunla birlikte Nâzım'ı ziyaret edebilmekti. Paşa, İstanbul'daydı ve Atatürk hastayken Cebesoy'u sık sık görmek istediğinden, Paşa da İstanbul'da kalıyordu. Samiye Yaltırım, ağabeyini görmek için bu kez İstanbul yolunu tuttu. Kimi aradıysa, hiçbiri Nâzım'la görüşmesine yardımcı olamadı. Bunun üzerine yakın akrabadan Emekli Albay Mehmet Ali'yi bulup ona durumu anlattı ve birlikte Merkez Kumandanı Ali Demir'le temas olanağını bulabildi. Merkez Kumandanı, Nâzım'la görüşmelerine şu koşullarda izin verdi:

a) Sizi Nâzım'ın görüşme yerine götürecek subayın yanında konuşacaksınız.

b) Konuşmanızı, yanınızdaki subayın duyabileceği tonla yapacaksınız.

c) Siyasetle ilgili ve dışarısıyla alakalı hiçbir konuya temas etmeyeceksiniz.

d) Konuşmanızı üç beş dakika içinde sona erdireceksiniz ve basın mensuplarına Nâzım'la temas ettiği-

nizi söylemeyecek, onu nasıl gördüğünüzü anlatmayacaksınız.

Samiye Yaltırım, merkez komutanının talimatına «Peki» der ve Nâzım'la görüşür. Nâzım'ın sorusu tektir:

«Nasıl gelebildin ve bugün ayın kaçı, hangi aydayız?»

Kısaca yanıt verir. Kızkardeşi sorar:

«Ağabey niçin buradasın?»

«Henüz niçin burada olduğumu ben de bilmiyorum.»

«Bir isteğin var mı ağabey?»

«Avukat İrfan Emin'le görüşün.»

Yanlarında duran subay hemen seslenir:

«Konuşmanız bitmiştir bayan.»

İki kardeş birbirlerine sarılarak ayrılırlar.

Nâzım, günleri hesap etmede yanlış yapıyordu. Eşi Piraye Hanıma gönderdiği mektupta «Senden ayrılalı 36 gün olmuş» diyordu ama, Celalettin Ezine'lerde 17 Ocak akşamı dergi konusunu görüşürken polisler gelip Nâzım'ı alıp I. Şube'ye götürmüşlerdi. Ertesi sabah da sivil ve resmi giyimli polislerle birlikte Ankara'ya Garnizon Komutanlığı'na teslim edilmişti. O yıl, Şubat 29 çekiyordu. Bu bakımdan 17 Ocaktan 29 Şubat 1938'e kadar 43 gün geçmiş oluyordu. Nâzım'sa 7 günlük bir unutkanlık yapıyor ve hâlâ avukat tutamamış bulunuyordu. Sorgulardan anladığına göre daha çok çile vardı. Bir kez sorguya çekilmiş ve bu yüzden hangi ayın hangi günü olduğunu öğrenmişti. Bu nedenle 18 Ocakta Ankara'ya ayak bastığı günü düşünerek 1 Mart'ta eşine yazdığı mektupta «kırk bir gün önce Ankara'ya ayak bastığımın ertesinde»ki sorgusundan sonra tek başına bir odaya kapatılmış ve kimseyle temas ettirilmemişti. Bu yüzden «doğrudan doğruya benimle hiçbir alakası

olmayan dava tahkikatının ikmali bekleniyor» diye iyimserce bir görüş belirtiyordu.

Davanın Nâzım'la ilgili olmayacağına göre soruşturma bitince ya hakkında duruşmaya gereksizlik kararı verilecekti, ya da duruşmaya katılacaktı. O vakit, bir türlü anlayamadığı suçu ve delillerini ya görecek, ya da suçu bulunmadığı anlaşılınca serbest bırakılacak kanısına varıyordu. Bunu avukatına anlatmıştı.

Eşi, suçunun ne olduğunu öğrenememekten yakındığı için Nâzım, uzun uzun Ömer Deniz'in durumuna değinmek gereğini duyuyordu. İsmini bile bilmiyordu. Kendiliğinden gelen, polisin gönderdiğini sandığı gence ne söyleyebilirdi ki suç olsun? Onun, Ömer'in aksini söylemesi için aşağılık biri olması ve Nâzım'a iftira etmesi gerekti. Eğer, aşağılığın biri değil idiyse Nâzım'a suç yakıştırması için ruh hastası olması gerekirdi, ki o zaman delinin sözü geçerli sayılmazdı.

Belliydi ki Nâzım kararsızlık içinde bulunmaktan müthiş sıkılıyordu. Eşi, gönderdiği bir mektupta «üzülmekle, sıkılmakla eline bir şey geçmez, bizi düşünme, ben her işi düzeltirim» diyerek Nâzım'ı teselli ediyordu. (a.g.e. s. 63). Nâzım'ın son mektubunda yazdığı, «suç»la ilgili bilgi yüzünden Piraye Hanım da eşinin suçsuz olduğunu artık biliyordu ve «şimdi sevinçle, üzülmeden kendimizi oyalayarak çıkacağın günü bekleyelim» diyordu. *(5.3.1938 günlü mektubu, a.g.e., s. 63)*

Elli günü geçmişti ki eşini göremiyordu. Bir odada tek başına hapsedilmiş, gazete ve gönderilen kitapların bir bölümü ile mektuplarının verilmesine izin çıkmıştı. Odasında ne yüzünü göreceği biri, ne sesini duyacağı öteki sanık bulunuyordu. Bu yapayalnızlık içinde haklılığına kesinlikle inanıyordu. Belki bu koşullar içinde

birkaç ay daha yaşayacaktı elinden hiçbir şey gelmiyordu.

İstanbul'daki duruşmalarında Nâzım'ı yalnız bırakmayan İrfan Emin Kösemihaloğlu, Nâzım'ın vekâletini ileri sürerek bu davada da vekili sıfatıyla duruşmalara katılma isteğini bildiren dilekçeyi Ankara Merkez Komutanlığı'na vermişti. Komutanlık Askeri Ceza Kanunu'nun hükümlerinden yararlanarak İrfan Emin'in, Nâzım'ın vekili olmasını reddetmişti.

Bir süre önce Nâzım'ı görmeye gelen ve dava hakkında bilgi alan avukat Fuat Ömer aradan uzun bir süre geçtiği halde gelip Nâzım'ın vekâletname vermesini istememişti. Bu da Nâzım'ı üzüyor ve İrfan Emin'in niçin vekil olarak kendisini savunmasını komutanlığın kabul etmediğinin nedenini bilmiyordu. Bu yüzden Avukat Fuat Ömer'in de savunmanlığının kabul edilmeyeceği olasılığını düşünerek üzüntüsü artıyordu.

Sonunda 11 Mart Cuma günü Nâzım'a iddianame tebliğ edildi.

12 Mart Cumartesi günü Notere avukat Fuat Ömer' le ortağı Saffet Nezihi Bölükbaşı'na vekâlet verdiğini yazdırdı. Pazar günü, iddianameyi yeniden okuyarak yeniden şaştı kaldı. Duruşma 15 Mart Salı günü başlayacaktı. Nâzım iddianame karşısındaki şaşkınlığını eşine yazdığı mektupta şu cümle ile açıklıyordu:

«İddianameyi okudum ve şaştım. Bir insanın böyle deliller (?!) ile mahkemeye sevk edilebileceğini ummazdım.» *(14 Mart 1938 günlü mektubu, a.g.e., s. 65)*

17 Ocak 1938'i de sayarsak 14 Marta kadar 56 gündür askeri cezaevinde tek başına bir odada tutuklu bulunmasının nedenini Nâzım iddianameye karşın yine de anlayamamıştı. Gerçekten suçsuzdu ve bunu tekzib edecek hiçbir belge yoktu. Görünüşe göre duruşmanın

çabuk bitirilmek istendiği anlaşılıyordu. O halde Nâzım bir süre daha tutuklu bırakılacaktı.

Nâzım Hikmet'in «suçu» diye gösterilen «delil», Nâzım Hikmet adını taşıyan kitaplardı ve tümü de kitapçılarda serbestçe satılmaktaydı. Serbest satılan, Ankara Cumhuriyet Savcılığı'nın yasaklamadığı, hiçbir mahkemenin satışına engel olmadığı kitapları okuyarak bir iki kişinin «isyan ve ihtilal» fikirleriyle dopdolu olması iddiası hukukun hiçbir mantığına dayanmıyordu.

Ömer Deniz adında birinin Nâzım'la hiçbir ilgisi yokken bir sinema holünde karşılaştığı vakit kendini tanıtarak sempatisini bildirmesi niçin suç olacaktı? Davet edilmemişken kendiliğinden adresini öğrenerek Nâzım ve eşi evde yokken üvey annesini aldatıp içeri giren Ömer Deniz'in, Nâzım gelince ona sorular sorması, Nâzım'ın da Anayasadaki altı umdeyi öğretmesini söylemesi niçin isyan ve ihtilal fikrini aşılamakla dopdolu olacaktı? Kaldı ki Nâzım, bu gencin ajan olduğundan kuşkulanmış ve onu polise telefonla şikayet de etmişti. Bunu yapan birinin aynı gence komünizm propagandası yapması ve orduda isyan çıkarmasını istemesi hiçbir akıl ve mantıkla izah edilemezdi. İddianame'nin sonlarına doğru belirtilen «Nâzım Hikmet de komünizmin orduda ne suretle yayılması lazım geleceği hakkında kendisine direktifler vermiş» denildiği halde avukatlarının bildirdiğine göre duruşma dosyasında bu iddiayı kanıtlayacak tek bir belge ve kanıt yer almamıştı. Ayrıca yine İddianamenin son bölümünde yazılan «ordunun teşekkülüne zarar verecek ve orduyu idare eden ve aynı zamanda amirleri bulunan şahıslara karşı fiili taarruzu ve inhilali istihdaf eden ve hizmet emirlerinden imtina ettiklerini sarahatle gösteren bir fiil ve harekette bulundukları» savı da yersizdi. Zira

böyle hiçbir olay görülmemişti, bu sav da havada kalmıştı.

Esas 53, Karar 11 sayılı ve Harp Okulu Komutan Vekili H. Doğruer imzalı dört sayfalık iddianame 11 Mart 1938 günü sanıklara tebliğ edilerek «Ömer, Nâzım Hikmet ve Mustafa Ergün'ün As. Ceza K.'nun 94 ve diğer maznunların da bu kanunun 100'üncü maddesi mucibince cezalandırılmalarına karar verilmesi ve 100'üncü madde ile cezalandırılması istenilen maznunlar hakkında T.C.K.'nun teşebbüse ait hükümlerinin nazara alınmasını isterim.» denildi.

Ömer Deniz baş sanık durumunda görünüyordu.

Bu vehimler ve yakıştırmalar, suçlamalarla dolu, ama tanıksız, belgesiz, keyfi iddianameyi okuyalım:

Harp Okulu okurlarından 6. Bl.'den 5409 Ömer Deniz, 5. Bl.'den 5271 Abdülkadir Meriç, 2. Bl.'den 4362 Orhan Alkaya, 5. Bl.'den 5227 Necati (Çelik), 5. Bl.'den 5213 Hasan Tanoğlu, 3. Bl.'den 4721 Mustafa Vallak, 5. Bl.'den 5202 Naci Fişek, 6. Bl.'den 5454 Hüseyin Üstel, 6. Bl.'den 5410 Hüseyin, 6. Bl.'den 4569 İhsan İnan, 6. Bl.'den 5404 Zihni Kaya, 6. Bl.'den 5411 Nâsır Timuçin, 6. Bl.'den 5434 Cihat Bekman, 11. Bl.'den 972 Burhan Cihad Kılıç, 5. Bl.'den 5362 İsmail, 6. Bl.'den 5408 Lütfullah Şâdil, 9. Bl.'den 454 Faruk (Egel), 8. Bl.'den 224 Şevki, 11. Bl.'den 1132 Galip (Arda), 6. Bl.'den 5417 Cihat, 5. Bl.'den 5331 Şevket Kösemen, 2. Bl.'den 4325 Saim Sonbay ile sivil eşhastan Nâzım Hikmet, Afyon Devlet Demiryolları İşletme Müdürlüğü cer dairesi memur namzetlerinden Mustafa Ergün, Ankaralı gazeteci Yakup Dalkılıç, Ankara Erkek Lisesi talebelerinden Adnan Alkaya, Ankara Hukuk Fakültesi son sınıf talebelerinden ve Arnavut tebasından Hasan, Ankara Orta-

okulu yedinci sınıf talebelerinden Sefer, Eskişehir Tayyare Fabrikası Sıhhiye Müfrezesinden er Kenan ve Askeri fabrikalar silah kısmı boyahanesinde müstahdem Şinasi namındaki şahıslara isnad olunan askeri isyana teşvik ve tahrik ve askeri isyan suçlarından dolayı haklarında son tahkikatın açılmasına 11/3/1938 günü karar verilmiştir.

Duruşmayı idareye adli hakim Kâzım Yalman memur edilmiştir.

Yapılan tahkikat sonunda:

Maznunlardan Ömer Deniz'in, İstanbul'da Kuleli son sınıfta bulunduğu zamanlarda fikir ve düşüncelerinde ihtilalci bir idareye ait prensiplerin hakim olmaya başladığı ve zaman ile, komünizm tezahürleri gösteren bu fikirlerin, Nâzım Hikmet'in bu vadideki eserlerinin mütalaasından sonra kuvvetlendiği ve aynı eserlerden ilham aldığını söyleyen Abdülkadir ile buluşarak bu fikirlerin nazari sahasında konuşup anlaştıkları ve bir müddet sonra maznunlardan Orhan ve Burhan Cahit ile de fikir ve mesai birliği yaparak, Orhan'ın İstanbul'da, Kabataş'taki evinde gizli içtimalar yaparak bir hareket tarzı tesbit ve bu yolda çalışmaya başladıkları görülmektedir.

Bu işte, sınıf arkadaşlarının dikkat nazarını çekecek kadar ileri giden Ömer, sınıf arkadaşı Hulusi tarafından ve bililtizam dershanede toplu bulundukları sırada okunan milli bir şiiri dinlemeye bile tahammül edememiş, mukabeleye kalkmuş, fakat ilk tokatı burada arkadaşlarından yemiştir.

Bu, fikri tezahürünün akıbetinden uslanmayan Ömer, arkadaşlarıyla beraber bu yoldaki çalışmalarına daha büyük bir hız vermiş, Nâzım Hikmet'in Havdar Rifat'ın, kafasında müsait bir muhit bulan ve ihtilal ve isyan kokan eserlerini okumuş ve bu tesirler altında

aradığı siyasi hedefi komünizmde bulmuş bu andan itibaren ateşli bir komünist kesilmiş ve hâlâ ekmeğini yediği büyük milleti ve onun büyük prensiplerini unutmuş, fikri cereyanlarına askerlik ruhuna ve disiplini ile telifi mümkün olmayan bir istikamet vermiştir.

Edremit'ten, fikir ve mesai arkadaşı Orhan'a yazdığı mektupta (Maksim Gorki'nin ölümünden, büyük bir Türk kahramanın ziyaı karşısında bulunuyormuş gibi, derin teessürlerle bahsetmiş, Orhan da verdiği cevapta bu teessürlerine iştirakini bildirmiş, yalnız, milli hislerimizin tecellisi bakımından bir prensip ve ihtilal rejiminin mümessili olarak telakkiye mecbur kaldığımız bu Rus'un adını bir (o) harfinin remzi altında saklamak suretiyle milli intikamdan korktuğunu isbat etmiştir.

Ömer'in manasız, fakat bütün kastını isbat noktasından manalı başka bir hareketine de yine bu sıralarda tesadüf ediyoruz. Ömer, kıta stajını bitirip Ankara'ya avdetinden evvel, İzmir Fuarı'nı ziyaret ettiği zaman, buradaki yabancı bir pavyondan aldığı bir broşürün üzerindeki bayrağı muhafaza etmiş, Ankara'ya getirmiş ve maznunlardan Orhan'ın da sevdiği bir şey olacak ki kendisine hediye vermiştir.

Ömer Ankara'ya geldiği zaman telkinatını genişletmiş, maznunlardan Şevket, Saim, Faruk, Necati, Naci, Hasan, İhsan, Nasır, Cihat, diğer Cihat, İsmail ve Galip ile ve Ankara'ya geldikten sonra da diğer maznunlarla fikir ve mesaide arkadaş olmuştur.

Ankara'da Ömer, Abdülkadir, Orhan ve Necati'den mürekkep dörtlü grup sık sık toplanmışlar, maznunlardan Mustafa Vallak da zaman zaman bu toplantılara iştirak etmiş, Ankara'dan arkadaş tedariki mevzuu bahis olmuş ve bu isin Ankara'da Ayrancı'da yeni yaptırdıkları ve taşındıkları Orhan'ın evinde, görüşülüp te-

minine karar verilmiş, Orhan, küçük kardeşi maznun Adnan'a bu yolda direktifler vererek bir müddet sonra maznunlardan Mustafa Ergün ile tanışmış ve bir hafta sonra, bir Pazar günü, Harbiyeli arkadaşlarla Orhan'ın evinde bulunma ve tanışmaya karar verilmiş, filhakika 1937 senesi başlarında Ömer ve Abdülkadir, Orhan'ın evine gitmişler, Mustafa Ergün de gelmiş, Ömer Deniz komünizmin faydalarından ve memlekette yapılması lazım gelen köycülük vesair inkılaplardan bahsetmiş, Abdülkadir ve Orhan da bu noktai nazarı teyid eder beyanda bulunmuşlar ve Mustafa'ya, sırlarını ifşa edenler, ölüme kadar varan cezalarımıza çarpılırlar demek suretiyle bir de tehdit savurmuşlardır.

Bu andan itibaren zincirin bir halkasını teşkil eden Mustafa arkadaş tedarikine başlamış, evvela Sefer'i, sonra Hasan'ı, Gazeteci Yakup'u ve bu sırada hava tebdili ile Ankara'da bulunan er Kenan'ı ve Şinasi'yi bulmuş, bunları Ömer Deniz ve arkadaşlarıyla tanıştırmış ve bunlara (Harp Okulu'nda köycü ve halkçı bir teşekkül mevcudiyetini ve bu teşekkülün müsavat, köylüleri refaha kavuşturmak, vatanda halkçı bir rejim meydana getirmek tasavvurunda bulunduğunu ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinde, aynı maksat için çalışan teşekküllerle temasta bulunduğunu) anlatmış ve gazeteci Yakup'a, Ömer ve arkadaşlarının kendisine bir kütüphane açacak kadar samahatta bulunacaklarını tebşir etmiş, mukabilinde kendisinden bu yolda yardım ve muvafakat talep etmiş ve Yakup da buna razı olmuştur.

Mustafa'nın da telkinatından sonra teşekküle aza olan bu maznunların birbirleriyle ve Harp Okulu talebesi olan maznunlarla Halkevinde Orhan'ın ve Mustafa'nın evlerinde ve hatta Meclis Bahçesi'nde toplandık-

ları, konuştukları maznunların açık itiraflarından anlaşılmaktadır.

Ömer Deniz, fikren, kavlen ve fiilen iştirak halinde bulunduğu asker ve sivil arkadaşlarını gayesine bir an evvel ulaştırmak için onlara, Nâzım Hikmet'in, Karl Marks'ın, Haydar Rifat'ın kitaplarını vermiş, bu kitaplar maznunlar arasında mübadele edilmiş hatta bu maksatla Mustafa Ergün'e ve hukuk talebesinden Hasan'a paraca yardımlar bile yapılmıştır.

Ömer, arkadaşları arasında (Dost) kelimesinin bir sembol olarak kullanılmasını tavsiye etmiş, maznunların ele geçen mektuplarında bu tavsiyenin hararetle muhafaza edildiği görülmüştür.

Ayrıca arkadaşlar arasında ve Ömer'in icadettiği şekilde el sıkma ve hassaten bir başka sebepten kıymet verdikleri 1 Mayıs günleri vaki olan bayramlaşma, bu yoldaki anlaşmanın tezahürlerinden başka bir şey değildir.

Bundan başka Ömer Deniz'in, arkadaşları Lütfullah, Nasır Hüseyin, Zihni Kaya ve İhsan ile (Eyi bir hayat tarzının tanzim edilmiş şekli) başlığı altında 22 maddelik bir yazı kaleme almışlardır. Bunun bir maddesinde, yazının (Merkezi icra komitesi reisi Ömer Deniz'e ithaf) olunduğu görülmekte ve burada merkezi icra komitesi reisi tesbiti ile, kastedilen mana açıkça anlaşılmakta ve yine ve ayrıca aralarında tertip ve tanzim ettikleri ceza kanunundaki (Kare) kelimesi noktai nazarı teyid eder mahiyettedir.

Ömer Deniz, 1937 senesi sıladan avdette İstanbul'a uğramış, burada komünizmin piştarı tanıdığı ve fikirlerinden ilham aldığı Nâzım Hikmet'i İpek Sineması holünde görmüş, kendisini tanıtmış, geçmiş olsun üstadım demiş, Harp Okulu'ndaki fikir ve meslek arkadaşla-

rının mevcudiyetinden ve kendisine karşı duyduğu hayranlıklardan bahsetmiş ve bir polis hafiyesi olmadığını söyleyerek Nâzım Hikmet'e itimat telkinine çalışmıştır.

Aradan 4 ay geçtikten sonra ve bir bayram arifesinde Ömer Deniz, okuldan izinsiz savuşmuş, İstanbul'a gitmiş, Nâzım Hikmet'i evinde ziyaret etmiş, kendisine arkadaşlarının sempatisinden ve faaliyetlerinden bahsetmiş, Nâzım Hikmet de komünizmin orduda ne suretle yayılması lazım geleceği hakkında kendisine direktifler vermiş, Ömer Deniz'in isyankâr ruhunu tatmin etmiş ve bir saatten fazla süren bu görüşmeden sonra Ömer ayrılmış ve Ankara'ya avdet etmiştir.

Ömer Deniz, bu mülakattan duyduğu sevinci ve memnuniyeti bu sırada hava tebdilinde Edremit'te bulunan arkadaşı maznun Necatiye yazdığı ve dava dosyasında bulunan mektup müsveddesinden ve el yazısı ile tesbit etmiş bulunuyor.

Bu suretle Ömer'in diğer maznun arkadaşlarıyla beraber muhtelif zamanlarda ve muhtelif yerlerde alenen toplanarak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince durumu tesbit edilmiş olan devletin ve dolayısıyla Ordunun teşekkülüne zarar verecek ve Orduyu idare eden ve aynı zamanda amirleri bulunan şahıslara karşı fiili taarruzu ve inhilali istihdaf eden ve hizmet emirlerinden imtina ettiklerini sarahatle gösteren bir fiil ve harekette bulundukları, maznunların açık itirafları, şahitlerin yeminli beyanı ve dava evrakı münderecatı ile tezahür etmektedir.

Bu sebeple maznunlar hakkında duruşma yapılarak irat ve ikame olunan delillere istinaden Ömer, Nâzım Hikmet ve Mustafa Ergün'ün As. C. K.'nun 94 ve diğer maznunların da bu kanunun 100. maddesi mu-

cibince cezalandırılmalarına karar verilmesini ve 100. madde ile cezalandırılması istenilen maznunlar hakkında TCK'nun teşebbüse ait hükümlerinin nazara alınmasını isterim.

Hr. O.K.V.
H. Doğruer

Askeri Mahkeme Usul Kanunu'na aykırı yol tutulan davada Binbaşı Şerif Budak, hazırlık tahkikatında savcıydı. Sonra Sorgu Hakimi olarak ifadeleri almış, tutanakları istediği gibi yazdırmış ve sanıklara baskıyla imza ettirmişti. Ayrıca bunların yasaya aykırılığını ileri süren savunma avukatlarının itirazları nazarı dikkate alınmadı.

Nâzım Hikmet'in kitapçılarda serbestçe satılan, en yenisi bile duruşma tarihinden iki yıl önce yayınlanan kitaplarından dolayı suçlanması, 29 sanıktan birini dolaylı olarak tanıdığının delilsiz, tanıksız ifadesi yüzünden tutuklanıp suçlanması, mahkumiyetinin istenmesini bir türlü akla, mantığa, adalete, bizzat bu olayın kendisine asla uygun görmüyordu. Herhalde mahkeme, savcının istemine uymayacak diye düşünüyordu.

Duruşma 15 Mart sabahı başlayacaktı.

İddianame sinirlerini bozmuştu ama, akşama doğru, konuyu yeniden düşünmeye başlayınca biraz rahatladı. İddianamedeki suçlama ile ilgili soruların ilkini, İstanbul'dan Ankara'ya getirildiğinin ertesi günü yaşamıştı. Ömer Deniz'i tanıyıp tanımadığını sormuşlar; tanıdığını söylemiş, neleri sorduğunu yanıtlamasını istemişler, söylemişti. O kadar. O günden beri hapishanede tek başına bir odaya kapatılmıştı, ne sorgu yapılmış, ne bilgi verilmişti. Bu macera 17 Ocak 1938 günü gecesi başlamış, Nâzım bunu beş dize ile şöyle yazmıştı:

Dizboyu karlı bir gece,
sofradan kaldırılıp,
polis otomobiline bindirilip,
bir trenle gönderilerek
bir odaya kapatılmakla başladı maceram.

18 Ocak günü Ankara'ya gönderilmiş, 19 Ocak'ta da ilk sorgusu yapılmıştı. 40/41 gün tek odada kalarak ilk sorgu dışında hakimlerden ne yeni bir suçlama duymuş, ne de orduyu idare edenlere karşı öğrencilerin saygısızlığı, ya da taarruzu duyulmuş, söylenmiş, kendisini suçlama için ileri sürülmüştü.

Nâzım, kendi kendine «o halde, diyordu, benimle hiçbir ilgisi bulunmayan, ya da beni hiç ilgilendirmeyen konular var ki, sorgu hakimleri öğrenciler veya başkalarıyla o konuların tahkikatını yapıyor, bu yüzden benimle görüşmüyor.»

Bu rahat sonuca varınca daha rahat bir uykuya dalmasına neden olacak şu sonuca varıyordu:

«Soruşturma bitince ya men-i muhakeme kararı verirler, hemen çıkarılırım, yattığımız günler yanıma kâr kalır, ya da beraat ederim.»

Bu kanıya öylesine innamıştı ki, avukatı da söylediği gibi, suçlanacak hiçbir nokta bulmuyordu kendisinde. Bir çocuğun sinema holünde kendisine yaklaşıp sevgisini, saygısını bildirmesi, bir arife günü de evde yokken üvey annesinin bulunduğu bir sırada ona Nâzım'ın yakınıymış gibi bir hava vererek içeri girip beklemesi, Piraye Hanıma göre Nâzım'ın da «çok kaba» hareket edip, onu bir yere oturmasına bile imkân vermeden başıdan savması niçin suç olacaktı? Kaldı ki, o genci polis sanarak hiçbir öneride, telkinde bulunmamış, doğru - dürüst bir şey de söylememişti. Bu durumda ni-

çin suçlanacak ve savcı bu kadar ağır ithamlarla dolu bir iddianameyi niçin yazacaktı?

Yargılanmasına gerek görmeyerek hemen tahliye etmeseler bile, ilk duruşmada haksız yere tutuklu kaldığı anlaşılacak ve serbest bırakılacağı inancını taşıyordu. Asıl sorunu eşini yalnız bırakması, onu mutlu edememesiydi. Tek sevinci eşinden gelen mektupları okuyarak tek başına kaldığı odada en güvendiği insanla konuşur gibi olmasıydı. Piraye Hanımın mektupları Nâzım'ın güç kaynağı oluyordu. Ev halkından gelen mektuplar onu oyalıyor, gazetelerden ve İpekçiler'den alacaklarını eşinin tahsil edip edemediğini sorup duruyordu. Bu, eşinin parasız kalıp sıkıntı çekmesine gönlünün bir türlü razı olamayışındandı.

Nâzım'ı üzen şeylerden birisi, İstanbul'da hakkında açılan her davada kendisini gönüllü olarak ve hiçbir vekâlet ücreti istemeden ve almadan savunan avukat İrfan Emin'in bu davada da vekâletini istediği halde Komutanlığın bu isteği geri çevirmesiydi. Nâzım, bu kararın niçin verildiğini bir türlü anlayamıyor, askeri mevzuatı da bilmediğinden eşinden rica ediyordu:

«İrfan Emin'e telefon et, lütfen, benim avukatım olarak niçin savunma yapmasını kabul etmemişler? Buna hakları var mı? Çok rica ederim bana hemen bilgi ver.»

12 Mart'ta Ankara avukatlarından Fuat Ömer'le ortağı Saffet Nezihi'ye (Bölükbaşı) Noter aracılığıyla vekâlet vermeyi çözümlemişti. İrfan Emin gibi bu iki avukatın vekâlet almasını da kabul etmeyecekler miydi? İrfan Emin'in Nâzım'ı savunmasının Komutanlıkça reddedildiği hakkında kendisine bildirim yapıldığı için kuşkuya kapılmıştı. Zira, bu iki avukatın da vekillikleri suya düşerse, elbette başının çaresine bakacaktı. Ama,

herşeyden önce İrfan Emin konusunda bilgilenmek istiyordu.

Bunları yanıtlayacak Piraye Hanımın mektubunu beklerken, duruşma gününü de iple çekmeye başlamıştı bile. Çünkü hakkında takipsizlik kararı hemen verilmezse, ilk celsede suçsuz olduğu anlaşılarak tahliye edilecekti.

Günler geçe geçe 15 Mart 1938 de geldi.

VIII. ÖMER DENİZ'İN İDDİANAMEYE BAKIŞI

Sen sanma ki san'atın
damağında tadı var
acı bir hıyar
lezzeti gibi..
Mısralarımda yok benim
göz yaşlarımın tadı,
Şiirlerim içilmez
İngiliz tuzu gibi

HER KİTABIMIN SON SÖZÜ

Nâzım Hikmet'in 1929'da
İstanbul'da Milliyet
Matbaasında basılan ve
Muallim Ahmet Halit
Kitaphanesi'nce tanesi
40 kuruş fiatla satılan
ilk şiir kitabı: 835 Satır'ın
48. sayfasında yer alan şiiri.

Ömer Deniz, yalnız Harp Okulu'ndaki derslerle yetinen bir genç değildi. 1967 başlarında yaptığımız çeşitli görüşmeler ve özellikle o aylarda yayınlanan yeni Tan'da sayın İrfan Nilman'a «Nâzım Hikmet ve Genç Harbiyeliler'e Faşizmin Darbesi» başlıklı notlarından anlattıkları, bilgili, yurtsever bir genç olduğunu kanıtlıyordu.

Ona göre zaman zaman işbaşında gördüğümüz yönetici kadro çok zaman emperyalistlere satılmışlar, kişisel çıkarlarını onların emelleriyle birleştirmişler, Atatürk'ün belirttiği gibi gaflet ve dalalete düşmüşledi. Düyunu umumiye denilen silahsız ve ordusuz istila, ekonomik işgal nedeniyle padişahın çevresi emperyalistlere kolayca satılmıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nı yitiren Almanya, kendini çabuk toparlamıştı. Alman faşizmi'nin Türkiye'deki uşaklarınca yapılan propagandalara karşı birtakım aydınlar buna karşı çıkmıştı. Deniz'e göre; bunların bir bölümü Tan Gazetesi'nde, bir bölümü Son Posta'da toplanmış ve faşizme, nazizme karşı çıkmaya başlamışlardı. Babasından dinlediklerine göre de bu aydınların içinde Orhan Selim - Nâzım Hikmet, Sabiha Zekeriya ve Zekeriya Sertel, Vâlâ Nurettin, Naci Sadullah, Şevket Süreyya vardı.

«Türkiye'nin en büyük talihsizliklerinden biri olan satılmışların ağır baskıları, geçici de olsa gene zafer kazanmışlar, ilerici ve vatansever aydınlar faşizmin çemberi içine alınmışlardır.» *(Tan, 1.4.1967)*

Ömer Deniz'in anlattığına göre «kurulan plana göre, TAN'cılar topluca imha edilmediklerine göre, en göze batanı imha edecekler, bu hem TAN'a, hem de öteki TAN'cılara ibret olacaktı. Piyango Nâzım Hikmet'e isabet etmiştir. Maksat Nâzım Hikmet'i ve arkadaşlarını imha etmekti. Harp Okulu öğrencileri sadece senaryonun aksesuarlarıydı.»

Ömer Deniz'in inancına göre; «Alman faşizminin hayranları, Alman sefarethaneleriyle sıkı fıkı olanlar, Alman gizli servislerince beslenenler ve Enver Paşa'ya yakınlıklarıyla bilinen bazı Osmanlı kalıntıları Nâzım'ı ve arkadaşlarını topyekün Tan'cıları susturabilmek için uzunca bir süredir kıyasıya savaşıyorlardı...

Savaş, ilk sıralar gazete sütunlarındaydı. Fakat Nâzım Hikmet ve arkadaşlarının yazdıkları, her satırıyla fikir namusunu, gerçekleri, halk sevgisini dile getiren, aksini ispatlamaya kimsenin gücü yetmeyecek şeylerdi.» *(Tan, Mayıs 1967, yazı dizisinin 2. si)*

O zaman ne yapılacaktı? Ömer'e göre durum yön değiştirdi:

«Nâzım'ı ve arkadaşlarını küfürle, iftirayla yıpratıp halkın gözünden düşüremeyeceklerini anlayan zamanın uşakları, savaşı fikir platformundan jurnalciliğa intikal ettirmekte zerrece tereddüt etmemişler, Nâzım'ın ve arkadaşlarının peşine ajanları takmışlardı. Soluk aldırmıyorlardı.»

«İşlerine ve dişlerine göre yargıç bulmak çok zordu. Hem sonra diledikleri yargıcı bulsalar bile Ceza Kanunu'ndaki hükümlere göre, Nâzım'dan en çok beş sene için kurtulabilirlerdi.

Aydın Ortakulu Türkçe öğretmeni Hüseyin Avni Deniz, oğlu Ömer'i askeri üniformayla görmek özlemi içindeydi. Bu nedenle Ömer önce Kuleli Askeri Lisesi'ne girmiş, sonra Harbiye'ye terfi etmişti. Babasının fikir kitaplarını okumaya alışık olan Ömer Harp Okulu'nda da Maksim Gorki'yi, Andre Malraux'yu okuyordu. Arkadaş olduklarına da kaliteli kitaplar öneriyordu.

Kuleli'de AKIN Gazetesi'ni çıkaran Ömer ve arkadaşları, sonradan Başak Dergisi çıkarmaya yönelmişlerdi. Ömer'in belirttiğine göre; «Turancı grupla ilericiler grubunun çatışmaları Harp Okulu'nda daha kızışmıştı... Bunları dışarıdan yönetenlerin başında Ziya Bey (Soyadını hatırlayamıyoruz) ve Reha Oğuz Türkkan varmış. Nazi Almanyası'ndan da destek görürlermiş... Bu ırkçıların en azılıları, yani önde gelenleri Süreyya Koç, Muzaffer, Hilmi, İbrahim, Ziya, Alparslan Türkeş'ti.» (a.g.y.)

Sonunda 5 Ocak 1938'de Harp Okulu öğrencileri operasyonu başlatıldı. Ömer Deniz ve öteki öğrenciler günler süren beklemeden sonra işin içyüzünü öğrenmiş, bir tertip karşısında olduklarını anlamışlardı.

Ömer Deniz, mahkemede doğruyu söylediği için 7,5 yıl verilen hapis cezasını 18 hapishanede tamamlamıştı. Cezasını bitirdikten sonra er olarak askerliğini yapmış, evlenmiş, üç çocuğu olmuştu. Bu arada Hukuk Fakültesi'ne devam etmiş, mezun olmuş, stajını başarmış, avukat çıkmış, dava almaya başlamıştı.

Mahkum öğrencilerden Orhan Alkaya beş yıl on ay gibi bir cezaya çarptırıldığı halde uyuşturucu kullanmaya yönelmiş, hapisten sonra da devam etmiş ve bu yüzden birkaç kez uyuşturucuyla mücadele polislerince suç üstü yakalanmış ve ancak on yıl kadar yaşayabilmişti.

Ömer Deniz'le 1967'deki konuşmalarımızda «ilkönce iddianameyi ele almalı. Güzel bir mizah malzemesi» demişti.

«Niçin mizah malzemesi?» demiştim.

«Bir savcı ki, hukuk usulünü bilmez. Suç işler farkında olmaz.»

«Nasıl oluyor bu?»

«Kardeşim, bir kişinin gözaltına alınmasından hakim huzuruna çıkarılıncaya kadar sorgu, ifade, tahkikat, avukat tutma... filan hukuka uygun bir süreç ve ayrı kişilerce yapılan bir iştir. Poliste alınan ifade başka, ilk tahkikattaki ifadeyi alan şahıs baska, sorgu hakimi başka, duruşma yargıcı başkadır. Şahitlerin hakim karşısında söylediklerinin hangisininki doğru, hangisininki düzmece ve hangi tanığa önem vermek gerektiği takdire kalmıştır ama, ifadeleri verenlerin rütbesi, mevkii önem tasır. İddianameyi yazan Şerif Budak hem hazırlık tahkikatını yapan kişidir, hem sorgu hakimi

olarak görev almıştır, hem duruşma savcılığına getirilmiştir. Bunlar Askeri Muhakeme Usulü Kanunu'na aykırıdır. Ama Şerif Budak, emir kuludur, hukuku da dinlememiştir.

Düşün bir kere; bizi suçladığı faaliyete bak: Ordunun teşekkülüne zarar verecek işler yapmışız, hem de topluca. Bu bir. Ayrıca Orduyu idare eden ve aynı zamanda âmirlerimiz bulunan şahıslara karşı fiili taarruzu hedef almışız. Bir de ordunun çökmesini, hizmet emirlerinin verildiği kişileri bunları yapmamaları için bize inandırmışız. Bunu da apaçık gösteren fiil ve hareketlerimiz görülmüş. Biz bunları nasıl yapıyormuşuz, biliyor musun Sülker?

Ben Ömer Deniz, sanık arkadaşlarımla beraber muhtelif zamanlarda, muhtelif yerlerde yapmışız bu suçları, işlemişiz bu fiilleri. Hem de, alenen! Yani herkesin gözleri önünde açıkça, gizlisi saklısı olmadan orduyu çökertecek, amirlerimize karşı gelecek şeyleri yapmışız. Emirlerini dinlemeyin, demişiz, birçok yerlerde.. Ve alenen! Rica ederim, bu suçlamaya gülünmez mi, bu iddianameye mizah malzemesi denmez mi?»

Ömer Deniz'in bunları anlatmasından sonra, doğrusu yeniden Budak'ın iddianamesine baktım; Ömer haklıydı. Suçlama böyleydi..

«Poker oynadın mı?» dedi Ömer.

«Oynadım.»

«İki kişiyle oynadın mı?» diye sordu.

«Olur mu? dedim, poker kare yapılarak oynanır..»

«Yani?»

«Yani, dört kişiyle oynanır. Buna kare deriz.»

Ömer, gülerek:

«Bilmedin! demişti. Kare, İhtilal Komitemizin adıymış, Askeri Ceza Kanunu'na göre.. Şerif Budak böyle dedi. İhtilal Komitesinde de bendeniz Ömer Deniz, Ab-

dülkadir Meriçboyu, Orhan Alkaya ve Necati Çelik varmış!»

«İyi ama, dedim, sen 9 yıl ağır hapis yedin, 21 yaşını bitirmedin diye cezan 7 yıl 6 aya kadar indirildi. Kadir ise 14 yıl hapse mahkum edildi. 61. maddeye göre cezası 7 yıla indirildi. 21 yaşını bitirmediği için de 5 yıl 10 ay hapis yattı. Orhan da Abdülkerim gibi 5 yıl on ay yattı sanıyorum. Necati Çelik'se, 11 yıl ağır hapisten 5 yıl altı aya inen cezasını çekti. On yedi kişi de beraat etti. Zaten bu beraatlar, önceden sizin aranıza 'işi büyütmek için' eklenmiş figüranlardı galiba. Toplam beraati göz önünde tutarsak, sivillerden yalnız Nâzım Hikmet 15 yıl ağır hapse mahkûm edildi. Hukuk fakültesi öğrencisi Hasan, Gazeteci Yakup, Afyon Cer atölyesinden Mustafa Ergün, lise öğrencisi Adnan Alkaya ve ortaokul öğrencisi 15 yaşındaki Sefer, er Kenan, boyahane işçisini de, yani Şinasi'yi de sayarsak figüranlar tamam olur sanırım.»

«Bizim suçumuz, suç işlememiş olmak. Anladın mı?»

«Paradoks mu yapıyorsun?» dedim.

«Yok, basbayağı, Savcı Şerif Budak'ın iddianamesini yorumluyorum.»

«Nasıl?»

«Sen Nâzım Hikmet'in, Maksim Gorki'nin, Haydar Rifat'ın, yasaklanmış kitaplarını biliyor musun?»

«Nâzım Hikmet'in hiçbir kitabı, pardon, Sovyet Demokrasisi adlı bir kitabı vardı, Bakanlar Kurulu toplatma kararı verdi sanıyorum. Bunun dışında hiçbir kitabı yasaklanmadı. Gorki'nin hiçbir yapıtı yasaklanmamıştı. Haydar Rifat'ın bazı çevirilerinin yasaklandığını hatırlıyorum.»

«Ben ve arkadaşlarım, serbest satılmakta olan Nâ-

zım Hikmet'in, Haydar Rifat'ın, Gorki'nin kitaplarını okuduğumuz ve suç olmayan bu işi yaptığımız için suçlandık. Hem de nasıl?»

«Atatürk'ün ünlü sözlerinden hatırladığın var mı, Sülker? Şöyle bir iki kelimelik olanlardan?»

Biraz düşündüm:

«Ne mutlu Türküm diyene... Köylü efendimizdir... En hakiki mürşit...»

Ata'nın vecizesini tamamlamama fırsat vermeden:

«Söylediklerin yeter! dedi. Atatürk'ün verdiği önemden güç alan benim gibi arkadaşlarım da köylüyü gerçekten efendimiz haline getirmek için köycülük ve halkçılık kolları kuralım, hem öğrenelim, hem öğretelim dedik. Savcı, bunu bile suç sayma gafletini gösterdi..»

«İddianamede mizah malzemesi olacak neler var daha?» deyince, Ömer Deniz:

«Milli İttifak korkusu var» dedi ve bastı kahkahayı.. O kadar yüksek sesle kahkaha koyuverdi ki, Kadıköy'de oturduğumuz lokantanın birkaç masa ötedeki birkaç müşterisi bize dönüp baktılar.

«Biraz yavaş!» dedim. Başladı anlatmaya:

«Milli ittifak, iktidara karşı muhalefetin birleşmesine ve adeta milletçe iktidara cephe almaya, filan demek gerekir. Ne bizim partimiz vardı, ne milletle temas halindeydik. Basit birer Harp Okulu öğrencisi...

Duruşmamızın ilk günü sanıkların bazısının babası dinleyici olarak duruşma salonuna alınmıştı ama, ikinci duruşma gününe gelenlere kapıda:

'Mahkeme gizlilik kararı verdi, avukatlar ve sanıklar dışında kimse duruşmayı izleyemez' denmişti. Bu bakımdan bizim suçumuzun mahiyeti milletçe de bilinmediğinden bir 'milli infial' manasında 'milli it-

tifak'dan söz edilemezdi. Ama, savcı bey bu tabiri de kullandı. Hem de Orhan için. O, 'milli ittifak'tan korktuğunu ispat etmiş! Neyle mi? okuyalım iddianameyi!»

Çantasından eskimiş bir iddianame çıkardı. Baktım bendekinin aynı.

Okuyarak yorumladı o bölümü:

«Ben, Edremit'teki Orhan'a mektup yazmışım, Maksim Gorki'nin ölümünden 'büyük bir Türk kahramanının ziyaı karşısında bunlunuyormuş gibi derin teessürlerle bahsetmiş, Orhan da verdiği cevapta, bu teessürlere iştirakini bildirmiş, yalnız milli hislerimizin tecellisi bakımından bir prensip ve ihtilal rejiminin mümessili olarak telakkiye mecbur kaldığımız Rus'un adını bir 'O' harfinin remzi altına saklamak suretiyle milli intikamdan korktuğunu ispat etmiştir.' deniyor. Olaya bak, kardeşim. Bir hikâyeci bir romancı, hem de İstanbul'a gelmiş büyük sevgiyle karşılanmış bir yazar. Dünya çapında ünü var. Ölmüş, her yerde hakkında sevgi dolu teessür ifade eden yazılar yayınlanmış. Hatta bizde bile. Ben de ölümünden üzülmüşüm, Orhan'a bu duygumu yazmışım. O da bu acıma katılmış. Mektubunda Maksim Gorki, diyeceğine O'nun ölümüne ben de üzüldüm, demiş. İşte burdaki O, Orhan'ın 'milli intikamdan korktuğu'nun ispatı imiş. Yani Gorki'nin öldüğüne üzüldüğünü berber dükkanında söylese, bütün Edremit, yahut İstanbul'da bir parkta söylese bütün parktakiler hemen bir 'milli intikam' duygusuyla Orhan'ı linç edecekler! Sen ne diye Gorki'nin ölümüne acıyorsun, diye. Kaldı ki Gorki'nin Türkiye aleyhine tek satırı yok. Onu sevenlere karşı niçin ve ne amaçla milli intikam söz konusu olabilir?»

«Bir şey sorabilir miyim?» dedi Ömer Deniz.

«Ne istersen sor, benim gizlim saklım yok...»

«Peki, itiraf ne demek?»

Bir an düşündüm. Ömer Deniz, kültürlü bir genç-ti. Üstelik hukuku da bitirmişti. «İtiraf»ı bilmemesine inanamadım. Ama, bu sorunun altında bir amaç var, diye yanıt verdim:

«Bildiğim kadarıyla itiraf, bir kişinin kendi kusurlarını başkasına açıklaması, söylemesidir. Hatta buna ikrar da derler. 'Kendi ağzınla ikrar ettin' derler. Şöyle de denebilir: Sorulan bir hususta, bilmiyorum, demekte ısrar etmemek, inada varmamak, hakikat ne ise onu söylemek de itiraf sayılır. Eskiler itirafta bulunmayı büyük bir meziyet sayarlarmış. Onun için de itiraf, 'şerif ve âli kader olmak, izzetlenmek' anlamına gelir derler. Benimki bu kadar.»

«Kemal'ciğim, kusura bakma, itirafın ne olduğunu bilemedin!.»

Doğrusu Ömer Deniz'e şaşkın şaşkın baktım. O:

«İtiraf, dedi, anasının adını söylemek, arkadaşıyla bir pastahanede oturduğunu, mehtabı seyrettiğini yolda kol kola gittiğini söylemeye itiraf derler!»

«Ömer, kusura bakma, bu konuda senin cehaletinle çöpçübaşının cehaleti atbaşı beraber bile gitmez. O bile itirafın, bir kusuru, bir gizliliğin zor karşısında ya da mecbur kalınca söylenmek olduğunu bilir a iki gözüm, çok yanlış biliyorsun itiraf sözcüğünü...»

Ömer Deniz, elini ağzına götürerek kahkahasının sesini azaltmaya çalıştı, sonra:

«Benim sana anlattığım itiraf yorumu, sayın ve muhterem ve de çok bilgili ve âlim savcımızın itirafa verdiği manadır. Bak ne diyor iddianamesinde: 'Bu maznunların birbirleriyle ve Harp Okulu talebesi olan maznunlarla Halkevi'nde, Orhan'ın, Mustafa'nın evlerinde ve hatta Meclis Bahçesinde toplandıkları, konuş-

tukları maznunların açık itiraflarından anlaşılmıştır.' Peki öğrencilerin dışarda tek tek dolaşıp, birbirleriyle konuşması, buluşması, tanıdıklarını, evinde arkadaşını görmesi yasak mı idi ki, halkevinde, Meclis bahçesinde oturmaları, konuşmaları, dolaşmaları hangi yasanın hangi talimnamenin hangi maddesinde yazılıydı ki, bizi suçlamaya kalkıştı? Sonra 1 Mayıs, kanunla bayram kabul edilmiş, o bayramda buluşmuşuz, konuşmuşuz. Adama göre bu da suç. El sıkmamız suç. İşte böyle bu hikaye...»

IX. DURUŞMANIN İLK GÜNÜ SAVCI TERTİBİ KISA SÜRDÜ

Mahkûm Süleyman'a döndü:
«— Süleyman Bey» —dedi,—
«Süleyman Bey»
Üveyk kuşu şöyle feryad edermiş ilânihaye:
keşke beni yaratmasaydın!
Bu dünyaya gelip ilk defa ölümü gördüğünden;
sonsuzluk yani.
Hay felek, hay felek,
devri âleme bak,
bir yükseliş devri
sonra bir alçalış devri geliyor muhakkak.
Dünyaya sahip olan bir rüzgâr,
Haydi bakalım toprağa kayboldun...
Mahkum Fuat
kendi İstanbul'u yüreğinde
açık pencereden geceyi seyrediyordu.
Kızını düşünüyordu mahkûm Melâhat:
«İki kat entarisi, dört çift çorabı var,
potikleri eskidi,
kış gelirse yün atkısı yok.»
Uyukluyordu Jandarma Haydar.
Mahkûm Halil'i dinliyordu Jandarma Hasan.
Gökyüzünde kızakla çekiliyormuş gibi ay,
yaklaşmayıp uzaklaşmayarak
değirmi ve parlak
hep aynı mesafede
tirenle birlikte yürüyordu.
tirenle birlikte yavaşladı,
tirenle birlikte durdu Bilecik İstasyonu'nda.
Koridorda üç kerre derin nefes aldı Nuri Öztürk,
hazin bir şarkı söyler gibi konuştu:
«— Mâhitaba bakamam yâr gelir hâtırıma.»

Ay ışığıyla doluydu sarı kurt gözleri Kartallı Kâzım'ın,
Kartallı Kâzım konuştu:
«— Benim eski yıllar gelir hatırıma,
Kuvayi Milliye yılları.»

Memleketimden İnsan Manzaraları,
2. kitap, 5. şiir

Duruşmanın başlayacağı Nâzım'a tebliğ edildiği gün, Nâzım da akşam karavanasını getiren askere bir pusula uzattı:

«Bunu gardiyanlardan birisine ver, akrabamdan çamaşır istiyorum, ayın 15'inde mahkemem var da...»

Karavana yemeğini getiren er bir şey söylemeden pusulayı aldı ve çıktı. Nâzım, Ankara'da oturmakta olan teyzesi Sara Okçu'dan iç çamaşır ve elbise, altına giyecek, kravat takacak gömlek istediğini yazmış, adresini eklemişti pusulaya. Nitekim ertesi gün Merkez Komutanını ziyaret eden Sara Teyze, durumu bildirmiş ve getirdiği çamaşır paketini Komutanlıkta bırakması istenmiş, kendisi de öyle yapmıştı. Nâzım'la görüşme isteğini açıklayan teyzesine Merkez Komutanı «Duruşmadan sonra olur» demekle yetinmişti.

Nâzım'ın avukatları, savunmada işbölümü yapmışlardı: Saffet Nezihi Bölükbaşı davanın yasal bakımdan incelemesini, tahlilini yapacaktı. Fuat Ömer de delil diye ileri sürülenleri tartışacak, Ömer Deniz'in Hazırlık aşamasındaki ifadesiyle Nâzım Hikmet'in ifadesini karşılaştıracaktı. İlk soruşturmadaki değişikliğin mahiyeti üzerinde duracak, buna etken olan ihtimaller olarak bir bir sıralayacaktı. Ayrı yerlerdeki nezarethanelerde bıra-

kılan, birbirleriyle ve başkalarıyla görüşmeleri yasaklanan iki sanığın aynı şeyleri ifadelerinde söylemiş olmalarının önemini belirtecekti. Hiçbir delile, tanığa dayanmayan bu ifadelerle sonraki değişikliğin hangisine iltifat edilmesi gerekeceği noktasına parmak basacaktı. Sonuçta da kamu davasının kanıtlanmamış olduğunu belirtecek, ademi takip kararı isteyecekti.

Saffet Nezihi Bölükbaşı, Nâzım Hikmet'le Ömer Deniz'in arasında geçen görüşmeyi ele alan savcının iddianamedeki suçlamanın ispatlanmamış olduğunu belirtecek, sonra da «Bu iddiayı ispatlanmış saysak bile, 94. madde ile verilecek bir mahkumiyetin Yargıtay'ca onanmasına olanak bulunmayacağını ileri sürecekti. Çünkü, iddianamede 94. maddenin unsurlarını kapsayan bir iddia yerine, memlekette komünizmi hâkim kılmak isteyen örgüt kurmak veya komünizmin propagandasını yapmaktan söz edildiğini anımsatacak, bu iddianın da ispatlanmamış olduğunu kaydettikten sonra «bir an için doğruluğunu kabul etsek bile, bu takdirde A.C.K.'nun 94. maddesinin değil, T.C.K.'nun 3038 sayılı yasanın değişik 141, 142. maddelerinin söz konusu olabileceğini, bu takdirde Askeri Usul'ün 2. maddesi gereğince davaya bakma görevinin genel mahkemeler olduğu»nu ileri sürecekti.

İki avukat da, davayı askeri mahkemeden görevsizlik kararıyla kurtardıkları takdirde adliyede bu dosyanın mutlaka beraatla neticelenecek, delilsiz, kanıtsız bir suçlama olduğu görülecekti.

Nâzım Hikmet'le de, duruşmadan bir gün önce görüşüp bu taktikte mutabık kalınca üçü de rahatlamıştı. Umut alabildiğine güçlüydü.

Duruşma salonu Harp Okulu'nda bahçeye bakan pencereleri bol, arka taraftaki elli kişiyi alabilecek geniş salonda düzenlenmişti. Hâkimlerin ve savcının yer-

leri yüksekçe, ön yanları kapalı, arka duvarda Atatürk'ün resmi bulunan kısımdaydı. Hakimler bölümünün sağ yanlarında avukatlar için onbeş yirmi kişiyi alacak kadar sıra konulmuştu. Sanıklar için Hâkimlerin tam karşısına gelen şekilde öndeki zabıt kâtibinden beş metre kadar boşluktan sonra gelen yerde bir sıra sandalye konulmuş, arkasına da dershanelerden getirilmiş sıralar dörder dörder yanyana, dört sıra konulmuştu. Bir sıra kadar boş yer bırakıldıktan sonra en arkaya dinleyicileri alacak dar ölçüde iki üç sıra yerleştirilmişti.

Süngülü askerlerin gözetiminde Harp Okulu öğrencileri ve onlarla ilgili sivil tutuklular salona getirildiler. Sıralara oturtuldular. Kısa bir süre sonra Ömer Deniz'in avukatı ile Orhan Alkaya'nın avukatları gelip yerlerini aldılar. Orhan'ın babası, o sırada Baro Başkanı olan Saim Dora'yı savunman olarak tutmuş ve Noterde Orhan, Dora'ya vekâletname imzalamıştı. Orhan Alkaya bunu Abdülkadir'e söylemişti. Ne Abdülkadir Meriç, ne de Necati Çelik avukat tutamamışlardı. Saim Dora gelince Orhan, Abdülkadir'e fısıldadı:

«Bu avukat benim için geldi.»

«Ne benim, ne Necati'nin avukatımız yok.»

«Bir avukat üç kişiyi savunabilir mi?»

«Tabii üçümüzün suçu aynı...»

«Öyleyse babama söylerim, sizi de savunsun.»

«...»

O sırada avukat Fuat Ömer'le Saffet Nezihi salona girdiler. Saim Dora'nın yanına oturdular. Mustafa Ergün'ün de avukatı gelince Orhan Alkaya'nın babası ile Mustafa Ergün'ün babası dinleyici yeri gösterilen sıraların birisine oturdular.

Sanıklardan yalnız Nâzım Hikmet getirilmemişti. Sanıklar onu merak ediyorlardı. Öğrencilerden yalnız Ömer Deniz, Nâzım'ı görmüştü. Öteki sanıklardan adı-

nı duyan, resmini gören vardı ama, hiçbiri onunla karşılaşmamışlardı. Çok merak ediyorlardı. Koridorda sert ayak sesleri ve gidip gelmeler sezilince sanıklar da, avukatlar da kulak kesildiler. Belleri tabancalı iki üsteğmen arasında Nâzım Hikmet Duruşma Salonuna getirildi ve sıraların önüne konulmuş sandalyelerin ortasındakine oturması söylendi.

Nâzım Salona girer girmez başıyla selam verdi, sonra sanıklara hızla baktı. Hemen «hepsi çocuk bunların» dedi içinden. Oturduktan sonra avukatlarıyla selamlaştı. Sırtında eski paltosu, elinde misafirliğe giderken giydiği fötr şapkası vardı. Gri renkteki şapkasının güneşlik bölümü genişçeydi. Paltoyu çıkarıp önünde topladı. Gri elbisesi ve koyu kravatı, çizgili gömleğiyle zarif bir görünüm veriyordu.

Bir subayın «Dikkat!» sesiyle sanıklar, avukatlar, dinleyiciler ayağa kalktılar; salona hakimler ve savcı girdi, yerlerini aldıktan sonra, Hâkim Yarbay Fahri «oturun» dedi.

Duruşmayı idareyle görevli adli hakim Kâzım Yalman, üye binbaşı Fuat, üye binbaşı Nazmi, üye yüzbaşı Etem'di. İddia makamında Adli Hakim Şerif Budak vardı.

Dosyaya göz atan adli hakim bir iki sayfayı çevirirken dışarda paydos borusunun çaldığı duyuldu. Bir anda da geniş pencerelerin dışında öğrenciler birikti ve pencere yönünden sesler yükseldi:

«Yuhhh ulan yuuuhh.»

«Yuhhh vatansızlar!»

Nâzım Hikmet hemen ayağa kalkarak hakime:

«Nedir bu nümayiş, Hakim Bey?»

Arkasındaki sanıklar da ayaktaydı, sesleri yükseliyordu:

«Daha duruşmamız yapılmadı, bu nümayiş tertip,

tertippp...»

Nâzım Hikmet, yuh uğultusu daha hafifçe duyulunca hakime:

«Rica ederim lütfen mani olunuz bu tertiplere...»

Savcılık makamındaki Şerif Budak sapsarıydı, hakime:

«Müsaade buyurun görevliler vasistasları indirsinler. İlgililer herhalde gençleri uzaklaştırmışlardır.»

Hakim'in işaretiyle pencereler kapatıldı.

Okul dışında ve mahkeme çevresinde hazırlanan savcının yuh'lu tertibi sona erdirildikten ve pencereler kapatıldıktan sonra hakim, savcıya:

«Hazır mısınız?» dedi.

Şerif Budak, kendinden emin bir yüzle kalktı, iddianameyi okumaya geçti.

İddianamenin okunması sırasında Nâzım bazı notlar alıyordu. Avukatlar da ellerindeki iddianamenin bazı yerlerini çiziyorlardı. Harp Okulu öğrencileri bazen güler gibi yapıyor, bazen başlarını iki yana döndürerek dinlemeye devam ediyorlardı.

Daha önce sanıkların adları, oturdukları yerleri ve doğum tarihleriyle görevleri, işleri, sınıfları Hâkim'in sorularıyla saptanmış ve zabıt kâtibince yazılmıştı. İddia makamı'nın okuması bitip oturunca hakim önce Nâzım Hikmet'e; sağ elinin şehadet parmağıyla işaret ederek:

«Sen kalk bakalım!» dedi.

Nâzım, paltosunu ve şapkasını sandalyeye bırakarak doğruldu.

Hakim:

«İddianameyi dinledin. Hakkındaki kısımlar ve iddialar için ne diyorsun?»

«Arz edeyim; salondaki sanıklardan yalnız bir gencin yüzünü hatırlıyorum. Adını bilmiyorum. İddiana-

medeki bildirime göre adının Ömer Deniz olması gerekir. Bu genç beni sinema holünde görüp yanıma geldi. Kuleli'den beri yazılarımı okuduğunu, bana hayran olduğunu söyledi. Sırtında sivil olmayan bir elbise vardı. Ama neyin ifadesi olduğunu bilemiyorum. Okuldaki arkadaşlarının da beni sevdiklerini söyledi. O sırada ben bir davadan beraat ederek tahliye edilmiştim. Onu da gazetelerden okumuş olacak ki bana 'Geçmiş olsun' dedi. Teşekkür ettim, başımdan savmak için, 'hadi sana güle güle, içerde işim var' dedim, gitmedi, bana 'Nâzım Bey ben polis filan değilim, dedi, sizin fikirlerinizi beğeniyorum, daha etraflı öğrenmek istiyorum, yararlanmak için...' Bu konuşmadan daha çok şüphelendim, holden ayrıldım, içeri girince polis müdüriyetine telefon ederek; resmi askeri elbise giydirip polisleri peşime düşürmemelerini söyledim, 'benim bütün çalışmam ortada, herkesin gözü önünde' dedim. Aradan ne kadar zaman geçti hatırlamıyorum. Şeker bayramı geliyordu, çocuklarımıza ve büyüklerimize hediye almak için eşimle çarşıya çıkmıştık. Dönüşte kapı açılınca aynı genci evimizin girişinde oturuyor görünce tepem attı. 'Polis evimize kadar girdi' diye düşündüm. Kendi kendime 'ne bulacaktı yani?' dedim. O genç ayakta bana yaklaştı, kendisinin ve arkadaşlarının düşüncelerinden ve bana olan bağlılıklarından, filan söz etti. Ben onun evime hile ile girdiğini söyleyerek onu azarladım, yer de göstermedim, 'ne istiyorsun?' dedim. 'Subay çıkınca erata ne öğretelim?' diye sordu. 'Anayasadaki altı umdeyi öğretirsiniz,' dedim, 'hadi bakalım, işimiz var' dedim. Hatta eşim, o genç gittikten sonra bana, çok kaba davrandığım için sitem etti. İddianamedeki suçlamayla hiçbir alakam yok. Ne o genç evimize biz yokken girdikten sonra benimle bir saat konuştu, ne ben komünizmin şusundan, busundan söz ettim, ne de orduda komünizmin ya-

yılması için yol gösterdim ve ne de böyle bir niyetim oldu. İddianamenin benimle alakalı bölümleri tamamen yakıştırmadır, hayal mahsulüdür, reddederim.»

Hakim sordu:

«Ömer Deniz'den şüphe etmişsiniz, o size orduda erata neyi öğretmek istediğini sormuş, kendi fikrini ima etmiş. Bunları öğrenince niçin onu polise, yahut askeri bir makama ihbar etmedin?»

«Bir defa bu gencin kimin nesi olduğunu kesinlikle bilmiyor, polis olduğunu tahmin ediyordum. Onun için zaten geçen defa sinema holünde konuştuktan sonra onu askeri öğrenci elbiseli polis gönderdikleri için amirine şikâyet etmiştim. Böyle ajanları niçin gönderiyorsunuz, bütün çalışmalarım açıkta. Neyi öğrenecekti yani? demiştim. Onu başımdan savdığım için şuraya, buraya ihbar bana düşmezdi. Bu yüzden kendi fikirlerinin ne olduğunu da anlayamamıştım. Bu sebeple ortada ihbarlık bir suç niyeti de söz konusu değildi.»

Hakim:

«Bakın, Ömer Deniz, sizin kendisine neler söylediğinizi sorgusunda anlatmış, (dosyada sayfaları karıştırdıktan sonra) bakın ne diyor Ömer Deniz:

'Nâzım Hikmet bana şöyle dedi: Türkiye'ye en büyük tehlike, faşizmden gelir, faşizme karşı olun, inancınızı şimdiden açıklamayın, fikirlerinizden döndüğünüzü söyleyin, muhalif tanırlarsa sizin başınızı yakarlar, yazık olur. İleride orduda söz sahibi olacaksınız, köylü neferlere önce cumhuriyeti, sonra da komünistliği telkin etmelisiniz.»

Nâzım, hemen ayağa kalkarak:

«Yalan!» dedi.

Hakim Ömer'e sordu:

«Sen söyle bakayım, bu ifade senin mi?»

«İfadem böyle değil Komutanım. Nâzım Hikmet ba-

na böyle şeyler söylemedi.»

Hakim:

«İfadenin altında imzan var ama...»

«İfadem alınırken çok tazyik gördüm, uykusuzdum, açtım, tehdidin dozu gittikçe artıyordu.»

Hakim yeniden Ömer'e sordu:

«Bak, iyi düşün! İmzalı ifaden doğru mu?»

Ömer Deniz, kararlıydı, doğru söyleyecekti. Sesinin tonunu değiştirmeden yineledi:

«İfademin bir kısmı doğru, ama Nâzım'la alakalı kısmına ilave yapılmış, bana komünizmi telkin et, filan demedi Nâzım Hikmet!»

«İmzaladığın ifadeni şimdi inkâr ediyorsun, niçin, hangi saik seni ifadenden rücua mecbur etti,söyle bakalım..»

«Komutanım ortada inkâr mevzuu bahis değil, ben her söylediğimi yine tekrar ederim, sözümden dönmem, bütün arkadaşlarım, sınıf hocalarımız bunu bilirler. İfadem alınırken çeşitli baskılar altında bırakıldım, yazılanı mutlaka imza etmem emredildi. Hadise budur. Yoksa inkâr etmiyorum. Nâzım Hikmet bana.. Komünizmi..»

«Anladık, otur yerine!»

Savcı Şerif Budak söz istedi. Hakim, eliyle «konuş» der gibi yaptı. Savcı heyecanlı heyecanlı:

«Sanık Ömer Deniz, ifadem alınırken uykusuzdum, açtım, tehdit ediliyordum. Gittikçe arttırıyordu savcı tehdidini diyordu. Yalan! Ömer asıl şimdi yalan söylüyor. Vaktinde yemekleri her sanığa verildi, uykuları da kendilerine ait bir durumdu. İfadesini aldığımız vakit hiçbir tazyik söz konusu değildir. Ne istedilerse, öyle söylediler, biz de yazdırdık.»

Şerif Budak'ın soruları arasında genç harbiyelile-

rin yadırgadıkları, altında tehditlere yol açan sorular vardı. Sorularda şunlar önem taşıyordu:

a) Sizi kimler idare ediyor?

b) Arkanızda size destek olan, yol gösterenler kimlerdir?

c) Moskova'dan sizi idare edenleri biliyoruz. Siz söylerseniz suçunuz çok azalır, söyleyin bakalım, hangilerini açıklayacaksınız?

d) Şevket Süreyya Aydemir'i tanır mısınız?

e) Haydar Rifat'ı tanır mısınız? Ne zaman gördünüz?

Bu beş sorunun en çok kaçına cevap verenlere bakacağız. Hepsine cevap verenleri kurtaracağız, çünkü maksat sizin arkanızdaki gizli güçleri öğrenme ve onları cezalandırmaktır, yoksa sizi değil. En az üç soruyu cevaplandıranı affedebiliriz ve tahsilini yüksek derecede bitirebilmesi için Avrupa'ya gönderebiliriz, deniyordu.

Sorgu sırasındaki baskılar yıldırıcıydı, örneğin:

Gazete satıcısı Yakup, müşterilerinin istedikleri kitapları bulup bayi fiyatına alan ve üzerindeki fiyatla müşterisine satan sıradan bir küçük satıcıydı. Bunun sorgusu yapılırken herkes gibi o da tehdit edilmişti. Yakup hem işinden olmuştu hem de kim bilir kaç yıl hapis cezasına çarptırılacaktı. Sorgu baskıları arttıkça, Yakup'un korkusu artıyor, bildiği hiçbir şey olmadığından sorgucunun istediği bilgileri veremiyordu. Zabıt kâtibi Şerif Budak'ın sözlerini dektilo ile tutanağa geçirirken duruyordu. Budak yazdıracağını toparlar veya sözleri asıl istediği hale getirmeye çalışırken Yakup da başına gelecekleri korku içinde dinliyordu. O sırada Binbaşı Şerif Budak:

«Yaz, dedi, durdu, Yakup için yazıyoruz değil mi?»

Kâtip:

«Evet Binbaşım» deyince Şerif Budak yüksek sesle:

«Yaz, dedi. Satır başı...»

Yakup hemen bağırmıştı:

«Yapmayın kumandanım, benim hiçbir şeyden haberim yok, daha bir şey bilmiyorum, satırla başımı uçurmayın, n'olur?»

Binbaşı, ciddiyetini bozmamış:

«Sen sus bakayım...» demekle yetinmişti.

Ömer Deniz'in ilk ifadesini baskı altında verdiğini söylemesi, Nâzım'ı rahatlatmıştı. Demek ki Ömer, ne polisti, ne de iftiracının biriydi. Bu durumda beraat etmesi ihtimali en kuvvetli beklentisi olacaktı.

Hakim, Abdülkadir Meriç'in sorgusuna geçti. «Kare» dedikleri dört kişiden biriydi Abdülkadir (A. Kadir, şair). Ömer Deniz, en etkinleri ve başı çekendi. Orhan Alkaya en durgun ve uzun boylu olanıydı. Necati, Orhan'a oranla kısa boylu sayılırdı ama tombulcaydı, Abdülkadir ise hem en zayıfı hem de en kısa boylularıydı.

Hakim dosyaya baktıktan sonra:

«Beşinci Bölükten 5271 Abdülkadir Meriçboyu'nun ifadesine bakalım.»

İfadesi okundu. Buna göre Abdülkadir komünistlik fikrine kapılarak ordu içinde âmir ve üstlerine itaatsizlik etmiş olmakla suçlanmış, Kadir böyle bir durumun söz konusu olamayacağını söylemişti. Ayrıca Abdülkadir'e Mustafa Ergün ve Necati, Orhan ve Ömer Deniz'le fikir birliği içinde oldukları ileri sürülmüş, bunun hangi ittifaka dayandığı sorulmuştu. Böyle bir toplu hareketin askeri isyana teşebbüs sayılacağı iddiası üzerine Kadir, bunları topluca reddetmiş ve Nâzım Hikmet'in şiirlerini, kitaplarından okuyarak fikir ve düşüncelerinde ihtilalci bir idareye ait prensiplerin hakim olup olmadığı sorulunca Kadir, içine düşürülmek is-

tendiği tehlikeyi daha iyi anlamış ve hepsine sert bir ruh haleti içinde bunların yakıştırma, yalan, uydurma ihbarlar veya jurnaller olduğunu bildirmişti.

Bu ifade bölümü sona erince Hakim, Abdülkadir Meriç'e sordu:

«Savcı'nın sorgularına verdiğin cevapları ve sorduklarının hep ihbar ve yalana dayanan bilgiler olduğunu söylemişsin. Bu ifadeler senin mi? Bunlara ne diyeceksin? Kalk bakalım.»

«Savcının sorgu hakimi olarak bana tevcih ettiklerinin hepsi hakikatle ilgisi olmayan laflar, yakıştırmalardı. Okulda bizi çekemeyen ırkçılar, Hitler hayranları vardı. Onların raporlarına göre hazırlanmış sorular olacak bunlar. Bütün bu sorulara dayanak olan suçlamaları reddediyorum.»

Hakim, dosyadan çıkarılan notlara bakarak sordu:

«Reddediyorum, diyorsun, peki okuduğun bu zararlı kitaplara ne diyeceksin? Bunları dolabına o ırkçı dediğin, Hitler hayranları mı sokuşturdu? Cevap ver!»

«Okuduğum kitapların adları doğru, onları ben aldım, ben okudum. Babasız büyümüş, çocukken yetişkinlerin işini yaparak açlığı yenmiş biri, ne okuyacaktı? Okumam için kitap, kalem defter almam lazım, bunların parasını verecek ne babam var, ne anamın gücü var. Kahveci çıraklığı, sepetçilik, annemin yaptığı kurabiyeleri mahallede satmasaydım okul için nereden para temin edecektim? Hayatı anladım okuyarak. Askeri okula yoksuluz diye başvurduk. Yoksa ben de isterdim lisede okuyup; öğretmen, doktor, hukukçu çıkmak için üniversitede serbest tahsil yapayım. Maksim Gorki'yi, Nâzım Hikmet'i okuyan bir ben miyim sanki? Nâzım Hikmet'i okumuşum da orduyu isyan fikrini beslemişim. Nereden çıkarıyorlar bu kanaati? Ne yapmışım üstlerime, arkadaşlarıma karşı? Evet her mahalle-

de, her şehirde zengin de var, yoksul da.

Yoksuluz diye okuduğumuz her kitaptan mana çıkarıp komünist mi oluyoruz? Şımarık zengin çocuklarının halini görüp iğreniyorum diye bana komünist deniyorsa, her şımarık zengin çocuğuna tepki gösterenleri tutuklamak mı gerekiyor? Nâzım Hikmet'in kitaplarını severek okuduğum, doğru. İnsanın sevdiği bir şairin serbest olan, kitapçılarda satılan eserlerini okumak komünistlikse, peki komünistim öyle ise. İfadem bu. Ne yaparsanız yapın. Madem okumak suç, ötesini düşünmem artık.»

Hakim, yanındaki bir üyenin uzattığı kâğıda baktıktan sonra:

«Her toplumun yaşam tarzı başka türlü olur. Senin Rus ihtilalci yazarı Maksim Gorki'nin hayatına benzer ne tarafın olmuş ki, onu okuyarak hayatı öğreneceksin? Bizde Harp Okulu var, burada okuyorsun, burada üniversite var hangi fakültesine girmek istersen girersin, ama burada Hayat Üniversitesi diye bir müessese yok, bunlara ne dersin?»

A. Kadir, bu soruyu bekliyormuşcasına, Harp Okulu'na girmeden önceki yaşamını anlattı, okul tatillerinde sepetçilik, kahveci çıraklığı, seyyar satıcılık yaptığını, mahalle aralarında kurabiye sattığını söyledi. Kuru fasulyeyi bile güçlükle ayda bir iki defa ancak yiyebildiklerini söyledikten sonra:

«Fakir olmasaydım askeri okula girmeyecektim, çok zayıftım, annemin sözleri hatırımda: 'Oğlum askeri okulda disiplin çok sert, talim çok ağır olurmuş, verem olur ölürsün, senden başka kimim var?' derdi. Ağabeyim vardı ama, o, kendini kurtarmıştı. Okuduğum birkaç kitap, birkaç şiir kitabı yüzünden askeri isyanla suçlanmamı asla kabul edemiyorum. Askeri isyan kim, ben kimim? Fakirleri sevecen bir üslupla anlatan kitapları okumam

niçin suç oluyor. Ben zenginleri sevmediğimi birkaç kere Kuleli'de de, burada da bazı sınıf arkadaşlarıma söylemiştim. Galiba bunu idareye rapor etmişler, şimdi sorguda bana hiddetle sordu Savcı: Niçin sevmiyorsun zenginleri, sana ne zararları dokundu diye. Bana değil, dedim, birçok zenginin memlekete zararı oluyor, çünkü yabancı şirketlerle ortaklık kurup, milli ekonomiye zarar veriyor. Savcının anlayışına katılmıyorum, Nâzım Hikmet'in kitaplarını seviyorum, okumayı suç saymıyorum ve onlardan büyük edebi zevk alıyorum.»

A. Kadir, komşularından bir zenginin dini bayram vesilesiyle evlerine yemek gönderdiğini söyledi. Birer kaşık alınca ekşimiş olduğunu anlayınca musluğa gidip ağızlarını yıkamışlar ve komşularına küfretmişler. O olaydan beri de zenginlerden ne yemek, ne bağış, şu bu kabul etmemişler ve o tür ailelere düşman kesilmişler, 'fakiriz diye bizi insandan saymadılar' diyor ve insanlığın parada değil, bilgide olduğunu vurguluyordu.

A. Kadir, duygulu ve öfkeli bir dille bunları anlatırken sınıf arkadaşı Naci hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Nâzım Hikmet de hafifçe arkasına yarı dönmüş, A. Kadir'i daha yakından görmek istemişti. Sanki gözleriyle A. Kadir'i öpüyor gibiydi.

A. Kadir, heyecanlı ve dokunaklı bir sesle:

«İddianamede yazılı bütün benimle alakalı sözleri ve suçları reddediyorum. Kitap okumayı bile suç saymış savcı,» dedi.

Hakim, iddianamede yazılı kitaplar hakkında bilgi almak istedi:

«İyi ama, dedi, zararlı kitaplar okumuş, onlardan ilham almış ve suça iştirak etmişsin, iddia makamı böyle diyor.»

A. Kadir, buna da itiraz etti:

«Ben, serbest satılan, edebi değeri olan, gazetelerde

övülen kitapları aldım. Hiçbiri de memleketimiz aleyhinde değil. Benim gibi halk çocuklarının, babasız büyüyenlerin romanlarını merak ediyorum, bu yolla hayatı öğrenmek, yenilmemek istiyorum, işte hepsi bu.»

Mahkemede derin bir sessizlik vardı. Hakimler, anlatılanların etkisi altında gibiydi. Zabıt kâtibi, dikkatle minnacık yapılı Abdülkadir'e bakıyor, gözyaşlarının yanaklarına akışını önleyemiyordu.

Sanıkların solunda yer almış avukatlardan Ömer Fuat, bu öğrencinin cesaretle, olduğu gibi, içinde biriken duyguları, yaşadığı hayatın içine akıttığı acıların şuur altındaki duyguları birden boşaltıvermesi, duruşmada sanık olanların geneli hakkında olumlu bir fikir veriyor gibiydi.

Kadir, yerine oturduktan sonra az ötede yanda kendisine gözucu ile bakmakta olan Nâzım Hikmet'in, konuşmadan etkilenmiş olarak takdir, sevgi ve saygı duygularının karışımıyla baktığını gördü. Bu ilk göz göze gelişleriydi. Bunu unutamayacaktı.

Arka sırada oturanlardan yine beşinci bölükten 5202 Naci Fişek tutmaya çalıştığı halde başaramadığı hıçkırığını olabildiğince kısarak ağlıyor, bir eliyle de boğazını sıkmaya çalışıyordu. Şimdi yine beşinci bölükten Hasan Tanoğlu'nun ifadesinin okunmasına sıra gelecekti.

Hakim, bu ortamda havayı acıma duygusunun kaplamasından kurtarabilmek için celseye ara verdiğini bildirdi.

Tabancalı iki subay Nâzım'ın yanına saygıyla gelerek, dışarı çıkarılacağını söylediler. Nâzım paltosunu ve şapkasını bırakarak, subaylarla oda dışına çıktı.

Hakimler heyetinden Binbaşı Fuat yandaki odalarına gitmemiş. Harp Okulu sanıklarının gelişigüzel salondaki dağılışları arasında Abdülkadir Meriç'i aramış-

tı. Öğrencilerden Abdülkadir'in disiplinli çalışmasını beğenir, efendiliğine dikkat edişinden memnun kalırdı. Hatta Abdülkadir'in bu davaya katılmış olmasını hayretle karşılamıştı, Ömer Deniz'le arkadaşlığı buna neden oluyordu sadece, bir de Gorki'nin kitaplarını okuması. Kendisi de Harp Okulu'ndayken hem Gorki'yi, hem Nâzım Hikmet'in bazı şiirlerini okumuştu. Kadir'e yaklaşınca:

«İyi konuştun Abdülkadir, dedi, işin içinde zaten önemli bir şey yok. Yok ama, yukarıdan geliyor emir, ceza verilecek az, çok... Moralini bozma.»

Celse açılacakken Nâzım, yine tabancalı subaylarla içeri alındı. Abdülkadir, Orhan Alkaya'yla yanyana duruyorlardı. Nâzım, yerine geçerken:

«Beraat var işin sonunda değil mi?» dedi tebessüm ederek.

Gerçekten neşeliydi Nâzım. Ama Abdülkadir, Nâzım'ın neşesine katılmazken Orhan Alkaya:

«Evet, tabii, tabii» demişti sadece.

X. İLK CELSEDEN SONRA UMUTLANMA

Bir ağaç var içimde
fidesini getirmişim güneşten.
Salınır yaprakları ateş balıklar gibi.
Yemişler kuşlar gibi ötüşür.

Yolcular füzelerden
çoktan indi içimdeki yıldıza.
Düşümde işittiğim dille konuşuyorlar.
Komuta, böbürlenme, yalvarıp yakarma yok.

İçimde ak bir yol var.
Karıncalar buğday taneleriyle
bayram çığlıklarıyla kamyonlar gelir geçer
ama, yasak, geçemez cenaze arabası.

İçimde mis kokulu
kızıl bir gül gibi duruyor zaman.
Ama bugün cumaymış, yarın cumartesiymiş
Çoğum gitmiş de azım kalmış, umrumda değil.

Duruşmanın ilk celsesinde Nâzım'ın sözünü kesmeden dinlemeleri, Ömer Deniz'in ilk ifadesinde Nâzım'ın «erata önce cumhuriyeti, sonra komünistliği anlatırsınız,» dediği şeklindeki ifadesini baskı altında söylediğini bildirmesi ve Hakime: 'Nâzım Hikmet bana öyle bir şey söylemedi,' demesi, Nâzım'ın beraat etme umudunu canlandırdı. Celseye ara verilince konuştuğu avu-

katlarından Saffet Nezihi Bölükbaşı da Nâzım'a «Bu tek şahidin beyanına göre sizin beraat etmeniz lazım, hem de yüzde doksan dokuz,» demişti.

Bir hukukçunun da durumu böyle görmesi, Nâzım'ın beraat umudunu güçlendirmişti. Askeri cezaevinde 61 gün süren tecrit işlemi 1. celseden sonra bitmişti. Hergün güneşe çıkabiliyor, bahçede yürüyordu. Hatta duruşmanın gidişine göre on on beş gün sonra tahliye edilebilir ve İstanbul'a döner, eşini kucaklayabilirdi.

17 Mart Perşembe günü duruşma vardı. O celsede Nâzım'la ilgili bir konu üzerinde durulmamıştı. Öğrencilerin ifadeleri de birbirlerini suçlayıcı nitelikte olmamıştı. Ancak Ömer Deniz grubunun «kızılcıklar» dedikleri Turancı - ırkçı kafatasçılardan şahitlik edecekler vardı. Onların beyanları karşısında sanıklar susmamayı kararlaştırmıştı.

Hapishaneden iki subayla çıkıyor, bir taksiye binmelerine razı oluyorlardı. Nâzım iki lira ödüyor, ama rahatlıyordu. Yolu tutuklu olarak herkesin gözü önünde ve belki de kelepçeli olarak geçmek onuruna dokunuyordu. Avukatlar, duruşma sona ermeden gerek görüp tahkikatın genişletilmesini istemezlerse Martın sonuna doğru Nâzım'ın ve öteki sanıkların durumu belli olabilirdi. Avukat Fuat Ömer Keskinoğlu, 17 Martta Nâzım'a şöyle demişti:

«Üstadım, dosyayı ve mahkeme evrakını inceledim, sorgudaki ifadesinin baskı altında alındığını söyleyerek mahkemede doğru ifade veren Ömer Deniz de lehinizde, yani işin doğrusunu söylediğine göre beraat etmeniz yüzde bin beş yüz.»

Ancak, dışarda söylenenleri duyanların sanık ailelerine verdikleri bilgiye göre, Askeri Mahkemeye üst makamdan verilecek herhangi bir emir, duruşmanın seyrini hiçe sayarak mahkumiyet kararları verebilirler-

miş. Bunu, sanıklardan öğrenen Nâzım, biraz umutsuzlaşmıştı. Ama avukatları Fuat Ömer'le Saffet Nezihi'ye güveniyordu, mahkemedeki tutumları, tavırları ve Nâzım'a bazı konularda ricada bulunarak hakimi kızdırmamasını söylemeleri bile çok nazikçeydi. Savunmalar için 24 Mart günü saptandı. Avukatlar, hapishaneye giderek Nâzım'la uzun bir görüşme yaptılar. Gerek kendilerinin, gerekse Nâzım'ın yapacağı savunmada üzerinde duracağı bölümleri saptama çalışmasının ana çizgilerini buldular.

Nâzım'ın içinde yeniden umut şimşekleri çakmaya başladı; 29 Mart Salı günü kararın verilmesi söz konusu ediliyordu. Nâzım da savunmanlarına:

«O gün tahliye edilirsem, hemen İstanbul'a hareket edebilirim, evdekileri pek çok göreceğim geldi,» demişti.

Avukatlar, Nâzım'ın moralinin yüksekliğine hayran olmuşlardı. Ama mahkemenin kararı hakkında, dışarda söylentilere bakarak kuşkuya düşmüşlerdi.

24 Mart Perşembe günü ilk savunmayı avukat Fuat Ömer yaptı. Nâzım Hikmet'in 'Orduyu isyan suçuna' nasıl bulaştırıldığını anlatacağını belirterek şunları açıkladı:

«Sanık Ömer Deniz'in Nâzım Hikmet'e karşı fevkalade sempatisinin sebeplerinden başlıcası, bu gencin edebiyat aşkı olmakla beraber, bunda sola müteveccih temayüllerinin de mühim bir hissesi vardır. Bu iki menbadan kuvvet alan sempatisi sevkiyle Ömer Deniz, Nâzım Hikmet'i görmek ve onunla tanışmak arzusuna kapılmıştır. 1937 senesinde sıladan avdet eden bu genç, İstanbul'da Melek Sinaması'nın holünde Nâzım Hikmet'e tesadüf ediyor ve kendisiyle konuşmak istiyor. Tanımadığı Ömer Deniz'in samimiyetinden şüphe eden Nâzım Hikmet bu aşinalık arzusunu hüsnü telakki etmiyor ve Ömer'i kendinden uzaklaştırıyor. Hatta bu deli-

kanlıyı kendisini yoklamaya gelmiş bir polis olarak tahmin ettiği için, Emniyet Direktörlüğü kısmı siyasi müdürüne telefonla müracaat ederek kendisinin muhtelif kıyafetlerde adamlarla rahatsız edilmemesini rica ediyor ve oradan da polisin böyle bir şeyden malumatı olmadığı cevabını alıyor.

Aradan epeyce bir zaman geçtikten sonra 5/ilk kânun/1937 günü (ki şeker bayramıdır) Ömer Deniz Nâzım Hikmet'in evine geliyor, kendisiyle ısrarla görüşmek istiyor. Evine gelen bir misafiri pek basit bir nezaket kaidesi olarak kovamayan müvekkilimiz Nâzım bizzarur kabul ediyor. Yalnız kendisiyle sadece edebiyat mevzuu üzerinde konuşabileceğini, komünizm ve saireden bahsetmemesini, çünkü bu memleket için komünizmin mevzuubahis olamayacağını ve bir Türk subayına yakışan hareketin kendisine tevdi edilecek köylü neferlere Cumhuriyeti ve Cumhuriyetin altı umdesini telkin etmek olduğunu söylüyor. Bu suretle Ömer Deniz'in komünizm mevzuu üzerine açması muhtemel sözü önlüyor ve bundan sonra yarım saat kadar edebiyata müteallik bir konuşma yapıyorlar ve Ömer Deniz çıkıp gidiyor. Nâzım da kendisini bir daha, Harp Okulu'ndaki ilk mahkeme celsesine kadar hiç görmüyor.

Davanın temelini teşkil eden maddi vakıalar sadece bundan ibarettir.

Nâzım fikren Marksisttir. Marksizm ise bir isyan hareketinin dinamosunu teşkil eden lakırdı gürültüsü olmayıp sadece ve bütün manasiyle bir ekonomi doktrinidir. Marksizm hiçbir zaman bir sıçrama hareketi değil, bilakis kendinden evvelki iktisadi sistemlerin akışının zaruri bir neticesi ve devamı olduğu iddiasındadır. Marksist Nâzım'dan isyancılık beklemenin ne dereceye kadar abes olduğu ortadadır.

Marksist Nâzım bunun içindir ki tarihsel, sosyal,

ekonomik şartların tahakkuk ve içtimaından komünizmin kendi kendine doğuvereceğini uman bir kanaatın sahibidir. Bunun böyle olduğunu Nâzım'ın eserlerinde kolayca görüvermek mümkündür. Fikir adamı olarak Marksist, şair olarak işçi sınıfının hissen yakını olan Nâzım'ın ihtilalci bir bolşevik temayülünde olduğunu gösteren ne tek bir satırı ne de isyan tertip ve ihzarı için herhangi bir şüpheli teması ve münasebeti tesbit olunabilir. Eğer Nâzım, bu memleketi ihtilale kışkırtmak isteyen biri olsaydı, ne olduğunu henüz tam olarak anlamaya ve kabiliyetini ölçmeye imkân ve fırsat bulmadığı Ömer Deniz'i bu emelini tahakkuk ettirmek için ilk ihtilal arkadaşı olarak seçmez, daha evvel daha müsait kimselerle bir isyancı grubu teşkiline çalışırdı. Halbuki yıllardan beri eserleri dolayısıyle fakat manası anlaşılmaksızın komünist tanınan Nâzım Hikmet, polis tarafından şüpheli bir adam telakki edilerek adım adım takip edilmiş, en küçük hareketi dikkat nazarımızdan uzak tutulmamıştır. Böyle olduğu halde şimdiye kadar Nâzım'ın bir ihtilal cemiyeti kurduğu veya böyle bir cemiyete girdiği tesbit olunmamıştır. Kendisinin zaman zaman mahkemelere düşmesinin sebebi ihtilal teşebbüsü gösteren fiilleri değil, yazdığı şiir kitaplarına verilen indî manalardır. Nitekim müvekkilimiz Nâzım Hikmet şimdiye kadar müteaddit defalar mahkemeye maznun sıfatıyla sevk edildiği halde, yalnız bir defa mahkum olmuş, onu da Temyiz nakzetmiş, fakat yeniden muhakemeye başlanmadan evvel 2330 No.lu Af Kanunu'nun çıkması üzerine dava neticelendirilmeden takibat durdurulmuştur. Bunun haricinde gerek İstiklal Mahkemesinde, gerek mahkemelerde dalma beraat kararı almıştır. Çünkü kendisinin hiçbir isyan fikri olmadığı gibi böyle bir harekete iştirakini gösterecek hiçbir vakıa tesbit edilmemiştir. Eğer evvelce mahkum olup

Temyizin nakzettiği dava Af Kanunu çıkmayarak ikmal ve intaç edilmiş olsaydı hiç şüphesiz diğerleri gibi beraatla neticelenecekti!

Hülasa olarak, Nâzım, kanaatı itibariyle Marksist olduğu ve fakat isyancı bir bolşevik olmadığı cihetle, ondan orduyu isyana kışkırtmak için herhangi bir hareket beklemek imkansızdır. Nâzım eserleriyle ve maddi varlığıyla maruf ve daimi kritik altında bulunduğu için harekatı an be an tetkik ve tesbit edilmiş bir vatandaştır. Kendisinin isyancı, komitacı olduğunu hissettirecek hiçbir hareketi evvel ahır mevcut değildir. Şu halde ondan mahkumiyetine sebep gösterilen fiil zaten mevcut bulunmadığından beraatine karar verilmesini arz ederim.»

Fuat Ömer'den sonra Avukat Saffet Nezihi Bölükbaşı'na söz verildi. Bu hukukçu da iddianamenin dayandığı deliller üzerinde durmak istediğini bildirdi.

«Müvekkilimiz Nâzım Hikmet, İstanbul'da tevkif ve Ankara'ya nakledildikten sonra Merkez Komutanlığı hapishanesinde tam 50 gün ihtilattan memnu olarak mevkuf tutulduktan sonra tahkikat ikmal ve mahkemeye sevk olunmuştur. Bu müddet zarfında alınan ifadesinde hadiseyi tamamen tasvir ettiğimiz şekilde anlatmış ve bu gence nasihat ettiğini söylemiştir.

Yalnız hatıra gelebilir ki Nâzım ile Ömer Deniz konuştukları sırada yanlarında kimse bulunmadığı için, Nâzım yakalandıktan sonra işi bu suretle tevil etmiştir. Bunun böyle olmadığını ve Nâzım'ın hakikatı ifade ettiğini şununla anlamak mümkündür:

İhtilattan memnû bulundukları halde, hem Nâzım Hikmet ve hem de Harbiye Mektebi tevkifhanesinde bulunan Ömer Deniz, aynı ifadeleri vermişlerdir. Eğer bu ifadeler müevvel olsaydı birbirinden habersiz iki insanın ifadelerinde bu derece mutabakat bulunabilmesine

imkan olmazdı. Ancak Harp Okulu sorgusunda Ömer Deniz'e yapılan nasihat sırf Nâzım'ın ağzından çıkmış olduğu içindir ki hüsnü tefsir edilmemiştir. Bununla birlikte maznun da mahkemede huzurunuzda verdiği ifadede sorgusundaki komünizm sözünü Nâzım Hikmet'in söylemediğini açıklamıştır. Böylece esas itibariyle delil diye isnat olunabilecek tek şey mevcut değildir. Ne bir şahit, ne bir maddi delil, ne suç aleti veya vasıtası telakki edilebilecek hiçbir şey bu davada mevzuu bahis olmuş değildir.

Müvekkilimiz Nâzım Hikmet'in tahliyesi ve beraat kararının verilmesini arz ederiz.»

Hakim, Nâzım Hikmet'e sordu:

«Vekillerinizin söylediklerine itirazınız var mı?»

«Hayır, müsaadenizle birkaç cümle ile eklemek istediklerim var.»

«Söyleyin!»

«Huzurunuzda ilk defa yargılanıyorum. 1925 yılından beri şiirlerim yüzünden ve gizli parti teşkilatı kurma iddiasıyla muhakeme edildim. İdam talebiyle hakim huzuruna çıkarıldığım da oldu. Hemen arz edeyim ki, hepsinin delil diye gösterebilecekleri şiirim, birkaç polisin yanlış ifadesi, birkaç arkadaşla toplanmamız, yahut şurada burada duvarlara yapıştırılan 1 Mayıs'la alakalı beyannameler gibi maddi deliller mevcuttu. Fakat adım çıktığı için davaya dahil edildiğimden mahkemelerde beraat kararı aldım.

Hayatımın son 13 yılı içinde askeri mahkeme huzuruna çıkarılışım ilk defa vaki oluyor. Ve ilk defa da ne şahidi, ne vesikası, ne delil diye gösterilecek suç evrakı, suç aleti ve ne de bir ihbar veya ifade mevcut bulunuyor. Kendisinden polisin gönderdiği bir sivil şahıs diye şüphelendiğim gencin sorgudaki ifadesinde «köylü erata cumhuriyetten sonra komünizmi öğretin, dediğim

iddiasından gayrı bir suç isnadı yoktur. Sanık Ömer Deniz de mahkemenizde böyle bir şey söylemediğimi defaatla tekrarlamıştır. Ben de sorguda ve mahkemede söylediklerimde herhangi bir itirafım mevzuubahis değildir. Zira hakikat ikimizin de dediği gibidir.

Hapishanede 67 gündür haksız yere ve delili olmayan ağır bir ithamla yatmanın azabı içindeyim. Ben Cumhuriyetin, Mustafa Kemal'in Türkiye'ye getirdiklerinin ne büyük hizmetler olduğunun idraki içindeyim. Komünist olmam, Mustafa Kemal Paşa'ya saygı duymama, Anayasadaki altı umdeye sahip çıkmama mani değildir ve neşriyatım bunun delilidir. Ne hazindir ki, komünizm hakkında çok az neşriyat bulunması çoğu kişinin bu içtimai felsefe hakkında hem kâfi derecede bilgi edinmesine mani olmuş, hem yanlış zan ve kanaatlar sebebiyle her muhalif şahıs komünist damgasını yemiştir. Marksist ve komünist bir şair olarak bu ideolojinin bir memlekette hakim rejim olmasının üç beş kişinin gizli bir hücre kurması, yahut bir askeri şahsa 'komünizmi öğret' demek veya o kişinin kendiliğinden bu doktrini öğrenmesi ve öğretmesiyle mümkün olmayacağını bilecek kadar şuurlu bir şairim. Komünizm, sanıldığı gibi ferdi başarıların ideolojisi değildir ve her toplumda aynı gelişmelerin teminiyle hedefine varılan bir sistem de değildir. Bu sebepledir ki, ben Marksist bir kültürle yetişmiş, kendi milli kültür köklerinden istifade edebilmiş bir şair olarak bir öğrenciye, hem de polisliğinden şüphe ettiğim birine komünizm hakkında telkinatta bulunmasını tavsiye etmem havsalanın almayacağı bir yakıştırmadır. Marksistler ancak kendi partilerinin kararıyla kitleleri gerekiyorsa tarihi bakımdan içtimai ve iktisadi tekâmülün vardığı merhaleye göre uygun olacak harekete sevk ederler. Ben tek başıma parti değilim ve böyle bir partinin var olup olmadığı hak-

kında da iddianamede bir sarahat mevcut değildir. Bahsedilmeyen bir partinin tayin ve tesbiti icab eden bir strateji de mevzuu bahis olmadığından benim Ömer Deniz'e ordu içinde görev vermem de mümkün değildir. Kaldı ki kendisi de benim böyle bir beyanım, tavsiyem veya direktifim bulunmadığını ısrarla söylemektedir. Kendisi de iddia edilen bana ait ifadenin kendisinin söylediği gibi yazılmadığını söylüyor ve Mahkemede huzurunuzda ne dediklerimi bir bir tekrarlıyor. Onu, arife gününden sonra ilk bugün, duruşmanın bugün başlayan bu celsesinde görüyorum. 17 Ocaktan beri de Askeri cezaevi içinde bir odada tek başıma bırakıldığım için hiçbir sanıkla veya o sanıkların avukatlarıyla görüşmedim, kimseyle görüştürülmedim. Bu bakımdan o arkadaşın ifadesi ile benim ifadem arasındaki aynilik, hakikatın böyle olduğunu ispat eder. Suçsuzum, beraatimi ve tutukluluk halime son verilerek tahliyemi talebediyorum.»

Hakim «buyurun oturun,» derken savcı belli bir tedirginlik içindeydi. Hakim notlarına baktıktan sonra, duruşmayı tehir etti.

XI. KARAR GÜNÜ'NÜN ACI SONUÇLARI

Ve Ankara'da münferitte
—Kitapsız, kalemsiz ve insansız—
Gündüzleri bir avuç leblebiyi yere atıp sayarak
ve geceleri soyarak pencereden şehrin ışıklarını
aynı rahatlıkla tek mi çift mi oynadı kendi kendine.
Anlamak:
en büyük rahatlık.
Karşı konulmaz zoru sosyal zaruretlerin
ve kavga:
akıl,
yürek,
yumruk,
alabildiğine nefret,
kin,
alabildiğine merhamet,
sevgi,
ve daha âdil bir dünya
daha güzel bir memleket için...
Fuat kapattı gazeteyi hışımla:
«— Vatan sevgisinden bahsediyor Nuri Cemil» —dedi,—
«sıkılıp utanmadan
vatan sevgisinden bahsediyor!»
Keyifle konuştu Süleyman:
«— Hele şükür, senin de kızdığını gördüm be.»
Ne sandın idi ya?
Bahseder.
Bir yandan vatanı satıp
bir yandan böyle bahsettiler.
Vatan sevgisi mi bu hergelelerde?

Hangi vatan sevgisi?
Sandalya, depo, fabrika, çiftlik, apartıman sevgisi.

Memleketimden İnsan Manzaraları
İkinci Kitap VIII. bölüm'den

Birkaç celse içinde öteki sanıkların, yani gepgencecik Harp Okulu öğrencileri ve bir gazete satıcısıyla bir lise öğrencisinin de ilk ifadeleri okunup ne diyecekleri soruldu. Avukatlardan Saim Dora, baş sanık durumundaki Ömer Deniz'i savundu ve karara varılmak üzereydi.

29 Mart 1938 Salı sabahı saat dokuzda sanıklar ve avukatlar büyük bir heyecanla mahkeme salonunda Harp Okulu Komutanlık Askeri Mahkemesi yargıçlar kurulunun yerini almasını bekliyorlardı. Saat tam dokuzda Yarbay Fahri'nin reisliğini yaptığı hakimler, adli hakim Kâzım Yalman, Üye Binbaşı Fuat, Üye Binbaşı Nazmi ve Üye Yüzbaşı Etem'den oluşan hakimler heyeti ile iddia makamına da Adli Hakim Şerif Budak oturarak duruşma açıldı. Zabıt Kâtibi Hakkı da yerini almıştı.

Hakim Kâzım Yalman:

«Duruşma sonunda vardığımız kanaata ve delillere, şahit beyanlarına göre ve ifadelerden anlaşılan suçların ciheti cezaiyelerine gelince, şimdi bunları açıklayacağım. Sonra esbabı mucibeli hükmü tebmiğ edeceğim.»

Suçlardan söz edildiği için Nâzım Hikmet'in de içini sıkıntı kapladı. «Bir kısmınızın» gibi bir ayırım yapılmadan beyan edilen bu cümle cezaların bütün sanıklara verileceğini anlatıyor gibiydi.

«Ciheti cezaiyeler» şöyle açıklandı:

«Askeri isyan suçunun muharriki oldukları sabit

olan Nâzım Hikmet ve Ömer Deniz'in bu fiilleri sebebiyle, *Nâzım Hikmet'in* memleket dahilinde komünistliğin intişarı sahasındaki faaliyetlerinden dolayı müteaddit mahkumiyetlere maruz kalmış bir şahsiyet olması ve bu defa emellerini Ordu dahilinde tahakkuk ettirmek istemesi ve gerek Nâzım Hikmet'in ve gerek *Ömer Deniz'in* bu maksatlarının Ordu içerisinde vüs'at bulmasına çalışmaları suretiyle Ordunun inhilal ve ihtilale maruz kalmasının memleket ve yurt müdafaasına iras edeceği büyük tehlike ve zararlar ikaı kast olunan suçun ağırlığını göstermesi hali her ikisi hakkında tekdiri şiddet sebebi sayılacak ve fiillerine uyan Askeri Ceza Kanunu'nun 94'üncü maddesi mucibince *Nâzım Hikmet'in (15)* sene ağır hapis cezasıyle mahkumiyetine ve Türk Ceza Kanunu'nun 31 ve 33'üncü maddeleri mucibince müebbeden hidematı ammeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında mahcuriyeti kanuniye halinde bulundurulmasına ve *Ömer Deniz*'in (9) sene ağır hapis cezasıyle mahkumiyetine ve tetkik edilen nüfus cüzdanına nazaran 18 yaşını bitirmiş ve 21 yaşını henüz bitirmemiş olduğundan Türk Ceza Kanunu'nun 56'ncı maddesi mucibince cezanın altıda birinin tenzili ile *(7) sene (6) ay* ağır hapis cezasıyle mahkumiyetine ve Türk Ceza Kanunu'nun 31 ve 33'üncü maddeleri mucibince müebbeden hidematı ammeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında mahcuriyeti kanuniye halinde bulundurulmasına ve askeri isyan suçuna nakıs derecede teşebbüs eyledikleri sabit olunan Abdülkadir... söz birliğiyle ve kabili temyiz olmak üzere ve maznunların vicahında 29/Mart/1938 tarihinde karar verildi, işbu karar müddeiumumi Şerif Budak huzuriyle maznunlara alenen okundu ve Temyiz yolları anlatıldı.»

Oysa Nâzım Hikmet 15 yıl ağır hapis değil bir gün önce eşini, evdekileri merak ederken karar günü suç-

suzluğunun ergeç anlaşılacağına inanıyordu. Bu bakımdan bu 15 yıllık ağır hapis cezasını hiç beklemiyordu. Zaten Ankara Merkez Komutanlığı Hapishanesi'nde Şubat başında, tutuklanmasının hiçbir yasal dayanağının olmadığı inancındaydı. Haksız, manasız, boş, hiç yoktan tutuklanışının üzüntüsü ilk duruşma gününe kadar sürmüştü. En küçük bir adalet ve hak kavramına saygıları olsaydı ne tutuklarlar, ne de bu cezayı verirlerdi, kanısını korumuştu. Ömer Deniz'in mahkemedeki ifadesi, sorgu sırasında ağır baskı gördüğünü açıklaması Nâzım'a umut vermişti. Avukatı Ömer Fuat, bu ifadeden sonra Nâzım'ın yüzde iki yüz beraat edeceği kanısına varmıştı. Nâzım da suçsuz olduğunun yüzde bin beş yüz meydana çıktığı inancını taşımaya başlamıştı.

Karar okunduktan sonra tutukluların geldikleri yerlere götürülmeleri işlemine hemen başlanırken Nâzım, sinirli sinirli şunları söyledi, Abdülkadir'e bakarak:

«Temyiz edeceğiz, temyiz edeceğiz, rezalet bu, rezalet. Bu kadar haksız karar olmaz!»

Nâzım'ı getirip götüren subaylar fazla konuşmasına fırsat vermeden koluna girerek adeta koşar adımla koridora çıkardılar ve Komutanlık Hapishanesi'ne götürmek üzere arabaya bindirdiler.

Nâzım, geçmişe uzandı: yaşamını yalnız edebiyata ve eşine, onun çocuklarına, akrabalarına vermişti. Büyük bir aile içinde mutlu yaşıyordu. İpek Film'deki çalışmalardan büyük bir tat alıyordu. Ali Baba adlı bir filmden başka onlara sekiz film yapmıştı. 12 film için de anlaşma imzalamıştı. Bu çalışmalar için ilk gereksinmelerini karşılasın diye İpekçi'den 1.800 lira almıştı. Daha 1200 lira alacağı kalıyordu. İstanbul Senfonisi'ne, bu filmine çok önem veriyordu, bazı Avrupalılar satın alıp kendilerinin dağıtım yaptıkları memleketlerde gös-

tereceklerini söylemişlerdi. İpekçi'ler, Nâzım'a «bu satış gerçekleşince, senin de payın olacak elbette, hiç merak etme,» demişlerdi. Henüz İstanbul'da vizyona girmemişti ama, kış sezonunda gösterilince gelirden de kendisine pay verileceğini söylemeleri hoşuna gitmişti. Anlaşma yaptığı halde tasarladığı senaryoları yazamayıp filmlerin çekimini gerçekleştirememesi başlıca üzüntü kaynağı olmaya başladı. Bir de 15 yıl hapiste mi yatacaktı?

Neydi suçu sanki? Eşi Piraye Hanımın da bildiği gibi, kendileri evde yokken gelen biri, evde Cavide Hanımla, Mine'ye «Nâzım Hikmet beye bir not yazıp bırakacağım,» diye onları kandırmış ve eve girebilmişti. Bir şeyler yazmaya hazırlanırken Nâzım'la Piraye Hanım gelmişti. İşte o gencin gelişi, durup dururken 15 yıl ağır hapse mahkum edilmesi için yeter neden sayılmıştı. Ama, düşündükçe, yine de «suç»un bu olamayacağı inancına varıyor, arkada oynanan bazı oyunların ve birilerinin kapıldıkları faşist düşünce ile kendisini ortadan kaldırma planını uygulamak için bu olayı fırsat bilmiş olacakları hükmüne varıyordu.

Bu sonuca varınca, ortadan kaldırılmasını önlemek için kendi kendine emirler veriyordu:

«Üzülmeyi bırak Nâzım... Düşmana inat bir gün daha fazla yaşamak kararına var! Hiçbir felaket seni sarsmasın... Sinirlerini çelik gibi sağlam yap. Dayanmalısın, yaşamalısın, çalışmalısın, yazmalısın... Hem de geçen 50 gün içinde nasıl tek başına, hiçbir insanla temas etmeden, pencereden bakıp kimseyi görmeden, kapı aralığından seslenmeden yaşadıysan ve bu durumda kendi kendini dinleyerek yeni bir dünya yarattıysan, daha iyi dünyalar yaratmalısın Nâzım! Her gün tıraşını ol, saçını tara, göreceğin en sevdiklerin geliyormuş gibi neşelen! 24 Martta nasıl sakin sakin savunmanı yaptın?

Ertesi gün de Piraye Hanıma mektup yazmıştın ya: 'buradan yazdığım belki son mektubumdur' demiştin ya... O inancını koru, bir gün kesinlikle çıkacağına inan ve kendini umutsuzluğa teslim etme. Haydi, oğlum Nâzım Hikmet, Hikmet'in oğlu, şöyle uzan, gözlerini yum, dinlen!..»

Biraz sonra şunu anımsadı:

«Dünyada haksız yere hüküm giyen bir ben miyim? Ünlü Dreyfus davasını düşün...»

Ve Dreyfus olayını anımsayarak «Benim için verilen karar Dreyfus olayının hükmüne benziyor.»

Ama Dreyfus'un yaşam boyu hapse mahkum edildiği yıl 1890'lıydı ama, 93 mü, 94 mü idi, onu anımsayamadı.

Ama en azından bir kırk kırk beş yıl önceydi. O tarihten sonra Fransa'da ne büyük değişiklikler olmuştu. O yıllarda Fransız Genelkurmayı'nda ırkçı subaylar egemendi. Yüzbaşı Dreyfus, Yahudi olduğu için, Milli Savunma Bakanlığı Haber Alma Servisi'nde çalışırken bazı ırkçı Fransızların dikkatini çekiyordu. Alman Askeri Ataşesinin kâğıt sepetinde bulunan bir mektubun içeriği Fransa için önemliydi. Zira, mektupta Fransız 120'lik toplarının hidrolik freni ile sahra toplarının manivelasıyla ilgili bilgilerin alındığı bildiriliyordu. Bu önemli bilgileri, Alman askeri ataşesine gönderen olsa olsa bu Yahudi Alfred Dreyfus olabilirdi.

Ama, bilgileri veren Dreyfus değildi. Tek suçu gizli haber alma servisinde çalışan tek Yahudi oluşuydu.

Nâzım, Ömer Deniz'e hiçbir direktif vermemişti. Komünizmden yana köylü erlere bilgi vermesini söylememişti. Tek suçu, adının komünist şair olarak dalgalanmasıydı. Oysa Anayasaya göre de, yasalara göre de kimse düşüncesinden dolayı, inancı ileri sürülerek ne tutuklanır, ne de hapse mahkum edilirdi.

Fransa'da Dreyfus'un suçsuzluğuna inanan kardeşi vardı, onun suçsuzluğu için mücadele etti, sonra da her olanaktan yararlanarak elde edilen yeni belgeler ve durumlar ortaya dökülerek Dreyfus savunulmuştu. Sonra partiler konuyu benimsemişler, Fransa bir bakıma Dreyfus konusu yüzünden ikiye ayrılmıştı. Yeni kurulan bir hükümet Dreyfus davasını yeniden görme fırsatını tanımış, hafifletici de olsa yine bir cezaya çarptırılmıştı. Ama Cumhurbaşkanının bu cezayı affetmesi, Dreyfus'un eski haklarını elde etmesini ortadan kaldırmıştı. Ama, Yargıtay, mahkumiyet kararını bozunca Dreyfus bütün haklarını elde etmişti, hatta Lijiyon Donnör nişanını bile geri alabilmişti. Bu sonucun sağlanmasında ünlü Fransız yazarı ve romancısı Zola'nın bir gazetede Cumhurbaşkanının tavrına karşı onu «Suçluyorum» başlıklı bir açık mektup yayınlaması gibi, adalete inanmış insanların, Cumhurbaşkanına bile eleştiri getirebilme özgürlüğünü kullanmalarının büyük etkisi olmuştu.

Nâzım, düşünüyordu:

Duruşmamız gizli yapıldı. Bizi suçlayanları da, savunanları da gazetecilerden, yazarlardan dinleyen olmadı. Olayı partinin ele alması da söz konusu değildi. Zaten iktidardaki Halk Partisi'nden başka parti de yoktu. Bu durum karşısında mahkeme kararını Temyiz etmelerinden başka güvenecekleri şey kalmamıştı. Kararda da zaten «Temyiz yolu açık olarak» deniliyordu. Avukatlarıyla görüşecek ve hiçbir belgeye, hiçbir tanığa, hiçbir fiili olaya dayanmadan verilen bu 15 yıllık ağır hapis cezasının bozulması için bir an önce gerekçeli karar çıkmadan Temyiz etme hakkını elde eden başvuruyu yapmalı, Gerekçeli karar çıkınca Temyiz layihasını yazıp sunmalıydı.

Nâzım, kendisi gibi öteki mahkumiyet cezalarına da

üzülüyordu. Daha yaşam yollarının ilk basamaklarındaki bu çocukların suçlarını bir türlü anlayamamıştı. Hepsinin sorgudaki ifadesi mahkemede okunmuş, sanıklar kendilerini savunmuşlar ve iddiaların gerçeğe uymadığını anlatmışlardı. Böyleyken Ömer Deniz'in, Abdülkadir Meriç'in, Necati'nin savunucusu avukat Saim Dora da önemli noktalara değinmişti. Alım ve satımı serbest olan sosyalizm veya komünizm hakkındaki kitapları alıp okuyan Ömer Deniz'in, bunları arkadaşlarına tavsiye etmesinin, yahut Maksim Gorki'nin serbestçe satılan bir kitabının kitapçıdan satın alarak okumasının ve neticede arkadaşlarıyla sohbet şeklinde bu konularda fikir alış verişinde bulunmalarının Türk Ceza Kanunu'nun yazdığı suç kavramı içine girmediğini apaçık anlatmıştı. Dora, «Kanunun sarih olarak suç saymadığı bir fiil için ceza verilmez» diyen 1. maddesini de görüşünü güçlendiren bir kanıt olarak okumuştu.

Böyleyken, *Abdülkadir, Orhan, Necati* ve *Mustafa Vallak* durumlarına göre Askeri Ceza Kanunu'nun 100. maddesine göre değerlendirilmiş idi. *Abdülkadir, Orhan* ve *Mustafa Vallak* 14'er sene, Necati'nin 11 sene ağır hapisle cezalandırılmalarına, TCK'nun 61. maddesine göre de cezalarının yarısının indirilmesiyle ilk üçünün 7'şer yıl, Necati'nin beş yıl 6 ay ağır hapsine, nüfus cüzdanlarına bakılarak 21 yaşını bitirmemiş olduklarından TCK'nun 56. maddesine göre ilk üçünün cezalarının altıda birinin indirimiyle 5 yıl 10 ay ağır hapislerine, TCK'nun 31 ve 33'üncü maddeleriyle dördünün de kamu hizmetlerinden mahrumiyetlerine, sanıklardan Adnan'ın arkadaşı olan Mustafa Ergün ile Orhan'ın tanışmalarına vasıta olması ve Orhan'ın evinde Ömer Deniz ve arkadaşlarının toplanmasına, kendisinin de evi olması nedeniyle bulunması, Mustafa Ergün'e verilmek üzere kitap ve para göndermesi, Adnan'ın suça katılımının sap-

tanmasına yetmediği için, Mustafa Ergün'ün Ömer Deniz'den aldığı direktifle Sefer, hukuk öğrencisi Hasan, Kenan, Şinasi ve gazeteci Yakup'un olayla ilgilerini esaslı şekilde gösterecek delil olmadığından, Adnan, Sefer, Hasan, Şinasi ve Yakup'un beraatlerine, Lütfullah Şadi, Nasır, Hüseyin, Zihni Kaya ve İhsan Doğan'ın beraatlerine, Burhan ve Şevki'nin ve Saim'in ve Burhan Cahid'in beraatlerine, ayrıca Şevket, Hasan Tanoğlu, Cihat, Naci Fişek, Hüseyin Üstel, Cihat Bekman, İsmail, Galip, Faruk ve Mustafa Dallı'nın beraatlerine, haklarında beraat kararı verilenlerin tahliyelerine söz birliğiyle karar verilmiş ve temyiz yolunun açık olduğu bildirilerek oturuma son verilmişti.

Nâzım Hikmet dışında yirmi iki öğrenci ile sivillerden memur adayı Mustafa Ergün, gazete satıcısı Yakup Dalkılıç, Ankara Erkek Lisesi öğrencisi Adnan Alkaya, Ankara Hukuk Fakültesi son sınıfından Arnavutluk uyruklu Hasan, Ankara Ortaokul ikinci sınıfından Sefer, Eskişehir Tayyare Fabrikası Sıhhiye Müfrezesinden er Kenan ve Askeri fabrikalar silah bölümü boyahanesinde müstahdem Şinasi de sanıktı. Toplam yirmi dokuz kişiden sadece öğrenci Abdülkadir, Ömer Deniz, Orhan Alkaya, Necati Çelik ve Mustafa Vallak olmak üzere altı kişiye mahkumiyet cezası verilmiş, en ağırı da Nâzım Hikmet'e uygulanmıştı.

Nâzım'ın mahkumiyeti için gerekçeli kararda da açıklanan başlıca görüş şuydu:

«Nâzım Hikmet'in memleket dahilinde komünistliğin intişarı sahasındaki faaliyetlerinden dolayı müteaddit mahkumiyetlere maruz kalmış bir şahsiyet olması...»

Oysa Nâzım Hikmet'in iddia edildiği gibi komünistliğin yayılması alanındaki faaliyetlerinden dolayı mahkemeye verilerek birçok mahkumiyet kararı aldığı gerçek dışıydı.

Nâzım Hikmet 1927'de halkı hükümet aleyhine teşvik'ten 3 ay hapse mahkum edilmişti. 1928'de sınırı pasaportsuz geçtiği için 3 gün hapse mahkum olmuştu. 1930 yılında açılan ve yayınlanmış beş kitabı aleyhindeki dava, 11 Mayıs 1931'de neticelendi ve şair beraat etti. 1932'de gizli örgüt kurmak suçundan tutuklanmış, beş yıl hapse mahkum edilmiş, çıkarılan afla cezası üç yıla düşürülmüştü. Nâzım, Süreyya İlmen Paşa'ya hakaretten 1 yıl hapse mahkum olmuştu. 1933'te *Gece Gelen Telgraf* adlı şiir kitabında komünizmi övücü nitelikte şiir yayınladığı savıyla açılan davada 23 Ekim'de Cumhuriyet'in 10. yılı onuruna çıkarılan afla suçu neticeleriyle ortadan kaldırılmıştı.

Harp Okulu duruşmasına kadar komünistliği yayma fiilinden dolayı Nâzım'ın hiçbir mahkumiyeti olmamıştı. Cumhuriyet dönemindeki siyasal davalar, aslında şunlardı:

1 — Askerlik hizmetinden kaçanların vatan haini kabul edilmesini öngören 29 Nisan 1920 tarihli yasa ilk siyasi davalara bakmış oldu. Asker ocağından firar edenler ve firara sebebiyet verenler, bağımsızlık savaşından kaçmış oldukları için siyasi suç işlemiş oluyorlar ve ağır cezalara çarptırılıyorlardı.

2 — 18 Eylül 1920'de çıkarılan İstiklal Mahkemeleri Yasası da hem asker firarilerini, hem de casusları yargılamayı amaçladı. Bu mahkemede iki kardeş, kendileri yokken idam cezasına çarptırıldı, Halk İştirakiyyun Partisi yöneticilerinden ünlü Tokat Mebusu Nâzım Bey, Binbaşı Baytar Hacıoğlu Salih ve arkadaşları da ağır hapse mahkum edildiler.

3 — Şeyh Sait İsyanı denilen olay üzerine Başbakanlığa atanan İsmet İnönü hemen «Takriri Sükûn Kanunu»nun çıkarılmasını sağladı (4 Mart 1925). Bu yasaya göre sanıklar İstiklal Mahkemelerinde yargılana-

caktı. Nitekim İstiklal Mahkemesine verilecekleri anlaşılan bazı sosyalist yayın yapan gazete ve dergi yazarları ve yöneticileri (Örneğin Dr. Şefik Hüsnü, şair Nâzım Hikmet vb..) yurtdışına çıktıkları için İstiklal Mahkemeleri'nin çalışma süreleri bitince İstanbul I. Ağır Ceza Mahkemesi, İstiklal Mahkemeleri'nin gıyaplarında verdikleri cezaların sahiplerini yargılama yetkisini kullandı. Nâzım Hikmet'in İstanbul'a gönderilmesi üzerine Ağır Ceza Mahkemesi, 1928'de birkaç aylık bir hapis cezasına dönüştürdüğü İstiklal Mahkemesinin 15 yıllık hapis cezasını, Nâzım Ağır Cezanın verdiği ay kadar hapis yattığı için serbest bırakılmıştı.

4 — 1925'te ve 1926'da İzmir'de Mustafa Kemal Paşa'ya suikast hazırlığı içinde olan en yakınlarının yargılanması sonucunda eski Maliye Nâzırı Cavit Bey idam edildi. 13 Temmuz 1926'da tebliğ edilen kararda şöyle deniyordu:

«Sanıklardan İzmir mebusu Şükrü, Saruhan mebusu Halis Turgut, İstanbul mebusu İsmail Canbolat, Erzurum mebusu Rüştü, sabık Lazistan mebusu Ziya Hurşit ve sabık Trabzon mebusu Hafız Mehmet, Sarı Efe adıyla tanınan Edip, emekli teğmen Çopur Hilmi, emekli Albay Baytar Rasim, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, sabık Ankara valisi Abdülkadir ve erzakçı Kara Kemal'in vaki hareketleri Anayasanın 57. maddesinin ve 55 ve 56. maddelerinin hükmüne göre Abdülkadir ve Kara Kemal'in gıyaplarında on üçünün yüzlerine karşı okunması suretiyle idamlarına karar verilmiştir.» İzmir hapishanesinde hüküm 13/14 Temmuz gece yarısı uyandırılan idam mahkumlarına bildirilerek Hükümet konağının Kemeraltı yanındaki büyük kapısı önündeki idam sehpasına çıkarılarak ve Selanik kıptilerinden Ali'nin başcellatlığıyla idam kararları yerine getirilmişti.

5 — 1938'deki büyük siyasi dava, toplum, özellikle gençler ve işçiler üzerindeki etkisinden çekinilen şair Nâzım Hikmet, Mareşal Çakmak'ın afla çıkarılsa bile hapisten ölüsünün çıkacağını söylemesi gibi bir sonuç alınmadan önceki safhası gerçekleştirilmişti. Harp Okulu'nda 15 yıl, Deniz Harp Okulu'ndakiler sebebiyle toplam 28 yıl 4 ay ağır hapse mahkum edilmiş ve ölümden kurtulmayı bilmişti. Bu kez dünya ve Türk kamuoyu, onun affını savunmaya başlayınca, karar verilen ön siyaset'in ikinci safhasına geçiliyordu:

Afla cezası indirilerek hapisten çıkan Nâzım Hikmet, «askerliğini yapmadı» gerekçesiyle ordu emrine alınacak ve «kaçıyordu» denilerek vurulup öldürülecekti.

İstiklal Mahkemelerindeki kararların, İzmir suikasti duruşması tutanaklarının yeniden incelenmesi, verilen idam kararlarının ne ölçüde haklı olduğunu ortaya çıkaracaktı? Bereket versin mahkeme, idamları açıkladıktan sonra Erzincan Mebusu İhsan, eski Ardahan Mebusu Hilmi, eski Maliye Nazırı Cavid, eski Sivas Mebusu Salahaddin, eski İzmir Valisi Rahmi, İstanbul mebusu Rauf, eski İstanbul mebusu Dr. Adnan Beylerin bu davanın tamamlayıcı bir safhası olmak üzere ayrılmasına karar vermişti.

Ayrıca suçlarla hiçbir suretle ilgileri bulunmadıkları anlaşılan Ordu mebusu Faik, Sabit,Hâlet, Feridun Fikri, Kâmil Zeki, Bekir Sami, Besim Necati, Münir Hüsrev Beylerle, Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Cafer Tayyar, Refet (Bele) ve Cemal Paşa'larla sabık Erzurum Mebusu Necati ve mebus Ahmet Nafiz Beyler'in beraatlerine karar verilmişti.

İşin önemini belirtmek için davaya dahil gösterilen ünlü paşaların sonradan beraatleri, duruşma boyunca çektikleri sıkıntıyı unuturmuş muydu, bilemeyiz. Nâzım Hikmet'i mahkum etmek için yukarıdan verilen emir'in

yerine getirilmesinde kendilerine görev düşen Harp Okulu öğrencilerinden bir bölümü ile sivil şahısların yaşamları kim bilir nasıl bir yönde önlerine ne sıkıntılar, ne üzüntüler yığdı?

Nâzım Hikmet ve Harp Okulu öğrencileri 29 Mart 1938 günü verilen kararla on beş yıl ağır hapse mahkum edilmişti. Askeri Temyiz de 28 Mayıs 1938'de kararı onaylamış ve hüküm kesinleşmişti.

Bu duruşmanın sonunda verilen kararın haksızlığı kısa süre içinde anlaşılmış, hükümet katında «bu işi nasıl düzeltelim?» sorusu gündeme gelmişti.

As. Yargıtay'daki bazı hakimlerin dosya hakkında bilgi edindikten sonra, «kararın esastan bozulması» gerekir yorumuna karşın yine en üst makamdan aksi kanaatın belirtilerek mahkumiyette ve tasdik'te ısrarın tebliği,Nâzım Hikmet'in haksız mahkumiyetten kurtarılmasını önlemişti. Ancak kararın Meclis Komisyonlarındaki bazı hukukçular ve emekli subaylarca öğrenilip işin aslını öğrenmeleri Askeri Muhakeme Usulü Kanunu'nun 3. ve 30. maddelerinin değiştirilmesini zorunlu görmeye başlamışlardı. Bazı Milli Müdafaa Encümeni üyeleri ise Askeri Ceza Kanunu'nun 47. maddesinin değiştirilerek bu gibi durumlarda aynı yasadışı hüküm verme yanlışına düşülmemesini savunuyorlardı. Bazıları ise Askeri Ceza Kanunu'nun 148. maddesinin değiştirilmesiyle işin çözümlenebileceği kanısındaydı.

Bir grup milletvekili de milli mücadele döneminde suçlanıp çoğu sürgünde yaşayan «150'likler»in ve bazı siyasi suçluların da artık bağışlanması görüşündeydi. Bunlar arasında Rıza Tevfik, Refik Halit ve şapka giyildiği için Türkiye'den ayrılan Mehmet Akif de vardı. Bu gibi edebiyat, sanat ve fikir adamlarının yurt dışında kalmaları Cumhuriyet'in aleyhine propagandaya yol açıyordu. Bunun da önlenmesi ancak bir afla sağlanabilir-

di. Bu arada Nâzım Hikmet ve ona bağlı olarak suçlanan genç Harp Okulu öğrencileri de bağışlanabilirdi. Bunu savunanlar arasında Ruşen Eşref Ünaydın, Mahmut Esat Bozkurt, Hakkı Tarık Us, Halil Boztepe'nin bulunduğunu, yazar, hikâyeci Sadri Ertem söylüyordu. Ama, Atatürk'ün de uygundur, demesi üzerine hazırlanan af tasarısına Nâzım'ı da kapsayacak maddenin üstü kapalı da olsa girmesine milletvekili bir iki emekli subay durumu Mareşal Fevzi Çakmak'a duyurdukları ve o da komünistler bölümüne «taraftar olmadığını» sert bir dille Milli Müdafaa Encümeni reisine bildirince Af Kanunu, istenilen kapsamda yayınlanamadı. 29 Haziran 1938'de yayınlanan 1527 sayılı «İstiklal Mahkemelerinde hüküm giyenlerle yüzelliliklerin affına dair kanun,» haksız ve delilsiz, şahitsiz Nâzım'ların mahkumiyetini ortadan kaldıramadı.

Sıra, Harp Okulu davasının gerekçeli kararını okuyan bazı milletvekillerinin Başbakan Dr. Refik Saydam'ı etkilemelerine gelmişti. Kanunlarda yapılacak değişiklikleri içeren yasaya konulacak bir geçici madde ile, daha önce filan falan maddelerle hüküm giyenler bu değişikliklerden yararlandırılır denilecekti.

Basın, yayınlanan 29 Haziran 1938 gün ve 3527 sayılı Af Kanunu'ndan Nâzım Hikmet'in yararlanmayışına değiniyor, ama herhangi bir olumlu yoruma cesaret edemiyordu.

Askeri Ceza Kanunu'nun 94. maddesi af kapsamı dışında bırakılmıştı. Bu anlayışın uygarlık ölçüsüyle ne anlama geldiğini düşünürken, haber verdiler: «Annen Hanım geldi!..»

Bütün soruların yok olup gittiği bir sevinçle annesini karşıladı. Annesi Ankara'nın sıcak bir gününde sabahleyin bir iki mebusla, Adalet Bakanlığı müsteşarıyla görüşmüş, onlardan «hapishane seçiminde en uygununu

sağlayacakları» haberini ya da müjdesini almıştı. Anne yüreğiydi, fısıldar gibi şöyle diyordu:

«Nâzım, merak etme. Mebus beyler söyledi; Askeri Ceza Kanunu'ndaki 94. madde Türk Ceza Kanunu'ndaki 153. maddenin benzeriymiş. Bu bakımdan 153. madde affın kapsamı içinde bulunduğundan senin de affın mümkünmüş.»

«Anne, diyordu Nâzım, bir kere bu hapishaneden kurtarılmalıyım, daha serbest görüşme ve temas imkânını bulmalıyım.»

Celile Hanım, ertesi gün bu iş için yine sağa sola baş vuracağını söyleyerek oğluna veda etti.

Celile Hanımın çabaları sonucunu verdi:

Nâzım'ı Cebeci'deki sivil cezaevine naklettiler. Cebeci İkinci Kule'de yer vermişlerdi. Bir hafta kadar sivil cezaevinde 94. maddenin Türk Ceza Kanunu'ndaki 153. maddeye uygun olup olmadığının hukukçularla araştırılmasına geçildi. O sıra biraz da gribe yakalanan şair, sevindirici bir haber aldı: Bir kısım mahkumlar, bu arada Nâzım, yakında, hatta pek yakında İstanbul Sultanahmet Cezaevi'ne nakledilecekmiş...

Hemen gözü önüne eşi Piraye Hanım geldi. Onu tel örgüler karşısından da olsa görebilecek, sesini duyabilecek, ona «sevgilim», «Piraye'ndem» diyecek. İstanbul'un havası içinde bile farkedilen eşinin menekşe kokan sesini duyacaktı. Bu umutla askeri cezaevinde yazdıklarını mırıldanmaya başladı:

Dışarda bahar geldi karıcığım, bahar
Dışarda, bozkırın üstünde birdenbire
taze toprak kokusu, kuş sesleri ve saire...
Dışarda bahar geldi karıcığım, bahar
Dışarda bozkırın üstünde pırıltılar...
Ve içerde artık böcekleriyle canlanan kerevet,

suyu donmayan testi
ve sabahları çimentonun üstünde güneş...
Güneş,
artık o her öğle vaktine kadar,
bana yakın, benden uzak,
sönerek, ışıldayarak
yürür...
Ve gün ikindiye döner, gölgeler düşer duvarlara,
başlar tutuşmaya demirli pencerenin camı:
dışarda akşam olur,
bulutsuz bir bahar akşamı...
İşte içerde baharın en kötü saati budur asıl.
Velhasıl
o pul pul ışıltılı derisi, ateşten gözleriyle
bilhassa baharda râm eder kendine içerdeki adamı
hürriyet denen ifrit...
Bu bittecrübe sabit, karıcığım,
bittecrübe sabit...

Nâzım Hikmet, kendini hayale kaptırmayı bırakıp, dolaşmaya başladı. İçeri giren revirci sordu:

«Nâzım efendi, bir ihtiyacın var mı? Getireyim.»

Nâzım, güldü:

«Var ihtiyacım, var olmasına da... Getiremezsin ki...»

«Sen deyiver Nâzım Efendi, bak ki getirir miyim, yoksam?..»

Nâzım, revircinin aspirin, bandaj, pamuk, kolonya gibi şeyleri getirebilme yetkisinin olağanüstü sevinciyle bunları söylerken ütülü beyaz keten gömlekli bu adamın keyfini kaçırmak istemedi.

«Kardeşim, dedi, benim istediğim yasakların kalkması.»

«Hangi yasakların Efendi? Burda yemek veriyolar,

maltaboyu gezintiye izin var, dışardan gazete aldırıyon, hatta velakin konserve balık, dolma da getirtiyon. Burda yasak yok ki...»

«Dinle, benim yasaklarımı,» dedi ve başladı okumaya:

Yasaklar dünyasındayım.
Yârin yanağını koklamak:
yasak.
Çocuklarımla yemek yiyebilmek aynı sofrada:
yasak.
Aranızda tel örgü ve gardiyan olmadan
konuşmak kardeşinle, ananla:
yasak.
Yazdığın mektubun kapatmak zarfını
ve zarfı yırtılmamış mektup almak: yasak.
Yatarken lambayı söndürmen:
yasak.
Tavla oynaman:
yasak,
Ve yasak olmayan değil
yüreğinde gizleyip elde kalabilen şey:
sevmek, düşünmek ve anlamak.

Revirci, hayretle baktı şair Nâzım'a, düşüne düşüne odadan çıktı. Nâzım da İstanbul'a nakillerinin hemen ertesi günü kızkardeşi Samiye Yaltırım'ın, eşi Piraye'nin, Cavide'nin, Celalettin Ezine'nin ziyaretçi kuyruğuna gireceklerini umuyordu. Bu umutla uyudu.

Uyandığı vakit, dün başladığı Meclis'e dilekçe müsveddesini bitirmeye koyuldu. Bu sırada iki avukatın geldiği haber verilince Başgardiyan'ın yanına gitmesi söylendi. Nâzım, giyindi, sevinçle koridora çıkınca içi kıpır kıpırdı. 153. madde gerçekten işe yarayacak mıydı? Baş

gardiyan odasına girince Fuat Ömer ve Saffet Nezihi olanca kibarlıklarıyla Nâzım'ı karşıladılar.

«Nâzım Beyefendi, dedi Fuat Ömer, sizin de uygun göreceğinizi tahmin ettiğimiz bir metni hazırladık. Siz de 'Meclise dilekçe verelim' demiştiniz. Hazırladığınız metin varsa okuyalım; yoksa bizimkini Saffet okusun, varacağınız ortak karara göre hareket ederiz.»

Nâzım, kendisinin tamamlamadığı metni sonra okumayı yeğledi. Avukatların hazırladıklarını dinledi. Bir iki yerine itirazı oldu. Bir yerde de «Hatayı adli» yerine «adaleti hiçe saymak» terkibinin kullanılmasını istediyse de avukatlar, bunu sakıncalı buldular. Nâzım da ısrar etmedi.

Sonunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına hitaben yazılan ve «Şair Nâzım Hikmet'in affı hakkında Yüksek Meclis Başkanlığına» diye sunulan dilekçe 6 Haziran 1938 tarihi konularak milletvekillerine de postalandı.

Meclise verilen dilekçeden hemen bir sonuç beklenmiyordu. Ama, Temyiz edilen karardan olumlu bir sonuç alınması olasılığı çok yüksekti. Ne var ki 150'liklerin affından da yararlandırılmadı, Askeri Yargıtay da, karar düzeltmeye yanaşmadı.

Temyiz Mahkemesi, Harp Okulu Askeri Mahkemesi Kararı'nın Nâzım'la ilgili bölümünü onaylayınca Nâzım, adalet adına üzüntü duyarak şöyle dedi:

«Mesele, herhangi bir mahkumiyet değil, mesele, Nâzım Hikmet'in imhasıdır. Tekrar ediyorum, bu bir Dreyfus davasıdır.»

Siyasi af çıkarılıyor, «150'likler» bağışlanıyor, ama Nâzım ve arkadaşları «komünizm propagandası yaptıkları'nı bir kişi» söylediğinden 15 yıla mahkum ediliyordu ve aftan yoksun bırakılıyordu. Oysa, Mudanya Ateşkes Anlaşması'nda ve Lozan Barış Anlaşması'nın baş-

lamasından sonra İstanbul'a giren Refet (Bele) Paşa ve 100 jandarması milli mücadelenin zaferinin sevinciyle halkı selamlarken bazı işbirlikçiler panik içindeydi. Âyan üyesi ve Damat Ferit Kabinesinin İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey tutuklanmıştı. Mütareke dönemi PTT Genel Müdürü Refik Halit (Karay), Hakkâri Mutasarrıfı Osman Kadri, İngiliz Casusu olduğu öğrenilen Sait Molla, Damat Ferit Kabinesi'nin Şeyhülislam'ı Mustafa Sabri Hoca, Dürri Zade Abdullah Efendi ve benzerleri ya düşman kuvvetleriyle veya onların hükümetleriyle işbirliği yapmışlardı. Kimisi Atatürk'ün katline fetva vermiş kimisi, gülmece yoluyla Milli mücadele çabalarını yermiş, kimisi İngilizler'e yardakçılık yapmıştı. Düşmancasına Mehmetçiğe kurşun sıkan ve birkaç neferimizi şehit edenler bile 150'likler arasındaydı. Onlar da bağışlanıyordu. Saray uşakları, tekkelerde bilim aleyhinde ve padişah lehinde, Milli Mücadelenin yenilgiye uğraması için dua edenler affedilecek, Nâzım Hikmet ve genç Harp Okulu öğrencileri hapiste kalacaklardı.

Aftan yararlanma bir yana, yasal hakları olan dilekçe verenler bile azarlanıyor ve baştan savma, pek tatmin edici olmayan yanıtla istekler reddediliyordu.

Temyiz'in Esas 613, Karar 554 sayılı ve 28 Mayıs 1938 günlü kararı bu türe bir örnekti.

Bu itirazdan da hiçbir olumlu sonuç alamayan Nâzım Hikmet, üstelik yeni bir askeri mahkemede yargılanacak ve cezası daha da arttırılacaktı.

Nâzım'ın başvuruları boşa çıktığı gibi avukat Saim Dora'nın Ömer Deniz, Abdülkadir, Necati, Orhan ve sivil Mustafa Ergün'ün vekili olarak 8 Mart 1938'de Askeri Temyiz Mahkemesi Reisliğine verilmek üzere Harp Okulu Amiri Adliliğine takdim ettiği layihası da özellikle cezayı hafifletici sebepler varken bunların gözetilmediğini ileri sürüyordu.

XII. YENİ BİR SUÇLAMANIN KÖKENLERİ

«... İtalyan faşizminin ikinci çeşit yazıcılarının ne yazdıklarını sana anlatabilmek için, onun bir şiirini buraya geçiriyorum. Bu şiir, o yarı lokanta, yarı meyhanemsi yerdeki toplantılardan birinde okundu...»

KÖR OLMAK

Kör olmak ne iyi şeydir,
ne güzeldir sevmek karanlığı.
Ne yalın bir kılıç gibi bir ışık
ne renklerin ağırlığı
ve ne şekillerin kalabalığı..
Ne güzeldir sevmek karanlığı..
Kör olmak ne iyi şeydir.
Kapalı gözleriniz
çevrili içinize.
kıyısından oturup bakarsınız
İçinizde dalgalanan denize.
Kapalı gözleriniz çevrili içinize..
Kör olmak ne iyi şeydir.
Körlerdir ki yalnız
kendi yürekleriyle baş başa kalırlar.
Ne kimseye kendi gözlerinden verirler
ne kimsenin gözlerinden alırlar.
Körlerdir ki yalnız
kendi yürekleriyle baş başa kalırlar.
Ne güzeldir sevmek karanlığı.
Karanlık allah gibidir ve tek başınadır.
Karanlık ölüm gibidir
rengi yok
ahengi yok
dengi yoktur karanlığın.

Dağıtın yanınızdan sopalarınızla
karanlığın peygamberleri, körler,
kalabalığı..

Toronto Babu'ya Mektuplar
Altıncı Mektuptan

Nâzım Hikmet'in kitaplarının Harp Okulu öğrencilerince okunması, Nâzım'ın suçlu sandalyesine oturmasına yetmişti. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, öyle bilimsel çevirilerden ve komünizm veya sosyalizm hakkındaki kalın ve felsefi ya da ekonomik ağırlıklı kitaplardan korkmuyordu. Onun kuşkusu, halkın severek, ısrarla ve heyecanlanarak okuduğu yazılar ve şiirlerdi. Bunları da yazanlar birkaç kişiyi geçmiyordu. Bunların en etkini Nâzım Hikmet'ti. 1928 - 1935 dönemi'nin İçişleri Bakanlığındaki kanıya göre; «gerek şiir ve edebiyat, gerekse ilim sahasındaki faaliyet örtülü olmuştur. Nâzım Hikmet'in şiirleri şöhret kazanmış»tır. İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, 1947'de Mecliste bunları açıklamıştı *(TBMM Tutanak Dergisi, C. 4, s. 66-67)*. Bir emekli hakim generalin yazdığı sanılan «İçimizdeki Düşman» başlıklı kitapta da 1929 - 1939 yıllarına ait «komünizm faaliyetleri» anlatılırken «legal ve illegal yayınlanmış kitaplar, dergiler, Nâzım Hikmet'in yeni edebiyat adı ile gösterdiği faaliyet ve eserleri kara ve deniz askeri birlikleri içinde yapılan yıkıcı propaganda faaliyetleri ve tevkifatlar» diye belirtilir.

Şükrü Kaya, Harp Okulu öğrencilerinin Nâzım Hikmet'in eserlerini okuduklarını öğrendiği için, Maresal Fevzi Çakmak'a «acaba Donanma Komutanlığındaki

bahriyelilerde de Nâzım Hikmet'in okunup okunmadığını araştırmak faydadan hali değildir» mealinde bir mütalaada bulunmuş. Mareşal da, bunun yararında birleştiği için gereken emri vermişti. Nâzım Hikmet'in eserlerini okuyanlar çıkarsa mesele yoktu, derhal tutuklamalara geçilecekti.

Zaten Harp Okulu Askeri Mahkemesi'nin verdiği 15 yıllık mahkumiyet kararını, Nâzım Hikmet'in avukatlarının savunmalarına, kendisinin savunmasına karşın Askeri Temyiz Mayıs sonunda onaylamıştı. O halde Mayıs'ta hemen Donanma'da işe başlanabilirdi.

Zaten fırsat da çıkmıştı:

Küçükpazar'da saatçılık yapan Abdülkerim Korcan'ın dükkanını polisler arama gereği duymuşlar. Zira Yavuz gemisinde makina eri 1332 doğumlu Adapazarlı 937 - 793 tertip sayılı Murat oğlu Haydar Korcan'ın «sakıncalı kitaplar» okuduğu iddia edilmişti. Haydar Korcan, kitapları kardeşi Abdülkerim Korcan'ın dükkanında gördüğünü ve alıp okumak için gemiye götürdüğünü söylemişti. Bunun ne derece doğru olup olmadığını anlamak için saatçı dükkânı aranmış ve Nâzım Hikmet'in kitaplarının varlığı saptanmıştı. Saatçı'nın kardeşi Haydar, kitap okumaya düşkün bir gençti. 22 yaşın heyecanıyla dolu ve boş zamanlarında arkadaşlarından kitap alırdı. Bölük üstçavuşu Seyfi Tekdilek, Haydar'da gördüğü kitaplardan bir ikisini alıp okumuştu. Kitap alış verişi aralarında arkadaşlık bağını güçlendirmişti.

Haydar Korcan, bölükteki arkadaşlarıyla bir anı olsun diye birlikte resim çektirmiş ve resmi kardeşi Abdülkerim Korcan'a göndermişti. Mektubunda yanındaki kitaplardan Başçavuş Seyfi'nin de aldığını ve onunla da arkadaşlık kurduğunu yazmıştı.

Dükkandaki araştırmada bu mektup ve fotoğraf da polisçe alınmıştı. Bu her askerin anı resmi çektirme, ya-

kınlarına gönderme gibi masum tutumu polisçe «gizli bir örgütün oluşması» sanılmıştı. Emniyet yetkilileri derhal mektupla fotoğrafı Yavuz zırhlısı komutanına ek bir yazıyla gönderiyor ve dikkatlerini çekiyordu. Komutan, ifadesinin alınması için bir subay eşliğinde Gedikli Üstçavuş Seyfi'yi İstanbul Emniyet Müdürlüğüne göndermişti.

Seyfi Tekdilek Üstçavuş, Emniyette o güne kadar yaşamadığı günler ve gecelerde dayağın türlüsüyle tanıştığını söylemiş ve pek çok gediklinin adını, polisin zoru altında «komünist» ve onların öğrettiği sözcüklerle suçlamış olduğunu gemiye gönderilip tutuklanınca Gedikli Başçavuş Kamacı Hüseyin Avni Durugün'e söylemişti. Hasta olduğundan verilen ilaçlar arasında dinlendirici nitelikte birindeki drajeleri tümüyle içerek intihara kalkmıştı. Ancak belli bir saatte yapılacak iğne için revire girildiğinde Seyfi Üstçavuşun ağzından köpükler çıktığı görülünce durum hekimlere duyurulmuş ve intiharın önüne geçilmişti.

Aslında, Harp Okulu'ndaki duruma benzeyen, gedikliler arasında kitap okuma merakının gözlenmesi dışında herhangi bir örgütlenme, suç işlemeye hazırlık, donanmayı isyana hazırlama gibi hiçbir niyet ve düşünce söz konusu değildi. Donanma'da tutuklamalar Haziran 1938 başlarında başlamıştı. Gemilerinden alınanlar nereye götürüldüklerini bilmiyorlardı. Bir kısmı Erdek'te demirli bulunan Yavuz'a götürülüyor, tutuklanan gedikliler domuz ahırlarına konuyorlardı. Yavuz Alman bandıralı iken domuz beslenen bölmeleri de içeriyordu. Bu bölüm gemi sintinesine yakın yerlerdi, havasızdı. Belirli zamanlarda hava verilirdi. O vakit de boya kokuları genizleri yakardı.

Ahırlar, koridor ve ırgat makineleri bölümleri dolmuştu. Yeni getirilenler Erkin Gemisi'ne götürülüp alt

kamaralarına, helalarına yerleştirilmişti.

Donanma Kor Askeri Mahkemesinde yargılananlardan elektrikçi, kamacı Gedikli Üstçavuş Hüseyin Avni Durugün, olup bitenleri şöyle anlatmıştı:

«Gerek gemide, gerek dışarda kim kimi tanıyor, ufak bir ahbaplık ediyorsa hepsi tevkif edildi. Akraba, komşuluk münasebetleri, gezmeler, eğlenmeler gibi ne kadar uzak-yakın tanıdıklarımız varsa hepsini mahkemeye sevkettiler. Dost, arkadaş ve sevgililerden gelen mektup içinde geçen isim sahiplerini hep mahkemeye sevk ettiler.

Yavuz Makine Gedikli Çavuşu Mehmet Dağ, bütün suçu benim dayızadem olduğu için mahkemeye alındı. Sınıf arkadaşım Nuri Tahir, yalnız muharrir Kemal Tahir'in kardeşi olduğu için Mahkemeye alındı, tevkif edildi. Kemal Tahir'in evinde resmi çıktığı için bir kadın da tevkif edilip mahkemeye alındı.

İşte bütün bunlar ve böyle olanlar, gemilere kapatılıp, mahkemeye sevk edildi. Nâzım Hikmet'e gelince; o, Kemal Tahir'in arkadaşı olduğu için mahkemeye alındı.

Sorguların devamı, kanun emirlerinin dışında oldu. Başlangıçta bir subay ve bir üstçavuş yanında polis müdüriyetine alınıp dayak altında zorla istedikleri ifadeleri imzalattılar. Bu imzalanan ifadelerde, donanmada kitap okuyan bütün gediklilerin listeleri vardı.

Sorgunun ikinci devresinde bu üstçavuş kendini zehirledi. Doktorlar güçlükle kurtardılar. Yine bu sorgularda, gedikli okulundan kimlerin iyi derece ile mezun oldukları tesbit edildi.

Birinci sorgu safhası sonunda Donanma Askeri Hakimi, bütün tutuklulara men'i muhakeme kararı verdi. 'Ne kanunen, ne vicdanen bunları mahkemeye sevk edecek bir şey görmüyorum' dedi.

Dedi ama, zavallı adamı da derhal Donanma'dan

uzaklaştırdılar, yerine Levazım subaylarından hakim sınıfına geçme Binbaşı Salih Köniman geldi.

Gemi Silivri önlerindeydi.

İfadelere tekrar başlandı. Güverteye hava almaya çıkmıştım. Gemiye İPAR yatı yanaştı. Yat'dan Başvekil Celâl Bayar çıktı. Kimseyi görüp konuşamıyordum. Celâl Bayar gittikten sonra geceleri saatlerce dayak, günlerce ve gecelerce ayakta uykusuz tutularak —kendi tabirleriyle— modernize usulle ifadelerimiz alınıyordu.

Kendilerine mükafat vaadedilerek aramıza casuslar sokuluyordu. Bunlardan bir tanesini anlatayım:

Yavuz Gemisi'nde çok kaypak bir Başgedikli vardı, ismi Adil Kut. Mahkeme Heyeti tarafından mükafat ve taltif vaatleriyle herbirimizin aleyhimize uydurma ifade vermesi için aramıza sokuldu. Bu vazifeyi sadakatle yapan Adil Kut, bizimle aynı maddeye tabi tutularak mahkemeye sevk edilir edilmez, mahkeme huzurunda avukatları ve hepimizi hayrette bırakarak şöyle bağırdı:

'Hani bana mükafat verecektiniz! Siz beni bunların arasına; sen bunlar hakkında bizim söylediklerimizi söyle, ifade ver, diye sokmamış mıydınız? Ben şimdi suçlu olarak muhakeme ediliyorum. Vereceğiniz mükafat bu mu?' demesi üzerine, bu Adil Kut'a 148. maddeden dört seneyi takıverdiler.

Zorbalık dört başı mamur devam ediyordu.

Örnek vereyim:

Avukatlarımız, ailelerimiz ve hayatımızla münasebeti olanların bizlerle alakalarını kesmek için, gemi durmadan yer değiştiriyordu.

İzmit önlerine gelmiştik. Ankara'dan Binbası Şerif Budak isminde yeni bir savcı geldi. Tekrar sorgular başladı. Şerif Budak bizi sorguya çekerken Gemiye, Amiral Şükrü Okan, İzmit Valisi, Genelkurmay Başkanlığı Hukuk Müşaviri Adli Hakim Albay Münir Çıtak geldiler.

Hepimiz bulunduğumuz helalarda bu zatlara takdim edildik. Helanın kapısı açılınca ayağa kalktım.

Amiral sordu:

'Sen ne yaptın?'

'Ben bir şey yapmadım. Beni getirdiler...' dedim.

Hakimlere döndü:

'Bak, birşey yapmamış, neye getirdiniz?' diye sordu.

Ankara'dan yeni gelen Şerif Budak hemen, Amiralin kulağına eğilerek birşeyler söyledi ve helanın kapısı kapandı.» *(Medet Gazetesi, s. 8, 18.5.1950)*

SULTANAHMET'TEN SİLİVRİ ÖNLERİNE

Haziran 1938'in son haftasında Ankara'daki Cebeci sivil cezaevinden İstanbul'daki Sultanahmet Ceza ve tutukevine nakledildi Nâzım Hikmet. O kadar ani bir nakil ki, hiçbir eşyasını alamadı. Nâzım'ın 15 yıl hapis cezası yemesi, eşini de bazı önlemler almaya yöneltti: Nişantaşı'ndaki evde oturamazdı. Annesinin yanında kalması en ekonomik ve en dinlendirici taşınma olacaktı. Artık Nâzım'ın mektupları «Şerafet Sokak, No. 18 Erenköy-İSTANBUL» adresine gelecekti.

Nâzım Hikmet henüz Sultanahmet cezaevinde hapishane müdürünü, gardiyanları, başgardiyanı tanımaya vakit bulamadan, bir sabah erkenden bahriye subayları hapishane müdürüne yeni durumu anlatıp, Nâzım Hikmet'i soruşturma gerekçesiyle alıp götürmüşlerdi.

Nâzım, ne olup bittiğini bilmiyor, meraktan beyni zonkluyordu. Çamaşırlarını, iki battaniyesini, yastığını hapishanede bırakmış, subaylarla neye uğradığını bilmeden Erkin Gemisi'nin pis bir tuvaletine kapatılmıştı. Lombozundan denize bakabilme dışında hiç kimseyi görmüyor, ne olup bittiğini soramıyordu. Daracık tuvaletin tıkanmış deliği pisliği akıtmıyor, gün geçtikçe de sanki

başkaları o tuvalete gidip pisliyorlardı. Yalın ayak oraya girmek zorunda kaldığı anlarda midesi dönüyordu. Birilerini görse:

«Suçum neyse kabul... Yalnız şu pislikten kurtarın!» diyecek noktaya gelmişti. O pislik içinde, güneş yüzü görmeden geçen günlerinin, gecelerinin sayısını bile sayamayacak durumda idi.

Yavuz zırhlısının askeri yargıcı Haluk Şehsuvaroğlu, verilen bir emirle Erkin zırhlısına atanmış ve orada Nâzım'ın hapsedildiğini öğrenince, onu pislik dolu tuvaletten çıkartmış, yıkanmasını ve gözetim altında güverteye çıkararak güneşlenmesini de sağlamıştı.

26 Temmuzda İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde duruşması olduğunu anımsıyordu. Durumu nöbetçi subaya anlatarak mahkemede bulunup bulunamayacağını öğrenmek istedi. Verilen yanıt şuydu:

«Donanma Komutanlığı mahkemesine çıkmadan başka bir mahkemeye veya şehre gönderilme asla mümkün değildir!»

Bu yanıt üzerine eşi Piraye Hanıma Cumartesi günü (16.7.1938) bir mektup göndererek avukat İrfan Emin Bey'in İstanbul'daki duruşmaya çıkması için bildirim yapmasını istedi. Pazar günü güneşe çıkarıldı ve bir de sevindirici olay: Annesi ressam Celile Hanımla, kızkardeşi Samiye Yaltırım, Nâzım'ı ziyarete geldiler. Nâzım, bunu hiç beklemiyordu. Fakat annesiyle kızkardeşi, Sultanahmet Cezaevi'nden alındığını öğrenince Miralay Şükrü Okan'ı ziyaret etmiş, onun ilgisiyle «Vasıta motoru»na Amirali göreceklerini söyleyerek binmişler, Yavuz Zırhlısına çıkınca Amiral Şükrü Okan'a çıkarılmışlardı. Amiral de emir subayına talimat vermişti:

«Bu hanımefendiler Nâzım Hikmet'in annesiyle kızkardeşi.. Kendilerini Erkin'e götürün, Nâzım'la görüştürsünler!» *(Nâzım, Aydın Aydemir, Tisa Matbaacılık,*

Ankara)

Amiral Şükrü Okan'ın konuğu olarak Nâzım da annesi ve kızkardeşiyle Güvertede öğle yemeği yediler, bu ilgi anne ve kızkardeşte Donanma lehine düşüncelere neden oldu ama, Harp Okulu Komutanlık askeri mahkemesinde savcı olan Şerif Budak, bahriyeye geçirilmiş ve yeni dava ile ilgilenmesi görevi de verilmişti.

Nâzım Hikmet'in kitaplarını okuyan donanma gedikliler, onların arkadaşları, yakınları birer birer toplanıyor, Erkin Gemisi'nde sorguya çekiliyordu. Kimler yoktu ki sorguya çekilenler arasında?

Kitapların yazarı Nâzım Hikmet, gazeteci ve yazar Kemal Tahir Benerci'nin ortanca kardeşi Erkin'de gedikli üstçavuş Nuri Tahir Tipi, Hüseyin oğlu Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Salih oğlu Hamdi Alev (Şamilof), Ahmet kızı Hamdi karısı Emine Alev, Deniz makine yüzbaşılıktan emekli Hüseyin Hüsnü kızı Nudiye Yalçı, Murad oğlu Abdülkerim Korcan, Avram oğlu Nesim Eliş, Yavuz'dan topçu başgedikli Mehmet oğlu Hamdi Alevdaş, Yavuz'dan nişancı gedikli üstçavuş Mehmet Ali Kantan, Yavuz'dan gedikli üstçavuş Hamdi oğlu Seyfi Tekdilek, Yavuz'dan makine eri Murad oğlu Haydar Korcan, Yavuz'dan Cephaneci Başgedikli İsmail Hakkı oğlu Adil Kut, Yavuz'dan elektrikçi gedikli başçavuş Süleyman oğlu Hıfzı Özbarlı, Yavuz'dan mesafe alıcı üstçavuş İrfan oğlu Fethi Ülgezer, Yavuz'dan Dalgıç gedikli çavuş Mustafa oğlu İsmail Tığ, Zafer'den kamacı elektrikçi gedikli üstçavuş İbrahim oğlu Hüseyin Avni Durugün, Zafer'den topçu gedikli üstçavuş Recep oğlu Rüsuhi Tamer, Denizaltı gemileri dalgıç kıtasından dalgıç üstçavuş Mahir oğlu Tahir Tek, Yavuz'dan Topçu gedikli çavus Yakup oğlu Hüseyin Sonat, Yavuz'dan makine gedikli çavuş Mehmet oğlu Mehmet Dağ, Yavuz'dan makine gedikli çavuş Ziya oğlu Muhteşem Tercan, Erkin'den de-

nizaltıcılık kursundan Aziz oğlu Burhanettin Cengen, Erkin Denizaltıcılık kursundan gedikli onbaşı Mustafa oğlu İsmail Esen, Yavuz'dan makine gedikli onbaşı Hatem oğlu Ali Karakuş..

Savcılık makamını işgal edecek olan Şerif Budak, önce iyilikle, sonra tehdit ve baskıyla sanıklara istediği ifadeleri vermelerini sağlamaya çalışmıştı. Bazıları vaadle, mükafatlandırılmakla, bazıları yurt dışında staja gönderilmekle aldatılmıştı. Sorguda istenilen ifadeleri, kendiliğinden anlattıklarına eklemeyenler öylesine işkence görüyorlardı ki, buna dayanamayıp bülbül kesilenler oluyor, ama duruşmada:

«Bu ifadedeki şu bölüm bana zorla söyletildi, onları ben söylemedim,» diyorlardı.

Savcıya göre bu gibi «dönekler» donanmanın şerefiyle oynuyorlar, «tutanaklara güveni sarsacak kadar komünistlik illetiyle malul olduklarını gösteriyorlar»dı. Nitekim Duruşma sırasında ifade verirken, Şerif Budak'ın eklettiği bölümleri dinledikten sonra hemen:

«Bu kısmı bana zorla kabul ettirip zorla imzalattılar,» diyen Ali Kantan, bunu söylediği için suç sayılacak bir fiili olmadığı, ya da suç sayılacak cezası birkaç ay veya yıl cezayı gerektirecek idiyse de on beş yıl ağır hapse mahkum edildi.

Hıfzı Özbarlı, Yugoslavya'dan gelmişti, Eğripalankalı 1927 doğumlu idi. Kendi kendini yetiştirmiş, ortaokul, lise sınavlarına dışardan katılmış, sınıfı geçmiş, lise mezunu olmuş, üniversiteye girmeye hak kazandığı için ona altı ay hapis cezası vermiş ve ordudan çıkarmışlardı. Mareşal Fevzi Çakmak Yugoslavya'ya inceleme için davet edildiğinde Hıfzı Özbarlı'yı «mihmandar» olarak yanına almıştı.

Hakkı oğlu Başgedikli Adil Kut, zamanında Bekirağa Bölüğü'nde kumandanlık yapan bir babanın oğluy-

du, uzun boylu ve kemikleri üstünde hiç et yokmuş gibi görünen ama son derece sağlıklı biriydi. Gemide, görevlilerin ne yapıp, ne konuştuklarını öğrenmekle görevli polisti. Bu görevini hakkıyla yapardı. Adil Kut'a, tevkifat başladıktan sonra:

«Seni de tevkif edeceğiz, ayrı hücrelerde (tuvaletlerde) yatanların yanına sırayla koyacağız. Yeni tutuklanmış gibi olacaksın. Onlardan bilgi sızdıracaksın. Mahkemeler başlayınca seni hemen mükafatlandıracağız. Terfi ettireceğiz» demişlerdi.

Nitekim duruşmaya çıkarıldıktan sonra beklediği maaş terfii yapılmayınca ve tahliye de edilmeyince Mahkeme heyetine:

«Bana, seni mükafatlandıracağız, hemen tahliye edeceğiz,» denmişti. Hâlâ burdayım, tahliyemi ve terfiimi istiyorum,» diye konuşmuştu. Bu «ifşaat»ı onun dört yıl hapse mahkum edilmesinin tek sebebi gibiydi.

Tehdit, işkence, küfür ve benzeri moral bozukluğu bazı gediklilerin ille uzun boylu ifade vermeleri için zorlanmaları onların birçoğunun yalan üretmelerine yol açıyordu. Nitekim «Seyfi Tekdilek» mahkemede «manevi cebir altında» ifade verdiğini söylemişti. O kadar ki, arkadaşı üstçavuş Avni Durugün'ün «Kütahya'da bir ağabeyi bulunduğunu, ondan komünizme ait bazı kitaplar getirttiğini, kendisine de Henri Barbüs'ün hayatı adlı bir kitapla Nâzım Hikmet'in bir mahkemesine gittiğini» söylediğini ifade etmişti. Oysa Avni Durugün'ün doğum yeri sorguda 1910 Afyon doğumlu olarak gösterilmişti. «Kütahya'lı olması, ağabeyinin bulunması» baskıyla akla gelip söylenmiş ufak uydurmalardı.

Mahkeme Heyeti'ndeki değişiklikler, Genelkurmay Başkanlığının bu dava hakkında aldığı önceki kararından, gerçekler karşısında dönmeyeceğini gösterecek nitelikte gelişiyordu.

Savunma sırasında Kemal Tahir'in avukatlığını, İstanbul Barosu'nun kararıyla üstlenen Ethem Ruhi Balkan şöyle demişti:

«Görülüyor ki, Donanmada görevli bir kısım gedikli başçavuşlar, üstçavuşlar, Nâzım Hikmet'in, Sabahattin Ali'nin, Sabiha Zekeriya'nın, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın eserlerini okumuşlar. Bunlar da kitapçılarda satılan ve satılmakta bulunan eserlerdir. Yaşadığımız yıl komünistlik ve faşistlik sözlerinin en çok konuşulmakta olduğu bir dünya savaşı öncesinin konuları arasındadır. Bu insanlar da gazete okumakta, Radyo Gazetesi'ni, hiç olmazsa onu dinlemektedirler. Bu mevzuları kendi aralarında boş vakitlerinde konuşmaları onların Donanmaya herhangi bir zarar verme maksat ve gayesini taşımaz, taşımamıştır da. Bunları salıvermek en kestirme yoldur sayın hakimler...»

Askeri Adli Hakim Salih Köniman, şöyle demişti:

«Bugünkü durumda siyasete bu kadar dalmış bulunan bu Gedikli başçavuş, üstçavuş ve erler bugün birşey yapmamışlarsa, bu gidişle mutlaka Donanmaya da, orduya da, memlekete de zarar iras edeceklerdir, yılanın başı küçükken ezilmelidir.»

Avukat Ethem Ruhi Balkanlı, bunu şöyle yanıtlamıştı:

«Sayın hakim, otomobildeki şoförü, uçaktaki pilotu, şehir hatlarındaki kaptanları şimdiden tevkif etmelidir öyleyse, nasıl olsa ileride kaza yapacaklardır.» Henüz yerine oturmamışken Savcı Şerif Budak:

«Muhterem Reis, bu adam mahkemeye hakaret ediyor, susturun!» demişti.

Hakim:

«Oturun yerinize! Sizi protesto ediyorum.»

Ethem Ruhi oturur gibi yapmış, tam oturmadan:

«Neyi protesto ediyorsunuz, siz oturduğunuz maka-

mın ne olduğunu unutuyorsunuz.»

Ve o gün celse tatil edilmişti.

İşin içyüzünü öğrenen komutanlar, bir an önce sanıkların tahliyesini istiyor, bir an önce duruşmanın takipsizlik kararı vermesiyle haksızlıkların sürmesini önlemeye çalışıyorlardı. Hüseyin Avni Durugün durumu açıklıyordu:

«Birinci celse açıldı. Reis o zaman Tuğbay, sonra amiral olan merhum Hüsnü Gökdenizer'di. Hakim Salih Könüman, savcı da Şerif Budak Üye Binbaşı. Yazıcı da er.

Salonda bulunanlardan ve bizden başka avukatlar ve sekiz süngülü er vardı.

İkinci celse öğleden sonra oldu. İkinci celsede okuduğumuz kitaplardan bahsedilirken bütün arkadaşlar ve avukatlarımız, bu kitapların zararlı olmadıklarını, bunların piyasada serbest satılan kitaplar olduklarını söyledik. Kitapların zararlı olup olmadıklarının Adalet Bakanlığından sorulmasını istedik. Mahkeme Adalet Bakanlığına sormaya karar verdi. Kitapların listesi Adalet Bakanlığına gönderildi. Üç gün sonra Adalet Bakanlığından gelen tezkere okundu. (Bu tezkere dosyadadır). Adalet Bakanlığının tezkeresi aynen şöyle diyordu:

'Listede isimleri yazılı olanlar her Türk vatandaşının okuması için neşredilmiş kitaplardır.'

Avukatlarımız söz aldı. Davayı ve bu tezkereyi izah ederek, ortada suç unsuru bulunmadığını, suç unsuru olmayınca da, davanın kendiliğinden düşeceğini söylediler.

İçlerinde avukat Cemil Dümdüz:

'Biz Ankara'da Sarıkışla mahkemesinde çuvalla beyanname yakaladığımız halde altı aydan fazla ceza vermedik,' dedi.

Bunun üzerine savcı Şerif Budak ayağa kalkarak

aynen şöyle bağırdı:

'Biz bu davada delil arayacak kadar saf değiliz. Bunlar bugün birşey yapmamışlarsa yarın yapacaklardır!'

Avukat Ethem Ruhi Balkan:

'O halde bütün şoför ve tayyarecileri mahkum etmeliyiz. Bugün kaza yapmadılarsa yarın kaza yapmaları muhtemeldir,' dedi.

Hemen avukatı susturup yerine oturttular. Ethem Ruhi yine, oturduğu yerden:

'Sayın hakimlerim, ortada hiçbir şey yoktur. Siz öküz altında buzağı arıyorsunuz!' diye bağırdı. Böylece Reis Gökdenizer ağlayarak:

'Bu çocuklara yazık ediyorsunuz, ortada bir şey yok, bu yaptığınız donanmaya da suikasttır,' diyerek mahkeme reisliğinden istifa etti.

Bundan sonraki celselerde mahkemeye amiral Ertuğrul reislik etti.»

XIII. NÂZIM MEKTUP YAZMA HAKKINA KAVUŞTU

Ayşenin mektubunu kapattı Halil,
koydu cebine,
ve yarıda kalan cevabına başladı:
«Bir tanem,
elbette saçlarınız kırmızıdır,
gözleriniz
bazan yeşil
bazan bal rengi.
Bunu görebildiniz demek?
Bunu herkes görebilirdi.
Fakat onların böyle olduğunu
ilk önce ben gördüm,
çünkü ben yazdım ilk önce.
Ve bu dünyada
benden evvel söylenmemiş sözüm
bundan ibarettir.
Biliyorsunuz,
verdim ömrümü
en güzel
en olacak
en olması lâzım şey için.
Fakat çoktur,
—sayılmayacak kadar—
aynı işi benden evvel
belki de benimkinden büyük bir inatla
yapanlar.
Elbette saçlarınız kırmızıdır,
gözleriniz
bazan yeşil
bazan bal rengi,

ve bir şey daha var ki farkında değilsiniz belki,
elleriniz harikulâdedir.
Biliyorsunuz:
insanlar sınıf damgalarını
taşırlar avuçlarının içinde,
bu hususta hakikatler,
meselâ, insan elinin sosyal inkişâftaki rolüne dair
benden evvel keşfedilmiştir.
Fakat ellerinizin güzelliğini
ben gördüm,
çünkü ben yazdım ilk önce.

Memleketimden İnsan Manzaraları
III. kitap, V. parça

Erkin'e gelir gelmez başlayan helaya kapanma'dan çıkarıldıktan sonra Nâzım eşine ilk mektubu yazma hakkını da koparmış ve hapishane gemisinde sipsivri bir don bir gömlek kalmamak için eşinden ricada bulunmuştu:

«Bana bir don, bir fanila, bir gömlek, iki çift çorap gönder. Rica ederim, mektubu aldığın gün derhal cevap yaz. Şimdi biricik sevincim senden gelecek mektubu okumaktır.» *(Nâzım ile Piraye, 2. baskı, Ocak 1976, s. 92)*

16 Temmuz 1938'den sonra on gün içinde iki çorabı da çeşitli nedenlerle giyilmez duruma geldiği için 26 Temmuzda eşi Piraye Hanımın hem kendisini ziyaret etmesini, hem de annesini getirmesini istiyor, ayrıca «çorabım yok, gelirken çorap getir,» diyordu.

Celâlettin Ezine'nin evinden akşam sofrasından kaldırılıp Ankara'ya götürüldükten bu yana Ağustos 1938 başında eşini şöyle hayal meyal gibi kısa sürede beş kez

görebilmiş ve altı buçuk ay gelip geçmişti. Hâlâ, haksızlıklarla pençeleşiyordu. 10 Ağustosta duruşma başlayacak; bazen haftada bir, bazen üç günde, bazen on günde bir duruşmaya çıkılacaktı.

Nâzım olumsuz yorumlar yapmaya başlamıştı.

26 kişiden başlıca sorumlu gösterilen Nâzım Hikmet'in ilk tahkikattaki ifadesi mahkemenin kararı ve kanaatıyla birleştirilerek tutanağa şöyle geçirilmişti:

«Hamdi Şamilof'u (Hamdi Alev'i) Rusya'dan tanıdığını ve İstanbul'da görüştüklerini ve gedikli erbaş olarak hiç kimseyi tanımadığını söylemiş (Dosya no. III; sahife 50) ve Başgedikli Hamdi Alevdaş ile yapılan muvacehede Hamdi Alevdaş ilk tahkikat ifadesini aynen tekrarlamış ve buna karşı Nâzım Hikmet, Hamdi Alev'in evinde Alevdaş'a direktif vermesine müteallik olan kısım hakkında:

'Hafızam zayıf olduğu ve aradan beş sene geçtiği ve hayatımda birçok insanlarla temasta bulunduğum için benimle görüştüğü zaman sivil olduğunu söyleyen Hamdi Alevdaş'ı tanımıyorum. Hamdi Alevdaş, Erenköy'deki evime gelmiş olabilir, kendisini Hamdi Alev'le çağırtmış değilim, kendisine hiçbir suretle talimat vermiş değilim.

Hamdi Alev'in evine dört sene evvel gidip gitmediğimi hatırlayamıyorum, belki gitmişimdir ve belki Alevdaş da gelmiştir, belki de konuşmuşumdur; yardım meselesini bir türlü hatırlayamıyorum,» demişti.

Maznunlardan Hamdi Alevdaş, duruşmada; Nâzım Hikmet tarafından verilen direktif üzerine değil, Yavuz İkinci Komutanı Yarbay Ruhi tarafından kendisine verilen vazife dolayısıyle arkadaşları arasında olacak hadiselerden malumat vermek üzere, vaziyetlerinden şüphelendiği Nuri Tahir, Mehmet Ali Kantan, Fethi Ülgezer ve Hıfzı Özbarlı'yı çağırarak Kazıklı'daki kahvede görüştüklerini ve fakat orada söylediklerinin kendisi ta-

rafından uydurulmuş olduğunu belirtti.

Nâzım Hikmet'in evine Hamdi Alev ve karısı Emine vasıtasıyle iki defa gittiğini söyledi. İlk tahkikattaki ifadesinin ve Nâzım'la yüzleştirmede (muvacehede) yüzüne karşı yinelediği iftiraları kendisinin uydurduğunu Mahkemede çekinmeden açıkladı. İri, gösterişli yapısına ve düzgün konuşmasına ve bilgisine bu cesurca gerçeği söyleme yakışıyordu. Savcı Şerif Budak sararmış gibiydi. Bütün emekleri Hamdi Alevdaş'ta boşa gidiyordu. Ancak, Kurmay Yarbay Ruhi Develioğlu «amme yanığı» olarak hazırdı. Nitekim hemen çağrıldı. And içerek tanıklığa başlayınca «Başgedikli Hamdi'ye hiçbir suretle böyle bir vazife vermediğini, hiçbir gûna ve herhangi bir şekilde tazyike maruz kalmadığı» ilk tahkikat sonunda hemen tutanaklara imzası attırılmış olduğu bilindiğinden, o hatırlatıldı. Mahkemenin kanısı artık şöyle anlatılacaktı:

«Hamdi Alevdaş'ın kendi ifadesi ile de teyid edildiği üzere hiçbir gûna ve herhangi bir şekilde tazyike maruz kalmadığına ilk tahkikatta ve imzası ile tasdik edilen, muvacehede bir defa da Nâzım Hikmet'in yüzüne tekrar eden ifadesini uydurmuş olmasına sebep ve imkân görülmediği gibi ifadesinin M. Ali Kantan, Nuri Tahir Tipi'nin bidayeti tevkiflerinde tecrid edilmiş oldukları halde aynı mealde olarak tekrar eylemeleri ve şu suretle ifadelerde kati benzerlik bunun doğru olduğu hakkında kanaati vicdaniye hasıl etmekte ve esasen bu meseleler hakkında hiçbir malumatı olmadığını iddia eden bir şahsın bu şekilde insicamlı uydurmasında aklen ve mantıken imkân bulunmamaktadır.

Nâzım Hikmet tarafından tamim edilmek üzere Başgedikli Alevdaş'a verilen direktif doğrudan doğruya ve açık olarak komünizm propaganda fikrini ihtiva etmekte ve aynı zamanda direktifin taşıdığı mahiyet itibariy-

le donanma mensuplarını elde etmek ve onların evvela kalplerini kazanarak gayrı memnun eşhası memnun etmeye çalışmak suretiyle Hamdi ve arkadaşları vasıtasıyle komünizmi donanma dahilinde yaymak gayesini istihdaf etmektedir. Esasen maznun Rus ihtilalinde saraya ilk bombanın bir bahriye gediklisi tarafından atıldığını ve bu suretle isyanın başlamış olduğunu ve bahriyelilerin gözlerinin pek ve cesur bulunduğunu ve arkadaşlarından da kendisini şayanı itimat bir şahıs olarak tanıdığını söylemek suretiyle isyana tahrik kastını apaçık olarak izhar etmekte ve nihai olan bu arzunun husulü için zemin hazırlamakta ve ilk direktifi vermiş bulunmaktadır.»

Duruşmanın sürecinden anlaşıldığına göre Hamdi Şamilof (Hamdi Alev) ve eşi emine Alev, Pendik İskele gazinosunu ve Pavli adasında bir başka gazinoyu işletmekte olması birkaç bahriyelinin buralara gelmesiyle onları tanımasına yol açmıştı. Bu tanışmalar, giderek izinli çıkan bahriyelilerden bazılarının evlerinde gecelemelerine neden olmuştu. Bu yakınlaşmalar, konuşmalar ve Hamdi ile eşinin çok eskiden beri tanıdıkları Nâzım Hikmet'i ziyaretleri sırasında laf gelişi konuşulmuş, bazıları da Hamdi Alev'in isteğiyle birlikte sivil giysi ile Nâzım'ın evine götürülmüştü. Nâzım, konukseverdi ve Hamdi'ye «bana niçin tanımadığım kişileri misafir olarak getiriyorsun?» diye çıkışamazdı. Genç bahriyeliler de ünlü bir şairi görmenin verdiği sevinçle, bu ziyareti veya konuşmayı ballandıra ballandıra arkadaşlarına anlatmışlardı.

Kitap Sevenler de piyasadan Nâzım'ın kitaplarını edindikleri gibi, 1930'lu yılların dünya olayları ve Türkiye konjonktürü içinde önem kazanan bazı çeviri yapıtları da alıyorlardı.

Ama, yetişme tarzı ve çevresinin etkisiyle alabildi-

ğine komünist düşmanı ve Alman lideri Hitler hayranı kesilen savcılık makamını işgal eden Şerif Budak, Harp Okulu Duruşmasından sonra Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesinde Askeri Adli Hakim olarak İddia makamını işgal etmişti.

Aslında «suç» telakki edilen ve Hamdi Alevdaş'ın verdiği ifadede Nâzım'a atfen söylediği ileri sürülen sözlerle ilgili ifadesi şöyleydi: (Sahife 40-42)

«Gemiler 1932 senesinde Pendik önlerinde bulunduğu sıralarda Pavli'deki ve Pendik İskele gazinosunu işletmesi dolayısıyle tanıdığı maznunlardan Hamdi Alev' in takriben 1934 senesinde bir gün Taksim'deki evlerinde konuşurlarken kendisine 'Nâzım Hikmet seni görmek istiyor,' dediği ve kendisinin de 'görüşelim,' diyerek ertesi günü akşamı Hamdi Alev, Alevdaş'la evde otururlarken Nâzım Hikmet'in geldiğini ve Nâzım Hikmet'le bir odaya çekildiklerini, Nâzım'ın kendisine 'seni uzun boylu arkadaşlardan dinledim, anladım. Sen bizim için iyi bir arkadaş olacaksın, senden bir hizmet bekliyoruz, sana vereceğim talimatı alır ona göre hareket edersin' dediğini, bunun üzerine kendisinin de 'ben askerim, bana askerliğe kötü olacak şeylere dair talimat vermezsiniz değil mi?' dediğini, Nâzım'ın cevaben 'Hayır, korkma, seni hiçbir suretle mühlik vaziyete sokmayacağım' deyip gemide askerlere gelen mektupları kim kontrol eder diye sorduğunu, Hamdi'nin de 'Bölük zabitleri' diye cevap verdiğini, Nâzım bunun üzerine 'Onlar içinde ailesinden gelen mektupların bir kopyasını ve adreslerini al bunu da gemide en çok sevdiğin ve itimat ettiğin bir arkadaşa yaptır. Bu gibi ailelere yardım edeceğiz' dediğini; bundan evvel Nâzım Hikmet'i, Hamdi Alev'in karısı maznunlardan Emine Alev delaletiyle Erenköy'deki evinde iki defa ziyaret etmiş ve tanımış olduğunu ve bir defasında Hamdi Alev'in kendisini bahçede bekleterek

Nâzım Hikmet'le evin bahçesinde ve sonra evde uzun bir müddet konuştuklarını ve bundan sonra Hamdi Alev' le beraber gece Kalyoncukulluğu'ndaki eve döndüklerini ve son konuşmalarında kendisinin müteredditt vaziyeti üzerine Nâzım'ın Rus ihtilalinden bahsederek 'Bahriyeliler cesur olur, gözleri pektir. Rus isyanı da bir bahriyeli gedikli çavuşu tarafından yapılmıştır' dediğini ve başbaşa olan bu konuşmadan sonra Nâzım Hikmet'in ve kendisinin odadan çıktıklarını ve Nâzım Hikmet'in Hamdi Alev'le de uzun bir müddet Rusça bir şeyler konuştuklarını, bundan sonra Nâzım'ın gittiğini ve Nâzım Hikmet'in direktifi mucibince bu konuşmalardan Hamdi'yi haberdar etmediğini, kendisini ilk defa Nâzım Hikmet'e götürdüğü zaman sivil bulunmasına rağmen Nâzım'ın 'Merhaba kaptan' hitabiyle kendini Hamdi Alev' den gıyaben tanımış olduğunu ve bu ziyaretinde Nâzım' ın şiirler okuduğunu (Dosya No. 3, sayfa 50-52) ve kendisinin aldığı direktif üzerine arkadaşlarından Nuri Tahir Tipi, Fuat Ülgezer, Hıfzı Özbarlı ve Ali Kantan'la birlikte Kazıklı yolundaki kahvede içtima ederek Nâzım Hikmet'le konuşmalarını anlattığını ve aldığı talimat dahilinde direktif verdiğini» söylemişti.

Sanıkların birbiriyle yaptıkları konuşmalar, buluşmalar, toplanmalar, arkadaşlık sınırları içinde Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali, Sabiha Zekeriya, Kemal Tahir' in eserlerini okudukları, çeviri yapıtları da izledikleri gerçeğini ortaya koyacaktır.

Kaldı ki, hakimlerin birkaç kez değiştirilmiş olması, duruşmalarda sanıkların baskıyla ifadelerine katılan bazı sözleri yalanlamaları, bunda ısrar etmeleri, maddi ve manevi işkence ile söyletilen suçlamaların değerini çok azaltmış oluyordu.

XIV. NÂZIM, NİÇİN TUTUKLANDIĞINI ÖĞRENDİ

Rumeli, Serez
ve bir eski terkîbi izafi:
HUZURU HÜMAYUN.
Ortada
yere saplı bir kılıç gibi dimdik
bizim ihtiyar.
Karşıda Hünkâr.
Bakıştılar.
Hünkâr dedi ki:
bu müşahhas küfrü yere sermeden önce,
son sözü ipe vermeden önce,
biraz da şeriat eylesin ibrâzı hüner
âdâbü erkâniyle halledilsin iş.

Hazır bilmeclis
Mevlâna Haydar derler
mülkü acemden henüz gelmiş
bir ulu danişmend kişi
kınalı sakalını ilhâmı ilâhiye eğip,
«Malı haramdır amma bunun
kanı helâldir» deyip
halletti işi...
Dönüldü Bedreddine.
Denildi: «Sen de konuş.»
Denildi: «Ver hesabını ilhâdının.»

Aydınlandı içi gözlerinin,
dedi:

—Mademki bu kerre mağlubuz
netsek neylesek zaid.
Gayrı uzatmam sözü.
Mademki fetva ibize aid
verin ki basak bağrına mührümüzü...

Şeyh Bedreddin Destanı
13. şiir, Tüm Eserleri, C. 3, s. 195, 196.

Hamdi Alev (Şamilof) Pavli'de ve Pendik'te kahvemsi, meyhanemsi iki yer işletiyordu. Gemiciler de karaya çıkınca bu yerlerde bira, kahve, çay içiyorlardı. Hamdi Alev, bir gedikli başçavuş bahriyeli Hamdi Alevdaş'la tanışıyordu. İki Hamdi, Nâzım Hikmet'i konu etmişler. İlk sorguda Nâzım soruları yanıtladı.

«Hamdi Şamilof'u Rusya'dayken tanımıştım. İstanbul'da da görüşürdük. Gedikli erbaş olarak kimseyi tanıdığımı hatırlamıyorum. (Dosya No. III, s. 50)»

Sorgu yargıcı bunun üzerine Başgedikli *Hamdi Alevdaş*'la Nâzım'ın yüzleştirilmesini yaptı. Hamdi Alevdaş şunları söyledi:

«Sosyalizm ve komünizm hakkında ilk fikirleri Hamdi Alev'den aldım. Bunlar hakkında uzun uzun açıklamalar yaptı. Rusya'daki hayat şartlarından ve sosyal düzenden bahsetti. Beni bu fikirlere alıştırmak istiyordu. İkna edici sözler söylüyordu. Amele - patron ilişkilerini anlatıyor, Nâzım Hikmet hakkındaki sorularıma:

'İyidir, hayatını bu mücadeleye vermiştir, güçlü yazardır,' demişti.

Bundan sonra Hamalbaşı'nda Kömürcü sokağındaki evde Nâzım Hikmet'le benim konuşma ve buluşmamı-

zı hazırlamıştı.» (Dosya III, s. 40, 42)

Sorgu yargıcı *Hamdi Alevdaş*'ın Nâzım Hikmet'le ne konuştuklarını sordu. Alevdaş'ın sözleri ilgiyle dinlendi, tutanağa geçirilecekleri hakim yazdırdı:

«Nâzım Hikmet'in verdiği direktif üzerine çok sevdiğim arkadaşlarımdan Mehmet Ali, Nuri Tahir, Fethi ile konuşmak üzere sahile çıktım. Kazıklı'ya yakın kahvede oturuyorlardı. Onlara Nâzım Hikmet'in söylediklerini anlattım. Bundan sonra da Mehmet Ali'nin bu işin uygulanmasına geçerek kendisine tarlası elinden zorla alınan bir askeri, mektubuyla gönderdim (Dos. III, s. 41). Komünizmle ilgili kitapları düzenle Yavuz Gemisi'ne gönderilmesini, Nuri Tahir'in Yavuz Gemisi'nden Erkin Gemisi'ne atanması üzerine Nuri'nin başka gemide olmasına karşın, sık sık, fırsat buldukça Yavuz'a geldi ve temasımızı sürdürdü. Bu arada bir gece üstçavuz Seyfi ile bana, Kemal Tahir'in yayınlanmamış olan ve komünizm fikirlerini içeren İspanya savaşına ait bir kitabı geceyarısına kadar okudu. Bundan ilham alarak ben de İspanya savaşına dair bir şiir yazdım ve Kemal Tahir'e gönderdim, bu şiirin Nâzım Hikmet'e gösterildiğini, böylece beni gıyaben tanıdığını da öğrendim. (Dos. III, s. 21, 22).

Nuri Tahir bana, Nâzım Hikmet ve Suat Derviş Hanımın evlerine gelerek toplantılar yaptıklarını, Nuri Tahir'in de bu toplantılarda hazır bulunduğunu söylerdi. Kazıklı'daki toplantıda Nuri Tahir de vardı. (Dos. III, s. 75).

Kemal Tahir'i tanıyordum. Üç yıl kadar önce Moskova Pastahanesi'nde Mızıka Başçavuşu İsmail Safa vasıtasıyla konuşmuştum. O gece gidip içtik, ahbaplığımız böyle başladı ve sürdü. Bazı geceler evine giderdim, beraber içerdik. Ama Kemal Tahir evlenince eskisi kadar

evine gitmedim. Bir gün yolda görüştük, ayrıldık, bir gece saat 10 buçukta Kemal Tahir'in Babıâli'deki evine gittim, uyandırdım, uzun süre konuştuk, söz Nâzım Hikmet'e intikal etti, Kazıklı toplantısında Nuri Tahir'in de bulunduğunu söyledim. (Dos. III, s. 40)»

Sorgu Yargıcı, *Hamdi Alevdaş*'ın kendisiyle görüştüğünü söylemesi üzerine, «bu konuda ne diyeceğini» sorunca *Nâzım Hikmet*'in yanıtı şu oldu:

«Hamdi Alev'in evinde tanışıp direktif verdiğimi söyledi. Aradan beş yıl geçmiş, hafızam da zayıf olduğundan hatırlayamıyorum. Zaten hayatımda yazar olarak pek çok insanla temasta bulunduğum için, unutmuş olabilirim. Kaldı ki benimle görüşürken sivil olduğunu, asker elbiseli olmadığını da söyleyen sanığı tanımıyorum.»

Sorgu yargıcı sordu:

«Peki, ya Hamdi Alev'le Erenköy'deki evinize gelmesi? Buna ne diyeceksiniz?»

«Efendim, Hamdi Alev, evime gelmiş olabilir, söylemiştim, onunla Rusya'dan beri tanışıyoruz. Hamdi Alevdaş da Erenköy'deki evime beni tanımak isteğiyle gelmiş olabilir, kendisini Hamdi Alev'le çağırtmış değilim. Kendisine hiçbir suretle talimat vermiş de değilim; Hamdi Alev'in evine dört yıl kadar önce gidip gitmediğimi hatırlayamıyorum, belki gitmişimdir ve belki Hamdi Alevdaş da o eve gelmiştir, belki de konuşmuşumdur. Aradan yıllar geçmiş, yardım meselesini bir türlü hatırlayamıyorum.»

Hamdi Alev'in, sorgusunda anlattıklarını hakim şöyle yazdırdı:

«Uzun süre Rusya'da bulundum; Moskova Şark Üniversitesi'nde Nâzım Hikmet'le birlikte okudum. Türkiye'ye dönüşümde 'komünistlik tahrikatı yaptığım' saviyle İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde mahkum oldum. Ce-

zamı çekip çıktım. Altı yıl önce Pendik'te ve Pavli Adası'nda gazino işletmeye başladım. O zamanlar Yavuz'da Motor Serdümeni olan Başçavuş Hamdi'yi 1932'de Pendik'te tanıdım. Gazinoya gide gele kendisiyle sıkı münasebetim oldu ve Alevdaş'ı, taşıdığım fikirler bakımından telkine elverişli ve tasavvur ettiğim gayeye varabilecek kabiliyette gördüm. Alevdaş'ın bu sahadaki bilgisini genişletmek amacıyla kendisine komünizm hakkında yazılmış bazı kitaplar verdim. Alevdaş'ın anlamadığı yerleri sözlü olarak anlattım. Bu arada Alevdaş'a Rusya'daki hayat şartlarından, kurulu sosyal düzenden söz ettim. İşçi - işveren ilişkilerini anlattım. Hamdi Alevdaş aracılığıyla diğer deniz erbaşlarıyla temasa geçtim. Bir gece Alevdaş'ın evime getirdiği Üstçavuş Ali Kantan'la konuştum. Babasının işçi olduğunu anlattı, ben de kendisine: 'Sen de bizdensin' dedim. (Dosya III, s. 29)

Tanıştığım erbaşları meslek ve vazifelerinden soğutmaya çalıştım ve ortamı böylece hazırladım. Sonra bu hususlar hakkında, temas etmekte olduğum arkadaşım Nâzım Hikmet'in Erenköy'deki evine birkaç defa eşim Emine ile birlikte Başgedikli Hamdi Alevdaş'la gittim, böylece Nâzım Hikmet'le tanışmalarını sağladım. Dört yıl kadar önce Hamalbaşı'nda Kömürcü Sokak'taki evimde Alevdaş'la, Nâzım Hikmet'le gizli konuşmasını ve direktif almasını sağladım. Adil Kut'u bana tanıtan Alevdaş'tır, birkaç kere evime geldikleri olmuştur.»

Hamdi Alev'in eşi Emine Alev'le tanışan *Hamdi Alevdaş*, bu hanımı nasıl tanıdığını anlatmasını isteyen sorgu yargıcına şunları söyledi:

«Arkadaşım Hamdi Alev'in karısı olması dolayısıyle tanıdım. Gemiden izinli olduğum bazı geceler Hamdi Alev'in evinde kalırken Emine Alev'i de görürdüm. 1934 yılında gemiler Kadıköy önündeydi, o sırada Hamdi Alev'le buluşup, beraberce Emine'nin kalmakta olduğu

Nâzım Hikmet'in Erenköy'deki evine gittim. Orada Emine, beni Nâzım Hikmet'e takdim etti. Nâzım Hikmet daha önce gıyabımda beni tanımış olacak ki, sivil giyimli olduğum halde bana: 'Merhaba kaptan' dedi, iltifatta bulundu (Dosya III, s. 56). Böylece Nâzım Hikmet'le temasım sağlanmış oldu. Sonraki günlerde birkaç defa beraberce Nâzım Hikmet'in evine gittik. (Dosya III, s. 41, 54).»

Hamdi Alev, ifadesine yapılan eklere itiraz edince aldığı çok sert yanıtla susmak zorunda kalmıştı.

Kemal Tahir, o yıllarda soyadı olarak «Benerci»yi kullanıyordu. Bilindiği gibi «Benerci» adı ilk kez Nâzım Hikmet'in bir romanındaki kahramana verilen addır: «*Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*» (1932, Sühulet Kütüphanesi).

Nâzım, o eserinde Benerci'yi şöyle tanımlar:

«Senin kafanın içi
yıldızlı karanlıklar
kadar
güzel korkunç, kudretli ve iyidir.
Yıldızlar ve senin kafan
kâinatın en mükemmel şeyidir.» (s. 9)

Bunun için Kemal Tahir, o yıllarda soyadı olarak BENERCİ'yi almış ve Deniz Harp Okulu olayında sanıklar arasında adı Kemal Tahir Benerci olarak geçmiştir. *Kemal Tahir* ilk sorusunda söyledikleri, karar aşamasında şöyle özetlendi:

«Sanıklardan tanıdıklarım vardır. Bunlar Basgedikli Hamdi Alevdaş, Üstçavuş Mehmet Ali Kantan, Üstçavuş İsmail Tığ, şair Nâzım Hikmet, yazar Hikmet Kıvılcımlı, Fatma Yalçı, Hamdi Alev, eşi Emine Alev...»

Sorgu yargıcı sormuştu:

«Nâzım Hikmet'le nasıl tanıştınız?»

«Muharrir olduğundan dolayı tanıştım. Birbirimizin evine gidip geldik.»

«Peki, Hikmet Kıvılcımlı'yla tanışmanız nasıl oldu?»

«Nâzım Hikmet bir sebeple tevkif edilmişti. İstanbul Sultanahmet Tevkifhanesinde kalıyordu. Arkadaşı olarak onu görüş günü ziyarete gittiğimde Hikmet Kıvılcımlı ile Fatma Yalçı da görüş yerindeydi, onu da ziyarete gelenler vardı. O vakit tanıştım.»

«Sanıklardan Hamdi Alevdaş ve Ali Kantan'ı tanıyorsun. Onlarla ne konuşurdun?»

Kemal Tahir'in yanıtı, sorgu yargıcının beklediği gibi olmadı:

«Gerek Hamdi Alevdaş ve gerek Ali Kantan'la komünistliğe dair hiçbir şey konuşmadım. Ne kendim, ne de kardeşim Nuri Tahir vasıtasıyle gemilere kitap göndermedim. Nuri Tahir kendiliğinden benim kitaplığımdaki kitaplardan alıp gemiye götürmüş olabilir. Onu bilemem...»

Sorguda evinde yapılan aramada kitaplığında bulunan (Tahkikat dosyası, No. 1, s. 60, 63) Türkçe ve Fransızca 72 kitabın tümüyle sosyalizm, Marksizm ve komünizm'e ait olduğu iddia edilmişti. Kemal Tahir de, o kitapların hiçbirinin yasak olmadığını, Türkçe'lerinin edebiyata, sanata ve felsefeye ait olduklarını söylemişti:

Kemal Tahir'in kardeşi *Nuri Tahir* de ifadesinde, özetle şunları söyledi:

«Sınıf arkadaşım olduğu için Mehmet Ali'yi tanıyorum. Okuldan beri aramızda fikir ve düşünüş bakımından birlik, benzerlik vardı. Edebiyata meraklı idi. Bu nedenle de Seyfi'yi Mehmet Ali aracılığıyla tanıdım. Yavuz Gemisi'nde 1934 yılında bir dergi çıkarmak istedik. Mehmet Ali'yle adını BORA koyduk.

Bir sinemada önemli bir film vardı, Mehmet Ali'yle o sinemaya giderken ağabeyim Kemal Tahir'e uğrayıp,

durumu anlattım. 'Ben de o filmi görmek istiyordum,' dedi ve birlikte gittik. Sinemadan çıkınca, ağabeyimin evinde kalmamızda bir sakınca yoktu, eve gittik. (Dosya III, s. 31, 32).

Birkaç yıl önce Hamdi, Mehmet Ali ve Fethi ile tesadüfen Kazıklı'da buluşmuştuk. Orada Hamdi tarafından bir mektup ve adres meselesi sözkonusu oldu ama, neydi, niçindi bilmiyorum. Bildiğim Mehmet Ali'nin Deniz başlıklı şiiri Kemal Tahir'e bir kahvehanede verdiğidir.

Evimdeki odamda bulunan ve Kerim Sadi'nin eserleri olan on üç küçük kitap, bana ait değildir. İhtimal ağabeyim Kemal Tahir almış, yahut ona verilmiştir.»

Kerim Korcan sivil sanık olarak ifadesinde şunları söylemişti:

«Kardeşim er Haydar Korcan, Gedikli Üstçavuş Seyfi Tekdilek'ten şöyle söz etmişti:

'Bizim gemide komünistlik kitaplarını okumaya meraklı bir Seyfi üstçavuş var...'

Böylece Seyfi'yi gıyaben tanımış oldum. Haydar Korcan'a sordum:

'Seyfi Tekdilek hakikaten ünlü bir komünist mi?'

Haydar Korcan:

'Evet, dedi, öyledir.'»

Sorgu yargıcının, komünizme bu eğilimin kendisinde ne vakit başladığını sorması, Kerim Korcan'ın ayrıntılı bilgi vermesine yol açtı:

«Ben, dedi, ilk komünist fikirleri Eskişehir'deyken, Tacettin adındaki arkadaşımdan aldım. Edebiyat hevesi ile başlayan bu temayül, daha sonraları bu alanda okuduğum kitaplarla gelişti. Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Fatma Yalçı ile tanıştıktan sonra bu konuda esaslı fikirler sağladım. Dr. Hikmet ve Fatma Yalçı ile komünizm hakkında hatıra gelen her şeyi konuştuk ve onlar

bana aklımın ermediği birçok şeyleri izah ettiler, bu suretle her ikisinin güvenlerini kazandım. Kardeşim Haydar Korcan'ın, Seyfi Tekdilek'ten 'Gemi'de komünistlik kitapları okuyan bir üstçavuş var' diye bahsettiği ve Gedikli Çavuş Muhteşem Tarcan aracılığıyla bana gönderilen mektubu aynı şekilde cevaplayarak komünistliğe ait kitaplar gönderdim. (D: III, s. 16, 17, 18).»

Duruşma sırasında Fatma Yalçı ile yüzleştirilmişti. Kerim Korcan, ilk tahkikatta söylediklerini duruşmada da aynen yinelemişti. Bunun üzerine Fatma Yalçı, Kerim Korcan'a:

«Alçak!» demekten ve yüzüne tükürmekten kendini alamadı. Bir anda, beklemediği bu hakaretle karşılaşan Kerim Korcan:

«Alçak kelimesini iade ederim, söylediklerim doğrudur,» diye ilk ifadesinde ısrar etti.

Sorgusunda Kerim Korcan, Fatma Yalçı'yı nasıl tanıdığını anlatmıştı, şöyle diyordu:

«Dr. Hikmet'le Fatma Yalçı'yı önce eserleriyle, gıyaben tanıdım. Bir gün de tanışmak üzere Kıvılcım Kütüphanesine gittim. Dr. Hikmet'e:

'Kapital'in yeni formaları çıktı mı?' diye sordum.

Bunun üzerine Dr. Hikmet, biraz ürkek beni süzdü ve:

'Buyurun, oturun,' dedi.

O gün kendisiyle yeni yayınlar ve komünist yazıcılar üzerinde konuştuk.

Bu konuşmalarımız sürdü. Kendisine Nâzım Hikmet'i sordum. Bana:

'Nâzım'ın kitapları pek yararsız değildir; okuyanları o yola döndürür. Ama Nâzım iki adamdır; kitaplarında komünisttir yaşayışında burjuvadır,' dedi.

Fatma Yalçı ile de kütüphanede tanıştım, görüş-

tüm. Sürekli kütüphanede bulunuyordu. Bir gün Dr. Hikmet bana:

'Biz burada kitapçı dükkânı açtık; bize bol bol müşteri gönderin,' dedi.

Onlara yardım amacıyla mahallede işçi ve liseli talebelerle birleşik bir kitaplık açtık. Bu girişimden Dr. Hikmet'e söz açtım:

'Çok iyi, dedi, bol bol iyi kitapları okuyabileceksiniz.'

Her hafta ziyaretlerine gidiyordum. Komünistlik hakkında birçok şeyler konuştuk. Bir gün Doktor, önceleri sattığı 'Babalar ve Oğullar' adlı kitabın 2. cildini almamı önerdi. Kitabı beğenmediğimi, almayacağımı söyledim.

'Öyleyse, zarar etmeyelim, I. cildi getir, başkasına satayım.'

Ben de:

'Sizden aldığım inkılapçı münevver, 24 Saat, Milliyetçilik, Marks ve Engels'in yaşamları ve öteki kitapları Yavuz Gemisi'nde bulunan kardeşime gönderdim, onları size geri getiremem,' dedim.

Kitapları yerleştirmekle uğraşmakta olan Dr. Hikmet, o işi bıraktı, bana döndü. Bir müddet hiçbir şey demeden baktı ve bundan sonra da gerek Hikmet, gerek Fatma bana muamelelerinde daha fazla alaka ve emniyet gösterdiler.

Bir gün de Fatma Yalçı, çevirisi yeni yapılan 'Uyandırılmış Toprak' adlı Rusça bir kitaptan sözederken kitabın Sovyet Rusya'da geçenleri anlattığını söyleyerek arkadaşlarımın mutlaka bu kitabı okumalarını, benim de bir an önce okumamı önerdi. Dr. Hikmet ise:

'Fakat sakın yaygaraya verme, polis kitabı toplar,' diyerek kuşkusunu açıklamış oldu.

Fakat Fatma Yalçı'nın faşizm aleyhinde ve 'kara

Bela' adlı bir kitap çevirdiğini bunun formalarının benim aracılığımla Haliç bölgesinde dağıtılmasını istedi. Ben de bunu yaptım, bu suretle bana her fırsatta güvendiklerini söylediler ve güvendiler. Parasız kitaplar da vererek kendilerine bağlılığımı arttırdılar. Ben dükkana her gidişimde onlarla beraber yemek yedim, mahallede açtığımız kütüphane için indirimli kitap verdiler ben de okurlara indirim yaparak daha çok kitap sattım. Fatma Yalçı bu kütüphane işi oturunca gençlerin komünizme ait kitaplar okumasında beni Dr. Hikmet kadar teşvik etti, yüreklendirdi (teşci etti). Bu arada mahallede açılan kütüphaneyi Halkevi'ne veya hükümete haber vermek istedim.

Fatma Yalçı, hükümete haber vermenin doğru olmayacağını söyledi. Sonra bana doğru eğilerek, sesini yavaşlattı. Dedi ki:

'Bu memleket en ağır anlarını yaşıyor. Dikkatli yürümek lazım.'

Ben Mecidiyeköy'de Gençler Birliği adında ve Şişli Halkevi'ne bağlı bir kuruma yazıldım. Orada bana kitaplık düzenleme görevini verdiler. Bundan da Dr. Hikmet'e haber verdim. Dr., bu ilişkime olağanüstü önem verdi. Sonra da şöyle dedi:

'Bu çok doğal bir şey. Gençler elbette toplanacak, biz de oraya bir damla atarsak damlalar derya olur.'

Eskişehir'den gelmiş bulunan ağabeyimi güvenilir bularak komünizme ait yayınları Eskişehir'de onun aracılığıyla dağıtımının yapılmasını sağlayıcı yolları aradım. Bunu temin ettim.» (D. III, s. 16, 17, 18, 19).

Kerim Korcan sorgusunda anlatmayı sürdürüyordu:

«Kardeşim er Haydar Korcan, Seyfi'yi (Tekdilek'i) 'Bizim gemide komünistlik kitaplarını okumaya meraklı bir Seyfi Üstçavuş var.' diyerek bana onu tanıttı.

Seyfi de, Haydar Korcan'a 'benim meşhur bir komü-

nist olup olmadığını, sormuş. Haydar bunu bana söyleyince, ben de Muhteşem'in aracılığıyla Seyfi'ye 'isteklerini karşılamaya hazır olduğumu,' söyledim. O da bana 'siz kafadarım,' diye hitap eden bir mektup gönderdi. Benden komünist kitapları istediğini, kendisinin de, göndereceğini yazdı. (D. III, s. 10)»

Sanıklardan Gedikli Onbaşı Burhan Cengen, Kerim Korcan ve kardeşi Haydar Korcan'la ilgili olarak sorgularında şunları söylemişti:

«Haydar Korcan bana komünizm hakkında izahlarda bulundu. İspanya'da komünistlerin kazanacağını anlattı. 'Bu parti muzaffer olunca İstanbul'daki komünistlerin bayram yapacağını biliyorum,' dedi ve ekledi: 'Nâzım Hikmet'i bir defa gördüm ama kardeşim Kerim Korcan onlardan. O benden çok üstün bilgili. Kerim Korcan, şimdi Dr. Hikmet adındaki komünistle temas halinde. Bu doktor, komünistliği yüzünden hapise kaç kere girdi.' (D: III, s. 37)

Haydar Korcan daha hapsedilmemişti. Bana şöyle demişti:

'Ah onbaşım, Divanı Harp işim olmasa bütün askerleri kıpkızıl yaparım.'

Bir gün talim taburunda Gediklilikten çıkarılmış Hasan'dan aldığı Enternasyonal marşını beğenmemişti, ona:

'Senin söylediğin yanlış,' diyerek bir başka enternasyonal marşı bulup getirmişti.» (D. III, s. 77, 78)

Tacettin Durutan'ın sorguda söyledikleri şöyleydi:

«Tahminen 1935 senesinde bir gün Kerim Korcan bana komünistlikten bahsetti. Benim çok iyi arkadaşım olduğu için anlattıklarını dinledim veya dinler göründüm. Yalnız Kerim gençlere edebiyat dersleri verdiği sıralarda şairlerin edebi şahsiyetlerini anlatırken Nâzım Hikmet'in komünist bir şair olduğunu da söylemişti.»

Seyfi Tekdilek de şöyle demişti:

«Haydar Korcan bana, Fatma Yalçı ve Dr. Hikmet'le beraber Kerim Korcan'ın ve Eskişehir'de bulunan ağabeyi Samim'in ve kendisinin gezmelere gittiklerini, orada komünizm üzerinde konuştuklarını anlatmıştı. Fakat ne yapmak istediklerini, konuşmalarının gayesinin neye matuf olduğunu saklamışlardı. Haydar, gemiye getirdiği kitapların Kıvılcım Kütüphanesi'nden alındığını bildirdi.» (D. III, s. 44, 45, 46, 47).

Haydar Korcan, soru üzerine Gedikli Onbaşı Burhan Cengen'le ilgili şu ifadeyi verdi:

«Burhan onbaşı bir gün:

'Sana bizlerden bir üstçavuş tanıtacağım,' dedi. O sırada biraz ötede bulunan Seyfi Üstçavuş'u göstererek:

'İşte bu da bizden!' dedi ve beni Seyfi Üstçavuşa tanıştırdı.

Ben:

'Seyfi Üstçavuş kim, işi ne?' diye sordum. Burhan Cengen'in yanıtı:

'Bizim buradaki reisimizdir,' oldu.

Burhan onbaşı ile Seyfi üstçavuşun özellikle komünistlikten, kardeşinin o tür kitapları okuduğundan ve kıpkızıl komünist olduğundan konuştuklarını biliyordum. Burhan onbaşı, kendisini, Seyfi üstçavuşun yetiştirdiği kitapları Kıvılcım Kütüphanesi'nden alındığını da komünistlik bahisleri üzerinde konuştukları olurdu. Birbirlerine bu fikirleri güçlendirecek kitaplar alır verirlerdi. (D. III, s. 20, 78, 79)»

Haydar Korcan, okuduğu kitaplarla ilgili soruyu da şöyle yanıtlamıştı:

«Bende Sabahattin Ali'nin bir hikâye kitabı vardı. Kağnı; Seyfi üstçavuş, bunu görünce:

'Sende buna benzer ne gibi kitaplar var?' dedi.

'Bende Maksim Gorki'nin, Nâzım Hikmet'in, Sabi-

ha Zekeriya'nın kitapları var, istersen getireyim?' dedim.

'Getir!' dedi.

Muhteşem vasıtasıyle gelen kitaplardan Seyfi memnun oldu. Kardeşim Kerim'le Seyfi birbirlerini görmek istediler. (D. III, s. 11).

Beni Seyfi üstçavuşa:

'İşte bu da bizden,' diyen Burhan onbaşı tanıştırdı.

Seyfi; Burhan ve Mansur onbaşılarla komünistliğe ait bahisler üzerinde konuştu (D. III, s. 20). Burhan onbaşıdan Seyfi üstçavuşun ne ve kim olduğunu anlamak istedim, sordum. Kulağıma eğilip 'Buradaki reisimizdir,' dedi (D. III, s. 78, 79).

'Çitra Roy'la Babası' adlı romanı getirdiğim gün Seyfi kitaba bakarken bize doğru gelen nöbetçi erbaşını görünce, kitabı gömleğinin altına sakladı. Bana:

'Bu işe yeni başladık, bir iş görmeden yakalanmayalım,' dedi.

Bir gün de Seyfi ile bölüğün tebdili meselesini görüşürken Seyfi:

'Merak etme, dedi bu gemide komünistler askerlik yapmaz!'

Kitaplarını büyük bir ilgiyle okuduğu yazar Sabiha Zekeriya için de 'yoldaştır' dedi. (D. III, s. 87)»

Haydar Korcan, daha önce de sorgusunda benzer şeyler anlatmıştı. Tutanakta yer alan sözlerinden bir bölümü şöyleydi:

«Seyfi Tekdilek'e de, gemiye de komünizme ait kitaplar getiriyordum. Kardeşim Kerim'in 'komünist' olarak tanıdığı Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Fatma Yalçı'dan bahsetmiştim. (D. III, s. 11, 12). Seyfi'nin benden kitap istemesi üzerine, kardeşim Kerim Korcan'a gittim. Ona:

'Bizim yoldaşlardan Seyfi üstçavuş kitap istiyor,' dedim.

Burhan'la komünistlikten ve özellikle kardeşim Kerim'in çok kitaplar okuduğundan söz etmiştim. Burhan onbaşı da Seyfi Tekdilek'in kendilerini yetiştirdiğini söylemişti. (D. III, s. 78)»

Bir aradan sonra yeniden sorulduğunda şöyle demişti Haydar Korcan:

«Kardeşim Kerim, Dr. Hikmet ve Fatma Yalçı ile sıkı münasebette bulunurdu. Beraberce gezmeye gittiklerini kardeşim bana söylemişti. Bana kaç defa:

'Gel seni Fatma Yalçı ile tanıştırayım,' dediyse de ben uygun görmedim. Kerim, komünizme ait meseleler üzerinde Dr. Hikmet ve Fatma Yalçı ile çok kere konuştuklarını, onların benimle şahsen tanışmak istediklerini söyler dururdu. (D. III, s. 11, 12, 20).»

Kemal Tahir'in kardeşi Nuri Tahir bu duruşmayla ilgili anlattıklarında sorgudaki ifadeleri «korkunç» diye nitelemişti. Hatta Haydar Korcan için «kaypak bir tip» dediği halde mahkemede yargılanma sırasında Haydar:

«Bu ifadelerin yarısı benim, yarısı savcı beyin. Ben onları ne söyledim, ne de bilirim,» dediğini de anlatmışlardı. Nuri Tahir ise:

«Bu Haydar, sülaleden saatçiymiş, saat nasıl kurulur ve işlerse ifadelerini saat gibi tıkır tıkır vermişti. Kerim'i bilmem ama, Haydar başını yakacak gibiydi, 15 yıl hapse mahkum edilmesine karar verilecek uydurma lafları, yok şurada şununla komünistliği konuştuk, diyerek şu kitapları getirdik, okuduk diyerek üstlendi. Zira bunların aslı astarı yoktu,» demişti.

Kemal Tahir'in ikide bir Harp Okulu duruşması söz konusu olunca dedikleri şunlardı:

«Bir senaryo hazırlanması birilerine emredilmiş. Yazdırılmış. Şerif Budak da, değiştirilen hakimlerin yerine getirdikleri mutemet hakimler de bu senaryoya gö-

re davaları neticelendirmek için ne mümkünse onu yaptılar. Kiminin ifadesini kendileri ayarladı, kimisi zaten gemide polislikle görevliymiş. 'Denize düştü boğuldu,' deriz tehdidi ile genç assubayların iflahı kesilmişti. Bir kısmı mükâfatla aldatılmıştı, birkaçı ne yaptığının, ne söylediğinin farkında bile değildi. Öyle istenmiş, öyle söylemişlerdi. Bizim Emine Neriman, genelevden sevgilimdi. Ortaboylu, esmer güzeli bir zavallıydı. O bile mahkemede hakime:

'Bunları ne diye karşıma ikide birde çıkarıyorsunuz? Ben bunları tanımam, etmem, ne görmüşlüğüm var, ne konuşmuşluğum. Yetti...' demişti ve azarlanmıştı. Durum buydu Sülker, daha ne sorarsın?»

Güneş
pencerede...
Yanıyor
demir bir çubuk...
Dışarda saat
belki beş,
belki altı
belki buçuk
yedi..
Gardiyan karyolayı
duvara kilitledi.
Adam
demir iskemlede oturuyor
oturuyor...
Güneş
düştü pencereden
adamın başına vuruyor...
Dışarda saat
belki on
belki on iki...
İçerdeki
yürüyor duvardan
duvara,
duvardan
duvara...
Gardiyan
Pirinç çorbası, ekmek.
Demek:
öğle saatı çaldı
öte yanda yaşıyanlara..

Ve adam yürüyor,
duvardan
duvara,
duvardan
duvara..
Yanıp söndü demir çubuk..
Dışarda saat:
belki beş,
belki altı,
belki buçuk...
Dışarda adam...
Adam
demir iskemlede oturuyor...
Oturuyor...
Gardiyan.
Pirinç çorbası, ekmek.
Gardiyan
karyolayı indirince:
içerde gece.
Yatıyor adam.
Gözleri düşünüyor,
dişlerinin arasında bıyığı...
Dışarda ay ışığı...

Benerci Kendini Niçin Öldürdü?
3. kısım III. şiir

Sorguyla görevli yargıcın soruları üzerine Üstçavuş Seyfi Tekdilek zihnini bir süre yokladı. Özellikle gemiye getirilen kitaplar üzerinde yoğunlaşan noktaları yanıtlamak için sorguya çekilecekti. Cüce denilecek kadar kı-

sa boyluydu. İzmir'liydi, 27 yaşında olduğu halde yüzü kırış kırıştı. Vaktinden önce ihtiyarlamış gibiydi. Arkadaşları «akşamları hep şarap içer, pek meze yemez,» derlerdi. Konuşmaya başladı:

«Nuri Tahir'in ağabeyinden alıp gemiye getirdiği kitapları okudum. Bu kitapların konuları komünizme aitti. Mehmet Ali Kantan ile Nuri Tahir arasında yapılan komünizmle ilgili tartışmaları ara sıra dinlerdim. Nuri ile Ali'nin birlikte gittikleri boyacı Hamdi'nin evine beni de götürmelerini istedim ama götürmediler. Haydar Korcan'la dostluğum kitaba olan merakımla başladı. Kardeşi Kerim de komünist kitapları okurdu. Kerim, Dr. Hikmet ve Fatma Yalçı adında iki komünistle tanışmıştı; daima onlardan söz ederdi.

Bir gün Mehmet Ali bana bilgi vererek bir grup teşkil ettiklerini, aldıkları emir üzerine asker mektuplarını incelediklerini ve fena vaziyette olanlara mali yardımda bulunulacağını söyledi. (Dosya III, s. 45, 46). Bir gün de bana Burhan onbaşı komünist marşını getirdi. Mehmet Ali de Lenin'i okuyarak bana açıklamalarda bulundu (D. III, s. 59). Nuri Tahir bana komünistliği iyice aşıladı ve söz arasında şöyle dedi:

'Hepimiz bir olacağız, büyük küçük kalmayacak; hep aynı yerde oturacağız.'

Haydar Korcan da bana birisini tanıştırdığı vakit şöyle derdi:

'Sana bizden birini getirdim.'

Böylece onun da bizden olduğunu anlardım. Burhan onbaşıyla da komünistlik hakkında konuşurduk.»

Seyfi Tekdilek, sorgusunda pek çok şey anlatmıştı. İlk tahkikatta söyledikleri ya da eklenerek düzgün hale getirildiği ifadesi özetlenmişti:

«Mehmet Ali, Başgedikli Hamdi Alevdaş tarafından Hamdi Alev'le tanıştırılmıştı. Onu Hamdi Alev'in evine

götürmüştü. Gemiye dönüşünde bu tanışmayı ve aralarında geçen konuşmaları Ali bana anlattı. Hamdi Alev'in de komünist olduğunu söyledi.»

«Mehmet Ali Kantan'la nasıl tanıştınız?» sorusu üzerine sorgu yargıcına anlattıkları tutanağa şöyle geçirildi:

«Mehmet Ali'yle gedikli okulunda arkadaş olduk. Okul bitince ayrı yerlere atandığımız için uzun süre görüşemedik. Üç yıl kadar önce Yavuz'a tayinim geldi, bu defa Mehmet Ali'yi çok değişmiş, menfi biri ve komünist olarak gördüm. Üstçavuş Nuri Tahir'in gemiye getirdiği komünizmle ilgili kitapları beraber okuduk. Mehmet Ali, aynı fikirleri taşıyan Nuri Tahir'le gizli gizli konuşurlardı. Proletarya - Patron münasebetlerinden söz ederlerdi. Mehmet Ali, sık sık, Nuri Tahir'in ağabeyi olan Kemal Tahir'i, Nuri ile birlikte ziyaret ederdi. Mehmet Ali ile Nuri Tahir, aralarında Karaköy'de Hamdi adındaki bir şahıstan sık sık komünist olduğunu söyleyerek bahsederlerdi. Mehmet Ali, bir gece Hamdi Alevdaş'ın aracılığıyla bu komünisti ziyarete gitti, gemiye dönünce bana ve arkadaşlarımıza bu ziyareti tafsilatıyla anlattı. (Dos. III, s. 44).

Mehmet Ali, Nâzım Hikmet'le de alakadar oluyordu. Onun bütün eserlerini okuduğunu, kendisini gördüğünü, fikirlerini benimsediğini söylerdi. Bir gün bana Nâzım Hikmet'in tevkif edildiğinden bahsetti, evinin basıldığını ve evinde Lenin'in heykeli bulunduğunu söyledi. Bir gece de Kemal Tahir'in evine gitmiştim. (Dos. III, s. 47)»

Konuşkan bir gemici olan Seyfi Tekdilek, sorgudaki baskı ve yalan ifadeden sonraki intihar girişiminin etkisindeydi hâlâ. Daha önce de şunları anlatmıştı:

«Nuri Tahir gemiye komünizme ait kitaplar getirirdi. Bu kitapları birçok erbaş okurdu, ama şimdi ad-

larını hatırlayamıyorum. Nuri Tahir'le Mehmet Ali, aralarında komünistlik meseleleri üzerinde gizli gizli konuşurlar, tartışırlar, işçi sınıfı ve patron meselelerini görüşürlerdi. Nuri Tahir'le Mehmet Ali sık sık Kemal Tahir'i ziyarete giderler, beraber gezip konuşurlardı. Bazı gecelerini Kemal Tahir'in evinde geçirirler, Kemal Tahir kendilerine komünizm telkinatında bulunurdu. Kemal Tahir, basılmamış bazı şiirlerini okur, bunlardan ilham alan Mehmet Ali de (Proletarya) başlıklı bir şiir yazmıştı.

Mehmet Ali, bir defasında Karaköy'de boyacı dükkânı olan komünist Hamdi Alev'den söz etmişti. Nuri Tahir'le oraya birkaç defa gitmiş, onunla tanışmış, Nuri Tahir'in ağabeyi Kemal Tahir aracılığıyla da Nâzım Hikmet'le tanıştığını söylemişti.»

Sorgu yargıcının:

«Nâzım Hikmet'le tanışmanız sonucunda neler oldu?» sorusuna Seyfi Tekdilek bir hayli düşündükten sonra şunları söylemişti:

«Kemal Tahir'in albümünde Nâzım Hikmet'in fotoğrafları ve komünizme ait şiirler bulunan defteri vardı. Ali Kantan'la Nuri Tahir Tipi, bana hep Nâzım Hikmet'in komünist tarafından övgüyle söz ederler ve eklerlerdi:

'İnanmış iyi bir komünisttir!' derlerdi.

Beş yıl kadar önce Hamdi Alevdaş'la beraber Hamdi Alev'in evine gece yatısına gittik, birlikte içki içtik, ben babamın işçi olduğunu söyleyince 'Sen de bizdensin,' demesi hoşuma gitti. Nuri Tahir aracılığıyla da Kemal Tahir'le tanıştım. O da bize Nâzım Hikmet'in henüz yayınlanmamış bir şiirini okudu. Zaten önceden de Kemal Tahir'in Nuri vasıtasıyla gönderdiği komünizme ait birçok kitaplar okumuştum. Zaten bende komünizm fikirleri şiir okumamla nüvelendi. Gelen kitaplar, o yoldaki eğilimimin gelişmesine yol açtı, yardım etti. Dört

yıl kadar önce donanma, Gölcük'teydi. Başgedikli Hamdi Alevdaş'ın davetiyle Hıfzı, Nuri Tahir ve Fethi ile Gölcük, Kazıklı arasındaki kahvede toplandık. Hamdi, Nâzım Hikmet'ten aldığını söylediği direktife uyarak hareket ettiğini söyledi.»

Sorgular sürüyor, Seyfi Tekdilek, belleğini zorlayarak aklına gelenleri istendiği şekilde söylemeyi sürdürüyordu:

«Haydar Korcan gemiye komünist kitaplarını getiriyordu. Hangi kitabı istersek getireceğini vaadetti. Kardeşi Kerim Korcan'dan söz açtı, mahallelerindeki işçi ve lise öğrencileriyle bu tür kitapları içeren bir kitaplık kurduklarını, kitapları da Kıvılcım Kütüphanesi sahibi doktor Hikmet'ten sağladıklarını söyledi. Kardeşi Kerim Korcan'ın, Dr. Hikmet ve Fatma Yalçı gibi komünistlerle görüşmekte olduğunu, sık sık ziyaretlerine gittiklerini bildirdi. Haydar Korcan, kardeşi Kerim'le birlikte Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Fatma Yalçı'yla kırlara giderek gezintilerde komünistlik konularında konuştuklarını anlattı. Beni de bu kır gezintilerine davet ettilerse de gidemedim. Haydar Korcan'ın, evlerinde komünist büyüklerinin resimlerini astığını, kardeşi Kerim'in bildiği komünist marşını beraberce söylediklerini hatırlıyorum (D. III, s. 46, 47).»

Seyfi Tekdilek, arkadaşları hakkında bildiklerini söylemeyi tutanaklara göre sürdürüyordu:

«Burhan Cengen de eskiden beri komünistlikle uğraşırdı. Bana ve Mehmet Ali Kantan'a enternasyonal marşını getirdi ve beni Haydar Korcan'la tanıştırdı. Burhan, Depo'da komünistlik işleriyle uğraşan bir arkadaşının varlığından söz etti ve bana verdiği Enternasyonal marşını ondan temin ettiğini de bildirdi.» (D. III, s. 20, 47, 60).

Sorguda Avni Durugün'le ilgili birşeyler söylemesi

istenince Seyfi Tekdilek şunları anlatmıştı:

«Avni Durugün'ün Kütahya'da bir ağabeyi vardı. Ondan komünistliğe dair bazı kitaplar getirtti, arkadaşlara verdi, hatta bana da Henri Barbüs'ün Hayatı adlı bir kitabı okumam için verdi. Bir ara Avni Durugün, yargılanmakta olan Nâzım Hikmet'in mahkemesine gitmiş. Bundan ürkmüş olacak ki evine gönderdiği mektupta şöyle yazmış olduğunu bana söylemişti: 'Eğer yakalanırsam remizli mektup yazarım evdeki kitapları yok edin.' Zaten mahkemede dinleyici olduğu anlaşılınca Merkez Komutanlığına götürülmüş, bunun üzerine o remizli mektubu yazıp göndermişti evine. Bazı kitapları ailesi tarafından imha edilmişti. Hüseyin Avni Durugün, Mehmet Ali Kantan ve Nuri Tahir'le komünizm hakkında konuşurlar, birlikte Kemal Tahir'in ziyaretine giderlerdi. Avni, bizdendi. (D. III, s. 33, 44, 46, 60, 61).»

Duruşmada Avni Durugün, kendisinin Afyonlu olduğunu, Kütahya'da ağabeyinin de bulunmadığını, Afyon'da da ağabeyinin olmadığını, ifadenin hayal mahsulü olduğunu söylemişti. Hakim, «sana söz vermemiştim, otur,» demişti.

Sorgular Nâzım Hikmet hakkında bilgi almaya yönelik olarak sürdü.

Emine Alev, sorguları sonunda şunları anlatmıştı:

«Nâzım Hikmet, kocamın okul arkadaşı olduğu için öteden beri onu tanırım. Bazen yalnız, bazen eşimle evine gideriz. 1936 yazında kocamın arkadaşı olan Basgedikli Hamdi Alevdaş'la Kadıköy'de buluştuk, sohbet ettik. Bir defa da Nâzım Hikmet'in evinde oturuyorduk, Hamdi Alevdaş da gelmiş, Nâzım'a hamak getirmişti.

Gedikli Adil'i, Hamdi Alevdaş bana tanıtmıştı birkaç defa görüştüm. Adil Kut'u da Alevdaş tanıştırdı. Adil de, Alevdaş gibi evimize gelir, birlikte gezmeye de giderdik. (D. III, s. 49).»

DR. HIKMET KIVILCIMLI'NIN SÖYLEDİKLERİ

Özellikle Kerim Korcan'ın ifadelerinde adı en çok geçen *Dr. Hikmet Kıvılcımlı*, ifadesinde şunları bildirmişti:

«Yayın alanında Karl Marx ve Engels'in kurduğu Diyalektik Materyalizm sistemini kullanırım. Bu alanda Türk okuyucularını aydınlatmış olmak için dizi halinde on beş eseri (telif ve çeviri) yayınladım.

Kerim Korcan kütüphanemize sık sık gelirdi, bu yüzden tanıdım. Fatma Yalçı ile fikir beraberliğim var, Kıvılcım Kütüphanesini de birlikte kurduk, ortağız. Kerim Korcan'la 'Kara Bela' adlı bir kitabın formalarını dağıttık. Eskişehir'de bulunan ağabeyinin aracılığıyla kitapların orada sürümünü sağlamaya çalıştık. Fikir ve iş arkadaşım olan Fatma Hanımı 1935 yılında yazar Kerim Sadi'nin evinde tanıdım. Kıvılcım Kitaplığının açılmasını sağlamak için paraca yardımda bulundu. (D. III, s. 29, 30, 63, 93).

Evet, daha önce fikir suçundan takibata uğradım. 1935 yılında komünistlikten on yıla, daha önce de 1928' de aynı suçtan 4 yıl altı aya mahkum olmuştum.

Bütün yazdığım ve çevirdiğim kitapların hepsi piyasada serbest satılmıyor. Birçoğunu Bakanlar Kurulu toplattırdı. Ama satılanlar da var.»

Kıvılcım Kütüphanesi'nin ortaklarından ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı'yla işbirliği yapan Fatma Nudiye Yalçı, tutuklu olarak sorgu yargıcına ifadesinde şunları söylemişti:

«Doktor Hikmet'le, Kerim Sadi'nin evinde tanıştım. Dr. Hikmet'in hem çalışma arkadaşıyım, hem de ticaret ortağı. Kıvılcım Kütüphanesi, her ne kadar doktorun soyadını taşıyorsa da, sermayesi ikimizindir. Fikri içtihat Anayasaya göre serbest olduğundan ben Marksistim.

Kerim Korcan'ın kütüphaneden komünistliğe dair kitaplar aldığını hatırlamıyorum. Belki Dr. Hikmet hatırlar. Dr. Hikmet 'Kara Bela' adlı kitabı Kerim Korcan aracılığıyla Haliç bölgesinde dağıttı. Benim eserlerimin hemen hepsi Bakanlar Kurulu kararıyla toplatıldı, okunması yasaklandı. Sekiz yıldan beri Rus Konsoloshanesi'nde Türkçe dersleri vererek geçiniyorum. (D. III, s. 28, 62, 94).»

Gemide çok sevilen, bilgili, deneyimli, terbiyeli, orta boylu, yakışıklı bir gemiciydi Ali Kantan. Sanık olarak, soruları tutanağa göre şöyle cevaplamıştı:

«Hamdi Alevdaş bizi Kazıklı'da üç defa topladı. Hıfzı Başçavuş, Fethi Üstçavuş, Nuri Tahir Üstçavuş toplantıda bulundular. Hamdi Alevdaş önce şunu bildirdi:

'Aramızda bulunanlardan sır verecek olanlar, hiç bilinmeyen bir yerde, dışardaki bilinmeyen adamlar tarafından öldürülecektir. Binaenaleyh toplantılarda konuşulan şeylerin dışarıya verilmemesi gerekir. Hepimiz, yapabileceğimiz vazifeleri üstleneceğiz. Verilen görevler içinde çalışacağız. İlk vazifelerimiz, bölüklere gelen mektupları tetkik ederek ailevi durumu düşük olanların bana rapor edilmesini istiyorum.

Rusya'da üçlü, dörtlü ve yedili gruplar olduğunu, bu grupların birbirlerini bilmediklerini, yalnız grup şeflerinin tanıştıklarını öğrenmiş bulunuyoruz. Benim de topladığım, bu grubun şefi olduğumu söylemeliyim. Halen Nâzım Hikmet'le temastayım, ondan direktif alıyorum, Nâzım Hikmet'i diğer arkadaşların görmesi yasaktır. Asıl gayeden bahsetmiyorum. Sorular sormakla değil, verilen görevleri yapmaklığımız gerekiyor. Sırası gelince lazım gelen bilgileri vereceğim.' (D. III, s. 119, ve 73).

Hamdi Alevdaş'ın bu sözlerinden sonra Hamdi'nin

Nâzım Hikmet'ten direktif aldığını söylemesi dikkatimizi çekmişti. (Dosya III, s. 119, 73).»

Ancak Hamdi Alevdaş, duruşmada Nâzım Hikmet tarafından verildiğini söylediği direktifin Nâzım Hikmet tarafından değil, Yavuz İkinci Komutanı Yarbay Ruhi'nin kendisine verdiği vazifeyi çarpıtarak arkadaşlarına söylediğini bildirmişti. Yarbay'ın kendisini arkadaşları arasında çıkacak hadiselerden bilgi almak ve kendisine vermekle vazifelendirdiğini açıklamıştı. Bu arada durumundan şüphelendiği Nuri Tahir, Mehmet Ali Kantan, Fethi Ülgezer ve Hıfzı Özbarlı'yı çağırarak Kazıklı'da kahvede görüştüklerini anlatmıştı. Orada söylediklerinin aslında kendisi tarafından uydurulduğunu da açıklamıştı. Ayrıca Nâzım Hikmet'le yüzleştirildiği vakit de söylediklerinin Nâzım Hikmet tarafından söylenmeyip kendisince uydurulduğunu söylemeyi vicdan borcu bilmişti.

Yarbay Ruhi Develioğlu ise, H. Alevdaş'ın söylediklerini yalanlamıştı:

«Ben böyle bir görevi Başgedikli Hamdi'ye vermedim,» demiş ve yeminli tanık olduğunu anımsatmıştı.

Hamdi Alevdaş ise savunmasında ve son sözünde duruşmada söylediği, Nâzım'a ait diye anlattığı sözlerin kendi uydurması olduğunda ısrar etmişti.

Hamdi Alevdaş'ın sorgu yargıçlığınca önemli görülen ve sonradan suçlamalara gerekçe gösterilen sözleri tutanaklarda şöyleydi:

«Hamdi Alev, bir gece beni Beşiktaş'taki evine götürdü. Burasını kendi evim gibi görüp, izinli olduğum geceler oraya gelebileceğimi söyledi. Ben de böyle yaptım. (D: III, s. 21, 22).»

«Hamdi Alev evini açacağını söyleyince, 'Benden başka Hıfzı Başçavuşla, Fethi Üstçavuşu da izinli oldukları gece onların evine götürdüm.'

Tutanağa göre «Hamdi Alevdaş'ın herkesi bir Kâbe gibi Hamdi Alev'in evine götürmek istediği» söylenmişti (Dosya III, s. 75).

Ali Kantan'ın sorguda Hamdi Alevdaş'ın kendisine anlattıkları tutanakta şöyle gösteriliyordu:

«Hamdi Alevdaş bana komünizm hakkında açıklamalar yaptı. Sabiha Zekeriya ile Nâzım Hikmet tarafından çıkarılmış ve komünizm vadisindeki neşriyatı dolayısıyle hükümetçe kapatılan'Resimli Herşey' adındaki dergiyi okumamı tavsiye etti. Bu şekildeki telkinleri sonunda bana:

'Sende zekâ ve karakter yerinde, sana itimat edilir; geminin en çok güvenini kazanmışsın, kimse senden şüphelenmez. Bu işlerde rahat rahat çalıştırılabilirsin,' dedi.

Bundan sonra sözü geçen toplantıları yaptık. Toplantıda Alevdaş, Nâzım Hikmet'le temas halinde olup direktifleri ondan aldığını ve kendisinin bu gurubun şefi olduğunu söyledi.

Alevdaş'a gayenin ne olduğunu soranlarımız oldu. O da:

'Siz böyle sorular sormakla değil, verilen görevleri yapmakla mükellefsiniz, sırası geldiği vakit size lâzım gelen şeyler söylenir,' dedi. (D: III, s. 22, 23).

İlk içtimada Hamdi Alevdaş, adresleri ve suretleri alınacak erat mektuplarında özellikle vergi işinden dolayı sıkıştırılan, bu nedenle öküzü vesairesi satılan kişilerin üzerinde durulmasını bildirdi. Alınacak adreslerin bana verilmesini istedi. O da bu adresleri direktif aldığı makama vereceğini ekledi. (Dosya III, s. 73).»

Tanık olarak gelen uzun boylu, güven veren yapılı biriydi. Yıldız'da bir harp oyununda yalnız o başarılı olmuş, terfide devre atlamıştı. Kamu tanığı olan Önyüzba-

şı *Hikmet Ilgaz*'dı. Başgedikli Hamdi Alevdaş'la ilgili komutanlığa aksettirdiği konular hakkında yeniden ifadesinin alınmasına sıra gelmişti. Önyüzbaşı Hikmet Ilgaz, soruları yanıtladı:

«Bundan takriben bir yıl kadar önce bir gün Yavuz'da nöbetçi yüzbaşısı iken, Bölük komutanının Hamdi Alevdaş hakkındaki şikâyetlerini hatırladım. Tesadüfen geçmekte olan Başgedikli Hamdi Alevdaş'ı çağırıp uyardım:

'Bölük komutanın senden şikâyet ediyor, doğru dürüst çalışmadığını söylüyor. Bu doğru değil, sana çalışmanı ve şikâyetlere yer vermemeni tavsiye ederim,' dedim.

Hamdi ise 'Bu meslekte gözü olmadığını,' söyledi. Ben de:

'Bu meslek kutsal bir meslektir, vatan savunmasıdır, faziletli görevimiz vardır. Bu meslekten çıkıp da ne yapacaksın?' dedim. Bana:

'Rusya'ya gider amele olurum,' dedi.

Böyle bir şey yapacağını düşünmedim. Bedbinlikle söylenmiş sandım. (D. III, s. 112).»

Başgedikli *Adil Kut*'un ilk tahkikatta alınan ifadesi, Hamdi Alevdaş'la ilgiliydi. İlk anlattıkları şöylevdi:

«Başgedikli Hamdi Alevdaş, üç dört defa Nâzım Hikmet'in evine gidip kendisiyle görüştüğünü söyledi. Bir defa da benimle birlikte gitmek istediğini bildirdiyse de teklifine katılmadım. Bir gün gemiye Nâzım Hikmet'in siir okuduğu plağını getirdi. Bana şöyle dedi:

'Görüyorsun, Nâzım Hikmet'in kitabını yasak ettiler, bununla basa çıkılmaz, bak plak yayınlamış,' dedi.

Hamdi ile Mehmet Ali, birbirlerini (of'la) biten adlarla çağırırlardı. Hamdi Alevdaş, bana Emine Alev'i 'hemşirem' diye takdim etti bir aksam da beni gemiden alarak Panorama Gazinosu'na götürdü; orada Hamdi

Alev'le tanıştırdı. Panorama'da altı saat kadar oturduk. Hamdi Alev, Hamdi Alevdaş'a çiftçi ve işçilere değer verilmediğinden söz etti. Onların aç kaldıklarından, filan konuştular. Aynı gece birlikte Hamdi Alev'in evine gittik. Geceyi orada geçirdik.

Fırsat çıktıkça Hamdi Alev'in evine götürüldüm. (D. III, s. 65, 70, 127, 128).»

Adil Kut, ifade verirken şunu da açıkladı:

«Hamdi Alevdaş, Emine Alev'i ilk önce bana 'Kardeşim' diye tanıtmıştı. Sonra Hamdi Alev'le tanışınca Emine'nin Hamdi Alev'le karı-koca olduklarını anladım. (D. III, s. 67). Mehmet Ali Kantan ise, son zamanlarda sol partiye mensubum diyordu. Mehmet Ali ve Hamdi yine birbirlerine (of)la biten adlarla hitap ediyorlardı. Ben de Mehmet Ali'ye verdiğim fotoğrafını 'komünist' manasına olarak 'Kom' Ali'ye diye yazdım.

Mehmet Ali bu fotoğrafımı 'teşekkür ederim' diyerek aldı ve bunu çerçeveletmişti. (D: III, s. 65). Mehmet Ali'de Nâzım Hikmet'in *'Gece Gelen Telgraf'* adlı şiir kitabının daktilo ile yazılmış nüshası vardı. (D: III, s. 69).»

Başgedikli Adil Kut ve öteki sanıklar tutuklandıktan sonra ayrı ayrı yerlerde kalıyorlardı. İlk sorgular sonunda Nuri Tahir'le aynı kamarada kalmalarına izin çıkarıldı. Nuri Tahir, ağabeyi Kemal Tahir'in Emine Neriman adında bir hanımla evlendiğini ayrıldığını söylüyor, konuşmalar sırasında Emine'nin ağabeyine lâyık olmadığını anlatıyordu. Bir gün bu kadının da kamu tanığı olarak dinlenmesine karar verilmiş ve gemiye ifade vermeye getirilmişti. Nuri Tahir bunu öğrenince Adil Kut'a bir şeyler söylemişti. Adil Kut, ifadesinde bunu da konu yapmış ve şöyle demişti:

«Aynı kamarada yatıyorduk. Emine Neriman'ın sorgu için getirildiğini öğrendik. Nuri Tahir bana:

'Neriman cahil kadındır, dalına basarlarsa bütün toplantıları anlatır,' dedi.

Sonra da; kendi kendine şöyle söylendi:

'Ahmak herifler, evimi bulamadılar, zaten ağabeyimle benden hiçbir şey alamadılar.' (D: III, s. 129).»

Adil Kut, Alevdaş'la ilgili olarak şöyle demişti:

«Hamdi Alevdaş, gemi salonunda rejim aleyhine birçok sözler söylemişti. (D: III, s. 65, 66, 67, 68, 69, 70).»

Ayrıca şunu da duruşmada açıklamıştı:

«Benim komünistlikle ilgim yok. Arkadaşlar arasında cereyan eden hadiselerden malumat verilmesi hususunda Gemi Komutanı Albay İhsan tarafından vazifelendirildim.»

Albay İhsan ise, yeminli ifadesinde, Adil Kut'a hiçbir vazife vermediği ve iddiasının gerçek dışı olduğunu söylemişti.

Kamu tanığı olan Kemal Tahir'in eski eşi *Emine Neriman*, sorgusunda şunları söylemişti:

«Kemal Tahir'le beraber beş sene yaşadım. Aramızda fikir birliği olmadı, bunun için ayrıldık. Kemal Tahir'le münasebetimin son senelerinde eve birçok kimseler gelir giderdi. Bunlar geceleri toplanır, aralarında bazı şeyler konuşurlardı. Cahil olmam hasebiyle ne konuştuklarını pek anlamazdım. Komünistlik üzerinde konuşmalar yaptıkları bu toplantılarda, hangi apartmana taşınırlarsa beraber oturdukları Sarı Mustafa, kız kardeşi Zehra, Suat Derviş'le Nizamettin Nazif bulunurdu. Nâzım Hikmet de bize sık sık uğrardı. Eve, Zehra'nın arkadaşı olan Sıdıka da devam ederdi. Her defasında Sıdıka'yı (Kerim Sadi'nin eski eşi, Kemal Tahir'in son eşi Semiha) sivil polis takip ederdi. Bunu Kemal Tahir'e söylemiştim. Biz hangi eve taşınırsak kardeşi Nuri Tahir'in de evde yeri olurdu o da toplantılara katılırdı. (D: III, s. 121, 122).»

Sanıklardan *İsmail Tığ* arkadaşları arasında korkak bilinirdi. Nuri Tahir ve Kemal Tahir'le ilgili olarak tutanaklara göre şunları söylemişti:

«Nuri Tahir telsiz, ben de dalgıç kursunda iken, Nuri Tahir'in teşviki ile Kemal Tahir'in kaldığı apartmanda birlikte bir oda tuttuk. Bazı geceler Kemal Tahir sivil birtakım adamlarla kendi odasında toplanırdı. Ben ordaysam, benim çıkmamı isterlerdi. Toplantıların geceyarısına kadar sürdüğü olurdu. Kemal Tahir, toplantı olduğu vakit hem benim, hem kendi odasının kapılarını bizzat kapatırdı. Bundan kuşkulandım ve o apartmandaki odayı bıraktım, Dalgıç grubunda yatmaya başladım. (D: III, s. 25).»

Toplantılara kimler katılırdı sorusuna İsmail Tığ şu yanıtı vermişti:

«Bir defasında sonradan adlarının Nizamettin Nazif ve Suat Derviş olduğunu öğrendiğim iki şahıs eve geldiği gece, ben odaya girince bir kişi konuşuyordu. Konuşanın adı söylenince bunun Nâzım Hikmet olduğunu anladım. Bu adamı tehlikeli adam diye bildiğim için hemen odadan çekildim ve gece Dalgıç grubunda kaldım. Ertesi gün Nuri Tahir bana:

'Niye kaçtın?' diye sordu. Ona:

'Bu adamı hain olarak biliyorum da ondan!' dedim. (D: III, s. 135, 136).»

Gedikli onbaşı *İsmail Esen* de sanıktı. Sorguda söyleyebildiği şuydu sadece:

«Seyfi Tekdilek'le Burhan Cengen'in aralarında bazı şeyler konuştuklarını biliyordum ama, konuşmalarının mahiyetini anlamıyordum, birtakım kitaplar alıp veriyorlardı birbirlerine. (D: III, s. 97).»

Gedikli Çavuş *Muhteşem Tarcan*'ın söyledikleri şunlardı:

«Seyfi Tekdilek ve Haydar Korcan'ın verdikleri bir

mektubu saatçi Kerim Korcan'a götürdüm. Ordan aldığım sekiz kitabı Seyfi Tekdilek'e getirip teslim ettim. Ne verdiğim mektubun içeriğini ne de kitapların neden bahsettiğini bilmiyorum. (D: III, s. 10).»

Kamu tanığı *Başçavuş Burhan* bildiklerini şöyle sıralamıştı:

«17 Mayıs 1938 akşamı, tahminen saat 9 raddelerinde Harp Hastahanesi'nde oturuyordum. Seyfi Tekdilek'in telaşla geldiğini gördüm. Bir bardak su içti, yanıma geldi. Bana:

'Adil Çavuşa söyle, mahvoluyorum, dümen dairesinde kitaplarım var, bunları yok etsin,' dedi.

Ben de söylenenleri Adil Kut Başçavuşa aktararak, kitapları dümen dairesinden alarak kendisine verdim. Kendisi de onları Yüzbaşı Burhan'a teslim etti. (D: III, s. 31, 32).»

Kamu tanığı *Başçavuş Adil* ifadesinde şunları anlatmıştı:

«Mayıs ayı içinde bir akşam Niyazi Başçavuşun yanına gelerek Seyfi'nin dümen dairesinde dolapta bulunan kitaplarının yok edilmesini söylediğini ve biraz sonra da Burhan Başçavuşun yanına geldiğini ve aynı şeyi tekrar ettiğini duydum. Niyazi Başçavuş Turgut Çavuşla birlikte dümen dairesine gittiler, kitapları alıp Burhan Başçavuşa teslim ettiler.»

Sanıklardan Gedikli Onbaşı *Mansur Kıvılcım* da sorgusunda şöyle diyordu:

«Haydar Korcan'ın emrindeydim. Savaş yerlerinde ders anlatırken erlerle konuşurdu. Bana bir defa Nâzım Hikmet'ten söz açtı. Ankara'da mahkemesi varmış. Bu dava ile ilgili olarak dedi ki:

'O yine elbette kurtulur, gelir ve biz yine harman döveriz,' dedi.

Dr. Hikmet hakkında da şöyle demişti:

'O da bizdendir. Nâzım hakkında doktordan haber almak imkânı var. (D: III, s. 38).»

Er *Nihat Kuru*'dan da bilgi alınmıştı. O er şunları söylemişti:

«Firar suçundan sanık olarak İstanbul Merkez Komutanlığı Tevkifhanesinde bulunuyordum. Yanıma kapatılan Haydar adında er bize siyasi şeylerden bahsetmeye başladı. Bu arada:

'Böyle cumhuriyet olmaz; büyükler avuçla para alıyorlar, biz fakiriz; bu rejimi yıkmalı, biz buna çalışıyoruz.' dedi.

Bundan sonra komünistlerin toplandıkları yerlere nasıl gittiklerini, işaret olarak kırmızı boyun bağı, kırmızı gül taktıklarını anlattı. Toplantı yerlerine gözleri bağlı olarak götürüldüklerini, kendisini sorguya çekseler, tırnaklarını sökseler de hakikatı söylemekten geri kalmayacağını bildirdi. Anlattığına göre Tevkifhaneye de Fransızca komünist marşını söyleyerek girmiş ve yine söylemişmiş. Gemide komünistliğe ait kitaplar okumuşlar, Fatma Yalçı da komünist bir hanımmış. (D: III, s. 81, 82).»

Gedikli Üstçavuş Hüseyin Avni Durugün'ün ifadesi alınmadan sanık Ali Kantan, Durugün'le ilgili olarak şunları söylemişti sorgusunda:

«Bir yıl kadar önce evde istirahatte iken Hüseyin Avni bir kutu pasta ve Nâzım Hikmet'in üç kitabı ile ziyaretime geldi. O vakte kadar kendisine bir merhabam bile yoktu. (D: III, s. 74.)

Sanıklardan Seyfi Tekdilek de Hüseyin Avni Durugün hakkında sorgusunda şöyle demişti:

«Konuşmalarımızda, Kütahya'da bir ağabeyi olduğunu söyledi. Ondan komünizme ait kitaplar getirtiyormuş. Bana da 'Hanri Barbüs'ün Hayatı' adlı kitabı okumam için vermişti. Bir gün Nâzım Hikmet'in mahkeme-

de yargılanacağını öğrenmiş. Duruşmayı izlemeye gitmiş. Evine gönderdiği mektupta da şunları bildirmiş:

'Eğer yakalanırsam, remizli mektup yazarım. Siz de evdeki kitapları yok edin.'

Duruşmayı izlediği anlaşılınca yakalanmış, Merkez Komutanlığına götürülmüş. Bunun üzerine evine remizli bir mektup göndererek aleyhine olabilecek kanıtları yok etmiş.

Hüseyin Avni, Mehmet Ali ve Nuri Tahir'le komünistlik hakkında konuşurlardı. Onlarla beraber bir gün Kemal Tahir'i ziyarete gittik. Avni'nin 'Kendilerinden' olduğunu anladım. (D: III, s. 33, 44, 46, 60, 61).»

Kamu şahidi Hasbi'den de şu ifade alınmıştı:

«Eşyam arasındaki komünist kitapları arasında bulunan 'Stalin'in Hayatı'nı Avni'den aldım. Avni, okumaya çok meraklıydı. Bahriyeli arkadaşlarından Nuri Tahir'den bana sık sık söz ederdi. Nuri'nin Kemal Tahir adında bir yazarın kardeşi olduğunu da söylerdi. Bazen de bana Kemal Tahir'in yazılarını gösterirdi. Hüseyin Avni'nin en çok ilgiyle izlediği yazar Nâzım Hikmet'ti. Bir defasında bana:

'Nâzım Hikmet'in niyeti herhalde ileride bir komünist partisi açmaktır; onunla bir görüşmek nasip olsa...' demişti.

Bu işin herhalde bir gün olacağını çok yandaş kazanırsa Nâzım Hikmet'in hükümetin başına geçeceğini söylerdi. Evimde bulunan ve toplattırılan 'Projektör' dergisi'ni Avni'den almıştım. Esasen Avni, evde bulunmadığım zamanlar bu gibi kitap ve dergileri getirirdi. Avni'de Nâzım Hikmet'in hemen bütün kitapları bulunuyordu. O, Nâzım Hikmet'in bütün hareketlerini izler, hapse girip çıktığı tarihleri bilirdi. Nâzım'ın yazmakta olduğu eserlerden haber alırdı.

Avni'ye yazdığım 12 Ocak 1937 tarihli mektubumda şöyle bir cümlem vardı:

'Ha... Unutuyordum, tabii haberin vardır; babanız hapis olmak üzeredir, tabii anladın değil mi?'

Bu cümlemdeki 'babanız' sözcüğü ile Nâzım Hikmet'i anlatmak istemiştim. Çünkü Hüseyin Avni, Nâzım Hikmet'ten daima 'baba' diye söz ederdi.

Hüseyin Avni'nin Nâzım Hikmet'ten başka, 'iyi bir komünist' olduğunu söylediği Kerim Sadi'den, Fuat Sabit'ten söz açtığı olurdu ve Yeni Adam dergisindeki yazıları takip ederdi. (D: III, s. 137, 138).»

XVI. NÂZIM HİKMET'İN ÇIRPINIŞLARI VE ATATÜRK'E MEKTUBU

Dağlarda tek
tek
ateşler yanıyordu.
Ve yıldızlar öyle ışıltılı, öyle ferahtılar ki
şayak kalpaklı adam
nasıl ve ne zaman geleceğini bilmeden
güzel, rahat günlere inanıyordu
ve gülen bıyıklarıyla duruyordu ki mavzerinin yanında,
birdenbire beş odım sağında onu gördü:
Paşalar onun arkasındaydılar.
O, saati sordu.
Paşalar: «üç», dediler.
Sarışın bir kurda benziyordu.
Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.
Yürüdü uçurumun başına kadar,
eğildi, durdu.
Bıraksalar
İnce, uzun bacakları üstünde yaylanarak
ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak
Kocatepe'den Afyon ovasına atlayacaktı.

Kuvayı Milliye Destanı
Sekizinci Bab, 1478. dize
ve devamı

Erkin gemisinde günler geçiyor, ama yürek delip geçiyordu. Eşi Piraye Hanım Nâzım'ı, Nâzım eşini tesel-

liye çalışıyordu. Ancak Nâzım «Bu felaketlerin elbette sonunun geleceğine,» inanıyordu. Zira donanma işinde de suçsuzdu, tıpkı Harp Okulu duruşmasında olduğu gibi. Kaldı ki, Temmuzun ortasına gelinmiş, hâlâ sorgusunda ne ile suçlandığını öğrenememişti. Bu davanın bitiminden sonra belki hepsinden kurtulacak, belki de eşini, annesini, kızkardeşini ve yakınlarını haftada bir olsun görebileceği bir hapishaneye naklinin sağlanması yoluyla hapislik yıllarını iyi geçirebilecekti. Avunması hep buydu.

Erkin zırhlısında bir başına, kapatıldığı hücrenin lombozundan görebildiği deniz parçası dışında ne canlı, ne cansız hiçbir şey yoktu. Denizin sesini duyuyordu, o kadar. Gece bir an önce gelseydi de, uyuyunca belki rüya görür, Piraye'siyle kol kola gezintinin tadını duyar, uyanınca bu hayalin sevinciyle oyalanırdı.

Bilemediği bir nedenle kapatıldığı daracık demir oda içinde uyumayı bile başaramıyordu. Umutlarını saklayabiliyordu kendine, bu özgürlüğü vardı sadece. Ağustos 1938'de Erkin'e getirildi getirileli altı buçuk ayı geçiyordu. Bu süre içinde eşini ancak beş altı kez, birkaç dakikalık zaman içinde görebilmişti. Görüş günlerinde gelenlerle konuşma yarım saat, belki yirmi dakikayı geçmiyordu. Kızkardeşi, annesi, küçük Samiye, öteki akraba ve teyzesinin sayısını görüş süresine bölüyor, her bir akrabaya, eşi de dahil ancak beş dakika düşüyordu. Öyleyse Piraye Hanımı ancak altı buçuk ayda toplam yarım saat görebilmişti bir biri üstüne.

Günler geçtikçe eşinden Fransızca kitaplar istiyordu. Son gelişinde verdiği kitapları kısa sürede okuyup bitirmişti. Her mektubunda şöyle yazıyordu artık:

«Aman karıcığım, bana kitap yolla. Kitap, anlıyorum ki, uzun yıllar ömrümün üç ihtitasından biri olacak: Seni uzaktan görmeye mahkum olmanın acısı, is-

tediğim gibi yazamamak, istediğim kitapları okuyamamak...»

Duruşma günü belirlenip de kendisine duyurulunca hemen eşine mektup döşendi:

«Duruşmamız 10 Ağustosta başlayacak. Ay sonuna kadar biteceğini söylüyorlar. Bu davada da adalet kendini göstermezse, haksız yere ceza verme bu davada da usül olursa hapislik uzun sürecek gibime gelir. Ama temyiz hakkımız olacak, yüksek hakimler, elbet duruşmada aksamalar olacaksa, yasaya aykırı bir tutum görülecekse, bunları elbette temyiz sebebi sayarlar herhalde. Yoksa temyiz mahkemesinin bir anlamı kalır mı? Ceza verirlerse hemen temyiz edeceğiz. Bu durumda bizi İstanbul Merkez Komutanlığı Cezaevine gönderirlermiş.»

Gemi Haydarpaşa önlerine demirlemişti. Görüş günleri için Çarşamba, Cuma, Pazar ayrılmıştı. Ama mübarek gemi, demirlenmeyi sevmiyordu ki, görüş gününden önce başka bir yere hareket ediyor, orada ne Çarşamba, ne Cuma demirleyemediği ve dolaştığı için kimse de ziyarete gelemiyordu. Üç gün, sözde kalıyor, ziyaretlerin yapılışı haftada bire iniyordu.

Nâzım, her yönüyle tedirginliğin ne olduğunu iliklerine kadar duyuyordu.

En yakını olan eşine hafif sesle «zevcem» diye seslendiği demir hücrede, «zevcem, zevcem» diye diye kendi sesini duymanın rahatına kavuşmuş gibi oluyordu. Sonra içini şiire döktü zevcem diye başlayarak:

Zevcem,
zevcem,
ruhu revânım Hatice Pirayendem,
ölümü düşünüyorum,
geçen ömrümü düşünüyorum.

Kederli
rahat
ve hodbinim.
Hangimiz ilk önce
nasıl
ve nerde ölürsek ölelim,
seninle biz
birbirimizi
ve insanların en büyük dâvasını sevebildik
—dövüştük onun uğruna—,
«yaşadık»
diyebiliriz.

Rahatlamıştı. Gerçekten de Nâzım, insanların en büyük davasını sağlıklı ve mutlu yaşayabilme, özgürce yazıp, özgürce düşündüklerini anlatabilme hakkını savunmuştu. Bu savunusunun gerçekleşmesi için kalem savaşı vermişti.

Nâzım'ın dostları kadar düşmanlarının varlığı da ona güç katıyordu. Bunu bir şiirinde şöyle açıklamıştı:

«Çin'den İspanya'ya, Ümit Burnu'ndan Alaska'ya
kadar
her mili bahride, her kilometrede dostum ve
düşmanım var.
Dostlar ki bir kerre bile selâmlaşmadık
Aynı ekmek, aynı hürriyet, aynı hasret için
ölebiliriz.
Ve düşmanlar ki kanıma susamışlar
kanlarına susamışım.

1938

Faşizme gönül verenler yalnız basında, Harp Okulu öğrencileri arasında yoktu. Donanma'da da bu geri-

ci, tutucu, sömürücü yeni akıma «kurtarıcı» gözüyle bakanlar da görülüyordu. Bazıları, savaş tekniğini, genellikle teknolojinin gelişmesini her bilimsel gerçeğin önünde ve üstünde sayıyordu. «Edebiyat», «sanat», «müzik» ileri teknolojinin hizmetinde olmayı bilebilirse bir değer taşıyabilecekti. Yoksa şiir, realist roman, romantik hikaye, mizahi eser, vodviller, dramlar, tumturaklı Shakespeare veya Abdülhakhamid konuşmalarının ne kıymeti harbiyesi vardı? Bunları ileri sürenler şiire meraklı sınıf arkadaşlarını Harp Okulu'nda nasıl tedirgin etmişlerse Donanma'da da izliyorlar, okudukları kitapları inceliyorlar ve gerekenin ne olduğu kendilerine öğretilmişse onu yapıyorlardı.

Hakimlerden Haluk Şehsuvaroğlu, bu anlayışta olanlara karşı çıkıyor, her sanat dalının ayrı önemi üzerinde duruyor, hitabetin bile şiir kadar sanat olduğunu söylüyordu. Bu savunu ve anlatıma içerleyenlerden bir Binbaşı, müsait bir gününde Şehsuvaroğlu'na «yanlış yolda olduğunu» söylemeye karar vermişti. İşte o gün de gelmişe benziyordu. Çünkü Yavuz'un güvertesinde arkadaşlarıyla oturuyor ve neşeli neşeli bir şeyler anlatıyordu. Bu «neşeli havasının» poyraza dönüştürülmesi vakti gelmişti.

Hakimlerden Deniz Binbaşısı Refik, arkadaşlarıyla tatlı sohbete dalan Şehsuvaroğlu'nun masasına gelip selam verip oturanları ayağa kaldırınca, tanıtım yapıldı. Şehsuvaroğlu'nun konukları Orhan Burian (Cambridge Üniversitesi'nden İngiliz Edebiyatı bölümünü bitirmiş gelmişti) yazardı. Vedat Günyol (Hukuk Fakültesi mezunuydu), Fransız Erkek Lisesini bitirdiği için Fransızcası çok iyi idi. Çevirileri, denemeleri, incelemeleriyle ünlüydü. Muhtar Enapa, iyi bir dergiciydi.

Hakim Haluk Şehsuvaroğlu:

«Konuklarımı takdim ettim. Bir emriniz mi var Bin-

başım?» dedi nazikçe.

Refik Özdek Binbaşı:

«Estağfurullah, dedi, emir ne kelime? Yalnız siz edebiyatı teknolojiden üstün görüyorsunuz. Halbuki, bugün Avrupa'da 1918'de yapılan hataların tamiri için milliyetçi duygular teknolojiyi emirlerine almış, boş gevezelikleri bırakmış Cermen ırkının taalisi ve dünyayı sulh ve sükuna kavuşturmak için medeniyetin emrindeki fabrikaları en verimli hale getirdi. Siz hâlâ, sanat idi, şiir idi, dram idi deyip duruyorsunuz ve bu teknik şahlanışla hiç alakadar olmuyorsunuz. Görülüyor ki, tarih, kalkınma, yükselme için tekniğe hız veriyor, söz ve yazı sanatlarına değil. Milletler yeni uyanış içinde keşifler, icatlar, geri milletlere medeniyet götürme yarışındalar. Biz hâlâ aylakların bolluğundan mıdır nedir, şiir bolluğuyla övünüyor gibiyiz. Bunlar terakkinin düşmanları haline geldiler. İşte içerdeki hücrelerde yarı cahil gediklileri şiir bozması küfürlü bağırışlarıyla zehirleyen bir şair de vatana ihanet içinde yakalandı. Vatanını seven teknik gelişmelerle ordusunun, donanmasının mütekâmil hale gelmesi için didinir, sapık fikirlerle...»

«Binbaşım, dedi Haluk Şehsuvaroğlu, misafirlerimi bu mevzularla işgal etmeyelim. Sizinle makamınızda konuşuruz. Oğlum, baksana... Bize dört kişilik servis yap, arkadaşlar 13'te kıyıya çıkacaklar...»

Öğle yemekleri lokmalar boğazlarında düğümlene düğümlene midelerine inebildi. Binbaşı Refik, sohbetlerini piç etmişti.

10 Ağustos günü başlayan duruşmada mahkeme heyetinde yarı dazlak kafalı, gözleri yuvasından fırlamış gibi olan biri vardı. Nâzım Hikmet'e öyle bakıyordu ki, yalnız bulsa ve gücü yetse çiğ çiğ yemek isteyecekti.

Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi, bir üye-

sinin duruşmadaki tavrıyla önceden bazı sanıklara vereceği ceza neyse vermiş gibiydi. 29 Ağustosta herşey sona eriyordu: Mahkumiyet, yine hapis cezası. Avukatların duyduklarına göre bir üye, hem de önemli bir üye, mahkumiyet kararına katılmayacağını söyleyince hemen başka göreve alınmış, yerine hukuk dışı eğitim görmüş biri atanmış ve karar oybirliğiyle çıkarılmıştı. Neyse, avukatların temyiz başvurusu vaktinde yapıldı. Vaktinden çok önce de temyiz'den kararı onaylama kararı tebliğ edildi. Ama Askeri Sorgu savcılarından Hüseyin Sapmazlı ve Yargıtay Başkanı General Münir Aka şunu öğrenmişti: «En yüksek askeri adli amir ne diyecekse o olacaktır!» *(Cumhuriyet, 11.8.1975, Ş. S. Aydemir'in yazısı)*. Mareşal, kararların bozulmasından yana olmayacaktı. Nâzım, Atatürk'e başvurmaktan başka çıkar yol görmüyordu artık.

Atatürk, hasta hasta; Mersin, Tarsus ve Adana'ya gidip geldikten sonra (Mayıs 1938) hastalığı artmış, Ankara'da değil, İstanbul'da istirahat ve tedavisi zorunlu olmuştu (26 Mayıs ve sonrası). Ona verilmek üzere hemen bir mektup yazdı:

Cumhurreisi Atatürk'ün Yüksek Katına,

Türk Ordusunu «isyana teşvik» ettiğim iddiasıyla «On beş yıl ağır hapis cezası giydim. Şimdi de Türk donanmasını «isyana teşvik etmekle» töhmetlendiriliyorum.

Türk inkılabına ve senin adına and içerim ki suçsuzum.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Kör değilim ve senin yaptığın her ileri dev hamleyi anlayabilen bir kafam, yurdumu seven bir yüreğim var.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Yurdumun ve inkılapçı senin karşında alnım açıktır.

Yüksek askeri makamlar, devlet ve adalet, küçük, bürokrat gizli rejim düşmanlarınca aldatılıyor.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Deli, serseri, mürteci, satılmış, inkılap ve yurt haini değilim ki, bunu bir an olsun düşünebileyim.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Senin eserine ve sana, aziz olan Türk dilinin inanmış bir şairiyim. Sırtıma yüklenen ve yükletilecek hapis yıllarını taşıyabilecek kadar sabırlı olabilirdim. Büyük işlerinin arasında seni bir Türk şairinin felaketi ile alakalandırmak istemezdim.

Bağışla beni. Seni bir an kendimle meşgul ettimse, alnıma vurulmak istenen bu «inkılap askerini isyana teşvik» damgasının ancak senin ellerinle silinebileceğine inandığımdandır.

Başvurabileceğim en inkılapçı baş sensin.

Kemalizmden ve senden adalet istiyorum.

Türk inkılabına ve senin başına and içerim ki, suçsuzum.

Nâzım Hikmet RAN

17 Ağustos 1938 Çarşamba günü ziyaret saatinin bitimine yakın Hakim Haluk Şehsuvaroğlu, Erkin'den Nâzım'ı çağırtmıştı. Nâzım, bu davete anlam verememişti ama, giyinmiş, çağrıya uymuştu. Şehsuvaroğlu, İstanbul'a gideceğini, bir isteği varsa söylemesini, postaya vereceği mektup varsa götüreceğini, kitap filan arzu ediyorsa alabileceğini söylemişti. Nâzım, hemen Atatürk'e yazdığı mektubu postaya vermesini rica etmekle yetindi. Şehsuvaroğlu da: «Memnuniyetle,» diye, yine

Nâzım'ın Erkin'e dönmesini sağladı. Nâzım'ın verdiği zarf açıktı.

Postaya vermeden önce bu tarihi değeri olan mektubun suretini aldı, sonra Beşiktaş postahanesinde tahhütlü olarak ilgili işlemi yaptı.

General Cebesoy'un Nâzım'a söylediğine göre mektup Dolmabahçe Sarayı'na gelmiş, Özel Kalem'e imza karşılığında verilmiş. Ata'nın yanına girebilenlerden İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya teslim edilen mektup, bir müsait zaman bulunarak Atatürk'e takdim edilememiş. Böylece «En yüksek Adli Amir»in direktifi 1950'ye kadar işleyecekti. Ama Nâzım, iki ayrı mahkemenin kararı için Kemal Tahir'le birlikte iki ayrı dilekçe ile haksızlığı vurgulamaktan geri durmayacaklardı.

II

Gökten bir kartal gibi alçalarak
girdim yedinci kattaki odaya.
O ne? Benerci yazı yazıyor ıslık çalarak...
Dip diri;
Tersine keyfi yerinde...
Ne mükemmel bir ışık var
beni gören gözlerinde.
Masada bir portakal duruyor,
soluyarak soyup yedim.
— Haydi be herif, anlat! Dedim...

III

— En yakınlarım, en yakın dostum
taşladılar beni, taşladı.
Ve mavi gözlü kadın yoldaşlarını satıp
başını bana bağışladı...
Karardı içim
Karardı içim...
Kulaklarımda kazma sesleri.
İçimde ıslak
bir toprak
kazılmaya başladı.
Girdim yarı belime kadar
dumanlı sıcak karanlıklara...
— Sonra?
— Çok şükür ki, sonrası senin
kötü edebiyat yapmana yarayacak kadar sade,
alelâde!...
Hani üstadın bir sözü var:

«BOŞ GECELERİNİ DEĞİL,
BOYDAN BOYA ÖMRÜNÜ VER İNKILABA...»

diyor.

Bu söz.

VİRGÜL

Kocaman, çıplak bir alından bakan iki göz.

VİRGÜL

Ve ben işte sağım!...
Anladım ki şunu.....
Çıkardım namludan kurşunu,
onu dehşetli güzel günlere saklayacağım...

Benerci Kendini Niçin Öldürdü,
Birinci Kısmın son şiiri

Haziran 1938 sonlarına doğru apar topar Ankara'da Cebeci Hapishanesi'nde İkinci Kule denilen yerden alınmış, Sultanahmet'teki sivil cezaevinden de nedenini bilmeden Erkin Zırhlısı'na bir pis yere kapatılmıştı. Durumunu «Tecritteki Adam'ın Mektupları»nda şöyle anlatıyordu:

Burası benden başka kaç insanın evidir?
Bilmiyorum.
Ben bir başıma onlardan uzağım,
hep birlikte onlar benden uzak.
Bana kendimden başkasıyla konuşmak
yasak.
Ben de kendi kendimle konuşuyorum.
Fakat çok can sıkıcı bulduğumdan sohbetimi
şarkı söylüyorum karıcığım.

(Nâzım İle Piraye, 2. baskı, 1976
Derleyen Memet FUAT, s. 89)

28 Ağustos gününü yarı kuşku, yarı sevinçle geçirdi şair. Ertesi gün karar verilecekti. 29 Martta Harp Okulu Askeri Mahkemesi, Ömer Deniz'e bir çift söz söylediği, onun bu söze bir çift laf katması sonucu 15 yıl ağır hapis cezasını sineye çekmişti. Güvenci Askeri Yargıtaydı; o da 28 Mayısta cezasını onaylamıştı. 13 Haziran'da Cebeci Hapishanesi'nde günlerini saymaya başlamıştı. Temmuz ortasında Erkin Zırhlısı'nda pis bir hücreye dönüştürülen yere kapatılmıştı. Ağustos ayı, zafer ayıydı Türk Ordusu'nun, Türk ulusunun. Memduh Ezine eniştesi ölmüştü, Erkin'deyken kendisi. 7 Ağustosta Piraye Hanıma, eşine haberi çok geç öğrendiğini yazarak üzüntüsünü bildiriyordu. Ay sonuna kadar mahkemenin biteceğini de yazarken içi pır pır ediyordu. Eşinden bir an önce mektup göndermesini istiyor, mektupsuz kalınca sinirlerinin bozulduğunu yazıyordu.

29 Ağustosta ne olacaktı? Beraat mi, mahkumiyet mi?

Mahkeme kararını vermiş, daktilolar takır takır kararı yazıyordu. Sonra Gerekçeli karar da hazırlandı. Sanıkların niçin cezalandırıldıkları, niçin beraatlerine karar verildiği «kanuni ve vicdani kanaatlerine göre» kararda belirtiliyordu.

Moskova'dan tanıdığı, İstanbul'da kahvemsi, meyhanemsi yerler işleterek bazı bahriyelilerle tanışınca onları izinli gecelerinde evinde yatıran Hamdi Alev, bir başka Hamdi'yi, Nâzım'la tanıştırmaya kalkışmıştı. Nâzım'ın işi başından aşkındı. Gazetede çalışıyor, dergi hazırlıyor, İpek Film'in önemli işlerini yapıyor, bütün bu uğraşlarla ailesini geçindirmeye, rahat bir yaşam sürdürmeye çalışıyordu. Ama şimdi, Harp Okulu Askeri Mahkemesi'nde olduğu gibi, Donanma Komutanlığı Mahkemesi'nde de pirenin deve yapılması için uğraşanlar vardı.

Nâzım, Erkin'e alındıktan sonra eşi Piraye Hanımefendiye Temmuz 1938'in 13 veya 14. günü ilk mektubunu gönderiyor. Zarftaki tarihin 16.8.1938 olduğunu üvey oğlu Memet Fuat bildiriyor *(Nâzım ile Piraye, ikinci baskı, 1976, s. 92)*. Mektupta eşinden don, gömlek, fanila, iki çift çorap istiyor ve şunu yazıyor:

«Rica ederim bu mektubu aldığın gün derhal cevap yaz. Şimdi biricik sevincim senden gelecek mektubu okumaktır.»

Erkin'deki durum bu. Kimseyle konuşturulmuyor, hapsedildiği yerden belli bir süre yarım saat kadar güverteye çıkarılabiliyor. Sonra gene hücresine kapatılıyor. Onun için eşinden boyuna Fransızca piyesler, romanlar istiyor. «Bu felaketlerin bir sonu gelecek elbette» diyordu (18.7.1938) mektubunda. Nâzım, Temmuz 1938'de hâlâ bir başına kalıyordu. Gemi lombozundan, o yuvarlak pencerecikten aynı deniz parçasını seyredebiliyordu ancak. Eşinden sadece iki lira istiyordu, cıgara ve gazete aldıracaktı. «Nasıl olsa karavana çıkıyor,» diyerek eşinin iki lirayı arttırmasını asla istemiyordu. Ağustos 1938'de hâlâ eşinden kitap istiyordu. Zira getirdiği kitapları bir çırpıda okumuş ve bitirmişti. Yalnızlıktan, hiçbir iş yapamamaktan çıldıracak gibiydi. Onun için Piraye Hanıma ziyaretinden sonraki mektubunda şöyle yazıyordu:

«Getirdiğin kitapları okudum. Bitti. Aman, karıcığım, bana kitap yolla. Kitap.» *(Nâzım ile Piraye, s. 95)*

Gazeteci, yazar Kemal Tahir de Donanma Komutanlığı'nda görülecek davada sanıklar arasındaydı. Kardeşi Nuri Tahir de, bazı astsubay arkadaşlarıyla konuşmaları, okudukları kitaplar, gemiye okumak için beraberinde getirdiği eserler nedeniyle tutukluydu. Kemal

Tahir, öğretmen bayan Fatma İrfan'la evliydi. Kemal Tahir'in tutuklandığını öğrenen Fatma İrfan Hanım, hemen eşine bir mektup göndermeyi başarmış ve durumunu öğrenmek istemişti. Kemal Tahir de 19 Haziran 1938'de gönderdiği mektubunda eşinin mektubuna sevindiğini yazıyor ve geçirdiği günler ve yaşam koşulları hakkında bilgi veriyordu, şöyle:

«Bütün subaylar, çavuşlar, nöbetçiler çok nazik ve iyi insanlar. Çok havadar, bol güneşli, püfür püfür bir kamaram var. Sabahtan akşama kadar denizi seyrediyorum, yazıyorum. Benim romanın ikinci kısmını burada bitirdim. Üçüncü kısma başladım. Eğer son derece rahat olmasam hiç böyle çalışabilir miyim?

Günde üç kez güvertede saatlerce gezmemize izin veriyorlar. O zaman yanımda bir gemi polisi olduğu halde —gözlerimde gözlüklerim— dolaşıyorum.

Sana bir günümün nasıl geçtiğini yazayım: Sabahleyin çoğunlukla sekiz, sekiz buçukta uyanıyorum. Bol bir kahvaltı yapıyorum. Kahvaltıdan sonra güverteye çıkıyorum. Denize karşı bir cigara tellendiriyorum. Tekrar kamaraya dönünce bir müddet yazıyorum. Biraz da okuyorum.

Her gün gazete aldırmak kabil. Hatta senin gönderdiğin Tan Gazetesi bile geldi yetişti. Bundan başka Yavuz'un kitaplığından faydalanıyorum. Biraz zaman geçerse, değme tarih romancıları, özellikle ünlü Abidin Daver'i yaya bırakacak bir bilim düzeyine erişeceğim. Öğle yemeğinden sonra bir miktar uyuyorum. Sonra tekrar güverteye gezmeye çıkıyorum. Akşam yemeğinden sonra askerlerin uzaktan uzağa söyledikleri yanık türküleri dinliyorum. Tabii gözlerim yaşarmıyor.

Ekseriya akşam yemeklerinden sonra güvertede ge-

ziniyorum. 'Denizde gurup'u şimdiye kadar galiba ben hep yazmışım. Akşam sessizliği ve renkler öyle lâtif (!) ki, yeniden şairliğe girişeceğim.

Velhasıl öyle rahat, öyle sakin, öyle sayfiyelik, istirahat devri yaşıyorum ki, saçmalayıp dolu dizgin şair olabilirim.

... Annem yemekleri hiç merak etmesin. Eğer beni doksan sağ okkaya yükselmiş görürseniz, kabahat aşçıbaşının değildir. Allah razı olsun, rahatsız oluruz telaşı ile ikide bir kameramızı filitliyorlar. Bunu ne derece iyi muamele gördüğümüzü anlamanız için yazıyorum.

İhtiyaçlarıma gelince şimdilik subay aşhanesinden yemek yiyorum. Bu biraz tuzluca, ayda 16 - 17 lira kadar bir şey tutarmış. Sonra günde onbir buçuktan bir paket de cıgara... dört lira da bu tutuyor. Şu halde istirahate çekilen Kemal Tahir şimdilik ayda (20) liraya muhtaçtır.»

Kemal Tahir bu mektubunda yalnız «Akşam sessizliği ve renkler öyle lâtif» derken ayraç içinde nida işaretini koymuş, bununla mehtabın letafetine inanılmamasını —sanırım— anlatmak istemişti.

Mektubunda çizdiği sayfiyelik yaşamı Nâzım Hikmet yaşamamıştı, Dr. Hikmet yaşamamıştı, sivil Kerim Korcan yaşamamıştı. Nudiye Yalçı hiç yaşamamıştı. Öyleyse yazdıkları, görevli subayı aldatmak için de yazılamazdı. Mektupların okunduğunu sağır sultan bile bilirdi. Hatta görevli subay, gerçek dışı övgüleri okuyunca: «Herife bak, bizimle, düzenimizle alay ediyor. Albaya sorayım da yırtıp atalım keratanın yazdıklarını...» diyebilirdi. Bununla birlikte, Kemal Tahir'in bir bildiği vardı, diyelim. Zira 28 gün sonra yazdığı mektubunda

eşine şöyle diyordu:

«... ben daha seninle bir başkasının yanında konuşmaya ve senin bana yazdıklarını benim sana gönderdiklerimi bir başkasının okumasına alışamadım. Buna hiç de alışamayacağım.»

«... bugünlerde ne buraya, ne de buradaki hayata yerleşebiliyorum, ne de senin yanına gelebiliyorum. (Her şeyi mahkeme halledecek) diye beklemekten elim işe gitmiyor. Başladığım romanlar hep yarım bekliyorlar. Birkaç kere hikâye yazmayı denedim. Hele bu iş hiç mümkün olmadı. İnanır mısın, eski tarz üzre (kasideler, naatı şerifler, gazeller) kaleme alıyorum. Ciddiyetten çok havai şeyler hoşuma gidiyor. Son günlerde fazla cıgara içtiğimi anladım. Bunu azaltmak da sanki bir iş.»

Nâzım 29 Ağustos 1938'de öteki sanıklarla birlikte Donanma Komutanlığı Mahkemesi'nde 20 yıla mahkum oldu. Harp Okulu duruşmasında da 15 yıl hapse mahkum edildiği için Ceza Kanunu'na göre birleştirilen cezalarla 35 yıl yerine 28 yıl 4 ay hapse mahkum edilmiş oldu. Nâzım'ın bu konuda eşine yazdığı mektubu bilmiyoruz. Ama Kemal Tahir'in, eşi sayın Fatma İrfan'a 30 Ağustos 1938 günü yazdığı mektup durumu açıklıyor:

«Muhakkak tahmin ettiğin gibi mahkum olduk.

Sade şu kadarını sana malumat olarak anlatayım ki, Nuri Tahir (18) sene ağır hapse mahkum oldu. Ben de (15) sene aldım. Nâzım Hikmet'e (15) seneden başka (20) sene daha verdiler.

Hamdi'nin karısı Emine (5) seneye, Doktor Hikmet'in karısı (10) seneye mahkum oldu.

Birkaç güne kadar tevkifhaneye sevkedileceğiz. Ora-

da konuşuruz. Bir de bugün görüşmek için Paşa emir imzaladı.

Şimdilik paradan başka hiçbir şeye ihtiyacımız yok. Hepimiz sıhhatli ve neşeliyiz.

Hayatımız hakkında vereceğimiz kararı karşılaştığımız zamana saklıyorum. Bu vaziyette üzülmeye mahal var mı?

Annemin ellerini öperim. Seni hasretle kucaklarım, İrfanım benim.» *(Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, 1979, s. 219)*

28 yıl 4 ayı yiyen Nâzım Hikmet, haksızlığın daniskasıyla karşılaşma duygusuyla başına gelenlerin filmini yapıyor gibiydi.

29 Mart 1938'de hiç beklemediği halde Harp Okulu olayı yüzünden 15 yıl hapse, hem de komünizm propagandası yapmak suçuyla bu kadar ağır hapse çarpılmıştı. Mahkeme Heyetinden eli tesbihli üyenin ters bakışları filmde gösterilmeli, diyordu, kendi kendine. O hakim benim bıyıklarımla oynamama takmıştı. Bu, güya mahkemeye hakaretmiş. Şu yorumdaki kasta ve oturduğu yerin önemine yaraşmayan şu suçlamayı genç bir artistimiz güzel canlandırmalı. Tabii benim de:

«Bir küçük nokta... Bir küçük nokta...» diye başlayan sözlerimi de benim rolümü canlandıracak sanatçı söylemeli. Ne demeliydi?...

«Hatırladım. Benim bıyıklarımla oynamam, hücremde tek başına kalırken huy haline gelmişti bu hareket. Ama kendileri duruşmanın ilk gününden bugüne kadar sol eliyle iri taşlı bir tesbih çekip durdular. Bıyıkla oynamayı mahkemeye hakaret sayan anlayışa vuracak olursak, bir hakimin duruşmada tesbih çekip dikkatleri tesbihine çekmesi, mahkemeyi hiçe saydırmak an-

lamına gelmez mi?»

Hakim, tesbih çeken üyeye hışımla baktıydı. O ise tesbihli elini masa üstüne çıkarıp bir yere koymak isterken sağ eline aldıydı. Sonra yere düşürdüydü. Tesbih topuğunun arkasında sürünüyordu herhalde.

Harp Okulu davasında Abdülkadir'i ne çok sevmiştim. Neler söylemişti, hatırlayayım. Ha: «Ben askeri okula fukaralık yüzünden girdim. Babam yoksul olmasaydı doktor olmayı, mühendis olmayı ister, o fakültelerde okurdum belki.» demişti. Hececi ve aruzcu şiirin devlerini bir küçültmüştü ki.. Faruk Nafiz demiş miydi? Hayır, hayır! Halit Fahri, Orhan Seyfi demişti, Yahya Kemal demişti. Bunları sayarak, bunları mı okumamı istiyorsunuz? diye bir sitemi vardı o gencin; belliydi, şiirin gücü okşamıştı o yavrucağı. «Elbette Gorki'yi okuyacağım,» dedikten sonra bir hikâyeci, bir romancı adı sayacak sandım, «Nâzım Hikmet'i okuyacağım elbette,» dediği vakit utanmayla mutluluk arasında gezinmiştim. Bu duygu sinema kordelasında nasıl canlandırılır acaba? Abidin'le mektuplaşırız nasıl olsa.

Temyiz ettiğimiz vakitki umudumuzu, sabırla sonucu beklerken neşeli konuşmalarımızı da Doktorla, Kemal'le, Şamilof'la bir arada oluşumuz onuruna aradaki bazı kırgınlıkları unutarak nasıl sarmaş dolaş olmuştuk, onu da belirtmeli değil mi? Kazık kadar adamlarız, çocuk değiliz, aynı köprülerden geçmekteydik değil mi ya?

Hay Allah, yine kara sinek? Hem de nasıl ısırıyor namussuz? Ama Erkin'de Erdek'te gemideyken o Temmuzun bunaltıcı sıcağında sineklerin bol bol gıdalandığı o pisliği bol apteshanede ne kadar saldırgandılar. Yirmi beş gün mü, otuz beş gün mü sürdü bu kimse ile konuşturulmadığımız tek hücrede lombozdan başka görecek yer, konuşacak insan, okşanacak kedi, köpek, sevilecek çiçek yokluğundaki kitap düşkünlüğümüz de filmde

canlandırılmalı her halde...

Erkin bir başka türlüydü, Yavuz bir başka türlü. Onu belirtmeli mutlaka. Erkin Denizaltı ana gemisiydi, eski bir şilep diyenler de oluyordu ya. Yavuz anlı şanlı kruvazör. Almanlardan Osmanlı'ya verilme. Almanlar domuz eti yedikleri için Yavuz'da, yani bu gemi henüz Alman bandıralıyken domuzlar için ahırları vardı. Orada besiye kapatırlarmış domuzları. İşte orada sintine bölümünde bekletildiğimiz, yatırıldığımız günleri, geceleri, güverteden 101 basamakla inilen deniz altında kalan o mendebur yere hava ancak motorla veriliyordu. Sinekler havasızlıktan ölüp yerleri karartıyorlardı.

Benim Yavuz'daki sorgumda zaman zaman nefes alamazlığım deniz subayının dikkatini çektiydi. «Hasta mısınız?» demişti kibarca. Ben de «Yavuz'a gelmeden önce hiçbir şikâyetim yoktu,» demiştim. Önüne bakmıştı, bir şey demeden.

Çokluktan şikâyet edenler olurdu sivil hayatta. Hatta çokluk, derler, arkasından bir kafiye getirir, çokluğu kötü göstermek isterlerdi. Yavuz'da çokluğun bir an önce gerçekleşmesini sabırsızlıkla nasıl beklemiştim o havasız, bol sinekli, pis, domuz kokusunu içimize çeke çeke. Çokluğuna bereket, on kişiye çıkarırlarsa sanığı, Yavuz'dan kurtuluruz, diyordum. «On sanık» ne kelime? Sanık sayısı ikisi bayan 26'ya çıkmıştı da Yavuz'dan aldılar Erkin'e göç ettirdiler.

Hapisten hapise nakledilmeye insan sevinir mi? Biz bu sevinci duymuştuk. Hani ölümden ölüm beğen derler ya, biz Yavuz Gemisi'nden Erkin Gemisi'ne gidişi kapalı cezaevinden yarı açık cezaevine geçiş saydık. Oysa Erkin de bal gibi pislikler içindeki tuvaletine mahpus kapatılan bir hapishaneydi. Orada domuz kokusu, havasızlık, kok kömürüne oranla tezek kokusu gibiydi, denebilir.

Üstelik ziyaretçileri güvertede görmek, arada uzun bir mesafe olsa da, mümkündü.

29 Ağustos 1938 sabahı başlayan duruşma ve karar verme faslı öğleden sonraya da atladı. Oysa öğleden sonra resmi tatildi. Ama mahkumiyet kararını açıklamak için tam gününü seçmişlerdi. Sanki Afyon'da düşman güçlerini kaçırıp izleyecek, mahvedeceklerdi.

Filmde Erkin'den cezayı yiyip Merkez Kumandanlığı hapishanesine gönderilirken duyduğumuz kederle sevincin karışımı nasıl belirtilecek, onu söyleyemem. Ama bu iş rejisöre kalmış. 29 Ağustos resmi tatil olduğundan orada mevkuf bekletildik. 31 Ağustos Pazartesi sabahı İstanbul Cezaevine giderken Emine Alev'le, Doktor Hikmet'in nikâhsız eşi Fatma Nudiye de bizimle, aynı kafile içinde götürüldük.

Hangi hapishane, ya da hangi tevkifhane daha iyiydi, diye soran olur mu? Sanırım özgürlük elden gitti mi, nerede olursan ol kötü günler başlamış demektir. Ankara Sarıkışla'sını hatırlıyorum. 1928'de Hopa Cezaevi'ndeki kısa süren günler sonrası Ankara'ya varış ve Sarıkışla'da kalır. O ne kışlaydı, ne kışlaydı? Ankara Sivil Cezaevi, Ankara'dan sonra İstanbul Sivil Cezaevi, daha doğrusu Sultanahmet Tevkifhanesi, Üsküdar Cezaevi, Bursa Hapishanesi, Ankara Askeri Cezaevi, Yavuz Sintinesi, Erkin Helaları, sonra kamarası, Çankırı Cezaevi, son durak diyelim, Bursa Cezaevi ve tekrar...

İstanbul tevkifhanesinde, iki yıl kadar şu Kemal Tahir'e gösterdiğim sabrı da filmde belirtmeli tabii. Oğlan havai, ben onda yazarlık kumaşının pırıl pırıl dokusunu görüyorum. O tutturuyor macera romanına dalmayı. Ya Çankırı Hapishanesi'nde? Fransızca'sını geliştireyim istiyorum, 14 ay mı, 16 ay mı desem, delikanlı yaz günü çizme giymeyi seviyor da, kış günü Fransızca'ya emek vermeye yanaşmıyordu. Neyse son aylarda şey-

tanın ayağını kırdık. Bakalım şu 28 yılın kaç yılında beraber olacağız, kaç yılında af filan çıkacak da bu haksız davaların kara lekesi adalet anlayışından silinecek? Umut biz fukaranın ekmeği olmaktan çıkacak, biz ekmeği yiyeceğiz ve umuda kavuşacağız. Başka yolu yok. Filmin sonu iyi bitmeli. Kahramanlar birbirine kavuşmalı, kucaklaşmalı...

Ve ilk iş, Sultanahmet'teki ceza ve tevkifevine postu serince Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesinin kararının Temyizi için kolları sıvayacağız.

XVIII. GEREKÇELİ KARARDAKİ YAKIŞTIRMALAR

Havayı kokladı Halil:
bozkır ikliminde rüzgar ansızın çıkar
ve hızla kasırgalaşır.
Bu sefer de öyle oldu:
sıcak ot kokuları geldi önce,
sanki alt başta bir samanlık yandı.
Karakolun bayrağı dalgalandı.
Kavaklar pul pul ürperdiler.
Hava kan gibi ılık.
Bir çocuk kahkahası,
bir çığlık,
ve hemen arkasından,
toz duman.
Güneşe baktı Halil
ordaydı,
uzaklarda, yükseklerde,
yuvarlak
kırmızı
ve bulanıktı ötesinde tozdumanın.
Halil kapadı pencereyi.
Yumdu gözlerini.
Kafasının içinde güneş:
Bir alevden ağırlık ki üç defa milyon defa iki bin milyon ton,
ne iyi
ne fena
ne güzel
ne çirkin
ne haklı
ne haksız
bir muazzam

bir uçsuz bucaksız hayat,
beher metre karede 100,000 beygir kuvveti tâkat
ne akşam,
ne sabah
ne ümit
ne eyvah
ne aşağı
ne yukarı
saatta yüz bin kilometre esen
beyaz
gaz
kasırgaları,
atomlar iyon halinde,
tekrar ölümünde
tekrar doğumunda
tekrar kemalinde
ve koşularla, sıçramalarla,
başsız ve sonsuz bana bağlı olmadan,
benden evvel var olup
benden sonra var olan...

Memleketimden İnsan Manzaraları,
III. kitap, birinci kısım II. şiirden bir kesit

Hamdi Alevdaş'ın ilk ifadesi ele alınarak ve Nâzım'ın da ilk ifadesi ve onu izleyen yüzleştirme ve yeni sorgulamalar sonunda Mahkemenin yorumu ve kararı şöyle açıklanıyordu:

«Nâzım Hikmet, tevkif olunduktan sonra Hamdi'yi

tanıdığını beyan ve şu suretle kendisine isnat olunan suçu red ve inkâra kalkışmış ise de: Duruşmada yeminle dinlenen Kurmay Yb. Ruhi Develioğlu'nun Başgedikli Hamdi'ye hiçbir suretle böyle bir vazife vermediğini beyan etmesine ve Hamdi Alevdaş'ın kendi ifadesiyle de teyit edildiği üzere hiçbir gün ve herhangi bir şekilde tazyike maruz kalmadığını ilk tahkikatta ve imzasiyle tasdik edilen ve müvacehede bir defa da Nâzım Hikmet'in yüzüne tekrar eden ifadesini uydurmuş olmasına sebep ve imkân görülemediği gibi bu ifadesinin Mehmet Ali Kantan, Nuri Tahir Tipi'nin bidayeti tevkiflerinde tecrit edilmiş oldukları halde aynı mealde olarak tekrar eylemeleri ve şu suretle ifadelerde kati benzerlik bunun doğru olduğu hakkında kanaati vicdaniye hasıl etmekte ve esasen bu meseleler hakkında hiçbir malumatı olmadığını iddia eden bir şahsın bu şekilde insicamlı uydurmasına da aklen ve mantıken imkân bulunmamaktadır.

Nâzım Hikmet tarafından tamim edilmek üzere Başgedikli Alevdaş'a verilen direktif doğrudan doğruya ve açık olarak bir komünizm propaganda fikrini ihtiva etmekte ve aynı zamanda direktifin taşıdığı mahiyet itibariyle de Donanma mensuplarını elde etmek ve onların evvela kalplerini kazanarak gayri memnun eşhası memnin etmeye çalışmak suretiyle, Hamdi ve arkadaşları vasıtasiyle Komünizmi Donanma dahilinde yaymak gayesini istihdaf etmektedir. Esasen maznun Rus ihtilalinde saraya ilk bombanın bir bahriye gediklisi tarafından atıldığını ve bu suretle isyanın başlamış olduğunu ve bahriyelilerin gözlerinin pek ve cesur bulunduğunu ve arkadaşlarından da kendisini şayanı itimat bir şahıs olarak tanıdığını söylemek suretiyle isyana tahrik kastını apaçık olarak izhar etmekte ve nihai olan bu arzunun husulü için zemin hazırlamakta ve ilk direktifi vermiş bulunmaktadır.»

Maznun Hamdi Alevdaş ifadesinde:

«Hamdi Alev'in kendisine sosyalizm ve komünizm hakkında uzun uzun izahlarda bulunduğunu ve Rusya' daki hayat şartlarından ve içtimai nizamdan bahsettiğini ve kendisini bu fikirlere alıştırmaya çalıştığını ve ikna yollu sözler söylediğini amele patron münasebetlerini anlattığını Nâzım Hikmet hakkındaki suallerine (İyidir, hayatını bu mücadeleye vakfetmiştir, kuvvetli yazar) dediğini ve bundan sonra da kendisine Hamalbaşı'nda Kömürcü Sokağı'ndaki evde Nâzım Hikmet'le vaki gizli konuşmayı ihzar ettiğini ifade eylemiştir. (Dosya III, s. 40, 42)

Bu ifadelerin ve duruşmada tahassül eden kanaata göre:

İlk komünizm fikirlerini 1932 senesinde anladığını Hamdi Alev'den alan ve son zamanlara kadar devam eden sıkı münasebetlerinde bu fikirlerin ve Hamdi Alev'in tesir ve telkinleri altında kalıp aralarında fikir müşarekati olan arkadaşlarından bazılarının bir Kâbe gibi Hamdi Alev'in evine götüren ve arkadaşlarının bu yoldaki komünizmin temayüllerinin inkişafına ve bu vadideki bilgilerinin tezayüdüne hizmet eden Bş. Gd. Hamdi Alevdaş bundan başka Hamdi Alev ve Emine Alev delaletiyle tanıdığı Nâzım Hikmet'ten gereken direktifi aldıktan sonra tatbikata geçmiş zeka ve karakterleri itibariyle bu işe elverişli görüp evvelce de Hamdi Alev'in evine götürerek ve diğer fırsatlarla hazırladığı gemi arkadaşlarından ve kendi bölüğünden Üs Çv. Mehmet Ali Kantan ile Nuri Tahir Tipi, Hıfzı Özbarlı ve Fethi Ülgezer'i müteaddit defalar Gölcük, Kazıklı arasındaki kahveye toplamış ve kendilerine Nâzım Hikmet'ten aldığı direktifi nakil ve vazifeler tevcih etmiş ve bu içtimada gayenin ne olacağı sualine karşı: (Siz şimdilik verilen vazifeleri yapmakla mükellefsiniz, sırası gelince la-

zım olan şeyler söylenir) demek suretiyle de Nâzım Hikmet'in tahakkukuna çalıştığı nihai gaye olan askeri isyana tahrik ve teşvike hem fiil olarak iştirak ettiği sabit olmuş ve bu suçu işlediğine tam bir vicdani kanaat hasıl edilmiştir.»

Hamdi Alev (Şamilof)'un ilişkileri ve sosyal durumu ile siyasal geçmişi mahkemede ön planda ele alınmış, bazı gediklileri evine götürmesi, babasının işçi olduğunu söylemesi, kendi babasının da işçi olması nedeniyle «sen de bizdensin» demesi suç kanıtı olarak gösterilmişti. Mahkemenin Hamdi Alev (Şamilof) hakkındaki yorumu ve kararı şöyleydi:

«Altı sene evvel Pendik'te ve Pavli adasında gazino işletmesi dolayısiyle o zamanlar Yavuz'da Motor Serdümeni olan Bş. Çv. Hamdi'yi tanıdığını ve kendisine sıkı münasebet tesis ettiğini ve Alevdaş'ı, mahmul bulunduğu fikirleri telkin için müsait ve tasavvur ettiği gayeyi başaracak kabiliyette görerek Alevdaş'ın bu sahadaki malûmatını tevsi maksadiyle kendisine komünizm hakkında yazılmış bazı kitaplar verdiği ve Alevdaş'ın anlamadığı yerleri şifahen de izah ettiği, Alevdaş'a Rusya'daki hayat şartlarından içtimai nizamdan bahsettiği amele-patron münasebetlerini anlattığı ve Hamdi Alevdaş delaletiyle diğer deniz erbaşlariyle de temasa geçtiği ve bir gece Alevdaş'ın evine getirdiği Üs. Çv. Ali Kantan ile konuştuktan ve babasının işçi olduğunu anladıktan sonra kendisine (Sen de bizdensin) dediği (Dosya: III, s. 29) tanıştığı erbaşları meslek ve vazifelerinden soğutmaya çalıştığı ve zemini bu suretle izhar ettikten sonra bu hususlar hakkında hali temasta olduğu arkadaşı Nâzım Hikmet'in Erenköy'deki evine birkaç defa karısı Emine ile beraber Bş. Gd. Hamdi Alevdaş'ı götürüp şahsen de tanışmalarını temin ettikten sonra takriben dört sene kadar evvel Hamalbaşı'nda Kö-

mürcü Sokağı'ndaki evinde Alevdaş'la Nâzım Hikmet'in gizli konuşmasını ve direktif almasını temin ettiği ve bu suretle Nâzım Hikmet'in askeri isyana tahrik suçuna hem fikri olarak iştirak ettiğine tam bir vicdani kanaat hasıl edilmiştir.»

Hamdi Alev'in eşi Emine Alev, berberlik yapıyordu. Eşine bağlı, eşinin arkadaşlarına saygılı, güzel, Hamdi Alev'e göre ufak tefek sayılırdı. Mahkeme Emine Alev'in durumunu şöyle belirtiyordu:

Maznun alınan ifadesinde:

«Hamdi Alevdaş'ın kocasının arkadaşı sıfatiyle evlerine devam ettiğini ve Hamdi Alevdaş'la bir gün Kadıköy İskelesi'nde rastlaşarak Nâzım Hikmet'in evine gittiklerini ve bir defa da kendisi o evde bulunurken Hamdi'nin yalnızca geldiğini ve kendisine hamak getirdiğini söylemiştir.

Bu ifadelere ve duruşmada tahassül eden kanaate göre esasen bir komünist muhitinde bulunan Emine Alev'in, Alevdaş'ın, kocasının telkinlerine maruz olduğunu veya komünizm tahrikatı mevzuu üzerinde anlaşmış bulunduklarını bildiği ve Hamdi Alevdaş'ın bu vadideki fikirlerine tamamen agâh olduğu halde hiçbir münasebet olmamasına rağmen kendisini alıp yazı geçirdiği Nâzım Hikmet'in evine götürmek ve ona takdim ederek tanışma ve anlaşmasını temin etmiş, bu tanışmanın devamında amil olmuş ve şu suretle Nâzım Hikmet, Hamdi Alevdaş ve Hamdi Alev'in isyana tahrik fikrine hemfikir olarak iştirak ettiğine tam bir vicdani kanaat hasıl edilmiştir.»

Mehmet Ali Kantan'ın ifadelerine ve kendisi hakkındaki beyanlara göre Donanmadaki sicili de gözönünde tutularak, verilen özel talimatı aynen uygulayıp uygulamadığına bakılarak mahkemede birleşen hukuki ve vicdani kanaat şöyle açıklandı:

«Nuri Tahir delaletiyle Kemal Tahir'le görüştüğünü ve bir gece de onun evinde kaldığını, o gece Kemal Tahir'in kendilerine Nâzım Hikmet'in henüz basılmamış olan bir eserini okuduğunu ve esasen evvelce de Nuri Tahir vasıtasiyle Kemal Tahir tarafından gönderilen Komünizme mütedair birçok kitapları okuduğunu ve kendisinde komünizmin fikirlerinin şiir okumakla nüvelendiğini, gelen bu kitapların bu yoldaki temayüllerinin inkişafına yardım ettiğini ve takriben dört sene kadar evvel bir gün Donanma Gölcük'te bulunuyor iken Bş. Gd. Hamdi'nin davetiyle Hıfzı, Nuri Tahir ve Fethi ile beraber Gölcük - Kazıklı arasındaki kahvede toplandıklarını ve Hamdi'nin kendilerinin komünizmin telkinatı yaparak Nâzım Hikmet'ten aldığı direktifi tekrar naklettiğini ve bu direktife uyarak hareket eylediğini ifade etmiş, duruşmada bu söylediklerini aynen tekrar ve fakat bunların kendisine bir cebiri manevi ile söyletildiğini ilave eylemiştir. Cebri manevinin ne olduğu soruldukta, tahkikat hakimi tarafından kendisini gemide iyi bir erbaş olarak tanıdığını, binaenaleyh katiyen doğru söylemek icap ettiğini ve evde kendisini bekleyenlerin hatırlatıldığını beyan etmiş ise de:

Kendisine doğruyu söylemeyi ihtar mahiyetinde olan bu sözlerin bir manevi cebri tazammun etmeyeceğini aşikâr görülmüş ve ifadeleri diğer maznunların ifadesiyle olan tetabuk ve insicamı da bu kanaatı takviye ve teyit etmekte bulunmuştur.

Bu itibarla maznun Mehmet Ali Kantan'ın Bş. Çv. Hamdi'nin direktifiyle hareket ederek bu hususta tatbikata dahi geçip şikâyeti ihtiva eden bir er mektubunu erle beraber Bş. Gd. Hamdi'ye göndermesi ve mesai birliği yapması keyfiyeti mumaileyhin Hamdi Alevdaş'la beraber hemfiil olarak askeri isyana tahrik suçunu işlediğine tam bir vicdani kanaat hasıl edilmiştir.»

Kemal Tahir'in evinde yasak olmayan kitapların sol düşünce tarihine ait oluşundan kaynaklanan ve kardeşi Nuri Tahir'in donanmada görevli olmasından kaynaklanan duruşmaya katılışının yorumu, değerlendirilmesi ve sonuç olarak suçlanması gerekçeli kararda şöyle anlatılıyordu:

«Nâzım Hikmet'le muharrir olduğundan dolayı tanıştıklarını ve birbirlerinin evlerine gidip geldiklerini, Hikmet Kıvılcımlı ve Fatma Yalçı'yı Nâzım Hikmet'e ziyarete gittiği zaman İstanbul Tevkifhanesi'nde şahsen tanıdığını, gerek Hamdi Alevdaş ve gerek Ali Kantan'la komünistliğe dair bir şey konuşmadığını ve ne şahsen ne de kardeşi vasıtasiyle kitap göndermediğini, Nuri Tahir'in kendiliğinden ve kendi kitaplarından gemiye götürülmüş ise bunu bilmediğini beyan etmiş ise de yukarda tesbit edilen alınmış ifadelere ve duruşmada tahassul eden kanaate göre:

Mumaileyhin komünistlik tahrikatından kati mahkumiyetleri bulunan ve kendi ifadesiyle de komünistliği teyit edilen (sahife: 26) Nâzım Hikmet, Hamdi Alev, Hikmet Kıvılcımlı ile komünistlik şüpheleri altında bulunan Sarı Mustafa, Zehra, Hüsamettin, Kerim Sadi, Sıdıka gibi şahıslarla çok sıkı temasta bulunması ve muhitinin hassaten bu şahıslarla mahut bulunması ve yapılan aramada evinde bulunan ve listesi bir No.'lu tahkikat dosyasının (60, 63)üncü sahifelerinde sıralanan Türkçe ve Fransızca 72 kitabın tamamen sosyalizm, Marksizm ve komünizme aidiyeti maznunun komünist bir karakter taşıdığını ve bu kitapları bir sistem dahilinde ve kardeşi Telsiz Üs. Çv. Nuri Tahir vasıtasiyle Yavuz Gemisi'ne sokmak suretiyle erbaşlar üzerinde propaganda ve telkin yapmaya çalıştığı ve kitaplar vasıtasiyle fikri telkinlerde bulunduğu askeri şahısları bilahare Nuri Tahir vasıtasiyle kendini tanıttırarak bu er-

başların kitaplar vasıtasiyle hazırladığı komünizmin fikirlerinin şifahi telkinlerle de takviyeye çalıştığı ve hatta kendilerini Nâzım Hikmet'in ve kendisinin henüz neşredilmemiş eserlerini dahi bizzat okuduğu ve izahlarda bulunduğu ve bu eserlerden ilham alan Erbaş Mehmet Ali'nin aynı vadide şiirler yazmaya özendiği ve kendisiyle temas eden erbaşların aldıkları komünizmin fikirlerini Donanma dahilinde neşrü temine çalıştıkları ve onları bu yola şiddetle temayül ettirdiklerini ve bir askeri şahıs olan kardeşini gerek bizzat ve gerekse evinde yaptığı toplantılara iştirak ettirmek suretiyle bu vadide yetiştirdiği ve kendisini Donanma dahilinde bir propaganda aleti olarak kullandığı anlaşılmış ve bu suretle maznunun askeri isyana tahrik ve teşvik suçunu işlediğine tam bir vicdani kanaat hasıl edilmiştir. Çünkü bu suçun tekevvünü için lazım olan sevk ve tahrik bir fiilin veya ihmalin yapılması arzusunu muhatabına ifham eden her türlü harici beyanlar ve tezahürlerdir. Bu arzunun muhataba telkini için sarih ve açık kelimelerle izharına da asla lüzum yoktur. Maksadı anlatmaya kâfi imalar ve kapalı ifadelerle de bu askeri suç husule gelebilir. Maksadın açıkça izharındaki tehlikeden kendisini korumak isteyen maznunun maksadını imalı sözlerle izhar etmesi kitap, risale veya roman tarzında neşriyat içine saklanarak gizlice ve hissedilmeksizin muhataba aşılayarak bu gibi suçlar hakkında malum ve mutad olan bir usuldür. Bu itibarla yukarda tafsil edilen maddi hadiselerin bu suçu husule getirdiği neticesine varılmış ve suç sabit görülmüştür.»

Nuri Tahir'in suçlanması için gösterilen sözler, eylemler, konuşmalar da şöyle sıralanmıştı gerekçeli kararda:

«Birkaç sene evvel Kazıklı'da Hamdi, Mehmet Ali ve Fethi ve kendisinin tesadüfen buluştuklarını, burada

Hamdi tarafından bir mektup ve adres meselesi mevzubahis edilmiş ise de mahiyetinden haberdar bulunmadığını, evindeki odasında çıkan ve Kerim Sadi'nin eserlerinden olan on üç kitabın kendisine ait bulunmadığını ve ihtimal ağabeyine ait olduğunu beyan ve ifa etmekte ise de:

Yukarda tesbit edilen ifadelere ve duruşmada tahassül eden kanaate göre bu erbaş Kemal Tahir'in evinde yapılan içtimalara iştirak ederek ve ayrıca ağabeyinin kütüphanesindeki komünizmin neşriyatını takip ve şifahi telkinlere de maruz bulunarak bu vadide yetiştiği gemide yapılan aramada sakladığı yerde çıkan evrakı arasında ele geçen notlarından birinde (Anadolu harbini ben bir istiklal harbi olarak kabul etmiyorum. O, sadece bir can korkusunun verdiği şuursuzluktur. Çanakkale'de Galiçya'da, Mısır'da çarpışanların vücutları yerlerde bir paspas gibi süründükten sonra kalkmaları kuvvetsiz bir delinin üç - dört kişiye karşı kazandığı galebe kadar gülünçtür) demek suretiyle de bir asker olmasına ve vatan müdafaası esas vazifesi bulunmasına rağmen Türkün esaretten kurtuluşunu ve bu günkü varlığına gelebilmesini temin eden ve bütün dünyanın ve Tarihin takdirle bahsettiği ve edeceği ve kurtuluş mücadelesini şuursuzlukla tavsif etmiş olması kötü karakterini tamamen tebarüz ettiren maznunun Kemal Tahir'den aldığı direktiflerle arkadaşlarını da komünizm vadisinde hazırlamak üzere gemiye kitaplar getirdiği ve ayrıca şifahi izahlarda bulunduğu ve bu suretle Donanma erbaş ve eratı arasında komünizm propagandası ve telkinleri yaptığı ve kendisinin de tevilen itiraf eylediği üzere Bş. Çv. Hamdi'nin davetiyle Kazıklı kahvesinde yapılan ve mahiyeti ve içtima mevzuu yukarda bertafsil izah edilen içtimaya iştirak eylediği anlaşılmış ve bu maddi hadiselerle esbabı mucibesi Kemal Tahir bahsinde izah edi-

len surette askeri isyana teşvik suçunu işlediğine tam bir vicdani kanaatı hasıl olmuştur.»

Seyfi Tekdilek hakkındaki kararda şöyle deniyordu:

«Bu ifadelere ve duruşmada tahassül eden kanaate göre:

Maznun, Üs.Çv. Seyfi Tekdilek'in Nuri Tahir'in getirdiği komünizme ait kitapları okuyarak ve şifahi izahlarını dinleyerek komünist olduğu ve sonradan da Burhan onbaşı delaletiyle tanıdığı er Haydar'ın kardeşi saatçi Kerim'den aldığı ve gemiye getirdiği kitapları okuyarak bu hususdaki bilgilerini takviye ettiğini ve Nuri Tahir'den aldığı bu fikirlerle hareket ederek onbaşı Burhan Mansur Ali üzerinde müessir olmaya çalışmış ve bunda Burhan Onbaşı'yı bu yola sevketmekle arzusunda muvaffak olmuştur. Burhan'ın (buradaki reisimizdir) tabiri bunu tamamen anlattığı gibi (bu işin başındayız, bir iş görmeden yakalanmayalım) sözü ile de kendisinin bir iş yapmak üzere taazzuv eden bir grubun başında bulunduğu ve bu grubun muayyen gayeleri olduğunu açıkça göstermekte ve askeri isyana tahrik ve teşvik suçunun faili bulunduğuna tam bir vicdani kanaat hasıl olmaktadır.»

Er Haydar Korcan hakkında mahkemenin son kararı şöyle belirtildi:

«Bu ifadelere ve duruşmada tahassul eden kanaata göre:

Haydar Korcan'ın askere girmeden evvel sahip olduğu ve saliklerinden bulunduğu komünizm fikrini askere alındıktan sonra gerek kardeşi Kerim'den aldığı bu mevzua müteallik kitapları gemiye getirmek ve gerekse şifahi telkinlerde bulunmak suretiyle Yavuz Gemisi er ve erbaşları arasında yaydığı (şu divanı harp işi olmasa, bütün askerleri kıpkızıl komünist yapardım) demek suretiyle de bu fikrini açığa vurduğu, gemide kal-

dığı kısa bir zaman zarfında yalnız ve münhasıran komünizme mütemayil olan erbaşlarla rütbesinin ademi müsaadesine rağmen anlaşıp kaynaştığı müsait bulduğu bu muhitte hariçten getirdiği askerliğin esas prensibi olan disiplinin ihlaline ve şu suretle donanmanın inhilâline sebebiyet verecek fikirlerin en kısa zamanda neşvü münasına gayret ettiği ve erler arasında bu fikrini (Böyle Cumhuriyet olmaz, büyükler avuçla para alıyorlar, biz fakiriz, bu rejimi yıkmalı, biz buna çalışıyoruz) diye ifade ederek onları isyana tahrik ve teşvik ettiği sabit olmuş ve maznunun bu suçu işlediğine tam bir vicdani kanaat hasıl olmuştur.»

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın bu davaya karıştırılması, Kıvılcım Kütüphanesini kurduktan sonra buraya gelenlerden Kerim Korcan'ın kitap satın alması, giderek birbirlerine yakınlık duymaları ve Kara Bela adlı bir broşürün formalarını Kerim Korcan'ın satışına yardımcı olmasıydı. Mahkemenin kararı gerekçeli olarak şöyle açıklandı:

«1935 senesinde Fatma'yı Kerim Sadi'nin evinde tanıdığını, Fatma'nın kütüphanenin açılmasında nakden yardım ettiğini beyan eylemiş (D. III, s. 29, 30, 63, 93) ise de 1935 senesinde komünistlikten on seneye ve 1928'de aynı suçtan 4,5 seneye mahkum olan ve şu suretle de eski bir komünist olduğu anlaşılan ve Marksist bulunduğunu bu vadide neşriyat yaptığını, eserlerinden bir kısmının Hey'eti Vekile kararıyle toplattırılmış olduğunu itiraf eden Hikmet, bu neşriyatını gençlik arasında neşir ve teminini temin maksadiyle asıl mesleğinden uzaklaşarak kütüphaneciliğe başlamış ve bu maksatla kendisine bağladığı Kerim'i alet olarak kullanmış ve bu vasıta ile muzır fikirler taşıyan ve memleketin bu günkü nizamı içtimaisine aykırı bulunan eserleri gençler arasında yaymaya muvaffak olmuş ve Kerim'in Ya-

vuz'da kardeşi olduğunu öğrenince zararlı fikir ve propagandaları ihtiva eden kitapları Er Haydar vasıtasiyle Donanmaya sokmuş ve bu kitaplar bugün maznun sıfatiyle mahkeme huzuruna çıkan erbaşlar tarafından büyük bir alaka ile okunmuş, benimsenmiş ve bu suretle Hikmet'in bilvasıta telkinatına tabi kaldıkları anlaşılmış ve bu hareketiyle askeri isyana tahrik ve teşvik suçunu işlediğine tam bir vicdani kanaat hasıl olmuştur.»

Kıvılcım Kütüphanesini Dr. Hikmet'le birlikte ve parasal katkıyla ortak olarak kuran Fatma Nudiye Yalçı, kütüphanede çalışırken Kerim Korcan'la tanışmıştı.

Sorgusunda yayınları ve yaşamı hakkında olduğu gibi bilgi verdi. Mahkeme, gerekçeli kararında şu kanaatini açıkladı:

«Kendi eserlerinin hemen hepsinin menedilmiş olduğunu ve sekiz seneden beri yalnız Rus konsoloshanesinde Türkçe dersleri verdiğini ifade etmiş (D. III, s. 28, 62, 94) ise de fikirlerinin Marksist olduğunu söyleyen ve Yavuz'da mevkuf bulunduğu sırada elde edilen not defterlerinde Erdek Hükümet Konağını (tazyik cihazının makarnı) ve mektebi (bu tazyikin dehşetini maskelemek ve lüzumunu kabul ettirmek için faideli melamat zerreciğini bir palavra dağ ile kubbelendirerek yeni nesle yutturma müessesesi yani mektep) ve Atatürk'ün Erdek ziyaretinde Donanmaya bildirdiği selam teşekkür ve sevgilerini ele alarak (Bu üç nesne yenir mi, yenmez mi) ve (Askercikler beyaz elbiseleriyle bir zenginin arazisindeki koyunlara benziyor; söylemeleri şikâyet meleşmelerinden ibaret, kurban zamanına muntazıran öküz yerine kullanılan garip koyunlar onları hayata bağlayan tek bağ memleket, halbuki memleket onların açlığına kulak mı asıyor...) ve (Neferlere mahsus olandan patatesli et, yağ içinde ekmek zavallıların göz yaşı ile yoğrulmuş gibi ıslak) ve gittiği bir Azerbeycan gecesin-

deki ihtisaslarını not ederken, söylenen (haydi haydi gün doğacak - Türkün Bayrağı Kafkas'ta dokunacak) şarkısına karşı (avucunu yala) diyen ve şu suretle memlekete karşı olan duygularının mahiyetini izhar eden Fatma aynı zamanda komünistliği kendisine meslek ve prensip edinmiş bulunan ve komünistlik tahrikatından ve memleketin içtimai nizamını bozmaya matuf hareketlerinden müteaddit defalar mahkum edilmiş bulunan Dr. Hikmet'le de mesai ve fikir arkadaşlığı tesis ettiği ve fikir, sermaye noktalarında beraberce açmış oldukları kütüphanede yazmış ve bastırmış oldukları eserleri Kerim ve diğer kimseler vasıtasiyle de ve gençler arasında neşrü tamimine çalıştıkları ve gayelerinde daha evvel vusul maksadiyle Dr. Hikmet'le beraber son defa Kerim'in kardeşi er Haydar delaletiyle Donanmaya gönderdikleri esasen Kerim'in bu eserlerin neşrü tamimi hususunda hükümete bir şey sezdirmeyin, ses çıkarmayın diye tesci eden Fatma Yalçı'nın Kerim'in bu kitapları Yavuz'a gönderildiğini bildirmesinden sonra daha büyük bir emniyet ve itimatla teşviklerine devam ettiği ve müsait şartlarla kendisine kitaplar vermeye başladığı ve son zamanlarda çıkan ve Sovyet Rusya'dan bahseden bir eserin de arkadaşlarına okutmasını şiddetle tavsiye ettiği ve şu suretlerle Dr. Hikmet'in bu hususstaki faaliyetine tamamen iştirak ettiği ve binaenaleyh askeri isyana tahrik ve teşvik suçunu işlemiş bulunduğu neticesine varılmış ve tam bir vicdan kanaatı hasıl olmuştur. Binaenaleyh yukarda suçlarının maddi ve manevi unsurları bertafsil izah edilen maznunların suçları Askeri Ceza Kanunu'nun 94'üncü maddesine uymaktadır, çünkü: Askeri isyana tahrik suçu toplu efrada karşı yapmakla mukayyet olmayıp zamanın hululünde hep birlikte hareketi vücude getirmek için bilvasıta veyahut teker teker ve muhtelif zamanlarda mü-

teaddit askeri şahıslara kasdını idla ve ifham ile meydana gelebileceğine ve failin kasdettiği fiilin meydana gelmesi veya husulüne teşebbüs olunması bile meşrut olmayıp bu kasdın muhataba ifhamı ile suç hasıl olabileceğine ve «kasdedilen neticenin halen değil, atide inkişafına veya vukuu ihtimaline intizaren de vuku bulacağına, maksadın teker teker isal edilmiş olması diğer arkadaşları üzerinde nüfuz sahibi olduğu failce malum olan (tek bir asker) vasıtasiyle maksadın diğer bir askere isal edilmiş olması hususları arasında vazii kanunca bir fark gözetilmediğine ve sevk ve tahrikin bilvasıta ve roman kitap tarzındaki neşriyat içine saklanarak gizlice ve hissedilmeksizin muhataba aşılanması bu gibi suçlarda malum ve mutad bir usul bulunmasına ve kastedilen neticenin tahakkuku usulü de fiilin kanuni unsurları arasında bulunmamasına ve yukarda izah edilen hadiselerde bu şekilde hareket edilmiş olmasına binaen maznunlar ve müdafiilerinin vaki iddia ve müdafaaları varit görülmemiş ve duruşma neticesinde suçluların bu suçu işlediğine tam bir kanaati vicdaniye tahassül ederek hüküm fıkrasında yazılı cezalarla cezalandırılmalarına söz birliğiyle karar verilmiştir.»

Hüseyin Avni Durugün hakkındaki kanı da gerekçeli kararda şöyleydi:

«Yukarda tesbit edilen ifadelere ve duruşmada tahassül edilen kanaate göre mumaileyhin memlekette tahrikatçı komünist olarak tanılan şahısların eserlerini büyük bir alaka ile takip ettiğini ve bunlara intisap arzusunu beslediği ve bu neşriyattan ve takip ettiği ve gemiye getirdiği muzır kitaplardan aldığı fikirleri benimsediği ve arkadaşlarına şifahi telkinatta bulunduğu ve askeri kanunların şiddetle menettiği siyasetle iştigal ettiği anlaşılmış ve bu suretle Askeri Ceza Kanunu'nun 148'inci maddesinde yazılı suçu işlediğine tam bir vic-

dan kanaatı hasıl olmuştur.»

Fethi Ülgener'in durumu da Mahkeme kararında şöyle belirtildi:

Maznun Fethi'nin alınan ifadesinde:

«Hamdi'nin dört sene evvel kendi Bl. Bş. Çavuşu olduğu bir gün Hamdi, Mehmet Ali, Hıfzı ve kendisinin Kazıklı'daki kahvede buluştuklarını, Hamdi burada aile zaruretinden bahis ve şikâyet eden er mektuplarının kendisine verilmesini istediğini söylemiş ve kendisinin komünistlikle bir alakası olmadığını iddia eylemiş ise de:

Yukarda tesbit edilen ifadelere ve duruşmada tahassul eden kanaate göre ve kendisinin de kısmen vaki itirafına göre:

Hamdi'nin Nâzım Hikmet'ten aldığı ve hedefi siyasi ve aynı zamanda Donanma erbaş ve eratını isyana tahrik ve teşvik olan direktifi komünist fikirleri taşıyan arkadaşlarına vermek için Kazıklı'daki kahvede içtimalar tertip ettiği ve bu içtimalara Fethi'nin de iştirak eylediği ve Fethi aldığı direktif mucibince harekete geçerek mektup adresleri tesbit ve bunları başgedikli Hamdi'ye getirdiği ve bu suretle maksadı siyasi olan içtimalara iştirak ve dolayısiyle siyasetle iştigal eylediği anlaşılmış ve hareketi Askeri Ceza Kanunu'nun 148'inci maddesine uyan fiillerden bulunduğuna tam bir vicdan kanaati hasıl olmuştur.»

Hıfzı Özbarlı hakkında da gerekçeli kararda yer alan kanaat şuydu:

«Yukarda maznunlardan Fethi Üs. Çv. hakkında yazılan esbabı mucibede izah edildiği üzere maznun Hıfzı Bş. Çv.'un da Kazıklı'da tertip olunan ve hedefi Donanma erbaş ve eratının isyana tahrik ve teşvik bulunan toplantılara iştirak ettiği anlaşılmış ve şu suretle siyasetle iştigal ve siyasi toplantıya iştirak etmiş olmak-

la Askeri Ceza Kanunu'nun 148'inci maddesi hükümlerini ihlal ettiğine tam bir vicdan kanaatı hasıl olmuştur.»

Burhan Cengen hakkındaki kararda şöyle deniyordu:

«Kendisinin komünistlik işleriyle alakadar olmadığını iddia etmekte ise de:

Yukarda tesbit edilen ifadelere ve duruşmada hasıl olan kanaate göre Talim Taburundan beri komünistlik fikirleriyle malul olduğu ve buna ait eserleri takip ve tetkik ve Yavuz'a geldiğinde münhasıran bu gibi muzır fikirleri taşıyan ve hadisenin maznunlarından Seyfi, Nuri Tahir, Mehmet Ali ve er Haydar'la sıkı bir münasebet tesis ettiği bu suretle maiyetinde bulunan erlere şifahi telkinatta bulunduğu ve dolayısiyle de siyasetle iştigal ettiği anlaşılmıştır. Ve hareketi As. Ceza Kanunu'nun 148'inci maddesine uygun ef'alden bulunduğuna tam bir vicdan kanaatı hasıl olmuştur.»

Komutandan verilen görevle arkadaşlarını izlediğini söyleyen Adil Kut hakkındaki karar, duruşmadaki açıklaması da gözetilerek şöyleydi:

«Komünistlikle alakası olmadığını ve duruşmada arkadaşları arasında cereyan eden hadiselerden malumat verilmesi hususunda Gemi Komutanı Albay İhsan tarafından tavzif edildiğini iddia etmiş ise de yukarda tesbit edilen ifadelere ve duruşmada edinilen kanaate göre:

Gemide Hamdi Alevdaş, Ali Kantan, Nuri Tipi ve diğerleri arasında cereyan eden hususi ve siyasi münasebetlere tamamen vakıf olduğuna ve bu siyasi görüşmelere tamamen iştirak ettiğine, esasen Mehmet Ali'ye (Kom Ali) tabiri ile fotoğraf vererek ve kom kelimesini komünist demek olduğunu açıkça itiraf etmesine ve bu suretle de deruhi meylini izhar etmiş olmasına, gemide

cereyan eden ve tamamiyle haberdar bulunduğu hadiselerden gayri hariçle de Hamdi Alevdaş delaletiyle temas tesis edip Hamdi Alev'in evine, dükkânına müteaddit defalar gittiğini ve hatta gece kaldığını beyan eylemesine ve meydana çıkarılmış bulunan hadisenin tamamen vakıfı bulunduğu ve kendisinin de itiraf ettiği üzere hadisenin hariçten de birtakım müşevvikleri olduğu ve onlardan gemiye gelen fikir ve kitaplardan bizzat muhatap olanlar derecesinde bilgisi bulunmasına ve Başgedikli rütbesini taşımasına ve aynı zamanda geminin adli bürosunda vazifedar olmasına rağmen ileride pek vahim bir akıbete müncer olacağı bu siyasi toplantıları haber vermemiş olmakla hadise maznunlariyle tamamen hemfikir olduğu ve aynı siyasi akideyi beslediği ve siyasi konuşmalara iştirak ettiği ve bu suretle maznunlarla pek aşikâr olan beraberliğini bertaraf etmek maksadiyle duruşma esnasında bu vukufunu vazifedar olduğunu ileri sürmek suretiyle bertaraf etmeye çalıştığı böyle bir hal bir an kabul edilse bile tamamen vakıf olduğunu itiraf ettiği hadiseleri bildirmemiş ve dolayısiyle vazifesini suistimal etmiş olduğu, kaldı ki kendisinden vazife aldığını iddia ettiği ve şahit gösterdiği Gemi Komutanı Albay İhsan'ın yeminli olarak alınan ifadesinde mumaileyh kendi tarafından maznuna hiçbir veçhile vazife verilmemiş olduğunu beyan ile maznunun bu cihete matuf iddiasını da bertaraf etmiş olmasına binaen maznun Adil Kut'un siyasetle iştigal ve siyasi konuşmalara iştirak ettiği anlaşılmış ve hareketi Askeri Ceza Kanunu'nun 148'inci maddesi hükümlerini ihlal eden ef'alden bulunduğunu tam bir vicdan kanaati hasıl olmuştur. Binaenaleyh:

Başgedikli Adil Kut, Başçavuş Hıfzı Özbarlı, Üsçavuş Fethi Ülgezer, Üsçavuş Hüseyin Avni Durugün ile Gd. Onb. Burhan Cengen'in sabit olan suçlarına ve yu-

karda bertafsil izah edilen mucip sebeplere istinaden maznunların ve müdafiilerinin bu hususta vaki iddia ve müdafaaları varit görülmemiştir.

Maznunlardan sivil Nesim Eliş'in Dr. Hikmet'e para vermek suretiyle askeri isyana tahrik ve teşvik suçuna iştirak ettiğine ve Rasuhi Tamer, İsmail Tığ, Tahir Tek, Gedikli Üsçavuşlarla Hüseyin Sonat, Muhteşem Tarcan, Mehmet Dağ, Gedikli Çavuşların ve Ali Karakuş, İsmail Esen ve Mansur Kıvılcım, Gd. Onbaşıların Askeri Ceza Kanunu'nun 148'inci maddesi hükümlerini ihlal ettiklerine ve binaenaleyh iddia olunan suçlarını da sabit gösterecek ve vicdani kanaat hasılına medar olacak delailin ademi mevcudiyetine binaen beraatlerine karar verilmiştir. (29.8.1938)

Reis	As. Ad. Hakim	Aza
Albay Ertuğrul	S. Köniman	Kur. Binb. R. Özdeş
Aza	Aza	
Kur. Binb. K. Bozkır	E. Çeviker	

Resmi mühür ve imza»

Nâzım Hikmet'in ve öteki sanıkların suçları sabit görülenlere verilen cezalar şöyle özetleniyordu:

«1 — Suçu sabit görülen Nâzım Hikmet Ran'ın suçuna uyan Askeri Ceza Kanunu'nun 94. maddesi mucibince ve siyasi fikirleri, mazisi, neşriyatı ve evvelki mahkumiyetleriyle pek aşikâr bir surette bir komünist propagandacı olduğu anlaşılan ve bu arzularını Donanma dahilinde kuvveden fiile çıkarmak için Başgedikli Hamdi Alevdaş'ı bu maksadının husul bulmasına ve genişlemesine alet ittihaz ederek donanmanın inhilali ve ihtilale maruz

kalmasına ve şu suretle memleket müdafaasını yapacağı büyük tehlike ve zararlar ve yapılması istenilen suçun kasdındaki redaet ve ağırlık takdiri şiddet sebebi addiyle takdiren (20) sene müddetle ağır hapis cezasıyle cezalandırılmasına ve TCK 31 ve 33'üncü maddeleri mucibince hidematı ammeden müebbeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında hacir altında bulundurulmasına 29.3.1938 tarihinde Harp Okulu Askeri Mahkemesi'nce askeri isyana tahrik ve teşvik suçundan dolayı mahkum olduğu (15) sene ağır hapis cezası Askeri Temyiz Mahkemesi'nden geçmek suretiyle katileşmiş ve halen bu ceza infaz edilmekte bulunmuş olmasına ve şu sebeple içtimaı ceraimin mevcudiyetine binaen TCK'nun 77'nci ve 69'uncu maddeleri hükümlerine tevfikan hükmedilen (20) sene ağır hapis cezasına zammiyle (28) sene (4) ay müddetle ağır hapis cezasıyle mahkumiyetine ve müebbeden hidematı ammeden mahrumiyetine veya ceza müddeti zarfında hacir altında bulundurulmasına, mahkum olanların mevkuf kaldıkları müddetlerin cezalarına mahsuben 29 Ağustos 1938 Pazartesi günü söz birliğiyle karar verilerek bu karar Müddeiumumi huzuriyle maznunların yüzlerine karşı okundu ve kanun yolları öğretildi.

2 — Hamdi Alev 18 yıl hapse,
3 — Emine Alev 18 yıl müddetle,
4 — Hamdi Alevdaş 18 yıl müddetle,
5 — Mehmet Ali Kantan 15 yıl müddetle,
6 — Nuri Tahir Tipi 18 yıl müddetle,
7 — Kemal Tahir Benerci 15 yıl müddetle,
8 — Dr. Hikmet Kıvılcımlı 15 yıl müddetle,
9 — Nudiye Yalçı 10 yıl süreyle,
10 — Kerim Korcan 10 yıl süreyle,
11 — Haydar Korcan 15 yıl süreyle,
12 — Seyfi Tekdilek 10 yıl süreyle,

13 — Ali Kut 4 yıl süreyle,

14 — Fethi Ülgezer 3 yıl süreyle,

15 — Hüseyin Avni Durugün 5 yıl süreyle,

16 — Burhan Cengen'in 3 yıl süreyle, hapis cezasıyla tecziyelerine,

17 — Gd. Üstçavuş Rasuhi Tamer, İsmail Tığ, Tahir tek, Gd. Çavuş Hüseyin Sonat, Muhteşem Tarcan, Gd. Onbaşı Ali Karakuş, İsmail Esen, Mansur Kıvılcım ve sivil Nesim Eliş'in suçlarını sabit gösteren ve vicdani kanaat hususüne medar delaltin ademi mevcudiyetine binaen beraatlerine, beraat edenlerin başka bir sebeple mevkufiyetleri yoksa tahliyelerine söz birliğiyle ve Müddeiumuminin huzuruyla maznunların yüzlerine karşı okundu, kanun yolları açıklandı. 29.8.1938»

XIX. MİLLETVEKİLLERİ MEKTUPTAN ETKİLENDİLER

Birdenbire bir denizaltı düştü yanıbaşıma.
Parçalanmış bir tabut kapağı gibi açıldı köprüüstü kaportası
ve Münihli Hans Müller dışarı çıkıverdi.

Münihli Hans Müller
üç şey severdi:
1 — Altın köpüklü arpa suyu.
2 — Şarkî Prosya patatesi gibi dolgun ve beyaz etli Anna.
3 — Kırmızı lahana.
Münihli Hans Müller için
vazife üçtü:
1 — Çakan bir şimşek
gibi mâfevka selâm vermek.
2 — Yemin etmek tabancasının üzerine.
3 — Günde asgarî üç çıfıt çevirip
sövmek silsilelerine.
Münihli Hans Müller'in
kafasında, yüreğinde, dilinde üç korku vardı:
1 — Der Führer.
2 — Der Führer.
3 — Der Führer.
Münihli Hans Müller
sevgisi, vazifesi ve korkusuyla
30 ilkbaharına kadar
bahtiyar
yaşıyordu.
Ve Vegneryen bir operada da sesi gibi heybetli
Şarkî Prusya patatesi gibi dolgun ve beyaz etli
Anna'nın

tereyağı ve yumurta krizinden şikâyet etmesine
şaşıyordu.
Diyordu ki ona:
«— Bir düşün Anna,
yepyeni bir manevra kayışı takacağım,
pırıl pırıl çizmeler giyeceğim ben.
Sen beyaz ve uzun bir entari giyeceksin,
balmumundan çiçekler takacaksın başına.
Tepemizde çatılmış kılıçların altından geçeceğiz.
Ve mutlak
hepsi erkek 12 çocuğumuz olacak.
Bir düşün Anna,
tereyağı, yumurta yiyeceğiz diye,
top, tüfek yapmazsak eğer
yarın 12 oğlumuz nasıl muharebe eder?»
Münihli'nin 12 oğlu muharebe edemediler,
çünkü doğamadılar.
Çünkü henüz, efendim, Anna'yla zifaf vakti olmadan önce
bizzat harbe girdi Hans Müller.
Ve şimdi 41 sonbaharı sonlarında
dibinde Atlantiğin
«yatmaktadır».

Milletvekillerine de gönderilen Nâzım Hikmet'in dilekçesini okuyan, hukuktan, haktan ve adaletten anlayan pek çok kişi «Türk milletinin vicdanını temsil eden Büyük Meclis'in» bu haksızlığa çare bulmasını düşünmeye başladılar.

Ankara Palas'ta toplananlar, Karpiç'te buluşanlar, hep bu dilekçeyi konuşuyor, haksızlık noktasında birleşiyorlardı. Meclis'in toplandığı günler kulisteki dar soh-

bet yerlerinde günün işleri ele alınıyor, komisyon başkanlarını görebilenler ya Milli Savunma Bakanını, ya Adliye Vekilinin ne düşündüğünü öğrenmeye ağırlık veriyordu. Dilekçe Encümeni'ndekiler de Başbakan Refik Saydam'dan bir ara bilgi rica etmişlerdi. Başbakan:

«Meclis herşeye hakim, siz bilirsiniz!» demişti.

Ama, bunu öyle söylemişti ki, bir bakıma «üstüne düşmeyin» diyor gibi idi. Fakat Yargıtay'ın bazı üyeleri, Askeri Yargıtay'daki red kararlarının gerekçelerini öğreniyor, tatmin olmuyorlardı.

Meclis tatile girdikten sonra da, hukukçular ve mahkum gençlerin yakınları, sanıkları savunan avukatlar, her gittikleri yerde bir avukat, bir hukukçu, bir emekli hakim, ya da bir ağır ceza yargıcı arkadaşlarını yazlıkta, ya da dinlencede görünce konuyu açıyor, daha ayrıntılı bilgiler veriyorlardı. Bunlar, bazı milletvekilleriyle temasa geçtikçe Nâzım Hikmet ve gençlerle gemicilerin mağduriyetine değiniyor, bir yol bulunmasını istiyorlardı. Bu istekler, görüşler, kuşkular ve eleştirilerden sonra Başbakan Saydam, Nisan başında 1939'da Bakanlar Kuruluna konuyu götürdü.

Yeni kurulan Bakanlar Kurulunda Milli Savunma Bakanlığında, eski Jandarma Genel Komutanı Bursa Milletvekili Korgeneral Naci Tınaz bulunuyordu. Adliye Vekili Tevfik Fikret Sılay, I. dönemden beri milletvekiliydi, yumuşak huylu ve etraflı düşünen bir idareciydi.

Başbakan kısaca yabancı radyo istasyonların yayınından geniş propagandalarla Türkiye'de rejimi tehdit eden konuşmalar yapıldığını belirterek söze başladı. Sonra, Ordumuz içinde yapılmak istenen suikastlerden söz edilince, Milli Savunma Bakanı Naci Tınaz söz almadan, «suikast denemez, menfi tahriklerden söz edilebilir» demişti. Başbakan, konuşmasını kısa kesmiş, «Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun maruzatı olacak» di-

yerek dikkatleri yeni devletlerarası ilişkilere dair izahata bırakmıştı.

Milli Savunma Bakanı, Başbakanın, basit bir olayı «suikast» diye tanımlaması üzerine bakanlık görevinden hemen ayrılmıştı. Bu nedenle Başbakanın görüşünü içeren ve 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nun 148. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki görüşü Nisanın 27'sinde Bakanlar Kurulunda görüşüldü. Milli Savunma Bakanlığına yeni atanan Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan, Milli Müdafaa Vekâletince hazırlanan yasa tasarısıyla ilgili gerekçeli görüşünü Başbakan'a sundu. Başbakan, ayrıca yasa değişikliğiyle, bir kısım kamuoyunda yanlış yorumlara neden olan ve Askeri Mahkemelerle Askeri Temyizi rencide edecek tenkitlerin duyulduğunu da ekleyerek Bakanlar Kurulunun görüşünü sordu. Saffet Arıkan: «Tuğgeneral Dr. Hakkı Şinasi Erel, Cevdet Kerim İncedayı, Celal Arat, Amiral Fahri Engin kendisiyle özel görüşmeler yaptılar, gerek Harp Okulu'ndaki, gerekse Donanma Komutanlığı'ndaki yargılamanın tamiri zaruretinden bahsettiler. Benim de bu mevzuda ağırlığımı koyacaklarına inandıklarını bildirdiler. Meclis içinde tasarıların maksadını aşan konuşmalar çıkarsa kendilerinin tasarı lehinde söz alacaklarını ve gerekirse iki duruşma ile de kendilerine ulaştırılan bazı mütalaaları Meclise arz edeceklerini beyan ettiler. Maruzatım bu kadar,» dedi.

Konu Meclisin yetkisindeydi artık. İşte Başbakan Saydam'ın 148. maddenin değiştirilmesini amaçlayan Milli Müdafaa Vekâletince hazırlanan kanun tasarısının gerekçesi'nin Meclis teamülüne göre sunulmuş belgesi:

Başvekâlet Kararlar Müdürlüğünün 6/2255 sayı ve 3.5.1939 günlü Başvekil Dr. R. Saydam imzalı yazısında «Mucip Sebepler» şöyle açıklandı:

«Son senelerde devletimizin hukuki, siyasi, iktisadi nizamlarını ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile muayyen olan ana vasıflarını bozmak maksadıyla bilhassa yabancı rejimler lehine olarak ordu idaresinde sistematik şekilde hariçten propagandalar yapılmakta olduğu ve ordu mensupları arasında henüz kemale gelmemiş birkaç askeri talebe ile tahsil ve tecrübeleri noksan er ve erbaşların bu fikirlere temayül ettirilmiş bulunduğu müşahede edilmiştir.

Devlet kuvvetlerinin en mühim kısmını teşkil eden ordu içinde yapılmak istenen bu kabil suikastların failleri hakkında icab eden kanuni takibat yapılmış, şiddetle tenkil ve tecziye edilmişlerse de son zamanlarda her memlekette askerler arasında yapılmaya başlanan bu gibi propagandalar hakkında As. Ceza mevzuatında daha sarih ve maksadı temine yarar hükümler vaz'ı zaruret halini almış ve nitekim TCK'nun 141 ve 142. maddelerine bu düşüncelere mebni yeni hükümler konmuştur.

Yukarıda izah olunan sebeplerle zaruretlere binaen As. Ceza K.'nun 148. maddesi tevsi edilmiş ve askerliğe ve orduya bu suretle tecavüz eden ve bu askeri suçları işleyen sivillerin de askeri kazaya tabiiyetini temin etmek ve diğer taraftan ordu disiplin ve emniyeti ve mevkii hususiyetleri gözönünde tutularak bu suçların adli amirinin tayini Genelkurmay Başkanlığına verilmek düşünülmüş ve As. Mh. U. K.'nun 3. ve 30. maddelerine o yolda birer fıkra eklenmiştir.»

Milli Müdafaa Encümeninin, Esas No. 1/114, Karar 10 sayılı ve 16 Mayıs 1939 tarihli mazbatasında şöyle deniyordu:

1632 sayılı Askeri Ceza Kanununun 148. maddesinin değiştirilmesi hakkında Milli Müdafaa Vekilince ha-

zırlanan ve İcra Vekilleri Heyetince Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun layihası esbabı mucibesiyle birlikte sunulduğuna dair olup Encümenimize havale edilen Başvekâletin 3 Mayıs 1939 tarihli ve 6/2255 sayılı tezkeresi ve bağlı evrak Milli Müdafaa Vekilliğinden gönderilen memurları huzuriyle okundu ve görüşüldü:

Nizam ve intizamın şiddetle hüküm sürmesi lazım gelen ve Devlet kuvvetlerinin en mühim kısmını teşkil eden ve Devletimizin Teşkilatı Esasiye Kanunu ile muayyen olan ana vasıflarını kollamak ve korumak vazifesiyle muvazzaf olan ordu mensupları arasında bu vasıfları bozmak ve yabancı rejimler lehine ordu içerisinde hariçten propaganda yapmakta olmaları hasebiyle T. Ceza Kanunu'ndaki hükümler gibi Askeri Ceza Kanunu'nda da sarih hükümler vaz'ına bu suretle orduya tecavüz edenlerin Askeri kazaya tâbi olması hakkındaki esbabı mucibe yerinde görülmüş ve birinci maddenin ikinci fıkrasında ufak bir değişiklikle kanun layihası Encümenimizce aynen kabul edilmiştir.

Havalesi mucibince Adliye encümenine verilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

M.M.E. Reisi	M.M.	Kâtip	Çankırı
Diyarbakır	Erzurum	Samsun	Dr. A. Arıkan
K. Sevüktekin	S. Koçak		
Çorum	Erzurum	Gümüşhane	İstanbul
E. Sabri Akgöl	S. Altuğ	Ziya Zarbun	Dr. H. Ş. Erel
Kars	Kars	Malatya	Muğla
H. S. Kızıldoğan	Ş. Karacan	O. Koptagel	S. Güney
Samsun	Sinop	Urfa	Yozgat
Fahri Engin	C. K. İncedayı	Ahmet Yazgan	C. Arat

Adliye Encümeni de 28 Haziran 1939'da Askeri Muhakeme Usulü Kanunu'nun 3. ve 30. maddelerine birer

fıkra ve 1932 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nun 47'nci ve 148'inci maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarıları ve gerekçeleri ile Milli Müdafaa Encümeni mazbatasını birlikte incelemişti. Adliye Encümenine de bunlar Milli Müdafaa Vekâleti tarafından gönderilen «zevat huzuru ile» tetkik ve mütalaa edilmişti.

TBMM Adliye Encümeni'nin Esas I/114, I/115 ve I/154 ve Karar 52 sayılı mazbatasında şu görüşlere yer verildi:

«Askeri Ceza Kanunu'nun 47. maddesinin değiştirilmesi teklifini havi olan hükümet layihası As. Cz. Kan.' dan 'cezaların tecili' müessesesinin kaldırılmasını istihdaf etmektedir. Encümenimiz, cürmü ve cürümde tekerrürü azaltmak gayesi ile Ceza hukukunun önleyici bir tedbiri olmak üzere medeni memleketler ceza kanunlarında yer almış olan böyle mühim bir esası kanundan tamamiyle çıkarmayı muvafık bulmayarak, ancak ordunun intizam ve disiplini ile doğrudan doğruya alakadar olan cürümlerde tecilin tatbik edilmemesi hakkında Milli Müdafaa Encümeni tarafından hazırlanan layiha aynen kabul edilmiştir.

Aynı kanunun 148. maddesiyle As. Muh. Us. Kanunu'nun 3 ve 30. maddelerinin değiştirilmesini mutazammın layihalar dahi ordu içinde veya ordu mensupları ve askeri fabrika ve müesseselerdeki müstahdemler ve işçiler arasında devletin Teşkilatı Esasiye Kanunu ile muayyen olan ana vasıflarını ve memleketin siyasi, hukuki, iktisadi, içtimai, askeri herhangi bir nizamını bozmak maksadı ile veya yabancı rejimler lehinde propaganda yapanların Askeri Mahkemelerce cezalandırılması için As. Ceza Ka. nun 148. maddesine ve As. Cz. Muh. Us. Kanunu'nun birer hüküm ilavesi teklifinden ibaret olduğu anlaşıldı.

Bu kabil muzır ve yıkıcı maksat takib eden faaliyet-

lerin bir memleketin siyasi ve iktisadi hayatı üzerindeki fena tesirleri aşikârdır. Fakat bu mahiyetteki faaliyetlerin, memleketin dahili ve harici asayişini muhafazaya memur olan ordu veya ordu mensupları arasında irtikâb edilmesi halinde bundan devletin selamet ve emniyeti aleyhine doğabilecek neticelerin çok ağır bir tehlike teşkil edeceği de izahtan müstağnidir. Her ne kadar Türk ordusunun, haiz olduğu salabet ve hamiyetin, üzerine aldığı vazifenin kutsiyeti nisbetinde, her türlü halelden masun bulunduğunu, milli tarihimizi süsleyen şanlı sayfalar göstermekte ise de en temiz mukaddesata bile kötü maksatlarını tevcihten geri kalmayacak kadar fena yaradılışta olan bazı kimselerin muzır faaliyetlerini de derpiş ederek bunları daha ağır ceza müeyyideleriyle önlemenin zaruri ve muvafık olacağı encümenimizce esas itibariyle kabul edilmiştir.

Cereyan eden müzakere neticesinde layihanın, bu maksat ve gayeleri istihdaf edebilecek olan bazı yıkıcı ve devirici cemiyet ve teşekkülleri ordu içinde vücude getirmek ve bunları sevk ve idare etmek ve milli hissiyatı sarsmak ve zayıflatmak gibi bazı muzır faaliyetleri, şümulü haricinde bıraktığı görülmüştür. Halbuki; memleket dahilinde içtimai bir zümrenin diğerleri üzerine tahakkümünü tesis etmeye ve içtimai zümreyi ortadan kaldırmaya veya teessüs etmiş hukuki veya iktisadi nizamları devirmeye ve devletin Teşkilatı Esasiye Kanunu ile muayyen olan ana vasıflarına muhalif veya milli hissiyatı sarsmaya veya zayıflatmaya metuf cemiyetler tesis, teşkil ve tanzim ve sevki idare etmek ve bu kabil cemiyetlere girmek ve dağılmaları emredilmiş olan bu mahiyetteki cemiyetleri sahte isimlerle ve muvazaa şeklinde yeniden teşkil etmek ve bu maksatlar lehinde sadece propagandada bulunmak Türk Ceza Kanunu'nun (141, 142) nci maddeleriyle muhtelif derecelerde ağır ceza mü-

eyyidesiyle menedilmiş bulunmaktadır.

Bu itibarla T. Cz. K. nun, iki maddesi içinde, geniş bir ölçüde topladığı bu muzır fiillerden yalnız bir kısmı, noksan bir şekilde As. Cz. Ka. na nakletmek bu layiha ile istihdaf edilen gayeyi temin edemeyeceği gibi aynı hükümlerin her iki kanunda değişik ifadelerle yer bulması da, tedvin bakımından doğru görülmeyerek T. Cz. K. nun mezkur iki maddesine temas eden cürümlerin ordu veya ordu mensupları arasında işlenmesi hali cezayı ağırlaştırıcı bir sebep olmak üzere kabul edilerek bu hareketlerin, ordu içinde veya ordu mensupları arasında işlenmesi halinde cezayı, asıl cezanın yarısı kadar arttırmak ve cürmün seferberlik zamanında işlenmesi ve askeri hizmetlere zarar vermiş olması halleri de ayrıca ağırlaştırıcı sebep olarak kabul etmek suretiyle layihanın bu esaslara göre kaleme alınması kararlaştırıldığı gibi bu suretle işlenmiş olan cürümlerin ordu üzerinde yaptığı tesirleri ve askeri hizmetlere zarar gelip gelmediği ve bu zararların mahiyetlerini, askeri mahkemelerin daha iyi takdir edebileceklerini nazarı itibare alan encümenimiz, bu mahiyetteki cürümlerin askeri mahkemelerce görülmesi ve bu mahkemelerden birinin tayininin en büyük adli amire ait olacağı esasını da kabul ederek Askeri Muhakeme Usulü Kanunu'nun üçüncü ve otuzuncu maddelerine birer hüküm ilavesini muvafık bulmuş ve bu esaslara göre tanzim edilen layihanın Umumi Heyetin tasvibine arzını kararlaştırmıştır.

Yüksek Reisliğe sunulur.

Ad. Enc. Reisi	M.M.	Kâtip
Çorum	Mardin	Rize
Münir Çağıl	H. Menemencioğlu	Fuat Sirmen
Manisa	Kocaeli	Balıkesir
Refik İnce	Salâh Yargı	O. Niyazi Burcu

Bingöl	Konya	Bursa
Feridun Fikri	G. Gültekin	M. B. Pars
Kastamonu	Kayseri	Zonguldak
Abidin Binkaya	Suat Ürgüplü	Ş. Devrim

Sonuçta tasarı ve encümen mazbata ve görüşlerinden sonra 14 Temmuz 1939'da 3719 sayılı yasa olarak Resmi Gazete'de yayınlandı ve yürürlüğe girdi.

Daha önce 3036 sayılı yasa ile Ceza Kanunu'na giren (11.6.1936) 141 ve 142. maddelere kısaca göz atmak gerekecek. Zira bu iki maddenin ilk değişikliği çok önemli bir nitelikle 3531 sayılı yasa ile (16.7.1938) düşünce açıklamayı suç saymaya başladı. Ünlü hukukçu ve cezacı Halit Çelenk'in belirttiği gibi «17.7.1937 gününde Nâzım Hikmet, kimi subay ve asker kişilerle ilişkiler kurduğu, onlara komünizm propagandası yaptığı ileri sürülerek tutuklanmış, Harp Okulu Komutanlık Askeri Mahkemesinde yargılanmış ve eylemi orduyu isyana teşvik niteliğinde kabul edilerek Askeri Ceza Yasası'nın 94. maddesine göre 15 yıl ağır hapis cezasına mahkum edilmiştir... Bu olayda Nâzım Hikmet, A. Kadir ve arkadaşlarına yüklenen suç bir 'komünizm propagandası' suçudur. Bu mahkeme kararının metninden de anlaşılmaktadır. Ancak o tarihte, T.C.Y.'nın 142. maddesinde 'zor öğesi' bulunduğundan zorun önerildiği ispatlanmadan zorun gerçekleşmesi mümkün bulunmadığından, Nâzım ve arkadaşlarına anılan maddeye göre ceza vermek mümkün olmamış ve bu durum karşısında 'yorum' yoluna başvurularak orduyu isyana teşvik suçundan mahkumiyet kararı verilmiştir.»

«Böylece, 141 - 142. maddeler, 16.7.1938 gün ve 3531 sayılı yasa ile ilk ve en önemli değişikliği görmüştür. Çünkü bu değişiklikten sonra 141 - 142. maddeler 'salt

düşünce açıklamasını' cezalandıran bir nitelik kazanmıştır.

Daha sonra Askeri Ceza Yasası'nın 148. maddesinde de 3719 sayılı yasa ile buna paralel değişiklikler yapılmıştır.» *(141 - 142 Üzerine, ANKA Yayınları, belgesel dizi No. 4, 1976, Halit Çelenk)*

Prof. Çetin Özek, henüz bu kariyeri işgal etmeden önce 1968'de yayınladığı 141 - 142 Başlıklı ve Ararat Yayınevi'nce yayınlanan incelemesinde şöyle diyordu:

«Yavuz ve Harp Okulu olaylarında, Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir, A. Kadir gibi sanıkların, her ne olursa olsun mahkum edilmelerine önceden karar vermiş bulunan siyasi iktidarın, bu isteğine uygun olarak 141 ve 142. maddeleri uygulayabilmesi mümkün olmamıştır. Maddelerin suçun teşekkülü için cebir unsurunu şart koşmaları, bu maddelerin uygulanmasını imkânsızlaştırmıştır. Bu nedenle 141 ve 142. maddelerin değiştirilmesi ve 'cebir' unsurunun kaldırılması yoluna gidilmiş, Yavuz ve Harp Okulu sanıkları, Askeri Ceza Kanunu'na göre, askeri isyana teşvikten cezalandırılabilmişlerdir.» (s. 125, 126).

XX. YENİ YASA DEĞİŞİKLİĞİ VE BAŞVURULAR

Kin duymayı öğrendi İvan
vahşi fakat cana yakın bir şarkı öğrenir gibi.
Ve sırtları beyaz haçlı tankları yakıp
ve her köpek leşini serdikçe yere
gözünde bir kat daha aziz oldu vatan.
Sessiz ve öfkeliydi doludizgin.
Ve artık nefret etmeyi
ve affetmemeyi biliyordu.
Ortaçağ sürüleri habire geliyordu,
paraşütlerle inen
motosiklete binen
Ortaçağ sürüleri.
Subayları başlarındaydı:
yobaz
inanmış,
sormak
yasak,
düşünmek günah.
ve kalkık bir kaşın altında tek gözlük gibi küstah
ve zırhlarının içinde balık gibi mağrur
üstinsan.
Irz düşmanı ve dehşetli obur.

Şimdi çekiliyorlardı.
Fakat emindiler:
dünya geri dönmeyecek Ortaçağa
ve olduğu yerde saymayacak.
Bu bir doğum ağrısıdır
gebedir toprak.

«Dostlarım size hitabediyorum,
dostlarım dinleyin beni.»
Ve temiz bir kırmızının üstünde bahar renkleriyle
vakarlı ve aydınlık bitti senfoni.

Memleketimden İnsan Manzaraları,
4. kitap, 2. bölüm, 1. şiirden

Askeri Ceza Kanunu'nun 148. maddesinin değiştirilmesi ve Askeri Muhakeme Usulü Kanunu'nun 3. ve 30. maddelerine birer fıkra eklenmesi ile Askeri Ceza Kanunu'nun 47. maddesinin de değiştirilmesi ile ilgili çalışmalar sona ermişti.

Değişiklikler Mecliste kabul edilip Resmi Gazete'de yayınlandıktan sonra Nâzım Hikmet'in ve öteki cezalandırılmış kişilerin mahkumiyet sürelerinde ya indirim yapılması, ya da çoğunun suçunun mahiyeti değişeceğinden tahliyesi mümkün olacağı görüşü avukatlarda güçlenmişti.

Avukat Fuat Ömer ve Saffet Nezihi, Nâzım Hikmet'i hapishanede ziyaret ettikleri gün «Hemen bir dilekçe ile Harp Okulu Askeri Mahkemesi'ne başvurup, yasa değişikliğinden yararlanıp cezanızın en azından hafifletilerek, yahut tamamen suçun mahiyeti değiştirilerek tahliyenizi isteyeceğiz» dediler.

Nâzım'ın gözleri parlıyordu ama, içinde yine kuşku başkaldırmıştı. Hiç yoktan suç icad edenler, bu değişiklikler için de birer kulp bulabilirler, diyor, diye düşünüyordu. Ama, yasa değişikliği önemliydi. Her kapıdan özgürlüğe kavuşmak için yararlanılırdı.

Avukatlar, üç, dört gün sonra dilekçeyi getirdiler.

Nâzım okudu ve imzayı bastı. 31 Temmuz 1939'da imzaladığı dilekçe 1 Ağustos günü Harp Okulu Komutanlığına teslim edildi.

Komutanlık Mahkemesi kararı, Nâzım'ın tahmin ettiği gibi, olumsuzdu ve şöyleydi:

Reis Binbaşı Kâzım Keskiner, Adli Hakim Kâzım Yalman, üyeler Yüzbaşı Cevdet, Üsteğmen Burhan Ercan, gedikli erbaş Mehmet Gültekin'den oluşan Mahkeme heyeti, İddia makamında Hakim Cemil Tüfek ve zabıt kâtibi Başçavuş Hamdi Yaşar hazır bulunduğu halde 9 Ağustos 1939'da okuldaki mahsus yerinde toplanmış ve dilekçeyi okumuştu.

Mahkemenin vardığı karar Esas 17, Karar 19 sayı ile 9.8.1939'da yazılarak davacılara verilmişti. Deniyordu ki:

«Askeri isyana tahrik etmek suçundan mahkum halen İstanbul Cezaevi'nde bulunan sivil Nâzım Hikmet'in As. Cz. Ka. nun 148. maddesinin 3719 sayılı kanunda değiştirilmesi sebebiyle TCK'nun 2. maddesi hükmüne tevfikan cezasının kaldırılmasına veya hafifletilmesine karar verilmesine mütedair İstanbul C.M.U.'liğinin 1.8.1939 tarih ve 2631 sayılı yazısı ile gönderilen 31.7.1939 tarihli istidası üzerine Askeri Usulün 279'uncu maddesi mucibince duruşma yapılmaksızın toplandı:

Mahkum, istidasındaki cezasının kaldırılmasına veya hafifletilmesine müteallik talep ve iddiaları ve bu iddialara karşı amiri adliliğin yazılı itirazları nazara alındıktan ve buna ait dava dosyası tetkik ve mütalaa olunduktan sonra icabı düşünüldü ve görüşüldü:

Müstedi mahkum Nâzım Hikmet'in, askeri isyana tahrik suçundan dolayı Harp Okulu Askeri Mahkemesi'nde yapılan duruşması sonunda 29 Mart 1939 tarih ve Esas 28 Karar 16 sayılı suçunun sübutuna binaen Askeri Ceza Kanunu'nun 94. maddesi mucibince ve takdi-

ren 15 sene ağır hapis cezasiyle mahkumiyetine ve TCK' nun 31 ve 33'üncü maddeleri mucibince müebbeden hidematı ammeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında mahcuriyeti kanuniye halinde bulundurulmasına hükmedildiği ve bu hüküm Askeri Temyiz Mahkemesinin 28/5/1938 tarih ve 613/554 no.'lu ilamiyle tasdik olunmak suretiyle katiyet kesbeylediği ve bu sebeple usulen cezanın infazına başlanmış olduğu, buna ait dava dosyasında mevzu hüküm fıkralarının tetkikinden anlaşılmıştır.

Mahkum Nâzım Hikmet, istidasıyle 3719 numaralı kanunla değişen Askeri Ceza Kanunu 148. maddesinin A fıkrasına göre cezai vaziyetinin değişmiş olduğuna ve Askeri Ceza Kanunu'nun 1. maddesi delaletiyle TCK' nun 2. maddesi hükmüne tevfikan cezasının kaldırılmasını veya hafifletilmesini talep ve iddia etmekte ise de 14/7/1939 tarihinde meriyete giren 3719 sayılı kanunla değiştirilen As. C. K.'nun 148. maddesi, TCK'nun 141' inci ve 142. maddelerinde yazılı suçların askeri suç kabul edildiğini göstermekte ve cezasını tayin eylemekte olup mezkur kanunla mahkum Nâzım Hikmet'in mahkumiyetini intaç eden suçun yazılı olduğu As. Ceza Kanunu'nun 94. maddesinin cezai ibaresinde bir değişiklik vuku bulmamış olmasına ve TCK'nun 2. maddesi hükmüne tevfikan mahkum hakkındaki cezanın kaldırılması, mahkumiyeti intaç eden cürmün, muahheren intişar eden kanuna göre cürüm sayılmadığı ve cezasının azaltılması dahi sonradan neşrolunan kanuna göre aynı suç cezasının mahkum lehine bulunduğu takdirde kabil olacağına, halbuki mahkum hakkında mahkumiyeti müstelzim fiilin ikaı ve hükmün itası tarihlerinde mevzu bulunan TCK'nun 3038 sayılı kanunla muaddel 141 ve 142. maddelerine göre hüküm verilmemis olduğu gibi As. Ceza Kanunu'nun 148. maddesine tevfikan da

hükmedilmemiş bulunmasına ve 148. maddedeki tadil ve fıkra ilavesi suretiyle TCK'nun 141 ve 142. maddelerinin As. Ceza Kanunu'nun muhtevasına dahil edilmesi mahkum hakkında As. C. K.'nun 94. maddesiyle hükmedilen cezanın tadilini icab ettirmeyeceğine ve mahkum Nâzım Hikmet'in istidasında suç unsurunu tebarüz ettirdiği iddia edilen mahkumiyet kararının cezai kısmında yazılı takdiri şiddet sebebine matuf ibarenin iddia veçhile suç unsurunu teşkil etmeyeceğine ve As. Ceza K.'nda yazılı olmayan bir suçun kıyas yoluyla tatbikine ilmi cevaz olmayacağına ve mahkumun fiilinin As. C. K.'nun 94. maddesinde yazılı suç unsuruna intibakı dolayısiyle cezasının işbu madde ile tayin ve takdir edilmiş ve usulen katiyyet iktisab etmiş olduğunun anlaşılmasına binaen mahkumun cezasının kaldırılmasına veya hafifletilmesine müteallik talepleri hukuki esaslara ve kanuna uygun görülmemiş olmakla Harp Okulu Askeri Mahkemesince hakkında hükmedilmiş ve katileşmiş olması sebebiyle infazına başlanmış olan cezanın tamamen infazı lazım geldiğine ittifakla kabili itiraz olmak üzere 9/8/1939 tarihinde karar verildi.

Reis	Adli Hakim	Aza
Bnb. Kâzım Keskiner	Kâzım Yalman	Yzb. Cevdet
Aza	Aza	
Üstteğ. Burhan Ercan	Gd. Başç. Mehmet Gültekin	

Nâzım Hikmet, her iki askeri mahkemenin kararındaki sebepleri, gerekçeleri duruşmalarda açıklanan ifadeleri hiçe sayarak verilmiş kararlar sayıyor ve ne yapıp yapıp en yetkilileri uyarmak, mantık yoluyla da olsa onları adil bir karara dönmeye iknaya çalışıyordu.

Bir kere 31 Temmuz 1939'da verdiği dilekçe'de, Harp

Okulu Komutanlık Askeri Mahkemesinin mahkumiyet kararının mahiyeti üzerinde durmuştu. Nâzım şunu belirtmişti:

«İddia olunan komünistlik fikirlerinin neşrine teşebbüs keyfiyeti, davaya mevzu teşkil etmiş, ancak Askeri Ceza Kanunu'nda bu hususta ayrı bir hüküm bulunmadığından hâdise 'askeri isyana tahrik' mahiyetinde telakki edilerek 94. maddeye göre hüküm verilmiştir. Bu duruma göre, uygulanan maddeye değil, davanın bünyesine, mahiyetine bakarak karar vermek, Askeri Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 279. maddesinin 1. bendine tevfikan cezanın kaldırılması, bu olmadığı takdirde hafifletilmesi dileğimin kabulü gerekir,» demişti.

Mahkeme'nin 9 Ağustos 1939 tarihli dileğin reddi hakkındaki kararında Mahkeme şu görüşü ileri sürmüştü:

«Suçun askeri isyana tahrikten ibaret olduğu ve komünistlik fikirlerini yaymaya teşebbüs keyfiyetinin takdiri şiddet sebebine matuf bir ibare mahiyetinde bulunduğu açıktır.»

Bu görüşün yeniden iddiaya devam dayanak gösterilmesi Nâzım'ı hayretlere düşürdü. Nâzım:

«Nasıl olur? diyordu, mahkumiyet kararı baştan başa komünistlikten bahsediyor. Bakalım karara...»

Ve hapishanede yanyana yattığı Dr. Hikmet Kıvılcımlı:

«Haklısın Nâzım, ben Harp Okulu davasında olmadığım için, fazla bir şey söyleyemeyeceğim.»

«Aman doktor, lütfen şu karardan okuyacağım bölüme bak. İstersen sen kendin oku.»

«Yok, dedi Dr. Hikmet, sen oku, benim sana güvenim var.»

Nâzım, gerekçeli karardan işaret ettiği bölümü oku-

maya başladı:

(Maznunlardan Ömer Deniz'in Kuleli Lisesi son sınıfta bulunduğu 1936 senesinde muhtelif kitaplardan aldığı ilham ile düşüncelerinde sosyalizm ve komünizm prensiplerinin yer aldığı ve zamanla kafasında inkişaf eden bu nazariyeleri ittihaz ederek gayesinde muvaffak olmak için bu fikirleri neşir ve tamime muhit bulmak üzere arkadaş aradığı ve bu sırada komünizm tezahüratı gösteren Nâzım Hikmet'in eserlerini okuyarak ilham aldığını ve bu ilham ile kendisinde komünistlik ruhu olduğunu söyleyen aynı sınıf arkadaşlarından Abdülkadir'i tanıdığı ve Abdülkadir ile arkadaşlıklarının kısa bir zamanda ilerleyip bu vadide konuşup anlaştıkları ve müteakiben Kuleli Lisesi'nde maznunlardan Orhan, Burhan Cahit'le Adana'da Şevki ile tanışıp bunlara aynı fikirleri telkine çalıştığı ve Orhan'ın İstanbul'daki evinde yaptıkları bir toplantıda bu fikirlerin nazari sahadaki münakaşalarını yapmak suretiyle ve arkadaşlarını kendisine yaklaştırmak istedi) şeklindeki, davanın bünyesini ve mahkemenin telakkisini açığa vurmaktadır.

Kararın «Ciheti Cezaiyeye gelince» fıkrası da suçun maddi unsurlarını tebarüz ettirirken aynen şu ibareyi kullanmaktadır:

(Askeri isyan suçunun muharriki oldukları sabit olan Nâzım Hikmet ve Ömer Deniz'in bu fiilleri sebebiyle Nâzım Hikmet'in memleket dahilinde komünistliğin intişarı sahasındaki faaliyetlerinden dolayı müteaddit mahkumiyetlere maruz kalmış bir şahsiyet olması ve bu defa emellerini ordu dahilinde tahakkuk ettirmek istemesi ve gerek Nâzım Hikmet'in ve gerek Ömer Deniz'in bu maksatlarının ordu içerisinde vüsat bulmasına çalışmaları suretiyle ordunun ihtilal ve inhilale maruz kalmasının...) tarzındaki ibare de suçun maddi unsurlarını meydana çıkarmak bakımından benim görüşlerimi te-

yid eylemektedir.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı:

«Nâzım, dedi, benim de aklım yattı senin yorumlarına. Yaz dilekçeyi, ver, bakalım bir netice alır mısın? Ama mantık senin haklı olduğunu gösteriyor. Hukukçularda bazen mantık değil, kanun yorumuna uymak mecburiyeti duyuluyor ama... Neyse, yaz, yaz dilekçeyi...»

Nâzım da, Temyizden red edilen kararı eleştirerek dilekçesini şöyle bağladı, anlattıklarını da derleyip toparladı ve dedi ki:

3 — 3719 sayılı kanunun mucip sebepleri de bahsi geçen telakkileri tebarüz ettirmektedir; bu cihet yüksek mahkemenizce de malum olduğundan ona işaretle iktifa ediyorum.

4 — Vazıhan görülüyor ki 31/7/1939 tarihli dilekçemdeki maruzat, eski kıymet ve kuvvetini muhafaza etmektedir; bu itibarla onları itiraz sadedinde de aynen tekrar ediyorum.

Netice Askeri Usul Kanunu'nun 3720 sayılı kanunla değişen 30. maddesinin (C) fıkrasına göre 148. maddesinin (B) fıkrasını ilgilendiren suçların takibi —işin hazerdeki devreye taalluku sebebiyle— en büyük Amiri Adli olan Genelkurmay Başkanlığına ait bulunmuş olduğundan Askeri Usul Kanunu'nun 279. maddesinin 3. ve 178. maddesinin 4. bendi delaletiyle aynı kanunun 228. maddesinin 2. bendi mucibince keyfiyetin itirazen tetkiki Yüksek Askeri Temyiz Mahkemesi'ne ait bulunduğundan bu dilekçenin, müşarünileyh mahkemeye sunulmasını üstün saygılarımla dilerim.

İstanbul Umumi Cezaevi'nde
Mahpus Nâzım Hikmet Ran

XXI. BEN TÜRK HALKINA, TÜRK YURDUNA HAİN OLMADIĞIMI BİLİYORUM

İyice yaklaştı bana büyük karanlık.
Dünyayı telâşsız, rahat
seyredebiliyorum artık.
Artık şaşırtmıyor beni dostun kahpeliği,
elimi sıkarken sapladığı bıçak.
Nâfile, artık kışkırtamıyor beni düşman.
Geçtim putların ormanından
baltalayarak
ne de kolay yıkılıyorlardı.
Yeniden vurdum mihenge inandığım şeyleri,
çoğu katkısız çıktı çok şükür.
Ne böylesine pırıl pırıl olmuşluğum vardı,
ne böylesine hür.
İyice yaklaştı bana büyük karanlık.
Dünyayı telâşsız, rahat seyredebiliyorum artık.
Bakmıyorum başımı kaldırıp işten,
karşıma çıkıveriyor geçmişten
bir söz
bir koku
bir el işareti.
Söz dostça
koku güzel,
el eden sevgilim.
Kederlendirmiyor artık beni hâtıraların dâveti.
Hâtıralardan şikâyetçi değilim.
Hiçbir şeyden şikâyetim yok zaten,
yüreğimin durup dinlenmeden
kocaman bir diş gibi ağrımasından bile.

TÜM ESERLERİ, C. 7, s. 287

Nâzım 1939 sonbaharında Sultanahmet Cezaevi'nde idi. Zira altı ay önce ciğerlerinden hastalanmış ve doktor raporlarıyla altı aylık bir «hava değişimi» alabilmişti. Bu sürenin bitiminden sonra hastalık nedeniyle geri kalan cezasının bağışlanacağını ummuştu. Fakat bu umut boşa çıkmıştı. Eylül 1939'da yeniden Sultanahmet Cezaevi'ne konulmuştu. Bir yandan da cezasının Askeri Yargıtayda bozulacağını, hatta tüm cezasının bir buçuk yıla indirileceğini, böylece de hemen tahliye edileceğini sanıyordu. *(Nâzım'ın Semiha Berksoy'a Tezkeresi, Akis, 29 Mayıs 1965)*. Bu inançla yetişmesine emeği geçen büyük sanatçı Semiha Berksoy'a hep «Yakında çıkacağımı söylüyorlar, buluşur ve kavuşuruz. Selam, hasret.» deyip duruyordu.

Oysa hesaplar hiç de Yargıtay'ın çalışma temposuna ve kanaatlerine uymuyordu. Nâzım, Sultanahmet Cezaevi'nden Çankırı Hapishanesi'ne gönderiliyordu. Çankırı'ya iki gün iki gece sonra yağmurlu bir geceyarısı varmışlardı. Nisan 1940'ta Çankırı Hapishanesi'ne yerleşen Nâzım Hikmet ve arkadaşları Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir, verilen cezanın şu ya da bu yolla bozulacağı inancını koruyorlardı. Nitekim opera sanatçısı Semiha Berksoy Nâzım'a gönderdiği mektuplarından birinde şöyle yazmıştı:

«İnşallah yakında Çankırı'da serbest olursunuz.»

Nâzım, Semiha Berksoy'a mektubunda şunu soruyordu:

«Bu cümleyi bize tefsir ve izah eden bir mektup yazarsan bahtiyar oluruz... Hasretle mektubunu bekleriz.» (15.4.1940)

Çankırı'da yattıkları oda, Kemal Tahir'in tasviriyle şöyleydi:

«Odaya girdik. Dört metre genişliği ve dört metre uzunluğu olan ve tavanı on metre yüksek, tıpatıp kuyu-

ya benzeyen bir ikametgah. İki penceresi var. Biri dışarıya, diğeri avluya bakıyor, avlu odamızdan daha küçük, duvarları o kadar yüksek ki, başımızı güneşe arz etmek için birkaç tane kuvvetli iskemleyi üst üste yerleştirip yükselmek lazım gelecek. Dışarda bir meydan, iki üç taş bina ve sabahleyin yorgun vilayet memurlarının öksürerek işe gittikleri bir sokak duruyor...»

«Odamız o derece rutubetli ki havası ıslak bir tülbent gibi insanın yüzüne yapışıyor. Üç tane karyola verdiler. Ortada iki kişinin ayakta durabileceği kadar yer kaldı. Köşeye bir saç soba kurduk.»

İşte böyle bir yerde ciğerlerinden ve romatizmadan rahatsız olan Nâzım Hikmet uzun süre kalamayarak hastalanmış ve hekimlerin de gerekli görmesi sonucunda 1940 yılının bitimine bir ay kala, Nâzım'a, Bursa Cezaevi'ne nakledileceği müjdesi verilmişti. Nâzım da, kısa süre sonra Bursa'ya nakledilmişti. Dayısı Ali Fuat Cebesoy'a mektup göndererek suçsuzluğunun anlaşılması için çalışmasını rica edip duruyordu. Öte yandan da geçinmek için çeviriler yapıyor, senaryolar hazırlıyordu. Bu arada Tosca Operası'nın livresini Türkçe'ye Nâzım çevirmişti. Bu uğraşı arasında baş düşünce tahliye idi. Nitekim Semiha Berksoy'a gönderdiği mektubunda hem «Bizim kurtulmamız da yine uzak istikballere kaldı galiba» diyor, sonra da bu umutsuzluktan sıyrılmak için bu satırları çiziyordu. Bu arada kendi durumunu şöyle anlatıyordu:

«İnsan bu kadar suçsuz ve memleketinin böyle günlerinde hâlâ eli kolu bağlı durmaya mahkum oldukça gözlerinden öpülmesi de bir acayip teselli oluyor.» *(Akis, 26 Haziran 1965)*

11 Mayıs 1941 günü tam üç buçuk yılını hapiste geçirmiş oluyordu. Ve Nâzım'ın diliyle «demek resmi hesaplara göre daha 24 buçuk seneden biraz fazla cezam

kaldı. Onu yatar, adalet hükmünü icra eder, çıkarız... Haydi hayırlısı...» *(Semiha Berksoy'a Mektup'tan)*

Fakat gerçek şuydu ki Nâzım, gün geçtikçe kendine göre yargılarda bulunuyor ve haksız yattığı inancıyla günleri daha da ağır ve sıkıcı geçiyordu. Nitekim dayısı General Ali Fuat Cebesoy'un hiçbir olumlu sonuç alamamasını da haklı buluyor ve ona kızmıyordu. Bu dönemde görüşünü Semiha Berksoy'a gönderdiği mektubunda şöyle dile getiriyordu:

«Dayıma ne diye, bu işi gücü sırasında mektup filan yazarak uğraştırayım? Ben Türk halkına, Türk yurduna hain olmadığımı biliyorum, hakiki Türk halkı da biliyor. Lazım gelen kanuni teşebbüsleri yaptım. Bütün bunlara rağmen hâlâ hapisteysem bu ne benim, ne halkımın, ne de dayımın suçudur. Bu suçun hesabını Tarih önünde verecek biz değiliz. Her ne hal ise...» *(Nâzım'ın, 24 Mayıs 1941'de Semiha Berksoy'a mektubu).*

— 5. CİLDİN SONU —

Bu 5. ciltte, Kara Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi ile Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde 1938 yılında sivil ve asker kişiler arasında Nâzım Hikmet'in de yargılandığı olaylarla ilgili yayınlanmamış belgeler bulunmaktadır.

Türk siyasi tarihinde çok önemli bir yeri olan ve Nâzım Hikmet'in 28 yıl 4 ay ceza aldığı bu iki dava en ufak ayrıntısına kadar verilmiştir.

Bu ciltte ayrıca, Nâzım'ın savunması, yargıtaya başvurması, B.M.M.'sine verdiği af dilekçesi ve avukatların yargılamada okudukları savunmalar ilk kez okurlara sunulmaktadır.

Yalçın Yayınları

İnsan bir anda oturduğu yerde düşsel gezilere çıkabilir. Ben de Kemal Sülker'in "Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı"nı (Yalçın Yayınları)... okurken 1940 yıllarında buldum kendimi...

Kemal Sülker'in... "Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı" bir roman gibi akıcı, sürükleyici... Bir başladın mı elinden bırakamıyorsun. Büyük bir şairin iç-dış dünyasında geziyorsun. Sülker'in objektifi, bizi doğumundan ölümüne varıncaya kadar büyük şairin dış serüvenlerinde, iç özlemlerinde yaşatıyor...

Bütün bu gözlemler, anılar sağlam belgelere, tanıklıklara dayandığı için okuru daha çok etkiliyor.

Oktay Akbal, Cumhuriyet

Kemal Sülker'in Nâzım'ın yaşamına ilişkin kitapları gazeteci ustalığıyla kaleme alınmış; rahatça okunan; ama dilimizin en büyük şairinin hayatını anlatırken yakın tarihimizin renklerini de gözler önüne seren bir dizi oluşturuyor.

İlhan Selçuk, Cumhuriyet

Kapak: Ayla Dündar

KDV Dahil
5000 Lira

ISBN 975 - 488 - 002 - 6
ISBN 975 - 488 - 010 - 7